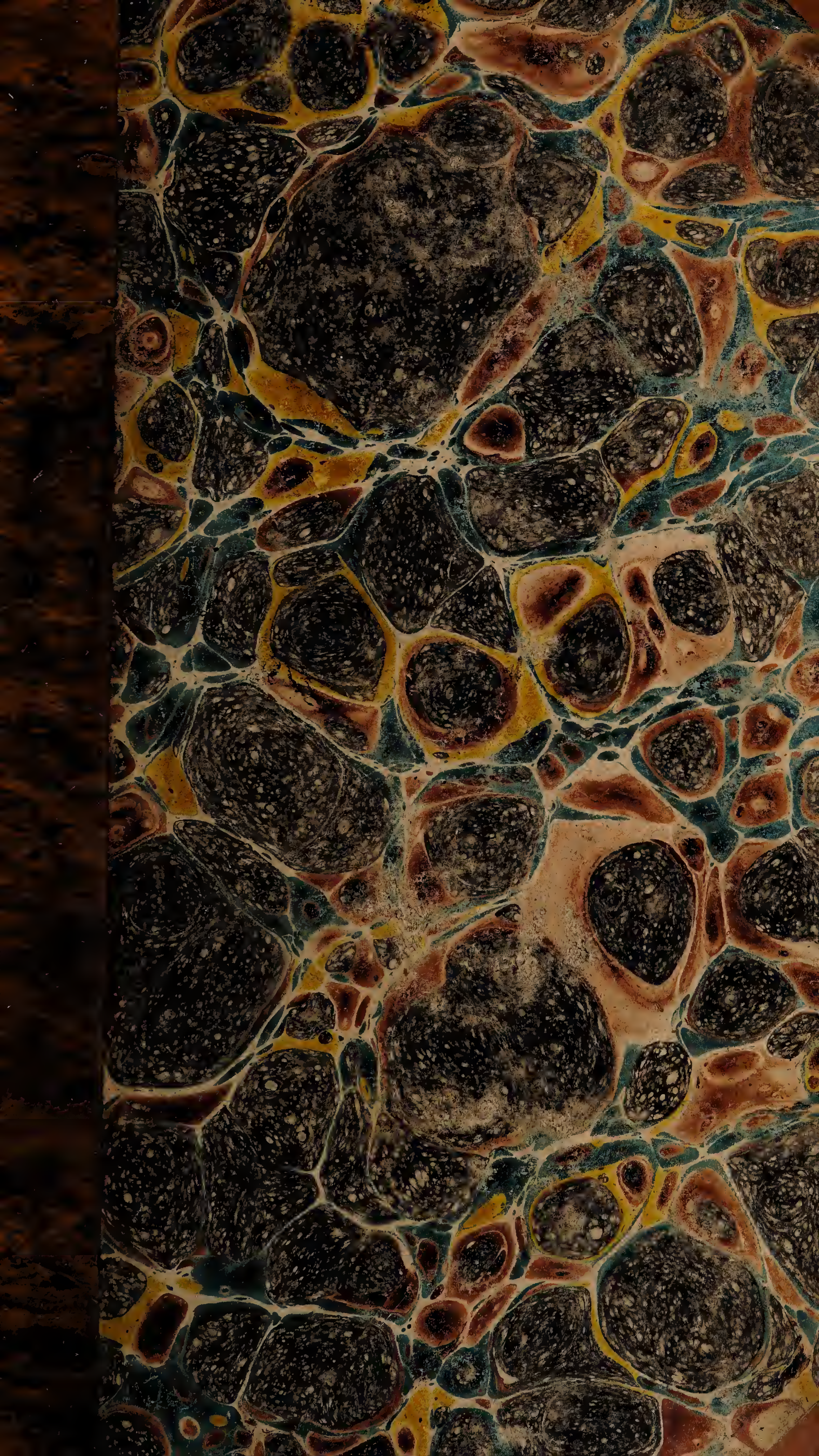

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,
Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,

naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* Uitgave,

door

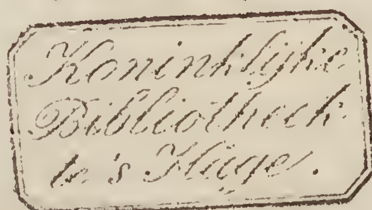
J. J. GAASWIJCK,
Praktizerenden Arts te Amsterdam.

TWEEDEN DEELS EERSTE STUK.

TE AMSTERDAM, BIJ
C. L. SCHLEIJER.
1822.

INHOUD.

TWEEDE DEEL.

EERSTE AFDEELING.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VERVOLG

VAN DE

NAAMLIJST DER INTEEKENAREN.

Berg, (*J. H. van den*) Student in de Verloskunde, te Middelburg.

Bleeker, (*J.*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Noordbroek.

Boelman, (*H. J.*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Midwolda.

During, (*J. P.*) Med. Doct., te Middelburg.

Engels, (*G.*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Noordbroek.

Es, (*L. van*) Boekhandelaar, te Amſterdam, 12 Ex.

Forsten, (*J. A.*) Med. Doct., te Middelburg.

Geyp, (*J. F.*) Heel- en Vroedmeester, te Cortgeene.

Grebber, (*S. de*) Boekhandelaar, te Amſterdam, 12 Ex.

Gutteling, (*J. H.*) Heel- en Vroedmeester, te Kruiningen.

Hartog, (*B. C.*) te Wormerveer.

Hoek, (*C. C. van der*) Boekhandelaar, te Leyden.

Oosten, (*J. van*) Boekhandelaar, te Amſterdam.

Puyn, (*Jacobus*) Heel- en Stads Vroedmeester en Lid van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen, te Haarlem.

Reinwardt, (*C. G. C.*) A. L. M. Philos. en Med. Doct., Hoogleeraar in de Schei- en Kruidkunde en Natuurlijke Historie, Ridder der Orde van den Nederlandſchen Leeuw, enz. enz. enz., te Leyden.

ZINSTORENDE FOUT.

Bl. 90 reg. 9 van ond. *ſtaat:* afwisſelend met *lees:* met

EERSTE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN DER TEELDEELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Ontſteking der Baarmoeder.

§. 613.

De Ontſteking der Baarmoeder (*Metritis*) wordt, buiten de zwangerheid, de geboorte en het kraambed, zeldzamer waargenomen, en is dán meestendeels ſlechts mogelijk, wanneer de Baarmoeder tijdens de huwbaarheid in vorm en grootte veranderd wordt, derzelver bloedvaten zich meer ontwikkelen, en zij zelve met de, tot het teelſtelſel behoorende, vormſels niet alleen, maar ook met het overige Organismus in betrekking komt, en eenen grooteren invloed op hetzelve uitoefent. Met de verſchijning der maanſtonden heeft de Baarmoeder den aanleg ter ontſteking; deze verdwijnt weder met de jaren, als de maanſtonden wegblijven, de warmte en de levenskracht der Baarmoeder kwijnen, en deze uit de gemeenſchap met de, tot derzelver ſtelſel en tot het overig Organismus behoorende, organen en

vormfels weder terugkeert; in de jaren der afneming zal men derhalve de Baarmoeder flechts zelden ontftoken aantreffen.

§. 614.

De Ontfteking der Baarmoeder verfpreidt zich of over derzelver geheelen omvang, of bepaalt zich flechts tot het een of ander gedeelte derzelve, bij voorbeeld tot den bodem, tot den hals, of tot de voorfte, achterfte, regter- of linkervlakte van derzelver ligchaam, en dan is de zetel der ontfteking of in het fpierachtige weeffel der Baarmoeder of in het fponsachtig vaatrijke, met flijmholten voorziene middenweeffel; of dezelve bepaalt zich flechts tot de vliezen, waarmede zij van buiten en van binnen omgeven is, en die het verlengfel van het buikvlies zijn. Dienvolgens kan de Ontfteking der Baarmoeder van eenen flegmoneufen, catarrhalen of erysipilateufen aard wezen.

§. 615.

Voorts is de Ontfteking der Baarmoeder idiophathisch of symptomatisch. De eerfte wordt gewoonlijk voortgebragt door invloeden, welke onmiddellijk op de Baarmoeder werkten; terwijl de tweede met andere plaatfelijke ontftekingen der bij de Baarmoeder het naastgelegene vormfels gepaard gaat. De idiophatifche kan echter ook eene symptomatifche of secundaire ontfteking der naastgelegene vormfels ten gevolge hebben. De ontfteking der fcheede, der trompetten van Falloppius, der eijerftokken, der pisblaas, van den en-

endeldarm en van het darmkanaal in het algemeen kan eene afgeleide ontſteking der Baarmoeder zijn, en wordt derhalve dikwerf in verband met deze beſchouwd.

Kenteekenen.

§. 616.

De Ontſteking der Baarmoeder herkent men aan de koorts, aan de vaste aanhoudende pijn, en aan een gevoel van zwaarte in het aangedane orgaan. De pijn bepaalt zich tot ééne plaats, is aanhoudend, kloppend, en keert, de ontſteking toenemende, ſteeds met meerdere hevigheid terug, waarbij het gevoel van zwaarte toeneemt. Is de bodem der Baarmoeder alleen ontſtoken, dan is de pijn voornamelijk boven de ſchaambeensvereeniging, naar den navel toe, merkbaar; dit gedeelte van den buik is ook meer of min geſpannen, gezwollen, hard en bij de aanraking pijnlijk; er hebben ſnikken, neiging tot, of zelfs werkelijke braking plaats. — Als de ontſteking het voorſte gedeelte van het ligchaam der Baarmoeder beſlaat, dan bepaalt zich de pijn meer naar voren aan de ſchaambeensvereeniging; de plaats boven dezelve en de, meestendeels ook aangedane, pisblaas is gevoelig bij de aanraking gezwollen, waarbij meestal strangurie of ischurie gepaard gaat. — Strekt de ontſteking zich tot het achterſte gedeelte van het ligchaam der Baarmoeder uit, dan verſpreidt de pijn zich meer naar achteren, naar het ſtaartbeen toe; weshalve men hier vooral hevige kruis- en lendenpijnen, en

ſtoringen in de verrigtingen van den endeldarm beſpeurt. — Als alleenlijk de eene of andere zijdewand der Baarmoeder ontſtoken is, dan verſpreidt zich de pijn in de liezen, heupen, beenen en voeten, derzelver beweging is ſomtijds geheel verlamd, zij zwellen en zijn geheel gevoelloos. — Zoo de ontſteking zich alleen tot den hals der Baarmoeder bepaalt, dan is het ſcheedegedeelte met derzelver mond bij het onderſlaan pijnlijk, hard, geſpannen, heet, droog en eenigzins gezwollen; meestal bevindt zich in dezen toeſtand ook de ſcheede, die zeer gemakkelijk bij de ontſteking van den baarmoederhals mede aangedaan wordt. — Verſpreidt zich de ontſteking over den geheelen omtrek der Baarmoeder, dan is in al de opgenoemde deelen de pijn, met al de daarmede vergezellende toevallen, alsmede de onſtekingskoorts, het hevigst.

§. 617.

Bij de Ontſteking der Baarmoeder lijden ook gemeenlijk de Borsten, als een gevolg van die zamenſtemming, waardoor zij met de Baarmoeder in verband ſtaan. Er kan derhalve geene hevige ontſteking der Baarmoeder beſtaan, zonder dat tevens ook de Borsten mede aangedaan worden; gewoonlijk zijn die pijnlijk, de pijn is ſtekend, en of aanhoudend of tusſchenpoozend.

§. 618.

Als de ziekte toeneemt, dan komen er nog een aantal verſchijnſelen bij, welke door topiſche ontſtekingen van bijzonder gewigtige organen, met het

be-

beloop der ziekte, plegen vergezeld te worden, en zeer dikwijls slechts de deelneming van andere organen te kennen geven; men bespeurt benaauwdheid op de borst, walging, menigvuldige oprispingen van winden, neiging tot en werkelijk braking, meestal reeds teekenen van daarmede gepaard gaande Enteritis en Gastritis. Somtijds doet zich eene sterke neiging tot stoelgang en waterlozing voor, sterke dorst en drooge tong, hoofdpijn en roodheid van het aangezigt, vonkelen der oogen, suizing der ooren, moeijelijke ademhaling, slapeloosheid, stuiptrekkingen, ijlhoofdigheid, zuchten, aamborstigheid, gespannene en pijnlijke hypochondriën, of hevige pleurisachtige pijnen der borst met een' droogen, moeijelijken hoest; daarop volgen snikken, hikken, meteorismus, zweet op het voorhoofd en borst, kleine zamengetrokkene, snelle tusschenpoozende pols, koude der extremiteiten, op nieuw braking eener groenachtige stof, ontlasting van stinkend vocht uit de scheede, onwillekeurige pislozing en stoelgang, slaapzucht en de dood.

Oorzaken.

§. 619.

Éénе der meest gewone oorzaken van de Ontsteking der Baarmoeder buiten de zwangerheid, de geboorte en het kraambed, is verkouding, voornamelijk ten tijde der maanstonden, en al hetgene, waardoor deze belangrijke verrigting gestoord wordt. Het maankolijk, hetwelk bijzonder bij Vrouwen, die zich in den winter of gedurende koude zomer-

en herfstavonden te dun kleeden, zoo ligt ontſtaat, is dikwerf niet anders, dan eene aanvankelijke ontſteking der Baarmoeder. Over het geheel zijn jonge, volbloedige perſonen van een prikkelbaar ligchaamsgeſtel, die dikwerf aan geſtoorde en opgeſtopte maanſtonden lijden, het meest aan de Ontſteking der Baarmoeder onderhevig. — Buitendien kunnen eene Ontſteking der Baarmoeder veroorzaken: verhittende dranken, afdrijvende middelen en die, welke de maanſtonden of den abortus bevorderen, drastiſche purgeermiddelen, polypen en ruwe behandeling der Baarmoeder, terugbuiging en uitzakking derzelve, moederkranſen, moederpillen, vreemde ligchamen in de ſcheede en Baarmoeder, derzelver prikkelende inſpuitingen, verwonding en kwetſing bij het onderſlaan, ontſteking der naastliggende organen, plotſelijk teruggedrevene uitſlag, bloedvloeijingen der Baarmoeder, aanbeijen en witte vloed door ſchrik, door hevigen toorn, hevige kramp en pijnen, te zeer verhoogde teeldrift of Nymphomanie, onbevredigde hevige liefde, te menigvuldige of ruwe bijſlaap, zelfbeſmetting, bijzonder met zeer ruwe harde ligchamen, ſcherpe witte vloed, veneriſche zweren in de ſcheede, verplaatſte roosuitſlag, vuile ſcherpe onreinigheden in de eerſte wegen, rhumatieke en veneriſche ſcherpten.

Gevolgen.

§. 620.

Wanneer de Ontſteking der Baarmoeder zich niet op den zevenden of veertienden dag verdeelt, dan gaat zij tot verharding, verettering, waterzucht of

koud-

koudvuur over. Buiten de zwangerheid en het kraambed is het koudvuur of de verharding één der gewoonlijkſte gevolgen; zeldzamer wordt de uitgang der waterzucht waargenomen. De scirrhus en kanker der Baarmoeder zijn zeer dikwijls gevolgen eener voorafgegane ontſteking van dit orgaan.

Voorzegging.

§. 621.

Deze is meestal zeer ongunſtig, bijzonder daar de ziekte zoo ligt miskend en de Arts doorgaans eerst dán geroepen wordt, wanneer zij den hoogſten graad bereikt heeft, en dan zoo ligt overhelt, om tot koudvuur over te gaan. — De voorzegging hangt ook veel van het geſtel der lijderes, van hare omſtandigheden, en van het deel af, dat door de ontſteking is aangetast. De ontſteking is zeer gevaarlijk bij jonge, ſterke, volbloedige Meisjes van een prikkelbaar geſtel, bij welke de maanſtonden zich nu eerst voordoen, of eerst kortelings voor den dag gekomen zijn. — Bij perſonen van een uitſtekend aandoenlijk geſtel is zij doorgaans bedenkelijker, bijzonder wanneer er tevens plaatſelijke invloeden hevig op de Baarmoeder werkten. — Ontſteking der Baarmoeder, welke derzelver inwendig ſpierachtig weefſel aantast en zich over den bodem en het ligchaam der Baarmoeder verſpreidt, is gevaarlijker dan die, welke ſlechts derzelver buitenſte vlies en den baarmoederhals aandoet. — De voorzegging wordt ook zeer door de jaren en door de koorts, welke met de ontſteking ver-

gezeld gaat, bepaald; zij is derhalve minder gevaarlijk, naar mate de zieke in jaren gevorderd, maar zeer bedenkelijk, wanneer de koorts een typhus is. —

Geneeswijze.

§. 622.

Bij eene flegmoneuse Ontsteking der Baarmoeder, als de oorzaken plotselijk zeer hevig en gewelddadig medewerkten, de zieke sterk, volbloedig en van een prikkelbaar ligchaamsgestel is, de koorts het bepaald of zeer nabijkomend karakter eener Synocha heeft, als de plaatselijke pijn hevig is en de maanstonden plotselijk opgestopt zijn, wordt de antiphlogistische methode in eenen hoogen graad vereischt; algemeene aderlatingen, tijdig aangewend, en het nitrum in een slijmachtig afkooksel zijn hier dringend aangewezen. Heeft de koorts meer het karakter van den Synochus of Typhus, en is de pijn zeer hevig, dan zijn bloedzuigers bijzonder aan te prijzen, die, tijdig en in een genoegzaam getal aangewend, in staat zijn, de ontsteking, zoo niet weg te nemen, nogtans zeer te verminderen en minder gevaarlijk te maken.

§. 623.

Bij de Ontsteking der Baarmoeder zijn het kwik in kleine giften en de spiritus Mindereri zeer werkzame middelen; de laatste met slijmachtige afkooksels, in den beginne, na de vereischte aderlating, afwisselend met nitrum; of waar beide niet aangewezen zijn, alleen toegediend, bijzonder wanneer

de

de ontſteking het gevolg eener verkouding is; de vermeerderde uitwaſeming, welke daardoor bewerkt wordt, heeft eenen zeer weldadigen invloed op de genezing der ziekte, en het is derhalve noodzakelijk, die tot den zevenden dag gaande te houden.

§. 624.

Heeft de koorts, welke met de Ontſteking der Baarmoeder vergezeld gaat, het karakter van den Synochus, en bevinden zich in de eerſte wegen gastriſche onreinigheden, dan make men, naar omſtandigheden, van voorzigtig aangewende braak- en purgeermiddelen gebruik; in het eerſte geval dient de ipecacuanha, in het tweede zijn de potio Riverii, de magnesia met het acidum tartari, en de tamarinden in afkookſel, van veel nut. De aderlating, het nitrum en het kwik worden, als de ontſteking en de plaatſelijke pijnen zeer hevig zijn, niettemin aangewezen.

§. 625.

Bijaldien de koorts, welke met de ontſteking gepaard gaat, van eenen gevoeligen, zenuwachtigen aard, of de ontſteking reeds zoodanig toegenomen is, dat zij tot koudvuur dreigt over te gaan, dan is de serpentaria, de kamfer en de moschus met de minerale zuren, bijzonder het elixir. acidum Halleri, dringend aangewezen.

§. 626.

Tot de uitwendige middelen, welke men bij de Ontſteking der Baarmoeder aanwendt, behooren de olieachtige inwrijvingen, de verzachtende ſtovin-

gen en pappen; dezelve zullen voornamelijk dán van goed gevolg zijn, wanneer de ontfteking zich tot den bodem der Baarmoeder bepaalt. Insgelijks zullen infpuitingen in de fcheede flechts dán werking doen, wanneer het fcheedegedeelte met gene ten zelfden tijde ontftoken is; hier dienen ook verzachtende dampen, uit een afkookfel van vlierbloemen en fcheerling, door eene met hetzelve natgemaakte fpons aangebragt. Van infpuitingen in de holte der Baarmoeder zelve zal men zelden, buiten het kraambed, gebruik kunnen maken, aangezien de kleine opening of geheele fluiting van den moedermond het inbrengen van de moederfpuit niet toelaat, en eene geweldadige aanwending de ontfteking flechts zoude vermeerderen. — Verzachtende klisteren zullen echter zeer dienftig zijn, voornamelijk in geval de achterwand van het ligchaam der Baarmoeder lijdt; men late zich, door den eenigzins daarmede vergezellenden buikloop, die, als een natuurlijk gevolg der ontfteking, met derzelver verdwijning vermindert, niet altijd van het lavementzetten weêrhouden. — Onder de plaatfelijke middelen kunnen ook, na behoorlijke aderlating, de inwrijvingen met eene kwikzalf zeer veel uitrigten.

§. 627.

Indien voor het overige de Ontfteking der Baarmoeder uit plaatfelijke oorzaken, bij voorbeeld polypen, achter- en voorwaartsbuiging en uitzakking der Baarmoeder, moederkranfen, ontftaat, dan moeten deze verdreven worden. Even zoo moet men plotfelijk opgeftopte aanbeijen, witten vloed,

enz.

enz. herstellen, en den witten vloed, kanker, zweren, e. d. g. genezen, als dezelve de aanleidende oorzaken der ziekte waren.

LITTERATUUR.

§. 628.

S. G. VOGEL's *Handbuch der practischen Arzneywissenschaft zum Gebrauche angehende Aerzte. Stend.* 1795. 8°. IV. *Th. S.* 417.

J. P. FRANK, *epitome de curandis hominum morbis. Tom.* II.

MARCUS, *Entwurf einer speciellen Therapie*, II. *Th.* §. 1593. *Nürnb.* 1810.

Die Krankheiten der Weiber, nosologisch und therapeutisch bearbeitet von MENDE. *Berl.* 1811. *Tom.* II. *S.* 12.

CARL WENZEL, *über die Krankheiten des Uterus. Mainz* 1816. *S.* 38.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Waterzucht der Baarmoeder.

§. 629.

De Baarmoeder bevat ongemeen vele bloed- en watervaten, en vormt eene holte, waarin, zoo als in andere holligheden van het ligchaam, in de herſen-, borst- en buikholte enz., uit de uiterſte einden der ſlagadervaten een dierlijke waſem zich ophoopt, welks vorming en hoeveelheid in het naauwſte verband tot den graad der ontwikkeling en der werkzaamheid van de verrigting der Baarmoeder ſtaat. Deze waſem is gering en van eenen weiachtigen aard bij de nog niet ontwikkelde Baarmoeder vóór de huwbare jaren, meerder gedurende dat tijdperk des levens, wanneer de vatbaarheid ter bevruchting plaats heeft, het meest nogtans en tevens van eenen meer lymphatiſchen aard, gedurende de zwangerheid, dan in dat tijdperk, wanneer de werkzaamheid der reproductie den hoogſten trap bereikt heeft. In den gezonden toeſtand bedraagt de menigte van het afgeſcheidene vocht ſlechts zoo veel, als tot het bepaalde doel vereischt wordt; en hetzelve kan zich nimmer te zeer ophoopen, dewijl het deels door den moedermond eenen uitweg vindt, deels door de watervaten, die in groote menigte over de binnenvlakte van derzelver holligheid verſpreid zijn, opgeſlorpt wordt. Zoodra echter eene te groote menigte van

dit

dit vocht afgezonderd wordt, of eene ftoring in de verrigting der opflorpende vaten, welke naar die mate met eene geringere werkzaamheid opflorpen, plaats heeft, dan ontftaat er Waterzucht der Baarmoeder, of eene tegennatuurlijke ophooping van dat vocht in de Baarmoeder, vooronderfteld, dat aan hetzelve ook de weg ter ontlasting door den moedermond befloten zij.

§. 630.

Men onderfcheidt bij de waterzucht der Baarmoeder de volgende toeftanden: of het water bevindt zich in de holte der Baarmoeder, en is onmiddellijk door derzelver wanden omgeven (*Hydrometra ascitica*); of het is, fchoon zeldzamer, tusfchen het fponsachtig vaatrijke, met flijmholen voorziene, middenweeffel verfpreid; of het is in bijzondere vliesachtige bekleedfels befloten (*Hydrometra cystica*, *vesicularis*, *hydatica*), welke echter zeer dikwerf ook door de eerfte foort vergezeld is.

§. 631.

De Waterzucht der Baarmoeder is ook verfchillende met betrekking tot den tijd, waarin zij ontftaat. Of dezelve doet zich buiten de zwangerheid, of gedurende dezelve, voor; van de eerfte, die meestendeels als Hydrometra ascitica verfchijnt, wordt hier alleen melding gemaakt, terwijl de andere bij de ziekten der zwangere Vrouwen eene plaats zal aantreffen.

Kenteekenen.

§. 632.

De herkenning van de Waterzucht der Baarmoeder, zoo als dit reeds door HIPPOCRATES (*) en verscheidene vroegere Artsen is bijgebragt, valt dikwijls zeer moeijelijk; deze ziekte kan gemakkelijk met eene zwangerheid of de buikwaterzucht (*Ascites*) verwisseld worden. De kenteekenen zijn de volgende: 1) er vormt zich een gezwel in de onderbuiksstreek, bijzonder boven de schaambeensvereeniging, hetwelk geheel den vorm der Baarmoeder behoudt, allengskens al grooter wordt, den navel bereikt, zich eindelijk zelfs over den geheelen buik verspreiden kan, bij de aanraking niet hard, maar veeleer elastiek op het gevoel is, en bij de Hydrometra ascitica eene duidelijke golving te kennen geeft, welke daarentegen bij de Hydrometra cystica niet bespeurd wordt; 2) bij het onderslaan vindt men den moedermond gesloten, het scheedegedeelte verdund, en bijna geheel verdwenen, het onderste segment der Baarmoeder uitgezet, gespannen, en zeer dikwijls wordt bij de Hydrometra ascitica aan hetzelve eene golving waargenomen; 3) is hiermede altoos een gevoel van zwaarte midden in den buik, eene aanhoudende drukking naar beneden, en eene gewaarwording van uitzakking der Baarmoeder gepaard; deze ongemakken zijn des te belangrijker, wanneer eene periodieke, deels-wij-

(*) HIPPOCRATES, *de mulierum morbis. Lib.* I. *Cap.* VI.

wijze uitvloeijing van het bijeenverzamelde water, gelijk bij de Hydrometra cystica, niet volgen en de zieke eenigermate verligten kan. Somwijlen namelijk, en dit geldt vooral van de Hydrometra ascitica, heeft zulk eene uitvloeijing door de Vagina plaats. Dezelve wordt dán, over het algemeen, door kramp- en wezenlijk weeënaardige pijnen in den buik voorafgegaan, de Baarmoeder trekt zich tot op eenen zekeren graad te zamen, en eene grootere of geringere hoeveelheid van water wordt met verligting der ongemakken tevens uitgedreven. Het ontlaste vocht is dán meestendeels van eenen weiachtigen of wei- waterachtigen aard, zelden geleiachtig, nog zeldzamer met etter of bloed vermengd. 4) Van het begin der ziekte af bevindt zich de lijderes in eenen tamelijk ongeſtoorden welſtand. Haar voorkomen, de eetlust, de ſpijsvertering, de ſlaap, de ademhaling, de pisafſcheiding blijven geregeld, ſlechts naar gelang de ziekte langer duurde, de uitzetting der Baarmoeder eenen hoogen graad bereikt had, of invloeden voorafgingen, welke het ontſtaan der waterzucht over het algemeen begunſtigden; naar die mate gaan, als de ziekte toeneemt, teekenen van waterzucht in andere vormſels, bij voorbeeld zuchtachtige zwellingen der voeten, der uitwendige teeldeelen enz., en, even als in de Hydrops ascites, eene menigte secundaire toevallen daarmede gepaard, die deels door de drukking der uitgezette Baarmoeder op de naastliggende deelen, deels door een secundair lijden der reproductie, over het algemeen veroorzaakt worden. Deze toevallen zijn: bij-

zon-

zonder: ſterke ſpanning en hevige drukking van den buik, in de hypochondriën, in de lenden- en onderbuiksſtreek, moeijelijke en belette ademhaling, benaauwdheid, ongeregelde polsſlag, gebrek aan eetlust en aan behoorlijke ſpijsvertering, walging, winden, kolijkpijnen, braking, Tympanitis, trage ontlasting van verwijlde, ſtinkende drekſtoffen, of hardlijvigheid, ſomwijlen kramp in den buik en in de blaas, Dysurie, Ischurie en Strangurie, troebele, veeachtige (*jumentosa*), ſlechts in eene geringe hoeveelheid ontlastende pis, verzwakt voorkomen; eindelijk algemeene vermagering van het ligchaam, Febris hectica met derzelver eigendommelijke verſchijnſelen, de grootſte magteloosheid en colliquative ontlastingen, onder welke vereenigde toevallen eindelijk de zieke bezwijkt. 5) De maanſtonden zijn bij de Hydrometra ascitica bijna ſteeds, maar bij de cystica zeldzamer opgeſtopt, en worden bij gene meestendeels door eenen witten vloed vervangen.

§. 633.

Van de Buikwaterzucht (*Ascites*) onderſcheidt zich de Waterzucht der Baarmoeder door de volgende kenteekenen: 1) de zwelling in de onderbuiksſtreek is bij de Waterzucht der Baarmoeder veel meer beperkt, begint lager van de teeldeelen, en breidt zich minder uit; 2) wanneer de zieke van de eene naar de andere zijde bukt, dan gevoelt men eene ſoort van golving, welke, als de zwelling toeneemt, ſomtijds ook, bij het onderzoek met de hand, maar nooit zoo duidelijk als bij de Buikwaterzucht waargenomen wordt;

3) de

3) de zieke wordt bij de Waterzucht der Baarmoeder eene bijzondere zwaarte en eene perfing naar beneden tegen de teeldeelen gewaar; 4) het fcheedegedeelte verdwijnt bij de Waterzucht der Baarmoeder zeer dikwerf geheel en al, en door de fcheede loopt uit den moedermond water af; 5) het voorkomen der zieke en haar toeftand is veel beter dan bij de Buikwaterzucht; die der Baarmoeder kan veel langer duren, zonder dat de verrigtingen der nabijgelegene vormfels van belang lijden: daarentegen voegen zich bij deze veel vroeger ftoringen van den algemeenen welftand, merkbare zwakte in de verfchijnfelen der prikkelbaarheid, vermindering der werkzaamheid in het reproductief ftelfel, vermagering van het ligchaam, gebrek aan eetlust, belette affcheiding van pis en zweet.

§. 634.

Van de geregelde Zwangerheid wordt de Waterzucht der Baarmoeder door de volgende kenteekenen onderfcheiden: 1) de ziekte doet zich voor met de jaren der reeds verlorene bevruchtingsvatbaarheid; 2) de zwelling van den buik bereikt vroeger eene aanmerkelijke grootte, dan in de Zwangerheid, is minder warm, niet zoo hard, meer elastiek, en neemt zeer dikwijls bij afwisfeling toe en af; 3) doorgaans zijn de gewone symptomen, welke men meestal in het begin der Zwangerheid pleegt te befpeuren, als: misfelijkheid, braking, gebrek aan eetlust, niet aanwezig; deze doen zich eerst later, met de toeneming der ziekte, voor, terwijl dezelve gewoonlijk met den aanwas der Zwangerheid plegen te verdwijnen;

4) de borsten zwellen niet op, maar blijven ſlap en gerimpeld; 5) de maanſtonden zijn of voor eenigen tijd opgeſtopt, of doen zich, maar meestal ongeregeld, en met eenen afloop van water voor, of worden door eene ſlijmachtige uitvloeijing vervangen; 6) na de helft eener gewone dragt wordt er geene beweging van het kind gevoeld; de eenigzins merkbare golving zal men niet ligt met de beweging van het kind, welke tegen den onderzoekenden vinger eenen harderen wederſtand biedt, verwisſelen; 7) als na den gewonen tijd eener Zwangerheid geene geboorte is gevolgd; 8) het ſcheedegedeelte is gemeenlijk zachter en rekbaarder, dan in de Zwangerheid, en verdwijnt vroeger; terwijl bij deze de genoemde veranderingen van het ſcheedegedeelte met de toeneming der vrucht en den duur der Zwangerheid eenen gelijken tred houden; 9) in het ſcheedegewelf voelt men het onderſte segment reeds vroeg geſpannen en gewelfd, en door hetzelve heen eene golving, terwijl deszelfs uitzetting in de Zwangerheid later plaats heeft, en er dan gewoonlijk eene hardheid waargenomen wordt; 10) de Waterzucht der Baarmoeder gaat gewoonlijk met algemeene symptomen der waterzucht gepaard, die in de Zwangerheid niet aangetroffen worden; en als men dezelve waarneemt, dan hebben deze, namelijk: zuchtachtige zwelling der voeten en der uitwendige teeldeelen, meestal ſlechts op het einde der Zwangerheid plaats. Met de ongeregelde Zwangerheid, of die buiten den Uterus, zal men wel de Waterzucht der Baarmoeder niet ligt verwisſelen, als men in aanmerking neemt, dat in gene de buik, wanneer die, uitgenomen bij de bevruchting in een

of

of ander trompet van Falloppius, met de toenemende vorming van het kind en deszelfs eivliezen, eene buitengewone uitzetting verkrijgt, niet onmiddellijk boven de ſchaambeensvereeniging uitpuilt, en den vorm der Baarmoeder bepaaldelijk aanwijst, maar de zwelling meer in de eene of andere onderbuiksſtreek waargenomen wordt. Daarbij is de zwelling volſtrekt niet elastiek en geene golving in dezelve, het onderſte segment der Baarmoeder noch uitgezet noch geſpannen, noch het ſcheedegedeelte verdwenen; wel echter beſpeurt men de algemeene teekenen der zwangerheid, der verhoogde voortbrengingskracht, van vermeerderde zwelling der Borsten, de afzondering van een melkachtig vocht uit de tepels, eene dikwijls diep in den buik en in het gedarmte merkbare, offchoon van, bij de zwangerheid in den Uterus, geheel verſchillende gewaarwording eener beweging van het kind: verſchijnſelen, welke doorgaans bij de Waterzucht der Baarmoeder niet aanwezig zijn. Na de tiende maanmaand wordt de beweging minder merkbaar en de zwelling van den buik blijft gedurende eenen langeren of korteren tijd ſtaan, of begint allengskens onmerkbaar te verminderen, waarbij de zieken langer een beter voorkomen en welſtand genieten, en de maanſtonden zich voordoen, nadat met weeënaardige gewaarwordingen de decidua Hunteri ſtuksgewijze afgezonderd wordt; bij de Waterzucht der Baarmoeder wordt de uitzetting van den buik hoe langer hoe grooter, daarbij is het aangezigt meer ingevallen, en de welſtand zoo goed niet, de maanſtonden komen niet te voorſchijn en er ontlast zich of eene ongekleurde

of eene donker-, somtijds bruinroode vochtigheid, zonder blijken van vliezen, maar wel van bedorven en ontbonden maanstondelijk bloed, enz.

§. 635.

Bij de Lijkbeschouwing vindt men, behalve eene aanzienlijke hoeveelheid water in de holte der Baarmoeder, hetwelk men van veertig tot vijftig ponden aangetroffen heeft, of behalve eene verzameling van een grooter of kleiner aantal waterblaasjes, van grooteren of kleineren omvang, zeer dikwijls ook vele werktuigelijke gebreken der Baarmoeder, die ongetwijfeld, even als de Waterzucht der Baarmoeder zelve, gevolgen van eenen voorafgeganen, wel degelijk ontstokenen ziektetoestand van dit orgaan zijn. Daartoe behooren in het bijzonder verhardingen, knoestgezwellen en verzweringen der Baarmoeder, verdikking van derzelver weeffel, een eeltachtig, zamengetrokken, of met tegennatuurlijk gevormde vliezen besloten moedermond, en onderscheidene vergroeijingen der Baarmoeder met nabijgelegene organen.

Oorzaken.

§. 636.

De naaste oorzaak der Waterzucht van de Baarmoeder bestaat altijd in eene buitengewone ophooping van wei- of waterachtig vocht in de holte der Baarmoeder, dat of door de vermeerderde afscheiding, door de belette uitvloeijing, of door de gestoorde opslorping voortgebragt is.

§. 637.

Eene vermeerderde affcheiding van weiachtig vocht kan zeer gemakkelijk ontftaan na eene ontfteking der Baarmoeder, na eene plotfelijke opftopping der maanftonden, van witten vloed, of van aanbeijen, na menigvuldige ontijdige verlosfingen, en door de plaatfelijke prikkeling van eene in de Baarmoeder zich bevindende misgeboorte, of van een nagebleven ftuk moederkoek, zoo als RUYSCH (*) daardoor de Waterzucht der Baarmoeder heeft zien ontftaan. Men heeft dezelve ook als een gevolg van kwetfingen der watervaten waargenomen. Zoo brengt STARK (†) het voorbeeld van een in de Baarmoeder gefcheurd watervat bij. De buik zwol zoo fpoedig en tot eene zoo verbazende dikte, dat de zieke reeds drie uren daarna ftierf.

§. 638.

De oorzaak der belette uitvloeijing van waterachtig vocht kan zijn: vergroeijing van den hals der Baarmoeder, als een gevolg van oorfpronkelijke vorming, of eener ontfteking, welke door toevallige invloeden veroorzaakt werd, fluiting van den moedermond door een vlies, door verdikt flijm, dikwijls het gevolg van eenen voorafgeganen witten vloed, door eene bloed-

(*) RUYSCHIUS, *observat. anat. Chirurg.* N°. 28. *pag.* 25 *et* 828.

(†) J. CHR. STARK'S *Handb. zur Kenntnisf und Heilung innerer Krankheiten des menschlichen Körpers.* II. *Th. Jen.* 1800. *S.* 601. 8°.

bloedprop of eene andere misvorming nabij den moedermond, die door vreemde ligchamen voortgebragt worden, enz.

§. 639.

De opslorping kan belet worden door oorzaken, welke, of op eene organische of dynamische wijze, de werking der opslorpende vaten verminderen. Tot de eersten behooren verscheidene organische gebreken, vleeschgezwellen, verhardingen en knoestgezwellen der Baarmoeder, polypen, uitwassen en gezwellen (*), waardoor groote watervaten gedrukt worden. Diegenen, welke op eene dynamische wijze de werkzaamheid der opslorpende vaten verzwakken, zijn de zoodanigen, welke of waterzucht in het algemeen doen ontstaan, of die der Baarmoeder in het bijzonder ten gevolge hebben, als bloedvloeijingen der Baarmoeder, dikwijls wederkeerende abortus enz. Zou niet somtijds de aard van het afgescheidene vocht zelfs zoo veranderd worden, dat de watervaten hetzelve niet opslorpen kunnen?

Voorzegging.

§. 640.

De Waterzucht der Baarmoeder is niet zoo gevaarlijk als die, welke in den buik of in de hersenen plaats heeft. De ziekte kan langen tijd zonder merkbare storing van den algemeenen welstand aanwe-

(*) WRISBERG, *Commentat. Soc. Reg. Scient. Goetting. ann.* 1787—88. *vol.* IX. *p.* 136.

wezig zijn; deze vertoont zich gewoonlijk ſlechts dán, wanneer de ophooping van water in eenen hoogen graad toeneemt, en tot eene aanmerkelijke uitzetting der Baarmoeder aanleiding geeft. — Somtijds ontlast zich het water door de ſcheede, de uitzetting van den buik gaat weg, en de zieke wordt herſteld, bijzonder wanneer toevallige invloeden, welke zelfs de ophooping van water tegengaan of de vereischte werking der opſlorpende vaten herſtellen, daartoe medewerken. — In zeldzame gevallen zag men de Waterzucht der Baarmoeder door bijkomende salivatie verdwijnen (*). — Niet zoo gunſtig is de voorzegging, wanneer er volſtrekt geen water afloopt, de Baarmoeder zeer uitgezet is, eene algemeene verzwakking en vermagering zigtbaar wordt, de pisontlasting zeldzaam, of ſlechts zeer ſpaarzaam is, de buik pijnlijk wordt, en ſluipende koortſen met symptomen van waterzucht in andere organen, bijzonder in den buik en in de borst, daarmede vergezeld gaan.

Geneeswijze.

§. 641.

De behandeling van de Waterzucht der Baarmoeder vereischt vooral, dat men derzelver aanleidende oorzaken in het oog houde. Zoo dezelve na eene plotſelijke opſtopping der maanſtonden, der aanbeijen of van eenen witten vloed ontſtaat, dan is zulks eene dringende aanwijzing, om die afzonderingen weder te her-

(*) Fabre, *observations de Chirurgie.*

herſtellen. De nablijvende vermeerderde afzondering van weiachtig vocht echter wordt inwendig door Antimonialia, Emetica in refracta dosi, maar bijzonder door het kwik en de Digitalis p.; en uitwendig door inwrijvingen met kwik, de vlugtige zalven, de aromatiſche berookingen en inwikkelingen verdreven. Ligt de oorzaak in den beletten afloop van waterachtig vocht, als een gevolg der vergroeijing van den baarmoederhals, of eener ſluiting van den moedermond door een vlies, dan moeten die door eene Operatie weggenomen worden. Men kan zich daartoe van eenen gekromden dunnen Troicar bedienen, en in het vervolg, om het water te ontlasten, eenen Catheter inbrengen, waarvan men dán ook gebruik maakt, wanneer door verdikt ſlijm in den moedermond het water belet wordt af te loopen.

§. 642.

Als de Waterzucht der Baarmoeder te weeg gebragt wordt door oorzaken, welke de werkzaamheid der opſlorpende vaten op eene dynamiſche wijze verzwakken, en ſomtijds in eenen paralytiſchen toeſtand der opſlorpende vaten van het baarmoederſtelſel gelegen zijn, bijzonder wanneer de invloeden eene zeer verzwakkende werking op het teelſtelſel uitoefenen, dan moet men de algemeene zwakte niet alleen, maar ook de bijzondere van het teelſtelſel door verſterkende geneesmiddelen wegnemen, en tevens ook zulke middelen aanwenden, welke door verhooging der prikkelbaarheid de werkzaamheid der opſlorpende vaten vermeerderen. Inwendig worden Mercurialia, voornamelijk met kamfer

en opium, de squilla, de digitalis purpurea, de polygala senega (*), het decoctum ononid. spinos., de jeneverbesſen en derzelver preparaten, met Tonica, voornamelijk met bittere extracten, de gentiana, de china, bijzonder aangeprezen. Uitwendig wende men het unguent. hydrarg. ciner., de ethérisch-olieachtige inwrijvingen, die der squilla en digitalis, van het ol. juniper. en terebinth. aether., het wasſchen van den buik met geestrijke vochten, de aromatiſche inwikkelingen en een' gordel uit kruiden aan. Somtijds kan echter de Waterzucht der Baarmoeder in eenen zoo hoogen graad aanwezig zijn, dat of de aangewezene middelen, welke onmiddellijk de werkzaamheid der opſlorpende vaten vermeerderen, niet genoegzaam werken, of de afzondering zelve in eene te groote menigte plaats heeft. In dit geval moet de ontlasting van het water door den moedermond voorafgaan; en wanneer deze niet mogelijk, en ook de weg door het ſcheedegewelf beſloten ware, dan moest de Paracentesis door den endeldarm of uitwendig aan den buik aan de eene of andere zijde boven de ſchaambeenderen (†) met eenen Troicar verrigt worden, die

(*) Dömling, *Geſchichte und Heilung einer Gebärmutterwasſerſucht.* In horn's *Archiv für die mediciniſche Erfahrung.* Band V. bl. 14. *Berl.* 1804.

(†) De Schrijver heeft reeds drie malen op deze wijze de Paracentesis bij de Waterzucht der Baarmoeder gelukkig aangewend, waarop de, ééne handbreed boven den navel uitgezette, Uterus zich merkbaar onder de hand allengskens zamentrok.

die ook in het vervolg andermaal kan vereischt worden, bijaldien zich het water op nieuw weder in eene groote menigte verzamelt. Als men het water heeft doen ontlasten, dan kunnen er, om de gezonkene prikkelbaarheid der Baarmoeder in het algemeen te verhoogen, met de inwendig versterkende geneesmiddelen, ook vlugtig prikkelende inwrijvingen, baden en inspuitingen der Baarmoeder met een aftreksel van aromatische kruiden, aangewend worden.

§. 643.

De Waterzucht der Baarmoeder bijzonder uit aanleidende oorzaken, bij voorbeeld venerische besmetting of organische ziekten, namelijk verhardingen, knoest-, vleesch- of spekgezwellen der Baarmoeder ontstaande, dan moeten die insgelijks verwijderd worden, bijaldien men de laatstgenoemden uit den weg kan ruimen. Deze vereischen in- en uitwendig de krachtigste Resolventia, het conium maculatum, de digitalis p., de belladonna, en, naar omstandigheden, de Antimonialia en Mercurialia. Polypen of andere misvormingen der Baarmoeder moeten weggenomen worden, en bij de nog voortdurende vermeerderde uitwaseming van weiachtige vochten zijn de middelen §. 642 aangewezen.

§. 644.

Om de wederkeering der Baarmoederwaterzucht voor te komen, is het noodzakelijk op de beterschap der ziekte voornamelijk acht te geven. Tot dat einde dienen een doelmatige, met de telkens individueele betrekkingen der zieken overeenkomstige

ge

ge diëet en leefwijze, het eenen geruimen tijd voortgezet gebruik der bij §. 643 bijgebragte inwendige, insgelijks met de aanhoudend versterkende geneesmiddelen, en uitwendig de genoemde inwrijvingen en inwikkelingen van den buik, alsmede het inspuiten van versterkende, zamentrekkende en aromatische afkooksels, de inspuitingen van kalkwater afwisselend met mirrhe of van rooden wijn.

LITTERATUUR.

§. 645.

CHR. CUNRAD *et* J. FR. STARKE, *de hydrope uteri. Regiom.* 1701. In HALLERI *disp. pathol. Tom.* IV. N°. 134.
CAMERARIUS, *de hydrope uteri. Tub.* 1729. 4°.
G. B. BILFINGER, *de hydrope uteri gravidi. ib.* 1761. 4°.
COUSIN, *traitement de l'hydropisie de matrice, accompagnée d'inflammation dans l'état de grossesse. Par.* 1783. 8°.
KOMMER, *praes.* GRUNER, *de hydrometra. Jen.* 1792. 4°.
DE GREGORINI, *de hydrope uteri, etc. Hal.* 1795.
WIRER, in LODER'S *Journ. für Chirurgie, Geburtshülfe und gerichtliche Arzneykunde.* IV. *B.* 2 *St.*
W. A. HAASE, t. a. pl. III. *B.* 1 *Abth. S.* 511.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Bloedvloeijingen der Baarmoeder.

§. 646.

Het middelpunt van het geheel Vrouwelijk teelſtelſel is de Baarmoeder. Dezelve bevat eene menigte bloedvaten, welke lijnregt in het bekken liggen, genoegzaam zwevende tusſchen de pisblaas en den endeldarm, met eene van derzelver openingen — den buitenſten moedermond — buiten- en benedenwaarts gerigt. In derzelver holligheid eindigen de fijnſte takken harer vaten, deze zijn met het vaatſtelſel van den onderbuik het naauwst vereenigd; zij is de zetel eener periodieke afzondering van bloed — der maanſtonden, — bezit zenuwen, ſtaat met zulke belangrijke organen in gemeenſchap, en oefent derzelver invloed op het geheele Organismus der Vrouw uit, bij welke het teelſtelſel over het algemeen, ten gevolge van deszelfs grootere ontwikkeling, zeer werkzaam is. Er beſtaat derhalve geen orgaan in het Vrouwelijk ligchaam, hetwelk zoo zeer tot Bloedvloeijingen, ook buiten de zwangerheid, de verlosſing en het kraambed, geneigd is, als de Baarmoeder; maar die daardoor eene nog ſterkere geſchiktheid verkrijgt, waarom dan ook Bloedvloeijingen der Baarmoeder veel menigvuldiger bij Vrouwen, die reeds één- of meermalen gekraamd hebben, voorkomen.

§. 647.

§. 647.

Echter kan elk bloedverlies der Baarmoeder geene Bloedvloeijing (*Metrorrhagia*, *Haemorrhagia uteri*) genaamd worden. Slechts datgene, hetwelk niet het gevolg is van de eigendommelijke geregelde verrigting der Baarmoeder, en van de gestoorde gezondheid der Vrouw, verdient dien naam, ten zij slechts eenige of alle verrigtingen van dezelve afwijken.

§. 648.

Derhalve zijn volgens §. 647 de bloedvloeijingen elkander in graad niet gelijk. Menigmaal is het bloedverlies, wat de hoeveelheid betreft, slechts gering; dan eens loopt het als een stroom en doet zich als eene zoogenaamde storting, of geheel versch en helder rood onmiddellijk uit de vaten, of later voor, nadat het bloed zich in de Baarmoeder korter of langer opgehoopt had, en door derzelver plaatshebbende zamentrekking plotselijk uitgedreven werd. In dit geval is het bloed gewoonlijk van eene donker roode kleur, gestold, en ontlast zich ook in klonters.

§. 649.

Een gering bloedverlies kan dus reeds bloedvloeijing genaamd worden, wanneer hetzelve, bij voorbeeld bij een zwak gestel der persoon, met eene storing der gezondheid gepaard gaat: terwijl integendeel zelfs het verlies van stroomen bloeds dien naam niet verdient, wanneer het geenen nadeeligen invloed op de gezondheid uitoefent. Dienvolgens is het denkbeeld van bloedvloeijingen slechts betrekkelijk.

§. 650.

De Bloedvloeijing der Baarmoeder kan of plotſelijk ontſtaan, of wordt gewoonlijk door zekere verſchijnſelen, welke dezelve te kennen geven, voorafgegaan; met name: moeijelijke ademhaling, benaauwdheid, zuchten, groote onrust, hartklopping, beving der ledemaren, ſnelle, driftigen pols, duizeling, hoofdpijn, dofheid, ſuizing der ooren, een gevoel van hette door het ganſche ligchaam, brandende handen en voetzolen, volheid, gepaard met hette in den onderbuik, een' aandrang naar de teeldeelen, zwelling van de ſchaamſtreek, menigvuldigen aandrang tot pislozing, branding en neiging tot jeuken aan de teeldeelen.

§. 651.

Ten opzigte der Diagnosis is het onderſcheid tusſchen de uit- en inwendige Bloedvloeijing zeer belangrijk. In het laatſte geval ontlast zich, wel is waar, geen bloed uit de Baarmoeder, maar dat, hetwelk uit derzelver vaten vloeit, hoopt zich in derzelver holte, of in de ledige inwendige tusſchenruimte van derzelver wanden op, en wordt ſomtijds ſlechts uit de afvloeijing van het zich doordringend bloedwater, en uit de bij §. 650 bijgebragte voorboden, gewoonlijk echter uit de toevallen, welke met het toenemend bloedverlies plegen vergezeld te gaan, herkend.

§. 652.

De toevallen echter, welke bij eene Bloedvloeijing zich voordoen, en het gevolg der daardoor plaats-

heb-

hebbende ſtoring van de gezondheid der Vrouw zijn, hangen deels van de menigte des bloeds, deels van het geſtel, van den ouderdom, der leefwijze, der meer of min gunſtige omſtandigheden, van den aanleg, der oorzaak en van andere invloeden af, en zijn dus nu eens meer, dan wederom minder hevig, en voor de gezondheid nadeelig.

§. 653.

Gewoonlijk is het gelaat bleek en ingevallen, de oogen zijn flaauw, meestal geſloten, en met blaauwe of bruine kringen omgeven; de ſpits van den neus ijskoud, en het voorhoofd met een koud zweet overdekt; de ledematen zijn koud, de zieken gevoelen zich zeer vermoeid, krijgen menigvuldige flaauwten, duizeling, ſuizing der ooren, huivering en rilling; zij klagen over eenen droogen mond en aanhoudenden dorst; de pols is klein, ſnel, tusſchenpoozend, en dikwerf naauwelijks voelbaar. Dikwijls gaan ook andere toevallen, als drukking op den hartkuil, toeknijping en hette van de keel, misſelijkheid, neiging tot en ook werkelijk braken, daarmede gepaard; de buik is gezwollen, geſpannen en pijnlijk. Somtijds gevoelen zij ook pijnen in de Baarmoeder, in de lendenſtreek en aan het heiligbeen, die dikwijls naar onderen tot aan de dijen zich uitſtrekken, en zich door ſcheuren, ſnijden en trekken te kennen geven. Dikwerf gevoelen zij ook gedurende de bloedvloeijing geene de minſte pijnen.

§. 654.

De gevolgen der Bloedvloeijing zijn verſchillende. Of dezelve doodt ſpoedig, en wordt dan meestendeels door een ijskoud zweet, hevige flaauwten, beving van alle leden, benaauwdheid, diepe zuchten, reutelende ademhaling, pees- en zenuwtrekkingen voorafgegaan; of dezelve doodt langzaam, als een gevolg der geſtadig toenemende verzwakking, door eene ſluipende koorts, longtering of waterzucht. Sommige leven wel verſcheidene jaren voort; maar eene aanhoudende zwakte, ongeneeslijke witte vloed, hysterie, droefgeestigheid, buiksverſtoppingen, onvruchtbaarheid, uitzakking, scirrhus en kanker der Baarmoeder, zijn de gevolgen, welke meestendeels plegen plaats te hebben.

Oorzaken.

§. 655.

Op het ontſtaan van de Bloedvloeijing der Baarmoeder heeft bovenal de aanleg der Vrouw eenen veelbeteekenenden invloed; bij zwakke, kwaadſappige geſtellen kan dezelve zeer gemakkelijk ontſtaan. Dezelve is of bij de geboorte van eene zwakke, afgematte en zieke moeder overgeërfd, die zelve te voren meermalen aan bloedvloeijingen, den witten vloed en andere ziekten veel geleden heeft; of toevallig door ſchadelijke invloeden, welke reeds van de vroegſte jeugd af daartoe medewerkten, bij voorbeeld eene weekelijke opvoeding, ſlecht voedſel, vochtige en natkoude woning, Engelſche ziekte, scro-

scrofelen, te vroeg opgewekte teeldrift, veroorzaakt. De bloedvloeijing wordt echter in het vervolg des te zekerder voortgebragt, wanneer zich tijdens de huwbaarheid en met het huwelijk invloeden voordoen, welke de aangeborene of geërfde zwakte in eenen hoogen graad vermeerderen, met name: te vroeg ingeſpannen arbeid, menigvuldig nachtwaken, zittende werkelooze leefwijze, ontevredenheid in het huwelijk, ijverzucht, beleedigde liefde en hartstogten in het algemeen, beroepszorgen, buitenſporigheden in het genot van den bijſlaap, zelfbevlekking, menigvuldige en ontijdige verlosſingen, een moeijelijk kraambed, te langdurige kraamvloed, herhaalde aderlatingen, het misbruik van purgeer- en geneesmiddelen in het algemeen, die te zeer verzwakken, ſpeekſelvloed, een ſterk zweet, menigvuldige verkoudheden, natkoude woning, onreine lucht en ziekten, waardoor bijzonder de reproductive sfeer lijdt, namelijk: de veneriſche beſmetting, scrofelen, ſcheurbuik, buikloop, roode loop, ſchurft, enz.

§. 656.

Nogtans zijn alle Bloedvloeijingen uit de Baarmoeder geene gevolgen van zwakte of van eene verminderde levenskracht, gelijk de meeste voorſtanders der opwekkingsthéorie aannemen; maar de Bloedvloeijingen der Baarmoeder kunnen ook door eene verhoogde prikkelbaarheid van het vaatſtelſel, zelfs door eene Synocha, voortgebragt worden. Het verſchijnſel (*Symptom*) van het bloedverlies levert geenen grond op, om den algemeenen ziektetoeſtand telkens voor zwakte te verklaren; hetzelve kan bij

gezonde, ſterke, geſpierde, volbloedige perſonen, bijzonder die een prikkelbaar geſtel hebben, niettemin in vermeerderde ſterkte, in eene te zeer verhoogde prikkelbaarheid van het vaatſtelſel des overigen Organismus, in eenen Synocha of een Erethismus gelegen zijn, offchoon er in het orgaan zelf — in de Baarmoeder — zwakte heerscht. En daartoe wordt des te eer aanleiding gegeven, wanneer zekere invloeden, als te hevige ligchaamsbewegingen, danſen, rijden, e. d. g., te zeer verhoogde teeldrift, hevige hartstogten, als toorn en ergernis, het onmatig gebruik van verhittende ſpijzen en dranken, bij voorbeeld van wijn, koffij, punch, brandewijn, minerale wateren en welke ijzer en veel koolzuur bevatten, te voedzame en gekruide ſpijzen, het misbruik van warme, bijzonder minerale baden, te groote warmte in den zomer, bijzonder wanneer zich de Meisjes of Vrouwen op het land met den arbeid in de opene lucht bezig houden, enz. medewerken. Het ontſtaan der bloedvloeijing bij deze invloeden is zeer dikwijls het middel, om de ontſteking der Baarmoeder tegen te gaan, welke zich ook zouden ontwikkelen, wanneer de vaten van dit orgaan ten allen tijde den aandrang van het bloed wederſtaan konden, of om die critisch te genezen, wanneer dezelve werkelijk plaats heeft.

§. 657.

De bloedvloeijing der Baarmoeder wordt echter zeer dikwijls door plaatſelijk lijden van dit orgaan zelf voortgebragt. Dit is of het gevolg eener plaatſelijke zwakte van het orgaan, of der ſtoringen van derzelver organiſatie en ligging.

§. 658.

§. 658.

De plaatſelijke zwakte der Baarmoeder kan veroorzaakt worden door menigvuldige betasting der teeldeelen, onmatig en te vroeg uitgeoefenden bijſlaap, eenen hevigen ſlag op den buik, en aanhoudende drukking van denzelven door naauwe kleederen, te ſterk rijgen, veel zitten, bijzonder bij het borduren met een voorovergebogen ligchaam, den val van eene zekere hoogte op de billen, menigvuldige verkoudingen, die onmiddellijk op den buik en de teeldeelen werken, te ſterke maanſtonden, voorafgegane menigvuldige bloedvloeijingen in de zwangerheid en geboorte, te ſterke en te langdurige kraamvloeden, menigvuldige, bijzonder zware en te ſchielijk op elkander volgende verlosſingen, witten vloed, waterzucht der Baarmoeder en derzelver voorafgegane ontſteking, warme dampbaden, of het gebruik van ſtoven, de drukking van een moederſteunſel, e. d. g. meer.

§. 659.

Plaatſelijke gebreken, die uit ſtoringen der organiſatie en ligging der Baarmoeder voortvloeijen, kunnen zijn: verſcheuring van de vaten der Baarmoeder of van derzelver monden, ten gevolge van kwetſuren, welke bij de verlosſing door de hand of inſtrumenten, bijzonder door eene gewelddadige ruwe afhaling der nageboorte, van een ei, eener mola of van eene andere misvorming in de Baarmoeder toegebragt zijn; grootere of kleinere vleeschklompen of mola in den Uterus na miskramen

of ontijdige verlosſingen (*); veretteringen en zweren aan de eene of andere plaats van derzelver binnenſte wanden; variceuſe uitzettingen der vaten, scirrheuſe verhardingen, uitwasſen, polypen, scirrhus en kanker der Baarmoeder, uitzakking, achter- en voorwaartsbuiging, keering of verouderde omkanteling der Baarmoeder, enz.

§. 660.

De Bloedvloeijing der Baarmoeder ontſtaat ook ſomtijds bij zeker lijden in verwijderde of naastgelegene organen. Zoo kan dezelve tot buitengewone en ziekelijke uitzettingen en verhardingen der organen van den onderbuik, als een gevolg van drukking en van den beletten omloop, aanbeijen, verſtoppingen en beletten omloop van bloed in den onderbuik, in de lever, galuitſtortingen en ſcherpe onreinigheden, kwade ſpijsvertering, wormen, verzameling van drekſtof in den endeldarm, kolijkpijnen, e. d. g., aanleiding geven.

Voorzegging.

§. 661.

Over het algemeen is elke Bloedvloeijing der Baarmoeder wel nadeelig, en moet deels om de oorza-

(*) WIGAND, over eene zeer bijzondere, dikwijls zeer hardnekkige Bloedvloeijing der Baarmoeder, welke na vele miskramen en ontijdige verlosſingen pleegt te ontſtaan. In HUFELAND's *Journal der praktiſchen Heilkunde*, van de maand Julij 1816, bl. 16.

zaken, deels om de gevolgen derzelve niet te gering geacht en beoordeeld worden. Dezelve behoort tot die ziektevormen, welke dikwijls wederkeeren, en tot belangrijke, organifche, dikwerf ongeneeslijke ziekten der Baarmoeder aanleiding geven. Nogtans zijn niet alle Bloedvloeijingen der Baarmoeder even gevaarlijk, en de graad van het gevaar hangt van zekere omftandigheden af. — Hoe fterker, volbloediger en prikkelbaarder het geftel der lijderes is, des te geringer is het gevaar, dat echter nog ernftiger wordt, hoe zwakker en aandoenlijker het geftel, en hoe grooter de zwakte is, welke reeds door het bloedverlies werd voortgebragt. — Gunftig is de voorzegging, zoo de aard der Metrorrhagie eene Synocha (§. 656) is; de vloeijing ontftaat dan door eene bloedafzondering en kan fomwijlen zelfs, bij voorbeeld in de Metritis, kritisch worden; niet bijzonder ongunftig is het, als de bloeding met het karakter van Erethismus gepaard gaat, en insgelijks door eene bloedafzondering gevormd wordt. De bloeding is matig, en leidt niet tot uitputting (*Depletion*), maar laat echter de geneigdheid tot wederinftorting, welke in het vervolg niet meer als eene bloedafzondering, maar als eene doorzijpering (*Anastomosis*) zich voordoet, na. — Ook hier is, gelijk bij alle bloedingen, het Erethismus met doorzijpering gevaarlijker; het bloedverlies is fneller en grooter, gaat meestal met een' belangrijken krampachtigen toeftand gepaard, waardoor de bloeding onderhouden wordt; de Bloedvloeijing komt dikwijls weder, gewigtige naziekten, uitterende koorts, waterzucht en werktuigelijke gebreken der Baarmoeder

ten gevolge hebbende. — Schadelijkheden, welker uitwerkfel fpoedig voorbijgaat, veroorzaken flechts dán eene aanhoudende Bloedvloeijing der Baarmoeder, wanneer het bloedverlies zelfs als eene nieuwe oorzaak werkt. Aanhoudende nadeelige invloeden, en de zoodanigen, welke de gezamenlijke voeding tevens ftoren en vernietigen, doen eene hardnekkige, en wanneer de aanleg daartoe eenmaal ontwikkeld is, eene dikwijls wederkeerende en naauwelijks geneeslijke kwaal ontftaan. — Hoe langer de Bloedvloeijing aanhoudt, en hoe moeijelijker de oorzaak verwijderd kan worden, des te ongunftiger is de voorzegging. — Eene Bloedvloeijing, welke uit eene algemeene zwakte ontftaat, is niet zoo erg als die, welke aan plaatfelijke gebreken als oorzaken toegefchreven wordt. Bloedvloeijingen, bij welke men tevens middelen om dezelve te ftelpen onmiddellijk aan de Baarmoeder brengen kan, zijn gemakkelijker tegen te gaan; dit geldt voornamelijk van verwondingen der Baarmoeder. — De inwendige bloedftorting is gevaarlijker, dan de zigtbare Bloedvloeijing, wijl die zoo ligt miskend, en de hulp zeer dikwijls te laat toegebragt wordt; minder gevaarlijk echter dan de uitwendig zigtbare is dezelve hierom, wijl de zamentrekkende werkzaamheid der Baarmoeder niet volkomen verlamd is, en men dus hopen mag, om het werkingsvermogen ook in die deelen, in welke hetzelve bepaald te voorfchijn komt, ligt weder op te wekken. Deze hoop wordt wel niet in elk geval vervuld, en de prikkel van het meer en meer uitzettend bloed, alsmede de zwarigheid om onmiddellijk aan de lijdende plaats geneesmiddelen toe te bren-

brengen, leveren dan de oorzaken tot gewigtige en aan deze ſoort van kwaal eigene gevaren op. — De Metrorrhagie als eene zuivere dynamiſche ziekte der bloedende vaten is minder gevaarlijk, dan eene plaatſelijke, met gewigtige verwonding of ſtoring van de organiſatie der Baarmoeder, met zweren, scirrhus en kanker, welke meestal ongeneeslijk en doodelijk is. — Rood ſlagaderbloed, in menigte en ſtroomsgewijs met den polsaderſlag ontlast, doet het uiterſte doodsgevaar voorzien; niet minder treurig is de voorzegging bij zoodanig eenen vloed, die het gevolg eener aan verlamming grenzende zwakte der Baarmoeder is. Deze doodt of ſpoedig door veel bloedverlies en uitputting, of geeft toch aanleiding tot die gevaarlijke naziekten, welke door de verlammende Bloedvloeijing doorgaans veroorzaakt worden. De verlammende Metrorrhagie, zoo dezelve symptomatisch is, een chronisch beloop volgende, gelijk in de ſcheurbuik, de Haemorrhea petechialis, dan blijft zij wel altijd een gevaarlijk verſchijnſel; doch de voorzegging is niet zoo ongunſtig, als wanneer die plotſelijk en met geweld, bij voorbeeld onmiddellijk na de verlosſing of ook in de putrida, verſchijnt. — Vrouwen van middelbare jaren ſtaan de Metrorrhagie met minder nadeel door, dan jeugdige en bejaarde perſonen, bijzonder wanneer dezelve zich in die jaren voordoet, dat de maanſtonden reeds moesten opgehouden zijn; meestal is dezelve ongeneeslijk, doet plaatſelijke gebreken vermoeden, of wordt door tering en waterzucht gevolgd. — Plotſelijke Metrorrhagiën zijn gevaarlijker dan die, welke langzaam en allengskens ontſtaan. Gene geven aanlei-

 ding

ding tot verbloeding; bij de laatstgenoemde daarentegen kunnen de zieken van tijd tot tijd eene verbazende menigte bloeds verliezen. — Van eene ergere beteekenis is het, wanneer ſtuiptrekkingen, kramppijnen, ſterke prikkelbaarheid van het zenuwgeſtel, of, aan den anderen kant, een soporeuſe toeſtand, flaauwten, koude extremiteiten, eindelijk de gezamenlijke teekenen van uitputting, met de Bloedvloeijing der Baarmoeder vergezeld gaan. —

Geneeswijze.

§. 662.

Er zijn vier middelen, zonder welke men bij geene Bloedvloeijing der Baarmoeder het doel ter ſtelping van dezelve bereikt: 1) de rust van het ligchaam en van de ziel, 2) de horizontale ligging, 3) de verwijdering van elke drukking op het ligchaam, 4) een koele leefregel. Deze middelen zijn zoo belangrijk en zoo werkzaam, dat, indien al ook de bloedvloeijing daardoor alleen niet altijd volkomen geſtild, dezelve toch zeer gematigd wordt.

§. 663.

De behandeling der Bloedvloeijing zelve rigt zich, zoo veel mogelijk, naar de oorzaak, welke dezelve heeft voortgebragt; en om dezelve in deze betrekking juist te beoordeelen, moet men in de meeste gevallen nimmer het onderſlaan verzuimen, of geene Zwangerheid en eene op handen zijnde miskraam, of plaatſelijke gebreken der Baarmoeder, het naast

tot

tot het ontſtaan der Bloedvloeijing aanleiding geven. Dikwijls is het naauwkeurig onderſlaan, wegens de menigte van geronnen bloed in de ſcheede en vóór den moedermond, niet mogelijk; men moet dit derhalve eerst wegnemen, om gene met nut te kunnen in het werk ſtellen. Ondertusſchen, hoe onmiskenbaar het nut van een naauwkeurig onderzoek is, en hoe dikwijls hetzelve reeds tot groot nadeel der zieke uit het oog verloren werd, zoo moet het bij zeer hevige bloedſtortingen, en het te duchten levensgevaar, telkens aan de beoordeeling van den Arts overgelaten blijven, of zoowel de plaatſelijke daardoor veroorzaakte prikkeling, als, bij zeer eerbare Vrouwen, de noodzakelijk daarmede gepaard gaande gemoedsbeweging het bloedverlies zoude kunnen vermeerderen.

§. 664.

Als de Bloedvloeijing het gevolg der bij §. 655 bijgebragte algemeene zwakte of door verlamming veroorzaakt is, aanhoudend duurt, de zieke zeer verzwakt, koud, onmagtig en aan den rand van het graf is, dan moet men dezelve dringend tegengaan. Men wende middelen aan, die de zoo zeer gezonkene prikkelbaarheid deels in het zenuwgeſtel, deels in de reproductie, ſpoedig opwekken; kan de zieke nog geene geneesmiddelen innemen, dan trachte men het ganſche ligchaam te verwarmen, door aanwending van warme doeken, waarmede het geheele ligchaam, bijzonder de borst en de extremiteiten, bedekt en gewreven worden. Deze zijn nog werkza-

mer, als men dezelve met doordringende, vlugtig prikkelende middelen, die men tevens ook onder den neus houdt, befprengt; hiermede vereenige men klisteren van aromatifche aftrekfels, bij voorbeeld van kamillen of valeriaan met wijn, wijngeest of liq. Hoffm., legt omflagen uit een aftrekfel van aromatifche kruiden, met wijn of wijngeest, op den onderbuik en de teeldeelen, en, als men het kan aanwenden, infpuitingen daarvan door de fcheede in de Baarmoeder, zet blinde koppen op den onderbuik en den binnenkant der dije, en zoodra de zieke flikken kan, reike men haar wat melisfenthee met vitriool-ëther, warmen wijn, de liq. of balsm. vit. Hoffm., de naphten, de tinct. valerian., serpentar., Angelicae, de étherifche olie in naphtha opgelost, toe; van een allerbijzonderst nut echter zijn de phosphorzuren, een mengfel uit zwavelzuur en opium, de kaneeltinktuur met naphta; en bijaldien deze middelen, wegens eene neiging tot hoesten, niet verdragen worden, en dit veroorzaken, dan vereenige men dezelve ook zeer doelmatig met de tinctur. opii. Zoodra de zieke meer bekomen is, reike men de kaneeltinktuur, met het heulfap en een aromatisch aftrekfel toe, lave de zieke met vleeschnat, meer of min met dojer van eijeren en met eene of andere fpecerij, late dezelve naderhand rijst, fago en gepelde garstmelk, en tot drank een weinig, vooral goeden rooden, wijn met water, of een krachtig wèl uitgegist bier gebruiken; bij hevigen dorst echter, en bijzonder bij eene nablijvende brandende gewaarwording in de keel,

Hal-

Haller's of Mynſicht's zuur elixir., met water of een aftrekſel van zoethoutwortel vermengd, drinken. — Wanneer de bloeding meer een langzaam beloop en eenen chroniſchen aard aanneemt, dan worden de aluin in poeder van vijf tot tien greinen met ſuiker en kaneel, deszelfs oplosſing van ℨj op ℥vj aromatisch water met eene ſiroop of wei van aluin, de looiſtofhoudende middelen, de kina in een geconcentreerd afkookſel, de afkookſels van den cort. simarub., angustur., van het lign. campechens. en het zwavelzuur-ijzer aangewezen, waarmede men zeer doelmatig de kaneeltinktuur, de liquor. a. m. H. e. d. g. vereenigt.

§. 665.

Als de Bloedvloeijing zeer ſterk, en het gevolg eener kramp met algemeene zwakte van het ligchaam is, dan wordt derzelver ontſtaan reeds door den aanleg, door een teeder tot hysterie en zwakte der gevoeligheid geneigd ligchaamsgeſtel, en door de invloeden, welke eene bijzondere nadere rigting op de Baarmoeder hadden, veroorzaakt. Alle invloeden van den geest, die met voorſtellingen, welke ſlechts eenigermate tot het geſlacht betrekking hebben, gepaard gaan, oefenen derzelver werking, zonder dat de zieke iets daarvan gewaar wordt, met eene ongeloofelijke ſnelheid op de geſlachtsſferen en bijzonder op de verrigtingen der Baarmoeder, weshalve men aan dezelve deze aangewezene rigting bijzonder toerekenen mag. Ook de algemeene ligchamelijke invloeden waren van dien aard, dat zij, door ſtoring

van

van den bloedomloop in den onderbuik en eene ongewone prikkeling der zenuwen, eene ziekelijke afzondering van bloed in den Uterus te weeg brag- ten. De bloeding gaat vergezeld met ſlapeloosheid en akelige droomen, hysteriſche kramppijnen van allerlei aard, kramp in de blaas, bleeke pis, kleinen, ongelijken, zamengetrokken' pols, koude, drooge huid en koude extremiteiten; de vloeijing volgt nu eens in kleinere, dan wederom bij grootere tusſchenpoozen, telkens vorafgegaan door eene knijping in den on- derbuik, met eene opwelling en groote aandoen- lijkheid van den buik, waarop eene weeënaardige trekking in het kruis en in de ſchaamſtreek volgt, en onder zoodanigen aandrang wordt het bloed in eene vloeibare gedaante en in klonten tevens ont- last. Daarop heeft er eene korte verpoozing plaats, gedurende welke de ſpanning en de pijn in den onderbuik ophouden en geen bloed afloopt, offchoon toch eene inwendige trekking met eene brandende gewaarwording in de ſchaamſtreek aanhoudt en met eene algemeene kwalijkbevinding gepaard gaat. Het duurt niet lang, of de kramp treedt weêr naar bui- ten en de vermelde toevallen hebben alsdan op nieuw plaats. In dit geval wordt geheel bijzonder aangeprezen de ipecacuanha in kleine giften van een kwart tot een half grein met een aromatiek bijvoeg- ſel of het Dowers poeder, het infus. en de tinct. valerian., de essentia castorei, de liquor C. C. suc- cinatus, met het opium, het vlugge ammoniak, bij voorbeeld een theelepel vol salmiakgeest met eenen eetlepel water, de tinctura ambrae et moschi,

ma-

matig warme ſtovingen uit een aftrekſel van kamillen op den onderbuik, antispasmodiſche klisteren en inſpuitingen, bijzonder met opium (*).

§. 666.

Er zijn nog andere middelen, welke tegen de Bloedvloeijing der Baarmoeder aangeprezen worden, namelijk: de aluin, de terra en tinctura catechu, de radix ratanhiae (†), de lapis haematides, het keukenzout, de braakwijnſteen in kleine giften, het houtskoolpoeder, de loodſuiker, de caſſia lignea, het secale cornutum (§) e. d. g. meer. Als de Bloedvloeijing zeer ſterk is en ſpoedig moet geſtild worden, dan zullen deze middelen derzelver doel niet bereiken, en bij chroniſche, dikwijls wederkeerende Bloedvloeijingen werken de meeste derzelve onzeker, of zelfs de aanwending daarvan, als van den aluin, van de loodſuiker enz., is zelfs met menig gevaar en nadeel voor de gezondheid vergezeld; ook moet men niet uit het oog verliezen, dat de werking van ſommige moeijelijk of volſtrekt niet blijkt, of dat die middelen, als men dezelve roemde, ge-

(*) PET. COPLAND'S *Erzählung verſchiedener Fälle von Mutterblutflüsſen, bei welchen Klystiere von Opium ſich nützlich erzeigten.* In *Annalen der A. Mit.* L. 1e. *St.* N°. 8.

(†) HIPPOLIT RUIZ, *über die Ratanhia-Wurzel, ihr Wachtsthum, und ihre arzneyliche Kräfte.* In *neue Sammlung auserleſener Abhandlungen zum Gebrauche prakt. Aerzte.* II. *Bd.* 3e. *St. Leipz.* 1817.

(§) Door Dr. PRESCOT aangeprezen. Zie *Salzb. medic. chir. Zeitung. Jahrg.* 1819. II. *Bd.* N°. 43. *S.* 302.

gewoonlijk ook vereenigd werden met andere, welke eene veelvermogender eigenschap bezitten, dan als bloedstillende middelen te werken. De radix ratanhiae kan den kaneelbast en terra catechu vervangen, en wordt ook slechts bij chronische Bloedvloeijingen der Baarmoeder aangewezen, in geval de kaneelbast te verhittend werkte. Als men de Bloedvloeijing, welke een gevolg der algemeene zwakte is, volkomen gestild heeft, dan moet men niet alleen derzelver wederkeering voorkomen, maar ook derzelver nadeelige gevolgen uit den weg ruimen. Het is derhalve noodzakelijk, dat de oorzaken (§. 655), waardoor deze zwakte voortgebragt wordt, niet alleen slechts vermijd worden, maar dat men ook het ligchaam doelmatig trachte te voeden en te versterken, door zoodanigen diëet en zulke geneesmiddelen, die de prikkelbaarheid in de reproductie verhoogen. De middelen §. 306 worden hier ook aangewezen; alleenlijk moet men met voorzigtigheid in acht nemen, dat de diëet, zoowel als het geneesmiddel en deszelfs giften, telkens naar den graad der zwakte, van het gestel der zieke, der idiosynkrasie, der geneigdheid, welke de Bloedvloeijing is voorafgegaan, en der menigte van het bloedverlies bepaald worden, en dat men na eene te groote ontlasting van bloed, bijzonder in den beginne, geene te prikkelende en verhittende geneesmiddelen, spijzen en dranken voorschrijve, die dan gemakkelijk, als gevolgen der te zeer vermeerderde bloedbereiding, en der daardoor te schielijk verhoogde prikkelbaarheid in het vaatstelsel, tot eenen aandrang naar de Baar-

moe-

moeder en op nieuw tot eene Bloedvloeijing aanleiding geven.

§. 667.

Als de Bloedvloeijing een gevolg der verhoogde prikkelbaarheid in het vaatſtelſel of van een Erethismus is; de daarmede vergezellende koorts het karakter der Synocha heeft; de zieke van een volbloedig, ſterk, prikkelbaar ligchaamsgeſtel is, door invloeden, gelijk aan die, welke §. 648 bijgebragt werden, voorafgegaan wordt; de zieke tevens hevige pijnen in de ſchaamſtreek gevoelt; deze bij de aanraking hard en pijnlijk is; de pols vol en hard ſlaat; de koorts met ontſteking gepaard gaat, de hette en dorst hevig is; het bloedverlies nog gering was of het bloed nog bij tusſchenpoozingen, met afwisſelende hevigheid, vloeit; dan is eene algemeene aderlating aan den arm dringend aangewezen, welke in dit geval dikwijls zoo weldadig werkt, dat met de, door de kunst bewerkte, ontlasting in eene genoegzame hoeveelheid, de Bloedvloeijing der Baarmoeder ophoudt. Dezelve wordt insgelijks dán aangewezen, als ten tijde van het ophouden der ſtonden, of nog na dezelve, de bloeding, door voor de met Synocha gepaard gaande Metrorrhagie genoemde ſchadelijke invloeden (§. 656), bij ſterke en welgevoede perſonen veroorzaakt wordt. Ja zelfs in zulke gevallen, waar de hypersthenifche toeſtand geenszins duidelijk kenbaar is, wordt de bloedontlasting als een afleidend middel (*Revulsorium*) door ervarene Geneesheeren aanbevolen; intusſchen vereischt derzelver aanwending groote voorzigtigheid, naardien

de

de regte maat der bloedontlasting moeijelijk te treffen is (in zoo ver geringe bloedontlastingen van der geene beduidende uitwerking zijn, rijkelijke daarentegen ligtelijk het karakter van het Erethismus en doorzijpering kunnen toebrengen). Plaatſelijke middelen, om de Bloedvloeijing te ſtillen, aan te wenden, zouden in het genoemde geval niet alleen geheel overbodig, maar ook hoogst ſchadelijk zijn; de daardoor bewerkte contractie der ſlagadervaten zoude juist eerst de ontſteking der Baarmoeder volkomen ontwikkelen, welke dikwijls, tot geluk der zieke, door de ontſtane Bloedvloeijing voorgekomen werd. In dit opzigt kan ſomtijds de Bloedvloeijing zelfs een weldadig verſchijnſel worden; en de ondervinding leert, dat die van zelve ophield, zoodra door de ontlasting van bloed de daardoor te weeg gebragte koorts in het vaatſtelſel gematigd werd. Zeer doelmatig echter ſchrijft men der zieke antiphlogistiſche middelen, bijzonder het nitrum, de crem. tart. en verdunnende koeldranken voor, waartoe zich de plantenzuren, het citroen-, het wijnſteen- en het azijnzuur in dit geval bijzonder aanprijzen, welke men ook met zachte zuurachtige ontlastmiddelen uit de pulp. tamarind., cassiae, de cremor. tart., sal. Seign. e. d. g. vereenigt. Heeft echter de zieke reeds eene groote menigte bloeds verloren, is haar pols niet meer vol en hard, en haar toeſtand nabij dien van zwakte, van eene in een' minderen graad gezonkene prikkelbaarheid van het vaatſtelſel of van het Erethismus, dan is er geen middel werkzamer dan Haller's zuur elixir. Men neme zich in acht, van andere te prikkelende,

bij-

bijzonder vlugtig prikkelende middelen, welke de Bloedvloeijing zeer ligt weder op nieuw doen ontstaan, aan te wenden; deze kunnen slechts dán weder aangewezen worden, wanneer, ten gevolge van het zware bloedverlies, de zieke tot den hoogsten graad van zwakte vervallen ware. Bij eene zeer verhoogde prikkelbaarheid van het vaatstelsel wordt de digitalis purpurea, in een aftreksel of tinktuur, afwisselend met de zuren toegediend, alsmede het opium, bijzonder wanneer hysterische kramppijnen daarmede vergezeld gaan, zeer aangeprezen. Evenwel moet ook de zieke, na de volkomene stilling der Bloedvloeijing, een doelmatig diëet in acht nemen; zij moet eene al te sterke prikkeling op de prikkelbare en reproductive sferen vermijden, bijzonder te verhittende spijzen en dranken, en hetgeen bij §. 656 als schadelijke invloeden is opgenoemd geworden; haar voedsel moet meer uit het plantenrijk bestaan, de drank oplossend, verdunnend, en de dampkring matig, meer vochtig dan droog zijn.

§. 668.

Bijaldien de Bloedvloeijing der Baarmoeder aan eene aanmerkelijke plaatselijke zwakte, door de invloeden §. 658 veroorzaakt, toegeschreven wordt, dan vereischt deels de algemeene toestand der zieke, deels de plaatselijke van het orgaan, bijzondere opmerkzaamheid. Bij gene kan zelfs alleenlijk zwakte zich voordoen, of is nabij aan die, welke §. 656 is bijgebragt geworden: de plaatselijke zwakte maakt in beide gevallen, wat de algemeene behandeling betreft, volstrekt geen onderscheid;

maar de plaatſelijke behandeling der Bloedvloeijing zal in het geval, §. 655, eene verandering vereiſchen; hier wordt dringend aangewezen, om de Bloedvloeijing, door bevordering van de contractie der vaten, tegen te gaan.

§. 669.

Maar bij de Bloedvloeijing, die bijzonder een gevolg van de plaatſelijke zwakte der Baarmoeder is, moet men de verſchillende toeſtanden der Baarmoeder zelve onderſcheiden. Het orgaan kan met deszelfs vaten geheel atonisch, en de prikkelbaarheid in hetzelve zoo zeer verminderd zijn, dat deszelfs toeſtand aan verlamming grenst; in dit geval worden aangeprezen: de bedekking van den onderbuik met eenen warmen doek of flenel; het wrijven, vooronderſteld, dat de onbezwangerde Baarmoeder zoo zeer boven de ſchaamſtreek uitpuilt, dat men dezelve voelen kan; de warme ſtovingen met azijn en aromatiſche kruiden; het beſprengen van warme doeken met vlugtig prikkelende geneesmiddelen; of de inwrijvingen met wijngeest, salmiak of kamfergeest, met vitrioolèther, het zoogenaamde Eau de Cologne, e. d. g.; ook, wanneer de moedermond genoegzaam geopend is, inſpuitingen met azijn en aromatiſche aftrekſels met of zonder wijngeest in de Baarmoeder, en zelfs klisteren daarvan. Doch bij de aanwending der eerstgenoemden, zorge men, dat het geronnen bloed, hetwelk zich voor den moedermond geplaatst heeft, weggenomen, alsmede dat de injectieſpuit, van eenen gepasten vorm, diep genoeg ingebragt worde; ſomtijds

wordt

wordt zelfs de Baarmoeder reeds bij de aanraking met de vingers tot contractie gebragt, en zoo de moedermond genoegzaam verwijd is, dan kan men ook een tampon, uit eene fpons vervaardigd, en in wijngeest gedoopt, inbrengen.

§. 670.

Intusfchen doen al die middelen (§. 669) niet altijd de gewenschte uitwerking, en de Bloedvloeijing duurt, met het grootfte levensgevaar, geftadig voort. De koude is het éénigfte middel, hetwelk nog eene contractie der baarmoedervaten kan te weeg brengen, en reeds zoo menige zieke uit eenen zoo wanhopigen toeftand redde. Er is een tijd geweest, dat men dit middel bij Bloedvloeijingen geheel veronachtzaamde, en, uit hoofde van deszelfs verzwakkende werking, als fchadelijk veroordeelde. Hoe partijdig en onverklaarbaar de befchouwing zij, om de uitwerking der koude op zwakteoorzaak toe te pasfen, zoo min laat zich derzelver voortreffelijke uitwerking bij den fchijndood, bij zekere ontftekingen en gezwellen, die door kwetfuren ontftaan, bij zekere foorten van beklemde breuken, bij den metéorismus en Bloedvloeijingen loochenen; hetzij dezelve door prikkeling der vaten tot contractie, door de onttrekking der overvloedige warmteftof, of door bevordering der ftolling van het bloed de vloeijing daarvan ftopt. In alle gevallen moet door dezelve wel de, bij eenen zoo hoogen graad van verlamming der Baarmoeder, zoo zeer verminderde prikkelbaarheid der vaten weder opgebeurd en tot contractie gebragt worden; want an-

 ders

ders ware het niet wel verklaarbaar, hoe de Bloedvloeijing zoude ophouden.

§. 671.

Men wendt de koude gewoonlijk als ſtoving op den onderbuik aan, als inſpuiting in de Baarmoeder, of met een tampon, welke men, zoo daartoe mogelijkheid is, in de Baarmoeder brengt, aanvankelijk in eenen minderen, en des noods in eenen ſterkeren graad. Als de Bloedvloeijing ophoudt, vermindert men weder den graad van koude, droogt de zieke zorgvuldig en met de meeste voorzigtigheid af, en legt dan enkel drooge, matig warme doeken aan, welke in den beginne met een geestrijk, vlugtig prikkelend middel natgemaakt worden. Naderhand kan men ook weder van warme aromatiſche ſtovingen, van eenen met aromatiſche kruiden gevulden zak, die in warmen wijn gedoopt en wèl uitgedrukt wordt, en van geestrijke inwrijvingen op den onderbuik, in den omtrek van het kruis en in de liezen gebruik maken.

§. 672.

Een andere toeſtand van plaatſelijke zwakte der Baarmoeder is die, bij welke derzelver gevoeligheid zeer bijzonder verhoogd is. De zieke heeft meestal een bij uitſtek gevoelig ligchaamsgeſtel; de buik is opgezet en pijnlijk; de Bloedvloeijing heeft meer, nu eens bij kleinere, dan wederom bij grootere tusſchenpoozen, plaats; wordt door knijpingen in het lijf voorafgegaan, en is met hevige, krampachtige pijnen, of liever met eene weeënaardige trekking in

het

het kruis en in de ſchaamſtreek vergezeld. In dit geval doen bijzonder ſtovingen uit een aftrekſel van kamillen, dergelijke inſpuitingen en klisteren, met tinktuur van opium, inwrijvingen met salmiakgeest, of vlugtige ſmeerſels, voortreffelijke dienſten, waarmede men, bijzonder bij eenen ſoortgelijken algemeenen toeſtand, inwendig de ipecacuanha in kleine giften, de liquor C. C. succinatus met opium en kamillenthee vereenigt, zoo als de aanwijzing van deze middelen §. 665 nader is bepaald geworden.

§. 673.

Behalve de in §. 669—672 genoemde uitwendige middelen, die meer tot de zoogenaamde ſtoppende geteld worden, zijn ook de afleidende van veel nut. Hiertoe behooren: de drooge koppen, van twee tot vier ſtuks op elke borst gezet, die als tegenwerkend (*antagonistiſche*) prikkelmiddel bij de Metrorrhagie door Erethismus bijzonder aangeprezen worden; op gelijke wijze werken de mostaardpap of Spaanſche vliegpleister, afwisſelend tusſchen en onder de borsten gelegd, de warme armbaden en het gelijktijdig indompelen der voeten in koud water, of het omwikkelen derzelve met doeken, die in het koudſte water gedoopt zijn. Nogtans ſchijnt de uitſlag niet altijd zeker te wezen, daar bij deze methode ook wel Congestiën naar den Uterus begunſtigd en ſterkere bloedingen kunnen te weeg gebragt worden. Hetzelfde kan van de in Engeland gebruikelijke blikken Laars (*) bij de minſte aanwen-

(*) Men zie HUFELAND's *Journal der practiſchen Heilkunde*, *Jahrg.* 1819 *M. May* 3 *St. S.* 103.

wending in de Bloedvloeijing der Baarmoeder te duchten zijn, die gelijk een groote kop werkt.

§. 674.

Ten einde de Bloedvloeijing niet weder inſtorte, zoo is het eene der eerſte voorwaarden, dat ook de ſchadelijkheden, (§. 658), welke tot de plaatſelijke zwakte der Baarmoeder aanleiding gegeven hebben, verwijderd en vermijd worden.

§. 675.

De Bloedvloeijing der Baarmoeder door plaatſelijke gebreken, welke aan ſtoringen van derzelver bewerktuiging en ligging toegeſchreven worden (§. 659), veroorzaakt zijnde, dan moeten deze vooral uit den weg geruimd worden; weshalve die een naauwkeurig onderzoek vereiſchen. De meeste dezer plaatſelijke gebreken zullen in bijzondere hoofdſtukken behandeld worden; zoodat men die hier kan voorbijgaan. — Zijn er grootere of kleinere vleeschklompen of molen in den Uterus aanwezig, die na mis- of ontijdige geboorten de Bloedvloeijing gaande houden, dan is de gewone, enkel dynamiſche methode dikwijls niet altijd toereikend, om het vreemde ligchaam te verwijderen, en de verlorene krachten, het gevolg van een aanhoudend bloedverlies, te vergoeden. Wigand (*) prijst het tijdig inbrengen van eenen uit zwam, linnen, plukſel of vlas bereide tampon in de ſcheede aan, waardoor niet alleen de Bloedvloeijing geſtild, maar ook de vast-

zit-

(*) t. a. pl. bl. 30.

zittende vleeschklomp, door middel van eene bewerkte ontſteking, tot ettering gebragt, de moedermond verzacht, verſlapt, en daardoor tot een gemakkelijk doorlaten van het vreemde ligchaam op eene geſchikte wijze voorbereid, en de baarmoedermond tot contractie geprikkeld wordt. De tampons worden in zeer eenvoudige ſlijmerige afkookſels van havergort, althéa - wortel e. d. g. gedoopt, en ſlechts dán, wanneer de vleeschklompen of vreemde ligchamen ontlast zijn, en de nu nog aanhoudende Bloedvloeijing het gevolg van eene zwakte der Baarmoeder ſchijnt te wezen, laat men de tampons met zamentrekkende middelen natmaken, of daarmede inſpuitingen in de ſcheede doen. Voor het overige moeten de tampons niet langer, dan om de twaalf uren weggenomen, en tegen verſche, goed uitgewasſchene verwisſeld worden. Onder weeënaardige pijnen ſchiet het vreemde ligchaam alleen af, of wanneer het zeer groot is, onder eene zachte medewerking van den Vroedmeester, door middel van een daartoe dienſtig Tangetje (*pince aux faux germes*) of d. g. Dikwijls houdt alsdan de Bloedvloeijing dadelijk op; ſomtijds echter duurt dezelve ook nog wel eenige dagen voort, en volgt dan gedurende dien tijd het beloop van gewonen kraamvloed, zoodat de kunst hier verder niets te doen heeft. Bijaldien er evenwel nog gedurende eenige dagen zuiver en helder bloed ontlast wordt, dan geve men inwendig kina, kaneel en ſoortgelijke middelen en late uitwendig eenige zacht zamentrekkende inſpuitingen in de Baarmoeder doen.

§. 676.

De Bloedvloeijing door oorzaken §. 660 ontſtaan zijnde, dan moeten deze insgelijks verwijderd worden. Zoo kan een braakmiddel aangewezen zijn, wanneer de Bloedvloeijing na galuitſtortingen, overladingen der maag, en na het gebruik van andere ſchadelijke voedſels ontſtaat. Aanhoudende verſtoppingen van den ſtoelgang kunnen zacht ontlastende klisteren, en de aanwezigheid van wormen wormmiddelen vereiſchen, om de Bloedvloeijing der Baarmoeder te matigen; waarbij echter, ter voorkoming van wederinſtorting, altijd de gewigtigſte aanwijzing blijft, om der zieke zulke voorſchriften te geven, die het wederontſtaan dezer ſtoringen tegengaan. Zoo zoude alles vruchteloos zijn, wanneer de zieke, die met aanhoudende verſtoppingen gekweld werd, ſteeds eene zittende leefwijze hield, en zich aan het genot van zwaar verteerbare ſpijzen onbezorgd overgaf.

LITTERATUUR.

§. 677.

J. ADR. HELVETIUS, *traité des pertes de sang avec leur remède specifique, accompagné d'une lettre sur la nature et la guérison du cancer. Par.* 1697. 12°. *deux éd.* 1706. 12°.

KNEUSSEL, *de haemorrhagia uteri matronae abortientis. Giess.* 1698. 8°.

P. T. SCHACHER, *de haemorrhagiis gravidarum. Lips.* 1717. In HALLERI *disp. chir. Tom.* IV. N°. 136.

GEORG. WOLFFG. WEDEL, *de foemina duodecim annos profluvio sanguinis laborante. Jen.* 1719. 4°.

FISSCHER, *de menorrhagia. Erford.* 1727. 4°.

FR. HOFFMANN, *de haemorrhagia uteri. Hal.* 1730.

BRUNNER, *de partu praeternaturali ob situm placentae super orificium uteri internum. Argent.* 1730. 4°.

FRIDERICI, *de uterina gravidarum haemorrhagia, ib.* 1732. 4°.

WEIGAND, *de fluxu sanguinis in gravidis. Altd.* 1736. 4°.

CHOMEL, *ergo praegnanti, superveniente uteri haemorrhagiâ, partus manu promovendus. Par.* 1743. 4°.

RULLMANN, *de praeternaturali ac difficili ob haemorrhagiam uteri antecedentem. Giess.* 1744.

GEBAUER, *de salubritate haemorrhagiae uteri. Erlang.* 1746. 4°.

C. LINNAEUS, *de haemorrhagia uteri sub statu graviditatis. Ups.* 1749.

ERICHSON, *de haemorrhagiâ uteri sub statu graviditatis. ib.* 1750. 4°.

THURNEYSEN, *de causis haemorrhagiarum in gravidis. Bas.* 1751. 4°.

ANDR. PASTA, *discorso intorno al flusso di sangue dell' utero delle donne gravide. Bergam.* 1752. door den Parijſchen Hoogleeraar J. L. ALIBERT, in het Fransch vertaald, onder den titel: *traité des pertes de sang des femmes enceintes. Par. an* VIII. 2 *vol.* 8°.

STAEHLIN, *de partu cum haemorrhagiâ uteri conjuncto. Lugd. Bat.* 1753. 4°.

WESSEL, *de partu cum haemorrhagiâ uteri ob placentam orificio uteri adhaerentem. Basil.* 1753. 4°.

J. D'URBANN, *de haemorrhagia uterina. Edinb.* 1753. In HALLERI *disp. chir. Tom.* IV. N°. 137.

REICHARD, *de haemorrhagia uteri partum insequente. Argent.* 1755. 4°.

ANN. CAR. LORRY, *quaestio medica, an parturienti, accedente haemorrhagiâ uterinâ, diversâ pro diverso casu encheiresi, promovendus. Par.* 1758. 8°.

GEHLER, *de sanguine in partu profluente. Lips.* 1759. 4°.

C. F. KALTSCHMID, *de haemorrhagiâ post partum nimiâ. Jen.* 1759. 4°.

Dezelfde, *de partu cum haemorrhagiâ uterinâ conjuncto. ib.* 1762. 4°.

J. W. GULBRANDT, *de sanguifluxu uterino. Hafn. et Lips.* 1766. 8°.

OBERLIN, *de haemorrhagia uteri. Argent.* 1767. 4°.

SPENCE, *de sanguinis ex utero gravidarum et parturientium profluviis. Edinb.* 1767. 4°.

SCHROEDER, *de haemorrhagia uteri. Goett.* 1771. *Vid. Opusc.* I. *p.* 280—318.

NICOLAI, *de curatione nimiae in puerperis haemorrhagiae ex utero. Jen.* 1773.

G. M. SAXTORPH, *de sanguifluxu uterino. Hafn.* 1774.

RIGBY, *essay on the uterine haemorrhagies. Lond.* 1775.

HOPFF, *de haemorrhagia uteri.* 1775.

GULBRAND, *de sanguifluxu uterino. Lips.* 1776. In WEIZ *N. Ausz.* XI. *p.* 6.

LE ROUX, *observations sur les pertes de sang des femmes en couches, et sur le moyen de les guérir Dyon.* 1776. 8°. *deux ed.* 1810. 8°.

AASKOW, *de usu opii in haemorrhagiis gravidarum.* 1777. In *Act. Societ. med. Hafn. Tom.* III.

STUVE, *de haemorrhagiâ uteri. Goett.* 1780.

DALY, *de menorrhagia.* 1781.

BEIJER, *de uteri haemorrhagiis. Argent.* 1782.

SAIJERS, *de menorrhagiâ. Edinb.* 1782.

J. A. WENDRINGSKY, *de haemorrhagiis uteri. Vienn.* 1784. In EIJEREL *diss. Vindob. vol.* IV N°. 10.

SAHL, *de uteri haemorrhagia. Ingolst.* 1785.

PUTT-

PUTTMANN, *de usu aquae frigidae in haemorrhagiis uteri. Argent.* 1785. 4°.

DENMAN, *essay on uterine haemorrhagies, depending on praegnancy and parturition. Lond.* 1786. 8°.

RAPH. BENEV. SABATIER, *theses de uterinis praegnantium haemorrhagiis. Par.* 1788. 4°.

A. SENFT, *de haemorrhagia uteri. Wirceb.* 1788.

JOH. PETR. FRANK, *de haemorrhagiâ uteri ex spasmo secundinas incarcerente. Ticin.* 1789. 4°.

Dezelfde, *epitome. Tom.* V. *pag.* 290.

MAX. STOLL, *praelect. in divers. morb. chron. vol.* II. *Vindobon.* 1789. *pag.* 104 *et* 381.

EVANS, *de menorrhagiâ. Edinb.* 1790. 8°.

FEILD, *de menorrhagiâ, ib.* 1790. 8°.

RAUCH, *de haemorrhagiis uteri in genere. Jen.* 1790. 4°.

HENCKE, *de haemorrhagiis uterinis nocivis. Erford.* 1791. 4°.

HURTER, *de sanguifluxu uterino. Goett.* 1793. 4°.

STARKS *Archiv.* IV. *B.* 730.

CAR. STRACK, *observationes medicinales de una prae caeteris causa, propter quam sanguis e foeminarum utero nimius profluit, atque haec quo modo submoveri debeat. Berol.* 1794. *pag.* 48. 8°.

BUSCH, *de haemorrhagiis uteri. Marb.* 1795. 4°.

ESKUCHEN, *de haemorrhagia uteri. ib.* 1795. 4°.

MILLOT, *sur les pertes de sang des femmes. Par. an* VI. 8°.

WINICKER, *de uteri haemorrhagia gravidarum. Goett.* 1797. 4°.

E. VON SIEBOLD *et* BILLING, *de menorrhagia s. uteri haemorrhagia. Wirceb.* 1799. 4°.

J. N. THOMANN, *über den Gebärmutterblutflusſ.* In RÖSCHLAUBS *Magazin der Heilk.* V. *B.* 1 *St.*

DÖMLING, *über die Natur und Behandlungsart der asthenischen Blutflüsſe.* In HORN'S *Archiv für die medic. Erfahrung.* III. *B.* 1 *St.*

A. LE-

A. LEROY'S *Vorlesungen über die Gebärmutterblutflüsse. Leipz.* 1802. *S.* 216. 8°.

LENTIN, *über widernaturliche Blutungen aus der Mutter.* In deszelfs *Beyträgen.* III. *Th.* 2 *Abth.* N°. 11.

S. G. VOGEL, *Handbuch der prakt. Arzneywissenschaft.* 5 *Th. S.* 149—192.

GRATIAN, *de metrorrhagia. Franc. ad Viadr.* 1802. 4°.

C. H. VALENTIN, *essai sur les pertes qui précèdent, accompagnent ou suivent l'accouchement. Par.* 1802. 8°.

DEMANGEON, *de fallaci atque nocuo obturamenti in haemorrhagiis uteri cohibendis usu. ib.* 1804. 4°.

MEYER, *Systemat. Handbuch zur Heilung der Blutflüsse.* t. a. pl.

SPANGENBERG, *über die Blutflusse. Braunschw.* 1803. 8°. *S.* 376.

WERDERMANN, *Etwas von den Mutterblutflüssen.* In MURSINNA'S *Journ.* II. *B.* III. *St.* N°. 3.

ED. ROMIEUX, *diss. sur la ménorrhagie. Par.* 1803.

J. A. E. BILLOT, *essai sur la ménorrhagie. ib.* 1804.

BRANDT, *de partium genitalium foeminarum haemorrhagiis. Hal.* 1805. 4°.

HAND, *de metrorrhagia. Franc. ad Viadr.* 1805. 4°.

AUSSANDON, *diss. sur la ménorrhagie. Par.* 1806. 4°.

RIMANN, *de haemorrhagiâ uteri post partum lethali. Erlang.* 1807. 4°.

JOHN BURNS, *practical observations on the uterine haemorrhage. Lond.* 1807. 4°.

JOSSE, *diss. sur l'efficacité du tampon dans les pertes de sang dépendantes de l'attache du placenta sur l'orifice de la matrice. Par.* 1808. 4°.

BEZIAN, *diss. sur les pertes utérines qui arrivent durant la grossesse, pendant et immédiatement après l'accouchement. ib.* 1810.

LEO. LABERNADIER, *diss. sur la ménorrhagie active. ib.* 1811. 4°.

N. L. BRISEZ, *diss. sur la ménorrhagie. ib.* 1815.

GOFFIN, *essai sur les hémorrhagies en géneral, et en particulier sur la ménorrhagie. ib.* 1815.

DUNC. STEWART, *a treatise on uterine haemorrhage. Lond.* 1816.

J. B. CALARY, *essai sur les pertes utérines hors l'état de grossesse. Par.* 1817. 4°.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over den Witten Vloed.

§. 678.

Door Witten Vloed (*Fluor albus*, *Leucorrhoea*) verſtaat men in het algemeen eenen, op bepaalde tijden of geſtadig durenden, ſlijmvloed uit de ſcheede.

§. 679.

Hoeveelheid, kleur, geſteldheid, reuk, ſmaak en nadeelige uitwerking van het ontlaste vocht zijn verſchillend.

§. 680.

De hoeveelheid van het ontlaste vocht hangt meestal van het geſtel en de leefwijze der zieke, en van den duur, den graad en de oorzaak der kwaal af; vele Vrouwen verliezen weinige droppels daags, andere verſcheidene ponden. Met betrekking tot de hoeveelheid, beſpeurt men ook bij dag en nacht onderſcheid. Sommigen hebben 's nachts en tegen den morgen, als zij ſtil te bed liggen, en de uitwaſeming toegenomen is, den Vloed minder dan bij dag; bij anderen wordt juist het tegenovergeſtelde waargenomen.

§. 681.

De kleur van het ontlaste vocht is wit, of naar het blaauwe, gele, groene, graauwe of zwarte hel-

len-

lende. De groenachtige kleur is, volgens gedane waarnemingen, de menigvuldigfte, waaruit deels het ondoelmatige blijkt, om dezen Vloed met het voorzetfel: wit, te beftempelen. Wij hebben echter de eenmaal algemeen aangenomene benaming gevolgd.

§. 682.

De gefteldheid is gewoonlijk flijmachtig, en naar eene ligte oplosfing van gom gelijkende; fomtijds echter is die zeer taai, dik, kleverig, of zeer vloeibaar en waterachtig.

§. 683.

Met betrekking tot den reuk neemt men waar, dat het afgezonderde vocht of geheel geenen, of eenen, aan flijmafzonderingen gewonen, reuk heeft; doch menigmaal riekt hetzelve zeer fterk, vies, ziltig, als bedorvene etter of rottige kaas, en doet een vreemd ligchaam, eenen moederkrans, of eene zweer in de fcheede, of eenen polypus, verettering, verharding of kanker der baarmoeder vermoeden. — Van den fmaak laat zich weinig zeggen, als dat dezelve, gelijk de kleur en de reuk, ook wel door foortgelijke invloeden kan veranderd worden; hetzelve zal fomtijds volftrekt geenen, op een' ander' tijd zeer fcherpen, viezen en ziltigen fmaak hebben. Reuk, fmaak en kleur echter kunnen ook zeer dikwijls door een langer of korter verblijf in de fcheede, en door de buitenlucht bepaald worden.

§. 684.

Ten opzigte van derzelver fchadelijke uitwerking is het fomtijds zeer zacht en goedaardig, en tast vol-

volſtrekt niet aan; ſomtijds echter is het ook zeer ſcherp, en dan zoo invretend, dat de naastgelegene vormſels aan derzelver oppervlakte daardoor ontveld en geſtoord worden.

§. 685.

De chemiſche eigenſchappen van het ontlaste vocht zijn insgelijks verſchillende, en rigten zich naar de jaren der perſoon, naar de oorzaak, naar den verſchillenden ziekelijken toeſtand, en ook dáárnaar, of de ontſtane Witte Vloed zich niet als een gevolg — welligt als crisis — eener andere ziekte voorgedaan hebbe; belangrijk zijn derhalve de proefnemingen, door FOURCROY in het werk geſteld.

§. 686.

De Artſen hebben aan deze ziekte van oudsher zeer verſchillende benamingen gegeven, die men in de Schriften van HIPPOCRATES, SYLVIUS, MORGAGNI, LINNAEUS, CHARLETON, ASTRUC, CULLEN, SCHWEDIAUER, HOFFMANN en anderen kan nazien. De meesten zijn niet altijd op den eigenlijken aard, maar op verſchijnſelen der ziekte, en op de verſcheidenheid van derzelver zetel gegrond; en zelfs hierover zijn de Artſen het in lang niet eens kunnen worden; door naauwkeurige ontleding en waarneming echter is bewezen, dat elk vormſel der teeldeelen, hetwelk een ſlijmvlies bezit, het werktuig (*Substraat*) dezer ziekte zijn kan. Daar nu deze zich niet alleen tot de ſcheede, maar ook tot de baarmoeder bepaalt, zoo kunnen beiden te gelijk, of de baarmoeder of de ſcheede alleen, de

de zitplaats der ziekte zijn. Somwijlen is het werktuig alleen het slijmvlies van den pisweg. FRANK gewaagt ook nog van eenen fluor albus tubarii, en de Schrijver heeft waargenomen, dat somtijds enkel de nymphen, bijzonder de nymphae pendulae, of de inwendige zijde der groote schaamlippen, de zetel der onregelmatige afzondering geweest zijn. Het zal derhalve niet ongepast wezen, over den ongeregelden slijmvloed der teeldeelen in het algemeen te spreken; den Arts toch moge het overgelaten worden, om in noodzakelijke en mogelijke gevallen den zetel der kwaal nader te onderzoeken, en daarop bij de genezing te letten. Voor het overige kan men niet ontkennen, dat de scheede, ten gevolge van derzelver ligging en maaksel van het slijmvlies, hetwelk door BICHAT zoo voortreffelijk beschreven is, het meest door deze ziekte aangetast wordt.

§. 687.

Met den Witten Vloed zijn gewoonlijk slechts volwassene Meisjes en Vrouwen behebt; men heeft deze ziekte nogtans ook bij Kinderen in het vroegste tijdperk van hun leven waargenomen. HOFFMANN heeft een Meisje gekend, hetwelk in de eerste dagen na hare geboorte daarmede aangetast was; JACOBI nam denzelven bij een Meisje van twee weken waar; SLEVOGT, MUSITANUS en anderen bij Meisjes van drie, vier en vijf maanden; NEUTER, SENNERTUS, DOLEUS, FERNELIUS, RODERICUS A CASTRO en andere Artsen bij Meisjes van twee en een half, vier, acht, negen en tien jaren, en in het *Kopenhagner Journal*, 1e. deel, aanm. 93, bladz. 16, vindt

men de geschiedenis van eenen Witten Vloed bij een zesjarig Meisje aangeteekend. Van de huwbaarheid af tot den tijd der ophoudende maanstonden lijdt de Vrouw het meest aan deze kwaal, minder na dien tijd, offchoon de Schrijver dezelve ook bij Vrouwen tusschen de zestig en zeventig jaren waargenomen heeft. HIPPOCRATES uitspraak, dat voornamelijk ongehuwden het meest door deze kwaal aangetast worden, heeft de Schrijver niet bevestigd gevonden.

§. 688.

Men onderscheidt gemeenlijk den Witten Vloed in eenen goedaardigen en kwaadaardigen (*fluor albus benignus et malignus*): eenige Artsen noemen den eersten, welke niet het gevolg eener venerische besmetting is; terwijl de tweede door die besmetting veroorzaakt wordt. Deze verdeeling houdt men voor zeer onjuist; want het is aan elken Arts bekend, dat eén niet venerische Witte Vloed zeer dikwerf veel kwaadaardiger, hardnekkiger en moeijelijker te genezen is, te meer, wanneer de oorzaak zeer verborgen ligt. — Anderen noemen den Witten Vloed met meer regt goedaardig, wanneer dezelve wit, zacht en niet scherp is; maar boosaardig, wanneer die met eene zeer scherpe, stinkende en bijtende uitvloeijing gepaard gaat. — Oneigen is de verdeeling in eenen eigendommelijken en niet zamengestelden Witten Vloed (*fluor albus specificus et simplex*), waarmede verscheidene Artsen het onderscheid tusschen den venerischen Witten Vloed en elken anderen, welke aan geene venerische besmetting toegeschreven wordt, te kennen geven. Eigen-

aar-

aardig daarentegen is de verdeeling in eenen haastigen en flependen Witten Vloed (*fluor albus acutus et chronicus*); de behandeling van den eenen of van den anderen vereischt dikwijls geheel onderfcheidene inzigten.

Kenteekenen van den Witten Vloed.

§. 689.

De Witte Vloed ontftaat in drie tijdperken, welke aan eene enkel trapsgewijze verfcheidenheid van aanvankelijke en toenemende verfchijnfelen gekend worden.

§. 690.

Eerfte tijdperk. De zieke klaagt over uitvloeijing van een flijmachtig vocht uit de teeldeelen, die niet zeer fterk is; deze uitvloeijing heeft een witachtig voorkomen, naar zeer dun ftijffel of eene ligte oplosfing van gom gelijkende; bij de uitvloeijing klaagt de zieke over geene de minfte pijn, of op het hoogst flechts over eene onaangename gewaarwording; voor het overige bevindt zij zich zeer wel, heeft een gezond voorkomen, geene verrigting is geftoord, en men neemt ook in het overige Organismus anders volftrekt geene verandering waar. Dit zijn de verfchijnfelen der kwaal in het eerfte tijdperk, dat zich door de zachtfte, meestal flechts plaatfelijke aandoening kenmerkt, en gemeenlijk bij eene uitzakking der baarmoeder of fcheede, in de zwangerheid, of als het gevolg eener werktuigelijke prikkeling in de fcheede, bij voorbeeld van polypaardige uitwasfen, welke uit de baarmoeder binnenwaarts hangen, waargenomen wordt.

§. 691.

Tweede tijdperk. Het uit de ſcheede ontlaste vocht is wel geheel wit, maar buitengemeen overvloedig; het gelaat der zieke is zeer bleek, zij is zeer mager of gezwollen, de oogen liggen diep en de oogleden zijn bruin; zij klaagt over zwakte, matigheid, zwaarte in de leden, koude handen en voeten, de pols is klein en langzaam, de ſpijsvertering en zelfreproductie zijn zeer geſtoord, gebrek aan of zeer bedorven eetlust, een wit beſlagene tong, winden, nu eens verſtopping, dan wederom buikloop, niet zelden gezwollen of zeer ingevallen kleine onderbuik, de pis is of wit, of ten minſte met ſlijm vermengd, menigmaal ischurie en strangurie; de maanſtonden vloeijen of geheel niet, ongeregeld, zeer ſpaarzaam of zeer overvloedig en houden den typus niet; de ſcheede is aandoenlijker en op het gevoel korrelachtig, een gevolg der gezwollene ſlijmklieren, waarvan, met het ſlijmvlies omgeven, eene groote hoeveelheid in de ſcheede aanwezig is; het ſcheededeel wordt hoe langer hoe ſlapper en is gezwollen, de buitenſte moedermond opent zich zeer dikwijls van tijd tot tijd, en deszelfs dwarſche opening neemt eene ronde gedaante aan, de baarmoedersbanden zijn zeer verſlapt.

§. 692.

Derde tijdperk. Van dag tot dag nemen de in het eerſte tijdperk kenmerkende verſchijnſelen en ongemakken toe, de uitvloeijing is niet alleen zeer overvloedig, maar ook van eenen zeer bedorvenen

aard;

aard; dezelve is geel geverfd, groenachtig of dun, ſtinkt onverdragelijk, is zeer ſcherp en bijtend, de zieke klaagt bij de afvloeijing over hevige pijnen en branden bij de pislozing, de ſcheede is zeer gezwollen, ontſtoken, ontveld en veretterd, de binnenkant der dijen is door het ſcherpe vocht aangetast, en het gaan valt moeijelijk.

De Witte Vloed van andere Ziekten onderſcheiden.

§. 693.

De Witte Vloed kan zeer ligt met andere ziekten, welke met dezelve overeenkomſtige verſchijnſelen hebben, verwisſeld worden; van dien aard zijn zweren der ſcheede of baarmoeder, een abces, een polyp, scirrhus en kanker der baarmoeder, en de wankleurige maanſtonden. Dewijl de behandeling dezer ziektevormen van die des Witten Vloeds verſchilt, zoo is het noodzakelijk, de onderſcheidende kenteekenen nader op te geven.

§. 694.

Van eene verzwering der ſcheede en baarmoeder onderſcheidt zich de Witte Vloed door de volgende teekenen: de verzweringen worden door veel heviger verſchijnſelen der ontſteking voorafgegaan, waarop de teekenen eener inwendige suppuratie volgden, als: het gevoel eener vermeerderde warmte met eene afwisſelende vliegende rilling over het ganſche ligchaam, heete handen, drooge en brandende huid, taanachtig gelaat, treurig gemoedsgeſtel, des avonds meer koorts, ſomtijds

uitterend zweet, hevige pijnen, bijzonder boven de schaambeenderen, die zich tot in de liezen, de groote schaamlippen en de dijen afwaarts uitstrekken; de uitvloeijing is zeer stinkend en van verschillende kleur, dikwijls bruinachtig en met bloedstrepen vermengd. Het onderzoek moet nader beslissen, of de verzwering in de scheede of in de baarmoeder zich geplaatst hebbe. Voor het overige kunnen eene verzwering en Witte Vloed tegelijk aanwezig zijn, in welk geval beide ziekten zich door derzelver eigene verschijnselen onderscheiden.

§. 695.

De Witte Vloed onderscheidt zich van den abces der baarmoeder door het beloop dezer ziekte, welke regelmatig is. Reeds in den beginne ontwaart de zieke hette, eenige dagen achtereen pijnen, naderhand klopping op eene bepaalde plaats, de pijn neemt allengskens af, en de klopping wordt door eene vliegende rilling en eene etterachtige uitvloeijing vervangen. Het beloop van den Witten Vloed is minder regelmatig, bijzonder de chronische, en dan houdt die ook denzelfden typus niet. Ook de uitvloeijing zelve kan ter onderscheiding van beide ziekten dienen; bij den abces is dezelve etter, bij den Witten Vloed eene slijmachtige stof. Werpt men iets daarvan in het water, dan zakt het, als het etter is, op den grond, scheidt van een en lost zich geheel op; doch het slijmachtig vocht blijft op de oppervlakte drijven, vormt draden, vlokken en strepen. Intusschen kan men niet

ont-

ontkennen, dat in vele gevallen de Diagnosis desniettegenſtaande zeer moeijelijk is.

§. 696.

De scirrhus en kanker der baarmoeder onderſcheidt zich meestal door de §. 994 bijgebragte kenteekenen, door de zeer hardnekkige, en naar eenen ſtinkenden etter zweemende uitvloeijing, door de hevigſte pijnen in de baarmoeder, die ligt met trismus en opisthotonus gepaard gaan, door vliegende ſteken, welke zich door het bekken verſpreiden, en door het meestal zeer harde, gezwollene en pijnlijke ſcheededeel met de omgekrulde lippen van den moedermond.

§. 697.

De vloeijing uit de ſcheede, als een gevolg van eenen in de baarmoeder ontſtane polyp, onderſcheidt zich door het gevoel van zwaarte aan den uitgang van het bekken, door de ſtompe krampachtige pijnen in de ſchaamſtreek, door den droogen en zeldzamen ſtoelgang, door de menigvuldige bloedlozing, welke ſomtijds met blijken van misgeboorte vermengd is, door zwelling van het ſcheededeel en pijn in het ſcheedegewelf.

§. 698.

De wankleurige maanſtonden houden gewoonlijk derzelver tijdperk, daar de Witte Vloed gewoonlijk onregelmatig verſchijnt en toch meermalen met ongeregelde of te ſterk vloeijende maanſtonden vergezeld gaat.

Oorzaken van den Witten Vloed.

§. 699.

De teeldeelen, voornamelijk de ſcheede, zonderen, in den gezonden toeſtand, uit de ſlijmklieren en uitwaſemende vaten van derzelver ſlijmvlies telkens een ſlijm van eene meer weiachtige zelfſtandigheid, en ſlechts in eene zoodanige hoeveelheid, af, als daarvan vereischt wordt, om de deelen glibberig te houden. Deze regelmatige ſlijmafzondering heeft zoo lang plaats, als de levendige krachten — de opwekbaarheid — der ſlagaderen en aderen met elkander in evenwigt ſtaan; zoodra echter het evenwigt der ſlagaderen en aderen, der uitwaſemende en opſlorpende vaten geſtoord wordt, dan heeft er ook eene buitengewone quantitative en qualitative se- en excretie van het ſlijm plaats, als een gevolg der heerſchende ſlagaderlijkheid in de aderen der ſlijmvliezen, en van het verbroken evenwigt der se- en excernerende vaten. Dit geſtoord evenwigt wordt, bij den Witten Vloed, niet alleen door de vermeerderde afzondering van het ſlijm zelf, maar ook door de pijnlijke, meestal brandende gewaarwording, bijzonder bij de pislozing, en door het zwellen van het ſlijmvlies der ſcheede, of veeleer van derzelver klieren, te kennen gegeven.

§. 700.

Astheniſche perſonen, zwakke, ſlijmerige, kwaadſappige geſtellen, hetzij dezelve door overerving, of eerst naderhand door ſchadelijke invloeden ontſtaan,

ſtaan, zijn voornamelijk aan deze kwaal blootgeſteld. Insgelijks werken zeer daartoe mede het verblijf in vochtige woningen, eene zittende, wellustige, weekelijke en werkelooze leefwijze, te lang ſlapen, bijzonder op veêrenbedden, belette uitwaſeming, ongeregelde maanſtonden, het niet zuigen, uitzakking der ſcheede en baarmoeder, naauwe en te warme kleederen, te hevige inſpanning van het ligchaam, bijzonder die met nachtbraken vergezeld gaan, buitenſporige leefwijze, kommer, verdriet, droefgeestigheid, genot van te veel plantaardig voedſel, bijzonder van vele meelſpijzen, moeskruiden en peulvruchten, het misbruik van versch, niet uitgegist bier, hetwelk weinig hop bevat, van ſlecht water, van taaije en zwaar verteerbare ſpijzen, bijzonder van veel visch, menigvuldige kwade ſpijsvertering en daardoor veroorzaakte ſtoringen in het gastriſche ſtelſel, te veel koffij en thee, misbruik van afdrijvende middelen tot herſtel der maanſtonden, verhoogde en onbevredigde teeldrift, misbruik van purgeermiddelen, bijzonder van middelzouten, te wijd bekken, uitſtekende zwakte van het baarmoederſtelſel, die doorgaans door menigvuldig kramen, te vroeg genoten' bijſlaap, buitenſporigheden in denzelven en in de Onanie, miskramen, zware en moeijelijke verloſsingen, bloedvloeijingen der baarmoeder, veroorzaakt wordt; het gebruik van ſtoven, misbruik van laauwwarme baden, gewelddadige afhaling der nageboorte, voorafgegane ontſteking der baarmoeder, afdrijvende en verhittende middelen, te lang zuigen, enz.

§. 701.

Merkwaardig is het, dat de Witte Vloed op zekere jaargetijden, bij voorbeeld in den herfst, menigvuldiger voorkomt. Insgelijks heeft men denzelven epidemisch waargenomen: een bewijs, dat de verandering van den dampkring invloed op het ontſtaan dezer kwaal hebben kan, zoo als die ook de epidemiſche katarrhus te weeg brengt. LEAKE (*) heeft den Witten Vloed gedurende den herfst in Engeland epidemisch waargenomen, toen er tevens katarrhale ziekten, keelontſtekingen en diarrheën, afwisſelend met den Witten Vloed, heerschten; deze vereischte dezelfde behandeling, en verdween tevens op denzelfden tijd. In Berlijn werd dezelve in 1722 (†), en te Noël, eene kleine ſtad in Frankrijk, in 1769 epidemisch waargenomen, zoo als men in het *Journal de Médecine* gemeld vindt. — In Holland (§) en Brazilië zou deze kwaal endemisch heerſchen; dáár wil men het aan den vochtigen dampkring, hier aan het te ſterk gebruik van verkoelende dranken, bijzonder van limona-

(*) *Disposition aux malad. chron.*

(†) *Decad.* 2. *Acta med. Berol. vol.* III. *et* IV.

(§) Zeer zelden, inderdaad, zal men hier te Lande eene Vrouw aantreffen, die niet aan den Witten Vloed laboreert, of daarvan niet in eenen meerderen of minderen graad reeds het ſlagtoffer geweest is. Tot ééne der voornaamſte oorzaken wil ik althans gebragt hebben het niet behoorlijk reinigen harer teeldeelen, tijdens zij de maanſtonden gehad heeft; en dat hieraan eerder de oorzaak, dan wel aan eenen vochtigen dampkring moet toe-

nade en het misbruik van laauwe baden, toegeſchreven hebben. — Ook in Berlijn mogt de Schrijver eenen endemiſchen Witten Vloed waarnemen, welke aan de te vroege inſpanning van den geest en opwekking der teeldrift, het ſterk rijgen en danſen, waartoe kinderen te vroeg opgeleid worden, de dunne kleeding, bijzonder met korte rokken, de verkouding, het veel zitten, bij het breijen en naaijen, het vermoeijen in de groote ſtad, door loopen e. d. g. mogt toegeſchreven worden.

§. 702.

De Witte Vloed wordt zeer dikwijls door plaatſelijke, deels werktuigelijke, deels organiſche invloeden, voortgebragt. Daartoe behooren moederſteunſels, ſteenen, ſponſen, of andere vreemde ligchamen in de ſcheede en baarmoeder, menigvuldige betasting der teeldeelen, te veelvuldige bijſlaap, maden, uitvloeijing van ſcherpen etter uit de baarmoeder, onreinheid, bijzonder na menigvuldigen bijſlaap, het indringen van drekſtoffen, bij geſcheurden bilnaad, en uitvloeijing van pis in de ſcheede, vleeschklompen, polypen, uitwasſen en beursgezwellen in de baarmoeder en ſcheede, scirrhus en kanker der baarmoeder, eene tot rotting overgegane vrucht in de baarmoeder, de zwangerheid.

§. 703.

toegeſchreven worden, blijkt voornamelijk dááruit, dat Meisjes, vóórdat bij haar de maanſtonden te voorſchijn gekomen zijn, hier zeldzamer, in vergelijking van andere Landen, met den Witten Vloed gekweld, aangetroffen worden.

§. 703.

De Witte Vloed kan ook het gevolg eener veneriſche beſmetting zijn, en ontwikkelt zich ook bij Vrouwen, die eene rhumatieke, arthritiſche, rhachitiſche en scrofuleuſe geſteldheid hebben. Bij de laatstgenoemde ziekten komt dezelve symptomatisch voor, naardien die met de afzonderingen in het algemeen, en met die van het ſlijm in een bijzonder verband ſtaan; of door deze kwaal zich metastatisch voordoen.

§. 704.

De Witte Vloed komt dán ook ſomtijds voor, wanneer zekere af- en uitzonderingen, zelfs ziekelijke, in andere vormſels en organen plotſelijk opgeſtopt worden. Zoo heeft men denzelven na opſtopping van verkoudheid, eener zinking met vele ſlijmerige uitwerpſelen vergezeld, van braking (*), van den aanbeijenvloed, van zweeterige voeten, van het kwaadzeer, van zweren, bijzonder aan de voeten, van ſchurft en van ander huiduitſlag zien ontſtaan. Somtijds doet dezelve zich voor na het verzuimen eener gewone aderlating, is de medgezel, of het gevolg van koortſen, bijzonder van epidemiſche tusſchenpoozende of zenuwkoortſen; ook neemt men denzelven waar bij de moeijelijke tandwording der kinderen, bij de hysterie, bij wormen, bijzonder bij maden, welke zich in menigte uit den

(*) R. A. FONSECA, *Consultat. med. T.* I. *Consultat.* 21.

den endeldarm naar de teeldeelen verſpreiden (*), bij verſtoppingen der baarmoeder; en eenige malen heeft de Schrijver denzelven na kinderpokken en mazelen zien ontſtaan.

Afloop en gevolgen van den Witten Vloed.

§. 705.

De Witte Vloed verdwijnt of geheel, zoodra men deszelfs aanleidende oorzaak weggenomen heeft, of houdt, volgens waarneming, ſomtijds dán eerst op, wanneer de eerſte maandelijkſche zuivering, eene bloedvloeijing der baarmoeder, buikloop, braking, kwijling, zweet, of een uitſlag zich voordoen.

§. 706.

Evenwel kan de Witte Vloed, als die lang duurt, menigvuldige — zelfs zeer treurige — gevolgen hebben. Deze zijn: hysterie, buikwaterzucht, waterzucht en verharding van den eijerſtok, polypen en vleeschgezwellen der baarmoeder, ſponsachtige uitwasſen der ſcheede, ontijdige verlosſingen, onvruchtbaarheid, voornamelijk wanneer de zetel der kwaal in de baarmoeder is, uitzakking der baarmoe-

(*) Niet lang geleden behandelde de Schrijver te Berlijn een Meisje, dat pas de maanſtonden gekregen had, aan Witten Vloed, die voor geene middelen wijken wilde, totdat men, na gedaan onderzoek, eene menigte maden ontdekte, welker dooding door eene sublimaatoplosſing ſpoedig de ziekte deed verdrijven.

moeder en fcheede, metritis, die gemakkelijk tot koudvuur overgaat, zweren en abcesfen in de baarmoeder en fcheede, scirrhus en kanker der baarmoeder, aanbeijen der fchaamlippen, Nymphomanie, chronifche zinking en uitflag, abcesfen en zweren in andere vormfels, fchele hoofdpijn, bleekzucht, kwaadfappigheid, Atrophie, verlammingen, rug- (*tabes dorsalis*) (*) en longtering, eene fluipende uitterende koorts en de dood.

§. 707.

Bij de Lijkbefchouwing vond men de fcheede zeer verwijd, fomtijds ook zeer naauw, als gevolgen van derzelver onregelmatige zwelling, derzelver wanden ontftoken, menigmaal branderig, zeer dik, kraakbeenig en met scirrheufe en kankerachtige gezwellen en zweren bezet; het fcheededeel zeer dik, gezwollen, ontftoken, scirrheus en geëxulcereerd; de zweren ftrekten zich fomtijds tot in de fcheede en den endeldarm; den moedermond zeer geopend tot aan de holte der baarmoeder, deszelfs lippen omgekruld, gezwollen, roodachtig en variceus. Zeer dikwijls waren dezelve de zitplaats van gezwellen en zweren, en bevatteden eene wankleurige, flijmerige ftoffe; de baarmoeder zelve kwam ongemeen grooter dan in den gezonden toeftand voor: fomtijds was dezelve kleiner, derzelver binnenvlies gezwollen, week, poreus of zeer hard en kraakbeenig; derzelver vaten variceus, de

(*) HORN's *Archiv für die medic. Klinik.* 1813, 14. *Marz und April.*

de ligging daarvan veranderd, en met nabijgelegene vormsels vergroeid; in derzelver holligheid vond men eene menigte slijm, scirrheuse en polypeuse gezwellen, waterblazen, vleeschklompen, stukken van ontaarde eijeren, de klieren van het slijmachtig middelweeffel gezwollen, ter grootte eener erwt, somwijlen zeer klein en bijna geheel vergaan en onmerkbaar; de klieren zelfs bevatteden eene groote menigte roodachtig, of wit taai slijm; in zeldzame gevallen ontdekte men in derzelver holligheid levendige maden. — De trompetten van Falloppius deden zich geëxculcereerd, met de eijerstokken vergroeid, en dik voor, en waren met een slijmerig vocht, dat uit de holligheid der baarmoeder zich aldaar ontlastte, aangevuld. — De eijerstokken zag men ongemeen groot, verhard, met waterblazen vergezeld, geëxculcereerd en met eene witte, krijtachtige stof omgeven; somtijds waren dezelve zeer klein, smal, wit en zeer verlengd, derzelver banden ongemeen breed en dik, en derzelver vaten variceus.

Oorzaken en gevolgen van den opgestopten Witten Vloed.

§. 708.

De Witte Vloed kan plotselijk opgestopt worden, en wel, volgens waarneming, door eene zeer brandende hette in den zomer, door strenge koude in den winter, door verkoudingen der voeten, van den onderbuik en der teeldeelen, door koude voet- of algemeene baden, bijzonder na voorafgegaan zweet,

door

door zeer zamentrekkende inſpuitingen, door misbruik van minerale baden, verkeerde behandeling, voornamelijk als een gevolg van verzuimde inachtneming der tijdperken, enz. Somtijds werd door plotſelijk werkende gemoedsaandoeningen, bij voorbeeld door ſchrik, de Witte Vloed dadelijk opgeſtopt; menigmaal verdwijnt dezelve tot nadeel der zieken eensklaps, zonder dat men altijd de oorzaak ontdekken kan. — De gevolgen van den opgeſtopten Witten Vloed kunnen zijn: dysurie, strangurie en ischurie, ontſteking en abces der baarmoeder, ontſteking van den onderbuik, aanbeijen, zweeterige voeten, chroniſche en herpetiſche uitſlag, gepaard met hevige beenpijnen, gierstuitſlag, katarrhale en ſlijmkoortſen, longontſteking, longtering, waterzucht, buikloop, pisvloed, maagkramp, hysterie, hoofdpijn, migraine, jicht, verlammingen, enz.

Voorzegging.

§. 709.

De voorzegging van den Witten Vloed is eensdeels gunſtig, anderdeels ongunſtig: gunſtig, dewijl deze kwaal zelden onmiddellijk het leven met gevaar dreigt; ongunſtig, dewijl dezelve dikwijls zeer hardnekkig, langdurig en moeijelijk te genezen is, waarbij men niet uit het oog moet verliezen, dat dezelve voor de zieke een zeer lastig ongemak is. De hoofdvoorwaarden tot de voorzegging zijn de volgende: hoe zachter en goedaardiger, hoe minder ſcherp en invretend de Witte Vloed is, des te gemakkelijker volgt de genezing. — Zoo de-

de Witte Vloed zich vóór het tijdperk der maanſtonden voordoet, dan wijkt dezelve dikwijls voor geen middel hoegenaamd; maar verdwijnt met de zich voordoende maanſtonden ten tijde der huwbaarheid, indien het Meisje zich anders wel bevindt, de Witte Vloed zelfs geenen nadeeligen invloed op hare gezondheid had, en geene afwijkingen in de teeldeelen zich gevormd hebben. — Hoe langer de Witte Vloed duurde, des te moeijelijker; hoe korter, des te gemakkelijker is de genezing. — Hoe ſtinkender, ſcherper en bijtender de ſtoffe is, welke afgezonderd wordt, des te moeijelijker is de genezing. — De Witte Vloed bij Meisjes is gemakkelijker te genezen, dan bij bejaarden; bij oude Vrouwen wordt dezelve veelal ongeneeslijk, en vergezelt haar tot den dood. — Hoe langer de Witte Vloed duurt, des te bedenkelijker wordt dezelve; hoe meer de reproductie gedaald is, des te hagchelijker, en een bewijs, dat er ligt waterzucht, cachexie, atrophie e. d. g. ontſtaan kunnen. — Als de Witte Vloed zeer hardnekkig, met hevige pijnen en ſteken in de ſchaamſtreek en in het bekken vergezeld is, de ontlaste ſtof dagelijks morſiger en ſcherper wordt; dan geeft dit vermoeden tot kanker in de baarmoeder, en de kwaal blijft onherſtelbaar. — De ondervinding leert, dat de Witte Vloed ſomtijds in het tijdperk der huwbaarheid, of zoodra een Meisje zwanger wordt, of een buikloop of eene tusſchenpoozende koorts zich voordoet, ophield. — Zij, die met den Witten Vloed gekweld zijn, worden ligt onvruchtbaar, en ontvangen niet. — Hoe verborgener de oorzaak is, welke den Witten Vloed te weeg bragt,

des te moeijelijker wordt de genezing. — Hoe geringer de aanleg tot den Witten Vloed is, des te gemakkelijker volgt de genezing. — Zeer treurig is de voorzegging, als flaauwten en stuiptrekkingen den Witten Vloed vergezellen.

Geneeswijze.

§. 710.

Het wezenlijke der geneeswijze bij den Witten Vloed berust op de beperking der slijmafzondering en het bewerken eener weiachtige afscheiding. Dit kan echter dáárdoor geschieden, dat de gezonkene veerkracht (de verminderde werkzaamheid der aderen) trapsgewijze opgewekt worde. Daarbij neme men wel in aanmerking, dat, hoe langer de Witte Vloed duurt, des te sterker dezelve is; hoe pijnlijker, gezwollen en hervormd het vlies en de klieren der scheede zijn, des te voorzigtiger en langzamer de veerkracht moet verhoogd worden.

§. 711.

Eene der eerste voorwaarden ter genezing van den chronischen Witten Vloed bestaat dus vooral hierin, dat de zelfreproductie van het Organismus langs alle wegen door uitwendige gunstige invloeden bevorderd, en dat vooral ook de schadelijke invloeden (§. 700) verwijderd en vermijd worden.

§. 712.

Men kan dikwijls bij eenen chronischen Witten Vloed, die niet te lang aanhield, zeer gemakkelijk

de

de apotheek ontberen, mits men den leefregel naar de volgende voorschriften in acht neme: 1) al het voedsel, dat de zieke geniet, moet gemakkelijk te verteren, en toch voedzaam zijn; 2) tot drank prijze men goed, uitgegist bier, een weinig, bijzonder rooden, Bourgonje, Bisschop en kruiderwijn aan; 3) men verbiede het misbruik van koffij, thee en warme dranken; 4) men schrijve eene matige en menigvuldige beweging voor, en verbiede de gestadig zittende en staande leefwijze, het menigvuldig nachtwaken en te lang slapen, bijzonder in te zachte veêrenbedden, te sterke inspanningen van het ligchaam, verkoudingen, bijzonder der voeten, maar ook verhittingen door het verblijf in te warme vertrekken, door wandelingen in te heet weder, door sterke bewegingen, door menigvuldig dansen, door het misbruik van verhittende dranken, van wijn en punch, door sterk gekruide vleeschspijzen en gereggen van eenen verhevenen smaak; 5) vooral bevele men, zich van stoven te onthouden; 6) men late eene gepaste, met het jaargetijde overeenkomstige, kleeding dragen, welke noch den onderbuik noch het ligchaam in het algemeen nadeelig drukt, en hetzelve niet aan eene beduidende verkouding of verwarming blootstelt; 7) zeer nuttig zijn laauwwarme baden en menigvuldige wrijvingen der huid; 8) betastingen der teeldeelen, Onanie en te menigvuldige bijslaap moeten vermijd, en de teeldeelen, voornamelijk na den bijslaap, zindelijk gehouden worden.

§. 713.

Evenwel zijn deze bijgebragte dieëtetifche voorfchriften bijzonder bij den chronifchen Witten Vloed, welke lang aanhield, of aan eene bijzonder gewigtige oorzaak moet toegefchreven worden, niet altijd toereikend; en men is dan ook genoodzaakt, te gelijkertijd zijne toevlugt tot geneesmiddelen te nemen. Men moet dan, om de in §. 710 bijgebragte geneeswijze aan te wenden, op de oorzaak, de zitplaats der kwaal, de gevolgen, den ziekelijken toeftand der fcheede en baarmoeder, en op fommige verbindingen letten.

§. 714.

Bijaldien de ziekte het uitwerkfel is eener verzwakte voortbrengingskracht van het Organismus in het algemeen, dan moeten niet alleen de invloeden vermijd, maar ook zulke geneesmiddelen aangewend worden, welke het naast met de reproductie overeenftemmen; de Tonica, namelijk: herba trifolii fibrini, folia aurantiorum viridium, radix gentianae, — cascarillae, lignum quassiae, cortex cinnamomi, de kinabast en deszelfs surrogaten, in aftrekfel of afkookfel, en het ijzer, zijn hier aangewezen.

§. 715.

De kwaal met verftoppingen van den onderbuik, welke zeer dikwijls de gevolgen der verzwakte voortbrengingskracht zijn, gepaard gaande, dan worden de gummata ferulacea, het gummi ammoniacum — galbanum — asa foetida, succinum, aconitum,

tum, belladonna, digitalis purpurea, de ſpiesglans- en kwikoxyde, bij voorbeeld calomel, het Plumer's poeder, aethiops martialis, terra ponderosa salita, calx muriata, calx antimonii sulphurata, de zwavelbaden, e. d. g. aangeprezen. Deze middelen verdrijven zeer bijzonder de ſtoringen van het watervaatſtelſel in het algemeen, beperken de onregelmatige ſlijmafſcheiding in het baarmoederſtelſel, en bewerken de weiachtige afſcheiding des te zekerder, wanneer men, na wegneming der verſtoppingen en het herſtel der geregelde veerkracht van het aderſtelſel, tot de in §. 714 opgegevene middelen, voornamelijk de kina en het ijzer, zijne toevlugt neemt.

§. 716.

Als de Witte Vloed het gevolg is der niet verſchijnende of opgeſtopte maanſtonden, dan moet men dezelve herſtellen; want men heeft reeds doen opmerken, dat met derzelver regelmatige verſchijning zeer dikwijls de kwaal verdwijnt. Offchoon wij, wat de behandeling van dezen ziekelijken toeſtand aanbelangt, naar de voordragt van het tweede en vijfde Hoofdſtuk der eerſte Afdeeling kunnen verwijzen, zoo moeten wij toch hier nog op de verbinding opmerkzaam maken, waardoor het oogmerk van de uit den weg ruiming der kwaal zeer verhinderd kan worden, namelijk, wanneer nog bijzondere oorzaken, als jicht, rumathismus, scrofelen, veneriſche ziekte, enz. medewerken, of zelfs, als gevolgen van den langen duur der kwaal, zulke hervormingen in het weefſel der baarmoeder, of misvormingen in derzelver holten te weeg gebragt zijn,

 waar-

waardoor de verschijning der maanstonden verhinderd werd. Hierom is een onderzoek der scheede en baarmoeder zelve eene der noodzakelijkste vereischten.

§. 717.

Werktuigelijke invloeden op de scheede en baarmoeder, bij voorbeeld van moedersteunsels, sponsen, steenen, of andere vreemde ligchamen, moeten verwijderd worden. Moedersteunsels kunnen zeer ligt tot den Witten Vloed aanleiding geven, zoo als de Schrijver gelegenheid gehad heeft vele soortgelijke gevallen te behandelen, en in een vroeger zich genoodzaakt vond, een zeer beklemd moedersteunsel uit te snijden. Meestal ontstaat de kwaal door kwalijk aangelegde of verplaatste, of te groote en slecht gemaakte, of met scherpe stoffen bekleede moedersteunsels, die, wanneer zij lang gedragen worden, niet alleen eenen zeer hardnekkigen Witten Vloed, maar ook ontstekingen, veretteringen en verzweringen der scheede, ja zelfs verlammingen, beenbederf in het bekken, en eindelijk den dood kunnen veroorzaken. — De behandeling van den Witten Vloed vordert vooral wegneming van het moedersteunsel, en verwisseling tegen een gepaster middel, om de uitzakking der scheede terug te houden. De Schrijver heeft in zulke gevallen, met een gelukkig gevolg, slechts eene spons laten aanwenden; en toch is somtijds de gevoeligheid in het slijmvlies der scheede zoo zeer toegenomen, dat die zelfs niet geduld wordt en de Witte Vloed zich telkens op nieuw voordoet. Veel beter

is het dan, om volſtrekt geen moederſteunſel in te brengen, maar andere voorſchriften aan te prijzen, waardoor de uitzakking, zoo niet tegengegaan, echter het meerder uitkomen, verhinderd wordt. Voor het overige houdt de Witte Vloed, ook na het wegnemen van het pesſarium, nog dikwijls aan, uit hoofde er of eene groote zwakte, of reeds ongeregelde hervormingen in het ſlijmvlies en in de klieren zelve ontſtaan zijn, die bij de behandeling eene bijzondere opmerkzaamheid verdienen, en waarover in het vervolg bijzonder zal geſproken worden.

§. 718.

De Witte Vloed door te menigvuldigen bijſlaap of Onanie ontſtaande, dan prijze men in het eerſte geval matigheid, en in het tweede het nalaten dezer ondeugd dringend aan. De betasting der teeldeelen is niet alleen wegens de algemeene en te weeg gebragte plaatſelijke zwakte, maar ook hierom zoo nadeelig, dewijl het daardoor met geweld uitgedrevene ſlijm telkens de teeldeelen prikkelt, en op nieuw daartoe gelegenheid geeft. Voor het overige moet men niet alleen de zwakte, maar ook de, zeer dikwijls verborgene, invloeden, welke door de menigvuldige betasting ontſtaan, trachten weg te nemen.

§. 719.

Maden, welke gewoonlijk van den endeldarm naar, en ſomtijds bij eenen geopenden moedermond, zelfs in de baarmoeder eenen weg banen, vereiſchen zindelijkheid, het wasſchen met kalkwater, de aqua

phagadaenica, of eene oplosfing van het sublimaat, en verwijdering der eenigzins plaatshebbende zwakte.

§. 720.

De Witte Vloed uit eene te zeer verhoogde en onbevredigde teeldrift voortfpruitende, zoo moet men vooral op de verwijdering der daartoe aanleidende oorzaken bedacht zijn. Onthouding van den omgang met het Mannelijke geflacht, vermijding eener wellustige lektuur, het betasten der teeldeelen, het te lang flapen in zachte veêrenbedden, te voedzame en verhittende fpijzen en dranken wordt vooral vereischt: dezelve moeten door werkzaamheden, die geest en ligchaam doelmatig bezig houden, en eenen meer verdunnenden plantenkost, waardoor de zelfreproductie minder bevorderd wordt, vervangen worden. Voor het overige kan dit onderwerp hier gevoegelijk overgeflagen worden, aangezien daarover bij de Nymphomanie het noodige voorgedragen is.

§. 721.

De Witte Vloed, welke door scirrhus en kanker der baarmoeder ontftaat, vereischt de behandeling der kwaal, welke in het naaste Hoofdftuk volgen zal. — Polypen der baarmoeder, gezwellen, uitwasfen, knobbels en likteekenen in de fcheede moeten weggenomen worden. Bij de laatften worden de kwik- en fpiesglansoxyden, het calomel en het sulphur. auratum antimonii, tot inwendig gebruik, en de oplosfing van het sublimaat, als infpuiting in de fcheede, zeer aangeprezen.

§. 722.

§. 722.

Bijaldien ophoopingen van drekſtoffen, ſcherpe vastzittende onreinigheden, en te ſterke ſlijmafzonderingen in het darmkanaal plaats hebben, waarop men letten moet, dan zijn aanvankelijk ontlastmiddelen, de wijnſteenzure potasch, zeep, rhabarber, met bittere extrakten, de aloé, de nieswortel, de goudzwavel, met wijnſteenroom bereide hui, en dergelijke klisteren zeer werkzaam: en zoodra er behoorlijke ontlastingen plaats gehad hebben, de opzetting van den buik ophoudt en de ſtoelgang regelmatig volgt, dan tracht men de zelfreproductie door verſterkende geneesmiddelen, bittere extrakten, quassia, calamus aromaticus, cascarilla, cortex cinnamomi — aurantiorum — chinae en ijzer te bevorderen, waarmede men baden van aromatiſche kruiden, en op het laatst ijzerbaden doet gepaard gaan. Vooral toch lette men op een doelmatig diëet, de zieke moet alle taaije en zwaar verteerbare ſpijzen, versch, ſlecht bier, zittende leefwijze, enz. vermijden, krachtige, matig gekruide en ligt verteerbare vleeschſpijzen, en bitter, genoegzaam uitgegist bier en goeden wijn gebruiken, den buik dikwijls wrijven en veel beweging maken.

§. 723.

De Witte Vloed van eenen rhachitiſchen en ſcrofuleuſen aard zijnde, vereischt voornamelijk de opvolging dier geneeswijze, welke met de daartoe aanleidende oorzaken inſtemmen. — De kwaal, als een gevolg van rhumatieke of arthritiſche aandoening, ontwikkeld en voornamelijk door verkoudingen

 der

der teeldeelen zelfs veroorzaakt zijnde; dan prijze men eenen verwarmenden leefregel en zweetdrijvende geneesmiddelen aan: sp. Mindereri, antimoniaalmiddelen, kamfer, aconitum, guajacum, bijzonder de tinctura guajaci volatilis, het oleum terebinthini, de spiritus antiarthriticus Elleri, enz. worden hier aangewezen.

§. 724.

De uitwendige ſchadelijke oorzaak van den chroniſchen Witten Vloed door eene veneriſche beſmetting, welke zich door andere verſchijnſelen te kennen geeft, veroorzaakt zijnde, dan is het kwik, in- en uitwendig aangewend, dienſtig; waartoe zich het sublimaat, de mercurius solubilis Hahnemanni, het calomel met goudzwavel, de guajak en het heulſap, aanbevelen. — De ongeregelde afſcheiding na mazelen en pokken bijblijvende, dan is dezelve of een gevolg der zwakte, welke door verſterkende geneesmiddelen, bijzonder door het gebruik van kina, verdwijnt, of dezelve wordt nog door nablijvende mazel- en pokſtof onderhouden; het kwik afwisſelend met de goudzwavel en kamfer, een op den vijfden dag toegediend purgeermiddel uit jalappa en calomel, en inſpuitingen uit eene oplosſing van den sublimaat in de ſcheede, ſluiten weldra de kwaal.

§. 725.

De Witte Vloed na opſtopping van andere ſlijmafzonderingen, bij voorbeeld eener zinking, na teruggedreven hoofdzeer, van uitſlag, van het voetzweet, aanbeijen, dan moet men trachten, de opge-

gestopte af- en uitzonderingen weder te herstellen. Zoo wijkt dikwijls een Witte Vloed door teruggedreven schurft niet eer, voordat dit uitslag door inënting te voorschijn kwam, of die door opgestopte aanbeijen, niet voordat derzelver Vloed weder hersteld was; het spreekt van zelf, dat men naderhand deze ziekten zelve en den aanleg daartoe trachte weg te nemen. — Hysterie, wormen, tusschenpoozende koortsen, e. d. g. vereischen insgelijks de daarmede overeenstemmende behandeling, wanneer die tot de kwaal aanleiding geven.

§. 726.

Niet altijd wijkt de Witte Vloed, offschoon de uitwendige schadelijke invloeden weggenomen zijn; meestal blijft de ongeregelde afscheiding, als een gevolg van het verzwakt baarmoederstelsel, bij, ten gevolge waarvan zelfs de aderen niet tot die werkzaamheid kunnen opgewekt worden, om de slijmafzondering te beperken, en de weiachtige, geregelde afscheiding voort te brengen. Men moet dan nog de, bijzonder het baarmoederstelsel opwekkende, geneesmiddelen aanwenden. Daarvan worden de volgende geroemd: herba roris marini — calendulae — gratiolae, — sabinae — uvae ursi, turiones pini, radix columbo, cortex simarubae, — winteranus, — aurantiorum, lignum quassiae, terra japonica, gummi kino — olibanum, — galbanum — mastichis — myrrhae — aloës, radix rhabarbari in kleine giften, alumen, vitriolum martis, limatura martis, flores salis ammoniaci martiales, de ijzer-mineraalbronnen en baden, cuprum vitriolatum, tinctura cantha-

tharidum, de balsamus de copaiva — cohabensis, pilulae balsamicae Hoffmanni — Stahlii.

Over de uitwendige middelen.

§. 727.

Om den Witten Vloed te genezen, moet men met de inwendige dikwijls ook uitwendige middelen paren, bijzonder wanneer de kwaal door het gebruik der eerstgenoemden niet wijkt, of zelfs meer eene plaatfelijke aandoening is. Het doel om uitwendige middelen aan te wenden, is: 1) de flijmafzondering te beperken, en de sereufe affcheiding te bewerken; 2) de teeldeelen te zuiveren; 3) de, bijzonder door een langdurig verblijf in de fcheede, ligt aantastende uitwerking der afgezonderde fcherpe ftof te verzachten.

§. 728.

Met de uitwendige middelen moet echter de naauwkeurigfte voorzigtigheid in acht genomen worden, om niet door derzelver aanwending den Witten Vloed fpoedig te onderdrukken, en menige hervormingen der baarmoeder en fcheede, als een gevolg der tegennatuurlijk vermeerderde voortbrengingskracht te doen ontftaan, of de flijmafzondering zelfs tot nadeel der zieke te vermeerderen. Dit geldt niet alleen van zeer styptifche en zamentrekkende middelen, maar ook van het koude water, het kalkwater, en de weekmakende warme middelen, die ten uitwendigen gebruike aangeprezen worden. Zoo kan de vochtige koude bij den acuten Witten Vloed,

in het tijdperk der ontsteking, bij eenen venerischen, rhumatieken en jichtigen aard de slechtste gevolgen hebben, waartoe men zelfs de opstopping brengen moet. Aan den anderen kant echter veroorzaakt het aanhoudend gebruik van weekmakende en verslappende inspuitingen en stovingen tegenovergestelde ongunstige resultaten: zwelling en gevoeligheid van het slijmvlies der scheede nemen toe, de slijmafzondering wordt sterker; en juist zijn het deze middelen, die zoo ligt de uitzakking der scheede en baarmoeder bevorderen.

§. 729.

Het is derhalve een der eerste en gewigtigste vereischten bij het gebruik van uitwendige middelen, dat, hoe heviger de Witte Vloed, hoe hooger de graad der ontsteking en de gevoeligheid der scheede en baarmoeder is, hoe langer de Witte Vloed aanhield, en hoe meer tegennatuurlijke her- en misvormingen in de scheede en baarmoeder voortgebragt werden, des te zachter en omzigtiger men met het gebruik van uitwendige middelen wezen moet.

§. 730.

De uitwendige middelen worden op verschillende wijzen aangewend: als stovingen met eene spons, als baden in eene kuip, of met behulp van bidets, terwijl het vocht door beweging met de handen naar de teeldeelen gedreven, en deze daarmede bespoeld worden; als inspuitingen in de scheede en baarmoeder, als berookingen en in den vorm eener zalf. De gewoonlijkste methode is die der inspuitingen, door middel eener cylindervormige, met verscheidene ope-

openingen voorziene ſcheedeſpuit, van tin, hoorn, ivoor of eener elastieke maſſa vervaardigd, wanneer het ſlijmvlies der ſcheede het werktuig der ziekelijke afſcheiding is; of door middel eener moederſpuit, en van de, naar de rigtingslijn van het bekken gekromde moederpijp, met een kegelvormig, met gaten voorzien einde, wanneer de baarmoeder zich als de zitplaats der kwaal te kennen geeft, en de graad der ontſluiting van den moedermond de aanwending van de pijp toelaat. Bij de aanwending zelve moet men acht geven, of het ingeſpotene vocht eenigen tijd in de ſcheede teruggehouden worde, hetwelk men door eene doelmatig verhoogde ligging met de billen, door rust en over elkander gekruiste beenen bereikt. Dikwijls echter heeft de aanwending der inſpuitingen bij eenen ongeſchondenen physieken maagdom volſtrekt geene plaats; en waar ſlechts de cylindervormige ſpuiten vereischt worden, daar moet men derzelver dikte naar de wijdte der ſcheede bepalen. De inſpuitingen in de baarmoeder worden door de zieken zelve verrigt, maar deze behoeven eene ervarene helpſter, welke in het onderſlaan bedreven is, dewijl gene in dit geval, ſlechts nevens den moedermond in de ſcheede gebragt, niets baten zouden; dezelve mogen ook niet te dikwijls aangewend worden, om niet door het overtollig afſpoelen van het afgezonderde vocht de gevoeligheid der ſcheede en de ſlijmafzondering te vermeerderen. — Men prijze ook voorzigtigheid bij het gebruik der ſpons, als een middel ter aanwending van uitwendige middelen, aan, daar die bij eene hooge aandoenlijkheid der ſcheede niet verdragen wordt, of de ſlijmafzondering vermeerdert.

§. 731.

§. 731.

Als in het eerste of tweede tijdperk de slijmafzondering zeer sterk aangetroffen wordt, het gevoel der scheede zeer verhoogd is, hetwelk zich door een hevig branden bij het waterlozen bijzonder doet kennen, en de kwaal reeds langen tijd geduurd heeft, dan wende men alleenlijk zwakke metaaloxyden in eenen vloeibaren vorm als inspuitingen aan, die men met de zoogenaamde kool-waterstofhoudende middelen, of het kalkwater vereenigt. De eerste zullen de weiachtige afscheiding bevorderen, naardien die eensdeels het aangedane vormsel uitzetten, de laatste de slijmafzondering beperken, dewijl die anderdeels hetzelfde vormsel zamentrekken. Tot gene behooren het extractum saturni, de calx antimonii sulphurata en het vitriolum album; tot deze de kamfer en het kalkwater. Deze middelen worden in eenen vloeibaren vorm voorgeschreven, aanvankelijk in eene kleine hoeveelheid, met veel vocht, en des noods, opdat zij minder aantasten, met slijmige middelen gebonden, in het begin twee of drie malen, naderhand vier malen, en, wanneer de vloeijing minder wordt, allengskens weder twee malen, en op het laatst maar éénmaal daags. Men lost het liefst een drachma extratum saturni in een pond water, bij voorbeeld rozewater, op, waarbij men eene once kamferspiritus voegt, en vermeerdert allengskens de gift van beide middelen telkens in dezelfde evenredigheid; behalve dit kan er van het verdunde Goulards- of kalkwater, alleen of met melk, gebruik gemaakt worden, bijzonder wanneer

de

de uitvloeijing zeer bijtend is. Men wende deze middelen als inspuitingen, of door middel eener spons aan, om de teeldeelen daarmede te stoven en te reinigen; het is nogtans zeer raadzaam, dat deze, bijzonder bij eene groote aandoenlijkheid der scheede, steeds met eenen warmen zachten doek bedekt gehouden worden, om dezelve voor verkouding te bewaren.

§. 732.

Bij weelderige misvormingen, verhardingen en andere tegennatuurlijke hervormingen der scheede en baarmoeder, bij zeer lijmerige, stinkende uitvloeijingen na eenen zeer langdurigen Witten Vloed, worden het decoctum cicutae en nucum juglandum, bijzonder echter zulke metaaloxyden, welke meer den zamenhang (*Cohäsion*) verminderen, aangewezen. In deze gevallen worden bijzonder het kali causticum, en het kwikoxyde, het hydrargyrum muriaticum corrosivum en nitricum, het argentum nitricum, het cuprum en zincum sulphuricum aangewend, terwijl alle zoogenaamde adstringerende middelen zeer schadelijk zijn (*). Men laat vier tot zes grein kali caus-

(*) Voor het in- en uitwendig gebruik van zamentrekkende middelen heeft ons reeds HOFFMANN voor lange gewaarschuwd, met te zeggen, dat: *in fluore albo sive simplici, sive virulento, vel etiam in mensibus decoloribus, adstringentibus tam internis quam externis, nihil perniciosius est: vidimus enim exinde lentas febres, purpuracea exanthemata, tumores tympaniticas et erodentes infantibus defluxiones uvulam et amygdalas adficientes, nec non alvi scirrhos, apostemata et exulcerationes jam insanabiles.*

causticum of hydrarg. muriat. corrosiv. in één pond gedistilleerd of rozewater oplosfen, en dagelijks eenige malen in de fcheede fpuiten. Beide oplosfingen worden ook aangeprezen tegen den chronisch-venerifchen Witten Vloed, bijzonder wanneer dezelve met zweren en chankers aan de teeldeelen vergezeld gaat; men late daarvan matig warm in de fcheede fpuiten, of eene zachte fpons daarmede natmaken, en de teeldeelen ftoven en wasfchen; waarbij men echter, zoo als in het algemeen bij de aanwending der fpons, zorg moet dragen, dat bij het reinigen der teeldeelen niet te veel gefpoeld en gewreven worde.

§. 733.

Als de oorzaak van den Witten Vloed volkomen weggenomen is, de teeldeelen zelve in eenen geregelden vorm en zamenhang zich bevinden, en de uitvloeijing alleenlijk nog als een gevolg van zwakte nablijft, dan kan men gerust tot die uitwendige middelen overgaan, welke de vereischte zamentrekking der aderen bewerkftelligen, om de flijmachtige afzondering te beperken. De aluin, de borax, het ijzervitriool, het mineraal-, het bluschwater der fmeden, de adstringerende, voornamelijk de extractive middelen uit het plantenrijk, flores rosar, rubr., herb. salv., cortex salicis fragilis, — hippocastani, — ulmi campestris, — simarubae, — quercus, — chinae, de myrrha, de oplosfing van loodfuiker in rooden wijn en water, en die van het bijtend loogzout, met het heulfap en het laurierkerswater; de berookingen van succinum, olibanum, mastix, storax en dergelijken, zullen dán met voordeel aangewend kunnen

worden. In dit geval worden, behalve verfcheidene reeds genoemde middelen, ook de door Artfen aangeprezene eikels in den vorm van een afkookfel, de radix polygalae amarae, de liquor stipticus Loofii en het kalkwater met melk vermengd, tevens tot een inwendig gebruik toegediend, aangewezen.

§. 734.

De uitwendige middelen doen ook nog eene bijzonder nuttige uitwerking bij den Witten Vloed, wanneer dezelve met ontvellingen en hevige pijnen der teeldeelen gepaard gaat; de eerfte ftrekken zich zeer dikwijls tot aan de naastgelegene dijen uit. Behalve de vereischte zindelijkheid worden ook het reeds geroemde decoctum nucum juglandum, eene zalf uit de flores zinci, van het lycopodium, de rozenpomade, eene oplosfing van aluin met Sydenham's opiumstinktuur, in een meer of min flijmachtig vocht, aangeprezen.

Behandeling van den opgeftopten Witten Vloed.

§. 735.

Wordt de Witte Vloed plotfelijk opgeftopt, dan moet men 1) op de uitwendige fchadelijke oorzaken, welke tot de opftopping aanleiding gaven, letten, en deze trachten te verwijderen, bij voorbeeld verkoudheden, waartoe zich een zweetdrijvende leefregel, de spiritus Mindereri, kamfer, een aftrekfel van vlier- en arnicabloemen, laauwwarme baden, enz. aanprijzen; 2) moet men op de gevolgen, bijzonder op de plaatfelijke aandoeningen, opmerkzaam

zijn.

zijn. Meestal doen zich ontſtekingen in verwijderde organen, bijzonder bij eene plaatshebbende ziekelijke dispositie voor, bij voorbeeld ophthalmitis, enteritis, peripneumonia, phthisis, asthma, hydrothorax, verhardingen der borsten en dergelijken, welke overeenkomſtig derzelver aanwijzing moeten behandeld worden; of ontſteking en andere gevolgen vertoonen zich meer in de naastgelegene of zoodanige deelen, welke het werktuig der ziekelijke afzondering zelve zijn, bij voorbeeld ontſteking der baarmoeder, der ſcheede en pisblaas zonder eenige uitvloeijing (*Leucorrhoea sicca*), of bloedingen, ſomwijlen liesbuilen (*Bubonen*), voornamelijk bij den veneriſchen Witten Vloed, pisopſtopping, bijzonder als een gevolg van vernaauwing der pisbuis, knoest- en vleeschgezwellen en polypen der ſcheede en eijerſtokken, waterzucht der baarmoeder, ontſtekingen, aanbeijen, verhardingen, vernaauwingen en abcesſen van den endeldarm, enz.

§. 736.

Het gevolg van den opgeſtopten Witten Vloed ontſteking der baarmoeder en ſcheede zijnde, dan wordt de behandeling §. 623—§. 627 aangewezen; bijzonder worden, behalve de eenigermate vereiſchende bloedontlastingen aan den voet, de bloedzuigers in den omtrek der uitwendige ſchaamdeelen en van den bilnaad, het kwik, de verzachtende ſtovingen, inſpuitingen en laauwwarme halfbaden aangeprezen. De ontſteking der pisblaas wordt dáárdoor tegengegaan, dat men inwendig mucilaginosa en amandeldranken met nitrum toedient; alsmede

bloedzuigers aan den bilnaad en op de schaamstreek zet, en, naar omstandigheden, eene algemeene bloedontlasting, weekmakende pappen en lavementen, inwrijvingen van hyosciamus-olie over de schaamstreek, laauwwarme en verslappende baden, voorschrijft. — De Bubonen, welke bij den opgestopten Witten Vloed alleenlijk door medegevoeligheid ontstaan en niet afhankelijk zijn van eenen door het venerische gift voortgebragten witten Vloed, behandelt men zóó, dat derzelver lastige en nuttelooze ettering belet, daarentegen derzelver verdeeling bewerkt worde. Men neemt de ontsteking der baarmoeder en scheede weg, naar verscheidenheid van den aard, en in het begin, en zoodra er maar blijken van bubo zich voordoen, dan wende men koude omslagen, bijzonder uit loodmiddelen, aan; doch bij eene reeds ontwikkelde ontsteking der klieren worden er bloedzuigers zoo digt mogelijk op de lijdende plaatsen gelegd, vervolgens de laauwwarme stovingen, waartoe men bij prikkelbare gestellen het liefst de herb. hyosc. en cicut. neme. Gaat de bubo tot ettering over, gelukt zulks voorspoedig en geregeld, dan bevordert men dezelve door warme pappen, en behandelt de tot ettering overgegane Bubonen.

§. 737.

De pisopstopping als een gevolg van den opgestopten Witten Vloed, kan of van een' ontstoken' of van een' krampachtigen aard zijn. In het eerste geval, wanneer de symptomen der cystitis dezelve vergezellen, zijn aderlating, bloedzuigers, verzachtende klisteren, laauwwarme stovingen en pappen, en in-

wen-

wendig bijzonder amandeldranken aangewezen. — Ontſtaat de pisopſtopping daarentegen als een gevolg van de kramp der blaas, dan worden inwendig antispasmodica, namelijk het opium en kamferemulsiën, laauwe en ſlijmerige dranken aangewezen, waarmede men antispasmodiſche inwrijvingen en klisteren met groote giften opium gezet, dampbaden en krampſtillende, warme pappen boven de ſchaamſtreek vereenigt. Eindelijk wordt in dit geval de aanwending van het catheter zeer nuttig en onſchadelijk, hetwelk bij de pisopſtopping als een gevolg van ontſteking meer nadeel doet; men moet hetzelve echter vóórdat het aangewend wordt met verzachtende oliën beſtrijken, en zeer voorzigtig, bij eene gepaste ligging der zieke, inbrengen.

§. 738.

De vernaauwingen der pisbuis, welke men wel zelden na den opgeſtopten Witten Vloed waarneemt, worden, ten gevolge eener verdikking van het binnenſte vlies der Urethra, welke na eene weggenomene ontſteking nog bijblijft, gevormd. Dit toeval vereischt, in zoo ver daarmede meestal eene pisopſtopping in eenen meerderen of minderen graad gepaard gaat, het inbrengen van een elastiek catheter, en daarbij ook de wegneming der vernaauwing zelve. Dit geſchiedt of door het inbrengen van bougies uit elastieke hars, of door wegbijting der vernaauwingen. Volgt hierop pisopſtopping, dan is dezelve of het gevolg eener kramp van den hals der blaas, of eener verharding van de blaas. In het eerſte geval bedient men zich inwendig

van de kamfer, het opium, het Dowers poeder, uitwendig van warme dampen uit aromatifche en narcotifche kruiden aan den bilnaad gebragt, de krampftillende klisteren uit opium, de antispasmodifche pappen, inwrijvingen en de laauwwarme baden; in het laatfte geval der cicut., belladonna, digital. purpur., de kwik- en fpiesglansmiddelen; uitwendig de inwrijvingen van het linim. volat., van het ungt. hydrarg. ciner., digital. purp. en verflappende baden. Somtijds eindelijk wordt de blaasfteek vereischt. — De ontfteking van den endeldarm, vernaauwingen en verhardingen, als gevolgen derzelve, vereifchen eene met de ontfteking en de vernaauwing der pisblaas geheel overeenkomftige behandeling; alleenlijk zullen in het eerfte geval, behalve de aderlating, bloedzuigers in een genoegzaam aantal, digt bij den aars geplaatst, amandeldranken en verflappende dampbaden, door middel eener fpons aangewend, zeer treffende dienften bewijzen, bijzonder om den overgang tot verhardingen of veretteringen tegen te gaan, welke ligt de zieke kan doen uitteren. De behandeling der knoest- en vleeschgezwellen, polypen der fcheede en baarmoeder, als ook de ziekten der eijerftokken worden overgeflagen, daar die in het vervolg in bijzondere Hoofdftukken zullen aangewezen worden.

§. 739.

Niet altijd wordt het doel der genezing, namelijk tegenwerking van den ontwikkelden ziektevorm, door de in §. 735—738 bijgebragte aanwijzingen bereikt; maar

maar fomtijds wordt het zeer dringend, om de belette flijmafzondering zoo fpoedig mogelijk weder te herftellen. Tot dat einde wende men de zamentrekking en vereeniging verminderende, meer uitzettende middelen aan. Infpuitingen in de fcheede, en, indien het mogelijk zij, in de baarmoeder, uit een afkookfel van den fcheerling en het bilzenkruid, der maankoppen, der weekmakende kruiden met lijnzaad, infpuitingen uit eene oplosfing van de fpiesglans- en kwikoxyde, bij voorbeeld van het sublimaat, warme dampen, door middel eener fpons aan de teeldeelen gebragt, ftovingen van den onderbuik en der teeldeelen uit een afkookfel van weekmakende kruiden of van zeep, olieachtige, verzachtende inwrijvingen, halfbaden, voetbaden en mosterdpappen of Spaanfchevlieg - pleister aan den binnenkant der dijen, zijn de middelen, welke aangewezen worden, en de geftoorde affcheiding weder herftellen.

§. 740.

Het gelukt echter niet altijd, om den Witten Vloed weder te voorfchijn doen komen. Het gevaar, dat door deszelfs opftopping te weeg gebragt wordt, kan fomtijds daardoor verwijderd worden, wanneer men andere affcheidingen zoekt te bewerken; bij voorbeeld van zweet, buikloop, enz. Hierom zijn in het laatfte geval zelfs zachte purgeermiddelen (*), bij

(*) Geen middel is er, hetwelk meer aan dit oogmerk zal voldoen, dan de rhabarber. Hoffmann zeide reeds: *ex omnibus vero laxantibus, in hoc morbo proficuis, certe eminent rhabarbarina, eo quod praeter laxantem etiam blan-*

bij voorbeeld van tamarinde, middelzouten en foortgelijke, zeer dienftig bevonden; in vele gevallen heeft ook een fontanel deze ziekelijke affcheiding herfteld. Voor het overige blijve het aan het oordeel van den Arts overgelaten, in hoe ver deze of gene affcheiding zonder gevaar kan vermeerderd worden, waartoe niet zelden de Natuur zelve door vroegere verfchijnfelen den weg aanwijst.

LITTERATUUR.

§. 741.

GUERN. ROLFINCK, *de fluore albo mulierum. Jen.* 1661. 4°.
GEORG. WOLFFG. WEDEL, *de fluore albo. ib.* 1682. 8°.
JUST. VESTI, *de fluore albo. Erford.* 1697. 4°.
THEOPH. BONETUS, *Sepulchretum. Libr.* III. *Serm.* 31. *obs.* 6.
JUCH, *diss. sistens virginem fluore albo laborantem. Erford.* 1730. 4°.
Dezelfde, *de fluore albo. ib.* 1731. 4°.
LUTHER, *de fluoris albi indole et cura. ib.* 1731. 4°.
KALTSCHMID, *de fluore albo benigno. Jen.* 1739. 4°.
ALLEN, *de fluoris albi charactere, et notis quibus cum gonorrhoea convenit vel differt. Lugd. Bat.* 1751. 4°.

JOAN.

blande balsamicam et amaricantem recondunt virtutem, quae acidum vitiosum corrigit, partes dejectas egregie roborat.

Onder de uitwendige middelen is er geen, hetwelk mij in den Witten Vloed, vooral in het eerfte begin van denzelven, meerder nut bewezen heeft, dan het sublimaat, in eenen vloeibaren vorm, bij voorbeeld de aqua phagad. met of zonder water verdund, en eenige malen daags de teeldeelen daarmede gewasfchen.

JOAN. JUNCKER, *de fluore albo, titulo et ortu benigno, curatione autem saepius malignâ. Hal.* 1752. 4°.
JOANN. MORGAGNI, *de sedibus et causis morborum. Epist.* XLVII. *art.* 12, 14, 16, 17, 18, 19, 27.
RAULIN, *traité des fleurs blanches. Par.* 1766. 12°.
VAN DER HESP, *de leucorrhoea. Lugd. Bat.* 1771.
SHORE, *de fluore albo. Edinb.* 1777.
KEATING, *de leucorrhoea. ib.* 1780. 4°.
STRICKLING, *de fluore albo climacterico vetularum. Duisb.* 1781. 4°.
TRNKA DE KRZOWITZ, *Historia leucorrhoeae. Vindob.* 1781. 8°.
STOLL, *praelect.* II. N°. 382. 409.
Dezelfde, *Rat. medend. P.* VII. *pag.* 155.
FR. HOFFMANN, *Consultat. Cent.* II. *et* III. N°. 106. *seq.*
BALDINGER, *N. Magaz.* III. *B. p.* 265. IX. *B. p.* 135.
CHAMBON DE MONTAUX, *von den Krankheiten unverheiratheter Frauenzimmer.*
JOHNSTON, *de leucorrhoea. Edinb.* 1785. 4°.
SIMPSON, *de leucorrhoea. ib.* 1787. 4°.
ARENTZ, *leucorrhoeae historia. Duisb.* 1788. 4°.
ZIMMERMAN, *de fluore albo. Goett* 1788. 4°.
Erkenntnisse, Warnungen und Hülfsmittel gegen eine, sich immer mehr ausbreitente Frauenzimmerkrankheit. Leipz. 1789. 8°.
HEROLD, *de fluore muliebri. Altd.* 1790. 4°.
OTTO, *de fluore albo benigno. Franc. ad Viadr.* 1792. 4°.
GELPKE, *de fluore albo. Goett.* 1793. 4°.
WOLFF, *de fluore muliebri. Marb.* 1795.
BOEHMER, *diss. sistens leucorrhoeae pathologiam. Vittenb.* 1798.
ESCHENBACH, *de medorrhoea muliebri. Lips.* 1798. 4°.
FREIJER, *leucorrhoea seu fluor albus. Wurceb.* 1799. 4°.
HEILMANN, *leucorrhoea, seu fluor albus. ib.* 1799.

J. L. DUSSEIN - DUBREIL, *vom Tripper ohne venerisches Gift und vom weissen Flusse. Mannh.* 1799. 8°.

M. G. THILENIUS, *etwas über den weissen Fluss.* In HUFELAND's *Journal* VIII. *Bd.* 1 *St.* N°. 1.

J. B. BLATIN, *du catarrhe utérin, ou des fleurs blanches. Par. an* X. (1801) 8°.

C. G. HEINSSE, *kurzer Unterricht über den weissen Fluss. Chemn.* 1803.

CHARL. MANSF. CLARKE, *Beobachtungen über die Krankheiten des Weibes, welche von Ausflüssen begleitet sind. Hannov.* 1818. 8°.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder.

§. 742.

Scirrhus der Baarmoeder noemt men gewoonlijk een onpijnlijk, zeer hard gezwel van dit orgaan, hetwelk den aanleg heeft, om tot Kanker over te gaan, de kegelvormige gedaante der Baarmoeder verteert, en dan met menigvuldige bloedingen, pijnen en eene uitvloeijing van eenen ſtinkenden en bijtenden etter vergezeld gaat. Voor het overige is het zeer moeijelijk, een voldoend en omvattend denkbeeld van den Scirrhus der Baarmoeder te geven, daar er nog andere gezwellen en verhardingen van dit orgaan aangetroffen worden, die meer of min hard zijn, onpijnlijk blijven, en, ook bij eene vorige hardheid van eenen minderen graad, toch tot de kankerzweer overgaan.

§. 743.

De Scirrhus beſlaat zelden de geheele Baarmoeder. Het meest echter en bijna eigenaardig is de mond en de hals van dit orgaan de zitplaats der kwaal; en dit wel niet zonder grond, daar beide, om derzelver vorming, ligging en verrigting, bij voorkeur aan die invloeden blootgeſteld zijn, welke het ontſtaan dezer vreesſelijke ziekte begunſtigen. Aan het ligchaam en den bodem van den Uterus kunnen enkele plaatſen verhard zijn; in de zeld-

zaam-

zaamſte gevallen doet zich de scirrheuſe verharding aan de voelbare deelen der Baarmoeder plaatſelijk beperkt vóór, zonder dat ook het overige weefſel van dit orgaan ziekelijk veranderd, gezwollen, verdikt of verhard is.

§. 744.

Dezelfde veranderingen, welke men bij den door Scirrhus aangedanen Uterus aantreft, worden ook zeer dikwijls te gelijker tijd aan de tot dezelve onmiddellijk behoorende, of daar naastgelegene vormſels waargenomen, hetzij die uit algemeene oorzaken, welke tot de ziekte der Baarmoeder aanleiding gaven, of als gevolgen van den door scirrheuſen ziekelijk veranderden Uterus ontſtaan. Zoo kunnen de trompetten van Falloppius in grootte toegenomen, ongemeen hard, of aan derzelver voorſte opening tegennatuurlijk gezwollen en hard, alsmede de franjeswijze verlengingen zoodanig in de masſa van het geheel doorweven zijn, dat ook ſlechts het geringſte gedeelte in den vorm van dunne draden overig blijft, of de opening van het kanaal is gezwollen, dik, hard en geſloten, de franjeswijze verlengingen als blazen gezwollen en ziekelijk verwijd. Beide eijerſtokken, of een derzelve, het meest de linker, zijn ziekelijk (*), in grootte toe-

(*) Drie door den Schrijver waargenomene gevallen van zwangerheid met Kanker van den Uterus gepaard, vertoonde bij de Lijkopening geene zieke eijerſtokken, hetgeen ook twee malen door denzelven bij eene steatomateuſe verharding waargenomen is. Over het geheel ſchijnt

toegenomen, gezwollen en hard, ſomtijds ongewoon hard en in derzelver geheele maſſa verdikt; of met een meer of min dik of vloeibaar lymphe gevuld. — De pisblaas is zeer dikwijls gelijktijdig, bijzonder aan derzelver achterſten wand, verdikt, de tusſchenruimte van derzelver weefſel met uitgeſtort lymphe gevuld: ſomtijds, gelijk de Schrijver eerst twee jaren geleden waarnam, geheel met kalkaardige zamengroeiſels omgeven en bijna ſteenhard op het gevoel, de blaas zelve verhard, ſomtijds ſlechts de pisbuis of de geheele blaas, waarbij, gelijk bij eene andere door den Schrijver waargenomene zwangerheid met verharding van den Uterus, zelfs de pisleider en de nieren gezwollen, verhard of op eene andere wijze ziekelijk veranderd kunnen zijn.

§. 745.

Daar ook andere gezwellen en verhardingen in de Baarmoeder ontſtaan kunnen, die noch het karakter van den Scirrhus, noch eenen, aan dezen ſlechts eigendommelijken aanleg hebben, om tot Kanker over te gaan, zoo wordt er derhalve een naauwkeurig onderzoek vereischt, om die goedaardige en dikwerf geheel onſchadelijke verhardingen en ge-

ſchijnt eene gezonde vorming der eijerſtokken voor de mogelijkheid ter bevruchting belangrijker dan die van den Uterus te zijn; de Schrijver heeft, bij de in den hoogſten graad door den Kanker en het vleeschgezwel geſtoorde gezonde vorming van den Uterus, nogtans de zwangerheid met geheel en al voldragene kinderen waargenomen.

gezwellen van den Scirrhus der Baarmoeder te onderſcheiden, gelijk men ſoortgelijke ziekelijke verhardingen aan de borsten waarneemt, die ſomtijds voor scirrheuſe verhardingen gehouden en als de zoodanige behandeld worden.

Kenteekenen van den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder.

§. 746.

De Scirrhus der Baarmoeder wordt, zoo lang dezelve nog Scirrhus is, aanvankelijk zeer ligt miskend; de teekenen zijn zeer bedriegelijk, en het ontſtaan en de vorming van denzelven doen zich meestal met zulk eene geringe hevigheid en onbeduidende toevallen voor, dat de zieke — het haar dreigend gevaar niet vermoedende — daarop geene acht ſlaat, en ook gewoonlijk dán eerst de hulp van den Arts begeert, wanneer de Scirrhus tot Kanker tracht over te gaan.

§. 747.

De Diagnosis regelt zich 1) naar ſoortgelijke verhardingen in andere vormſels, 2) naar het onderzoek, 3) naar verſcheidene verſchijnſelen, welke de kwaal vergezellen en waarover de zieke klaagt.

§. 748.

Verhardingen in andere vormſels van eenen scirrheuſen aard brengen niet zelden ter diagnosis van den Scirrhus der Baarmoeder bij, en be-

bewijzen, dat de Scirrhus alsdan niet als een plaatſelijk gebrek, maar als het gevolg eener ziekte van het watervaatſtelſel in het algemeen moet beſchouwd worden. Meermalen reeds heeft de Schrijver ongehuwde perſonen, die nimmer gekraamd hadden, en Vrouwen met Scirrhus aan beide borsten behandeld, die te gelijker tijd Scirrhus der Baarmoeder hadden.

§. 749.

Het onderzoek moet met de meeste naauwkeurigheid aan de buitenſte bekleedſelen van den onderbuik, door de ſcheede en den endeldarm, verrigt worden (*).

§. 750.

Bij het uitwendig onderzoek vindt men den onderbuik eenigzins gezwollen, en de zieke geeft een gevoel van volheid te kennen; uit de ſcheede doet zich eene uitvloeijing voor, die, zoo lang de Scirrhus nog niet tot kankerzweer is overgegaan, niet ſtinkende is, zich als een gewone chroniſche witte vloed verhoudt, en dikwijls geene andere pijnlijke gewaarwordingen veroorzaakt, dan in een gewoon geval. De uitwendige teeldeelen vindt men meer

(*) Dr. W. J. SCHMITT's *Erfahrungsreſultate über die Exploration bei dem Scirrhus und Krebſe und andern krankhaften Zuſtänden des Uterus.* In HARLESS *Jahrbüchern der teutſch. Medicin und Chirurgie. Nürnb.* 1813. I. *Bd.* N°. II. *S.* 74, en gedrukt in des Schrijvers *obstetr. Schriften* enz. *Wien.* 1820 8°. *S.* 100.

meer of min gezwollen; zeldzamer voelt men de harde Baarmoeder boven de fchaambeenderen, ten zij dezelve gezwollen was en de kwaal in den bodem derzelver oorfprong genomen had.

§. 751.

Bij het inwendig onderzoek is het in de fcheede vooruitftekende gedeelte van den hals der Baarmoeder in het tijdperk van den Scirrhus niet heet, maar meer of min hard, vast, oneffen, rimpelig, ruw, met omgekrulde en als ingekerfde lippen van den moedermond; deze is bij Vrouwen, die reeds gekraamd hebben, meer of min geopend, bij onbezwangerden meer gefloten, de moedermond gemeenlijk rond, en de lippen zeer naar buiten gezwollen en verheven, knobbelig en zeer hard op het gevoel. In het tijdperk van den Scirrhus kan het fcheededeel, bijzonder bij ongehuwden, en wanneer er geene bijzondere fchadelijkheden medewerken, die den overgang van Scirrhus tot Kanker begunftigen, vele jaren lang, als bij dergelijke scirrheufe verhardingen der borsten, zonder pijn wezen; bovendien begint dezelve fpoedig gevoelig en pijnlijk te worden. Heeft zich de scirrheufe verharding ook verder in de Baarmoeder verfpreid, of is het werktuig van die ziekelijke verandering tevens de bodem en het ligchaam der Baarmoeder geweest, dan gevoelt men ook pijn en hardigheid in het fcheedegewelf; in dat geval kan het fcheededeel ook volkomen gezond en in deszelfs ongeftoorden vorm zijn, of het is hoogftens, als een gevolg van den geftoorden omloop der vochten, maar eenigzins gezwollen;

een

een geval, dat zelfs in het tijdperk van de kankerzweer, en als gevolgen van dikwijls ontſtane Metrorrhagiën zeer misleiden en den Arts in den waan kan brengen, dat er geen Scirrhus en Kanker van den Uterus aanwezig zij (*); deze Scirrhus is, wel is waar, zeldzamer, en neemt niet zoo ſpoedig toe, als die, welke aan het ſcheededeel der Baarmoeder het eerst ontſtaat, en waarop de ſchadelijke invloeden meestal werkzaam zijn. Voor het overige moet men ook elke groote gevoeligheid der ſcheede en van het ſcheedegewelf niet voor die van den scirrheuſen baarmoederhals houden: eerst na eene aanhoudende drukking tegen het ſcheededeel of tegen het in het ſcheedegewelf voelbare onderſte segment der

(*) Ik had (zegt de Schrijver) eerst voor eenigen tijd bij eene Dame de gelegenheid, om dezen Scirrhus en Kanker der Baarmoeder waar te nemen; de bloedvloeijing hield nimmer geheel op, en de Huisarts — geen Vroedmeester zijnde — mijne diagnosis in twijfel trekkende, liet buiten mijn weten het onderzoek door eenen der Vroedkunde uitoefenenden Heelmeester verrigten, die verklaarde, dat het ſcheededeel zeer gezond, niet hard noch gezwollen, en er noch Scirrhus noch Kanker aanwezig was. Ik kreeg mijn afſcheid, de zieke ſcheen mijne diagnosis zeer euvel op te nemen en koesterde nieuwe hoop. Dan, deze blijdſchap duurde niet lang; ik was van mijne zaak zeker, daar ik, onmiddellijk na de maandelijkſche periode, welke ſteeds in overvloed plaats had, door eenen binnen den geopenden moedermond ingebragten vinger, den vermelden zieken toeſtand van den Uterus ontdekt had; de treurige gevolgen dezer vreesſelijke ziekte bleven niet weg.

der Baarmoeder, en somtijds eerst na gedaan onderzoek, doet zich eene doffe pijn in de Baarmoeder voor. Ook is bij den Scirrhus van dit orgaan de aandoenlijkheid alsdan op zich zelve verhoogd, of dezelve wordt al spoedig door het onderzoek opgewekt, wanneer de Baarmoeder met derzelver bodem, bijzonder naar achteren gedrukt, het heiligbeen raakt, waar de groote zenuwen gelegen zijn. De Baarmoeder is, zoo als men reeds aangemerkt heeft, bij den volkomen ontwikkelden Scirrhus dikwijls lang geheel onpijnlijk, deels wegens de bijgebragte omstandigheden, deels wijl derzelver zenuwen door de in haar weefsel uitgestorte, gestolde en verharde Lymphe bedekt, en deswege in derzelver regelmatige verrigting gestoord zijn, zoo als het pijnlijk gevoel onmiddellijk in de Baarmoeder eerst bij den overgang tot Kanker of als een gevolg der eigendommelijke ontsteking, welke door de ziekelijke verandering van het orgaan veroorzaakt wordt, ontstaat. — Met betrekking tot de hette der scheede en van het scheededeel merke men aan, dat die, zoo lang de verharding der Baarmoeder nog in het tijdperk van den Scirrhus zich bevindt, niet alleen n i e t toeneemt, maar zelfs dikwijls veel geringer dan bij eenen gezonden Uterus is, wijl de in den geregelden toestand ter voeding van dit orgaan bestemde vaten, door de aanwezige ziekte en derzelver eigendommelijk wezen, in hunne verrigtingen gestoord zijn. Het verharde deel der Baarmoeder wordt alleenlijk door de in de uitgewasemde stolbare Lymphe nieuw voortgebragte vaten bezield, en als de scirrheuse plaats eenen zeer grooten omvang

of

of de geheele Baarmoeder beſlaat, waardoor derzelver groote vaten, bijzonder de wijngaardsvlecht (*plexus pampiniformis*), zeer gedrukt, en in derzelver verrigtingen geſtoord worden, dan doen zich de verſchijnſelen des eigendommelijken levens van het verharde gedeelte in dienzelfden graad levende voor, naar mate de middelerwijl nieuw gevormde vaten derzelver volkomene ontwikkeling verkregen hebben. — Met betrekking tot den ſtand van het ſcheededeel merke men op, dat dezelve hoog ligt en moeijelijk te bereiken is, wanneer de gezwollene Baarmoeder ver buiten het kleine bekken rijst, en boven de ſchaambeenderen gevoeld wordt; anders treft men dezelve bij eene plaatshebbende daling en onvolkomene uitzakking van den Uterus diep tusſchen de middelſte en onderſte opening, en zelfs zeer digt bij deze aan; ſomtijds geheel naar buiten, gelijk de Schrijver bij eene volkomene uitzakking waargenomen heeft. De scirrheuſe verharding van den Uterus kan men ook zeer dikwijls bij het inbrengen van den vinger door den endeldarm ontdekken, en men verzuime bijzonder bij de twijfelachtige diagnosis der uit den bodem en het ligchaam voortſpruitende kwaal het onderzoek langs dien weg niet. De endeldarm is niet zelden vernaauwd, gezwollen, en met zakaanbeijen bezet, die reeds vóór de ziekte van den Uterus aanwezig waren, of eerst als een gevolg der toenemende verharding en van den geſtoorden omloop des bloeds hebben kunnen ontſtaan.

§. 752.

Als de Scirrhus tot Kankerzweer overgaat, dan begint dezelve meestendeels gevoelig en pijnlijk te worden; dit is het oogenblik, dat de eigendommelijke zweer van het zieke orgaan door de zoo gevaarlijke ontſteking, welke door de opgewekte levenskracht der in de uitgewaſemde en verharde Lymphe nieuw voortgebragte vaten ontſtaat, wordt voorafgegaan. Vóór het verſchijnen der maanſtonden, wanneer deze verrigting nog niet, ten gevolge van de jaren of den Landaardtypus, heeft opgehouden, nemen de pijnen bijzonder in het kruis, en de ſteken door het bekken zeer toe, en verminderen zeer dikwijls met de verſchijnende bloedontlasting; buitendien wordt er een sereuſe, of dun waterachtig vocht, meestal van eene witgele, of naar bloedwater zweemende kleur ontlast; dit vocht heeft voornamelijk bij het toenemen van de kankerzweer eenen eigendommelijken zeer viezen en ſtinkenden reuk, waardoor zoo dikwijls de Arts reeds de vreesſelijke kwaal, welke de zieke dikwerf aan den rand van het graf brengt, bemerken kan. Intusſchen is dit doorgaans niet altijd het geval, de ſpecifieke reuk kan ook wegblijven, zoo als de Schrijver zoo dikwijls heeft waargenomen, en nogtans kondigt de uitvloeijing den overgang van den Scirrhus tot Kanker aan, waardoor de Uterus of in den bodem en het ligchaam, of aan den hals der baarmoeder, reeds van belang kan aangetast zijn. Men late zich derhalve niet misleiden, offchoon, wegens den wegblijvenden reuk, der zieke en den omſtanders de kwaal minder lastig wordt en de zieke langer kan blijven voortle-

ven.

ven. Bij vele Vrouwen, die de maanſtonden hebben, heeft het uitvloeijende ſtondenbloed geenen reuk, bij anderen ſtinkt het van de eerſte verſchijning af onverdragelijk, en zij bevinden zich wel; doch het is altoos een ſlecht teeken, wanneer de maanſtonden bij Vrouwen, die te voren nimmer geſtonken hebben, zulks beginnen te doen. — Bij den overgang der scirrheuſe verharding tot kankerzweer, bijzonder wanneer de ziekte uit den bodem en het ligchaam van den Uterus voortſpruit, doet zich aanvankelijk het ſcheededeel nog gaaf voor; allengskens en als zij in het tijdperk van den Scirrhus zeer hard was, wordt hetzelve vaster, meer oneffen en ruwer, de lippen van den moedermond zwellen meer op en worden pijnlijk bij de aanraking; deze opent zich van tijd tot tijd meer of min; uit denzelven komen allengskens fungeuſe uitwasſen voort, die benevens de moedermond zelfs bij de geringſte aanraking met den vinger bloeden, en als de scirrheuſe verharding in den baarmoederhals begint te ontſtaan, dan wordt het ſcheededeel allengskens geheel aangetast. Intusſchen verdient het opmerking, dat ſomtijds in het tijdperk van de kankerzweer het ſcheededeel wel zeer gezwollen, maar ongemeen week, ſponsachtig en met vele in- en uitwendige welige uitwasſen (ſponsachtige uitwasſen) omgeven bevonden wordt, welke de geheele ſcheede aanvullen, bij de minſte aanraking en ook buitendien zeer ſterk bloeden. Deze is de zoogenaamde Fungus haematodes (*), die, naar des Schrijvers

(*) Belangrijk en lezenswaardig zijn de waarnemingen des-

vers waarnemingen, zoo ligt na verhandingen van den Uterus, welke door de zwelling der aderſpattige vaten van den Uterus veroorzaakt worden en een gevolg der aanbeijen zijn, ontſtaat. Hier is het geval, dat de Uterus nimmer zoo hard wordt in het tijdperk der verharding, maar ſpoediger tot verzwering overgaat, en dat de zitplaats der ontſteking in dit tijdperk meer in de aderen, dan in de nieuw voortgebragte ſlagadervaten ſchijnt plaats te hebben.

§. 753.

Het beloop van de kankerzweer wordt door de volgende verſchijnſelen vergezeld: aanhoudende perſing op de teeldeelen, even als bij de uitzakking der Baarmoeder; pijnen bij den ſtoelgang, pislozing en bijſlaap; verlamming van de eene of andere dije en aderſpatten (*varices*), hevige, brandende en aanhoudende pijnen diep in het bekken, die, op het gebruik van ſommige middelen, wel verminderen, maar nimmer geheel wegblijven, en des avonds het hevigſte zijn; deze brandende pijnen wisſelen zeer dikwijls met hevige ſteken af, welke door den omtrek der Baarmoeder heen vliegen. De uitvloeijing eener vochtigheid van zeer verſchillende kleur en zelfſtandigheid uit de ſcheede neemt meer en meer toe; reuk van zich gevende, is die zeer doordringend en ſtinkend, wisſelt nog menigvuldiger met bloed af, ontvelt de naastliggende deelen, dijen en ſchaamlippen, en veroorzaakt pijnen.

§. 754.

desaangaande door den Engelſchen Heelmeester JAMES WARDROP opzettelijk in het werk geſteld en in het licht gegeven, onder den titel van: *Waarnemingen over den Fungus haematodes.* Amſt. 1819. 8°. met pl.

§. 754.

Als de ziekte nog langer aanhoudt, dan komen de volgende verschijnselen er bij: 1) de verrigtingen der reproductie worden in eenen hoogen graad gestoord, gebrek aan eetlust, verstopping, drukking op de maag, neiging tot en werkelijk braken, zuchtige zwelling, groengele gelaatskleur, kwaadsappigheid, uitteringen en sluipende koortsen, zijn de verschijnselen, waaraan men die storingen kan herkennen; 2) de maanstonden, wanneer zij niet reeds vroeger zijn opgehouden, blijven gemeenlijk weg, of komen met de hevigste pijnen te voorschijn; 3) de zieken krijgen eenen hinkenden gang, stellen gaarne de handen in de eene of andere zijde, en gevoelen, al hinkende, de pijnen in eenen hoogeren graad; 4) des avonds klagen de zieken over zware hoofdpijnen, trekkingen en pijnen in den hals, in de armen en voeten, in de vingers en teenen, waarmede hoesten gepaard gaat; 5) de kankerachtige verzwering tast de naastliggende deelen, de scheede, de pisblaas (*) en den endeldarm aan, en in zeldzame gevallen heeft men zelfs het colon doorknaagd bevonden (†); hierbij komen

(*) De Schrijver bezit in zijne verzameling een preparaat, waarvan de pisblaas digt bij derzelver hals zoodanig doorknaagd is, dat men den vinger uit den voorsten wand der scheede in de holte der blaas brengen kan.

(†) HUFELANDS *Journal der praktischen Heilkunde.* IX. *B.* 2 *St.* *S.* 164. De waarneming is ook uit dien hoofde belangrijk, wijl dezelve een bewijs oplevert, hoe ligt de Kanker der Baarmoeder miskend wordt, en hoe noodzakelijk het is om een onderzoek te doen.

men zweren in het bekkenhol, de beenderen worden door caries aangetast en bros; 6) ſluipende koortſen en uittering van het ligchaam, de uitvloeijing van ſtinkenden etter en bloed, ſtank en pijn nemen toe. Dikwijls worden er geheele ſtukken ſponsachtige uitwasſen en wanſtaltigheden der Baarmoeder ontlast, ja men heeft waargenomen, dat deze zich eindelijk geheel losmaakte en uit de ſcheede viel. Eindelijk volgt de dood, of allengskens door uittering, door eene plotſelijk ontſtane bloedſtorting, of door ſtuiptrekkingen.

§. 755.

De Scirrhus en Kanker der Baarmoeder kunnen, ſchoon zelden, met de zwangerheid, menigvuldiger echter met de te overvloedig, en met pijnen verſchijnende, maanſtonden verwisſeld worden.

§. 756.

Van de zwangerheid onderſcheidt zich de Scirrhus der Baarmoeder, dat bij gene volſtrekt geene aanleidende oorzaken voorafgingen, waardoor deze konde voortgebragt worden. De maanſtonden blijven gewoonlijk in de zwangerheid weg, of verſchijnen nog eenige malen zonder pijn, en houden den bepaalden typus. Bij den Scirrhus der Baarmoeder vloeijen aanvankelijk nog de maanſtonden, maar gewoonlijk met pijn in den rug, lenden en ſchaamſtreek, en de uitvloeijing is of zeer ſpaarzaam, of ſterker dan anders bij de overvloedige maanſtonden, en daarop wordt de zieke zeer krachteloos; zelden blijft de maandelijkſche zuivering bij den Scirrhus weg. In de zwangerheid zwellen de

bors-

borsten, maar het gezwel is week; de tepels ondergaan veranderingen, worden grooter en de kring is veranderd. Bij den Scirrhus blijven de borsten of geheel ſlap, en ondergaan volſtrekt geene veranderingen, of men treft dezelve over het geheel, of aan de eene of andere plaats verhard aan. De ſchaamſtreek is bij den Scirrhus der Baarmoeder meestal pijnlijk, voornamelijk bij de aanraking; in de zwangerheid niet. De moedermond wordt wel dikwijls, gelijk de Schrijver waarnam, rond bevonden; doch de kegelvormige gedaante der Baarmoeder zelve is meestendeels hard, misvormd, kraakbeenig en ongelijk, en op het einde van het tweede en derde tijdperk geheel verteerd. Bij de zwangerheid is de moedermond altoos van eenen ronden vorm, week, niet pijnlijk, en wordt, naar mate de zwangerheid duurt, weeker. In de zwangerheid doen zich aanvankelijk onderſcheidene aandoeningen voor; naderhand verdwijnen deze, en de zwangere bevindt zich wel. Bij den Scirrhus der Baarmoeder wordt in den beginne de gezondheid niet geſtoord, zulks geſchiedt later, en hoe langer de Scirrhus duurt hoe meer; de zwangerheid duurt korter, de Scirrhus veel langer. Voor het overige kan de zwangerheid met den Scirrhus en Kanker gepaard gaan, gelijk Profesſor BOER in zijne vroedkundige verhandelingen, Doctor SOMMER in STARCK's *Archiv für Geburtshülfe* (III. *B.* 2 *St.* bl. 288) en de Schrijver belangrijke waarnemingen daarover medegedeeld hebben (*). De diagnosis is in dat ge-

(*) Des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten.* III. *B.* 1 *St.* §. 50—57.

geval zeer moeijelijk, en er is niet altoos, maar nogtans dikwijls, eene ontijdige verlosſing te duchten.

§. 757.

Van de met pijnen verſchijnende maanſtonden (*) en maankolijk onderſcheidt men den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder, voornamelijk door een gedaan onderzoek. De bij §. 750—§. 753 bijgebragte kenteekenen zullen niet aanwezig zijn, wanneer het geen Scirrhus en Kanker der Baarmoeder is; en bij deze doen zich de pijnen niet geregeld alle vier weken, maar dagelijks gevoelen. — Nog ligter kan de Kanker der Baar-

(Twee door den Schrijver te Berlijn gedane en ook met betrekking tot de Diagnosis zeer leerzame waarnemingen). C. GOTTL. STRICKER, *de uteri scirrho et carcinomate cum graviditate complicatis. Berol.* 1820. 8°. (Op bl. 20 vindt men eene uitvoerige beſchrijving van een door den Schrijver te Wurzburg waargenomen belangrijk geval). De Schrijver nam de verbinding van den Scirrhus met de zwangerheid, aan het Verlosſings-Inſtitut te Berlijn in den vóórlaatſten winter, wederom waar, welke door de zwangerheid en de verlosſing volkomen herſteld ſcheen te wezen.

(*) Ik (zegt de Schrijver) behandelde voor eenige jaren te Wurzburg eene lijderes aan den Kanker der Baarmoeder, welke te voren eenen Chirurgijn daar ter plaatſe tot haren Arts had. Deze hield nog in het tijdperk van den Scirrhus haren toeſtand voor menstrua dolorifica et difficilia, en ſchreef middelen voor, die den overgang tot Kanker zeer verhaastten, welke dan ook dadelijk bij het onderzoek door mij herkend werd.

Baarmoeder voor te *sterk verschijnende maanstonden* gehouden worden, juist om de bloedstorting, welke gewoonlijk daarmede gepaard gaat; doch deze onderscheiden zich hierdoor, dat de zieke reeds eenigen tijd te voren dikwijls over pijnen in de schaamstreek en eene trekking en pijn in het bekken klaagde, de bloedvloeijing zelve met pijnen en andere, den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder kenmerkende, symptomen gepaard gaat, het afvloeijende met etter vermengde bloed eene vieze kleur en eenen stinkenden reuk heeft, en bij het onderslaan het kankerachtige, harde en pijnlijke scheededeel, met den vinger even aanrakende, terstond weder begint te bloeden.

§. 758.

Ook de *Baarmoederpolyp* konde, wat aanbelangt de diagnosis, tot dwaling aanleiding geven. Het niet aanwezige, verharde of tot kanker overgegane scheededeel, hetwelk bij den *polyp der Baarmoeder*, zoodra dezelve buiten den moedermond gekomen is, meer week en verdwenen gevoeld wordt, de niet aanwezige aandoenlijkheid en bloeding derzelve bij het aanraken met den vinger, de afwezigheid van den geheel eigenaardigen, stinkenden reuk en verscheidene symptomen, die de kwaadaardigheid van den Kanker zoo zeer kenschetsen, zullen denzelven naauwkeurig doen herkennen. Over de diagnostische teekenen zal, voor het overige, bij den baarmoederpolyp zelven, in het vervolg breedvoeriger gesproken worden; voorloopig merke men hier slechts aan, dat de scirrheuse verharding

met eenen polyp kan gepaard gaan, die in den hals of in den bodem of het ligchaam der Baarmoeder kan ontſtaan wezen. Twee malen heeft de Schrijver zulks waargenomen, en de polypen wel gelukkig weggenomen; maar de zieken ſtierven aan de gevolgen van eene tot Kanker overgegane scirrheuſe verharding; eene derzelve eerst anderhalf jaar daarna.

§. 759.

Doch de Scirrhus en Kanker der Baarmoeder wordt het ligtst met derzelver goedaardige zwelling en verdikking verwisſeld, welke, uit zeer begrijpelijke gronden, even zoo goed de gevolgen van den abortus, der ontijdige en moeijelijke, natuurlijke verlosſingen, als deze derzelver oorzaak zijn kunnen (*). De baarmoederhals en moedermond worden namelijk, gezwollen zijnde, nog eens zoo dik als in den gezonden toeſtand, en voor de Vrouw, door de zwaarte en de drukking der geheele Baarmoeder, lastig; en dit veroorzaakt een gevoel, alsóf dezelve buiten het lijf vallen wilde. Dit dikker worden is een gevolg van aanhoudende, ſterke ophooping van bloed in en om de Baarmoeder, en hierom meestal met toevallen van aanbeijen vergezeld, en wel dikwijls met aanbeijen der ſcheede (*per vaginam*), welke alsdan bij Artſen en Leeken, zelfs bij in het onderſlaan geoefende Vroedmeesters, des te eerder aanleiding ge-

(*) Osiander, in de *Göttingiſche gelehrte Anzeigen. Jahrg.* 1808. *S.* 1294.

geven tot gisſing, alsof deze toeſtand een bloedende Kanker der Baarmoeder ware. Deze zwelling en verdikking der Baarmoeder kan het ganſche leven door onveranderd blijven, zonder kwaadaardig te worden, wanneer er geene andere oorzaak bijkomt. Dezelve kan door middelen, die de plaatſelijke ophooping van bloed verminderen, weggenomen worden; en ook tot wezenlijken Scirrhus en Kanker overgaan, wanneer zekere invloeden daartoe medewerken.

§. 760.

Leerzaam zijn de reſultaten, welke SCHMITT (*) ons omtrent het onderſlaan mededeelt; deze zijn, volgens hem, dikwerf zeer onderſcheiden, ſomtijds duidelijk, ſomtijds duiſter; en geven ons menigvuldige bevindingen aan de hand: de Uterus is in deszelfs omtrek gelijkmatig vergroot, zonder verandering van deszelfs oorſpronkelijken vorm. Daarbij is dezelve of hard of week, op het gevoel met of zonder pijn. Zulk een' Uterus, wiens omtrek in een geval zesvoudig vermeerderd was, kon men eenige malen boven de ſchaambeenderen, als een groot kinderhoofd door de wanden van den buik heen, voelen. Gemeenlijk ligt dezelve nogtans in dit geval als eene zware masſa tamelijk diep in het bekken, en neemt meer of min de geheele ruimte van het bekken in. Wanneer dezelve hoog ligt, dan is het onderzoek door de ſcheede en de diagnosis zeer moei-

(*) Dr. W. J. SCHMITT, t. a. pl. bl. *79*, en deszelfs *obstetr. Schriften*, bl. 100.

moeijelijk; zoo die tevens ſcheef, voor- of achterwaarts ligt, dan is de gewone ſtoelgang of pislożing of beiden te gelijk verhinderd en met pijnen en perſing vergezeld. In ligtere graden beſtaat de vergrooting ſlechts in eene geringe toeneming van den omtrek, en is gelijk aan die eener Kraamvrouw van drie of vier weken, of van eene reeds meermalen gekraamd hebbende Vrouw, die de ſtonden heeft, of ook nog geringer. Is de vergroote Uterus tevens hard, dan is de diagnosis gemakkelijk, vooral wanneer die zoo hard als bij den Scirrhus is, of wanneer dezelve volkomen scirrheus en bij aanraking gevoelig of zelfs pijnlijk is; is dezelve week, dan is de herkenning veel moeijelijker, en men kan (zoo als SCHMITT zelven wedervaren is) dezen toeſtand voor zwangerheid houden, vooral wanneer tevens de maanſtonden wegblijven of wel ongeregeld vloeijen, en er dringende weeënaardige pijnen aanwezig zijn. De Uterus is in zulke omſtandigheden, als men bij het onderſlaan op het gevoel afgaat, juist zoo geſteld, als in de derde of vierde maand eener wezenlijke zwangerheid; het ſcheededeel is gezwollen en week, zelfs de moedermond en hals eenigzins geopend en voor den vinger buigzaam (*dilatabel*). Ook heeft hierbij dikwijls eene ongeregelde bloedvloeijing plaats, welke nu eens ſterker, dan geringer, nu aanhoudend, dan tusſchenpoozend, nu enkel bloed, dan wederom, gelijk bij den abortus, met ſlijm en bloedklompen vermengd is. In één geval was de zaak zoo bedriegelijk, dat men elk oogenblik eene miskraam, welke echter niet volgde, te gemoet zag; en nadat onder weeënaardige pijnen

ve-

vele bloedklompen afgefcheiden waren, braken er binnen in den Uterus van tijd tot tijd abcesfen door, die eene etterachtige met bloed vermengde ftoffe gelukkig ontlastten. — Men kan deze verfcheidenheden (*Varianten*) ook eene zwelling, opzetting, verdikking van den Uterus noemen, zoo het zeker is, dat noch eene zwangerheid, noch anders eene uitzetting van den Uterus van eenen anderen aard, bij voorbeeld door eenen polyp, de oorzaak is, hetgeen echter meestal eerst onderzocht moet worden, en zich niet altijd, ten minfte niet voor 's hands, met zekerheid bepalen laat. — Niet altijd ondergaan alle deelen van den Uterus de befchrevene ftofverwisfeling. Zulks bepaalt zich dikwijls alleen tot fommige gedeelten van denzelven. Het fcheedegedeelte is hierbij fomtijds volkomen vrij, fomtijds zeer blijkbaar ziekelijk aangedaan en veranderd. In het eerfte geval ontftaat ligt het vermoeden eener plaatshebbende zwangerheid. Wanneer de vergrooting van den Uterus, zelfs bij eene beduidende hardheid van denzelven, algemeen is, dan zijn de maanftonden meestal zeer fterk, ongeregeld en vóór den tijd, of ook wel zonder tijdperk te houden, dikwijls wederkeerende, in ware, fomtijds het grootfte gevaar dreigende, bloedftortingen ontaardende, waarbij groote ftukken geronnen bloed, onder weeënaardige perfende pijnen, afgaan. Somtijds vloeit met het bloed zelfs zeer veel water af, hetwelk des te meer het vermoeden tot eene verborgene zwangerheid geeft, en misfchien niet zonder grond, daar verfcheidene verfchijnfelen, die an-

anders aan de zwangerheid eigen zijn, de vraag billijken, of er onder zulke betrekkingen niet somtijds eene wezenlijke zwangerheid plaats heeft, en de abortus het gevolg der ziekelijke stofverwisseling van den Uterus is, waarbij het ei ontaardt en van de vrucht niets waargenomen wordt. Zeer dikwijls is er ook een wit-, geel-, ook wel bruinachtige slijmvloed, die echter zelden een' stank van zich geeft, tevens aanwezig. — De ziekelijke stofverwisseling bepaalt zich, volgens waarneming, bij uitsluiting en duidelijk tot den hals en het scheedegedeelte van den Uterus, en bestaat in den vergrooten omtrek van dit vormsel, onregelmatige hardheid, of de gezwollene deelen zijn zacht, als opgeblazen, of ook wel sponsachtig op het gevoel, of in een fungeus bloemkool- of vijg- of polypaardige uitwas (*Vegetationswucherung*) met of zonder pijn bij de aanraking. Meestal is de voorste, maar zeer dikwijls ook de achterste lip van den moedermond aangetast, wanneer dan bij eene tevens buitengemeen hooge en scheeve ligging van den Uterus het onderslaan moeijelijk en somtijds onmogelijk wordt, en wanneer het onderslaan door den endeldarm, (dat men eigenlijk nimmer verzuimen en alleenlijk in zeldzame gevallen uitstellen moest) slechts de noodige opheldering geven kan. In dit geval vindt men met verwondering op eene bepaalde hoogte van den endeldarm door den voorsten wand van denzelven een hard gezwel, dat, gedrukt wordende, gewoonlijk pijn veroorzaakt en menigmaal zoo sterk vooruitsteekt, dat men gedeeltelijk, of ook wel in het geheel niet,

(ten

(ten minſte in zekere ſtanden van het ligchaam en op eenen bepaalden tijd) in den endeldarm kan komen, en het ook ſomtijds zoo digt, vrij en onbewegelijk bij denzelven gelegen is, dat men hetzelve ligt voor eene ziekte van den endeldarm houden kan. Het moeijelijkſte is de diagnosis, wanneer het ſcheededeel ſlechts weinig van deszelfs gezonden toeſtand afwijkt, dewijl de Natuur ten opzigte van dit vormſel, ook bij eene plaatshebbende ongeſchondenheid, vooral bij diegenen, welke meermalen gekraamd hebben, menigvuldige ſpelingen veroorlooft. Pijnlijke gewaarwordingen in den buik, in het bekken, in het kruis bij den bijſlaap, de maanſtonden, pislozing en ſtoelgang; veranderingen van het weder; gemoedsbewegingen, enz., en onderſcheidene ſoorten van uitvloeijingen zullen hier de noodige ophelderingen moeten geven, of de verſcheidenheid van het ſcheededeel eene ziekelijke beteekenis hebbe of niet. De Schrijver kent geen vormſel aan het Vrouwelijk ligchaam, dat door toevallige invloeden veranderlijker en wisſelvalliger in deszelfs vorm ware, dan het ſcheedegedeelte van den Uterus of den zoogenaamden moedermond. Bijna alle werktuigelijke verrigtingen, hetzij ziekelijke of natuurmatige, hebben op de gedaante van dit vormſel invloed; maar welke, inderdaad, dikwijls zoo zwak en onmerkbaar is, dat er eene fijne en welgeoefende behendigheid toe behoort, om het veranderde kenmerk daarvan goed te onderſcheiden. De maanſtonden, de bijſlaap, de zwangerheid en voornamelijk het baren, ſchijnen van de toevalligheden des Vrouwelijken levens, die hiertoe kunnen

betrokken worden (want over vormingsafwijkingen en gedaanteverwisselingen, welke van de jaren en van den wasdom afhangen, wordt hier niet gesproken), de voornaamsten en vermogendsten te zijn. Onder de ziekelijke toestanden bekleeden gewis (behalve de Scirrhus en Kanker) de venusziekte, de jicht en scrofelen den eersten rang. Er blijft voor de latere onderzoekers een groot vraagstuk over, om, namelijk, het specifiek onderscheid van elke dezer stofverwisselingen op te sporen, en naar een onfeilbaar en de bevatting van het vroedkundig gevoel overeenkomstig kenteeken te bepalen, daar er, volgens de wetten der werktuigelijke stofverwisseling, moet aangenomen worden, dat ieder eigenaardig, d. i. naardat de verschillende afwijkende verrigtingen in een orgaan zijn, deszelfs stoffelijk werktuig op eene eigene wijze veranderd, en door deszelfs vorm een bepaald kenmerk te kennen geeft. — Het ligtste is de diagnosis bij een fungeus bloemkool- vijg- of polypachtig vleeschuitwas van het scheedegedeelte, zonder telkens bij de aanraking pijn te veroorzaken, gewoonlijk gepaard met chronische bloedvloeijingen, die met slijm- en waterachtige uitvloeijingen, ongeregelde meestal sterke maanstonden en met andere ongemakken afwisselen. Deze vorm is de ongunstigste. Dezelve geeft niet alleen te kennen, dat de kwaal over het geheel ongeneeslijk, maar niet eens ook voor eene beperking vatbaar is. Ook de meer zeldzame vorm, wanneer de stofverwisseling van het scheedegedeelte in eene weeke, gladde zwelling bestaat, bijzonder wanneer de gezwollene lippen

van den moedermond daarbij omgekruld, omgebogen of buitenwaarts gekeerd en zeer vochtig zijn, is zeer bedenkelijk: de exulceratie, dat is, de overgang tot openen Kanker, is dan niet ver meer. — Een hoofdvorm bestaat in die verscheidenheid, welke eigenlijk de kankerachtige mogt genaamd worden, de laatste stofverwisseling, wanneer de kwaal tot Kanker overgaat of reeds overgegaan is. Deszelfs aanwezen is kenbaar: aan eene buitengewone grootte van het ten duidelijkste aangedane scheedegedeelte; aan gezwollene, op verscheidene wijze gekrulde lippen van den moedermond; aan twee wisselvallige, nu eens gladde, gelijke, somtijds en meestal ongelijke, hobbelachtige uitgroeisels, welke dikwijls veel overeenkomst met eenen sponsachtigen of verzwerenden polyp of Fungus haematodes hebben, uitpuilende gezwellen vormende, of die, zonder zulke uitwassen, als verscheurde en menigvuldig gevormde lappen zich voordoen; aan eene dikwijls verdikte, harde, hobbelige, vernaauwde scheede, ontaarde endeldarm en pisblaas, welke somtijds geheel doorknaagd worden, en drek- en pisfistelen doen ontstaan; aan eene ichoreuse, wankleurige, met bloed vermengde, dikwijls met bloedvloeijingen afwisselende en steeds stinkende, scherpe, dikwijls aasachtige uitvloeijing uit de scheede, waarbij de afvloeijende vochten dikwijls geheel helder en waterig als Lymphe, ja ware Lymphe zijn, welke uitvloeijing, om het groot verlies van vochten alleen, bijna toereikende is, om de zieke ten grave te doen dalen, en waarmede, nu en

 dan,

dan, vooral ten tijde der maanſtonden, een gevaar dreigende bloedſtroom afwisſelt, aschgraauwe, bij wijze van maden met de uitvloeijing ſomtijds afgaande, ondragelijk ſtinkende klonters, die men als oude kaas kan plat drukken, en het ſcheedegedeelte ſomtijds geheel verteren; aan eene groote aandoenlijkheid der billen en van den nabijgelegenen omtrek van het bekken, welke, wel is waar, geen pathognomisch teeken van den Kanker der Baarmoeder is, maar toch ook menigmaal waargenomen wordt; aan eenen eigenaardigen, de geheele atmosfeer rondom de zieke, alsmede hare kleeding en dekking doordringenden ſtank, benevens aan een karakteristiek voorkomen en gelaat, welke toch niet, naar het gevoelen van ſommige Artſen, van zulk eene eigendommelijkheid is, dat niet ook kachexien en kakochymien van eenen anderen aard even zoo goed daarmede zouden kunnen gekenmerkt worden. Met deze ontaarding der tastbare vormſels gaat ook dikwijls eene verandering der bovenſte, met den vinger niet bereikbare deelen en derzelver toebehooren, als der eijerſtokken, trompetten van Falloppius, baarmoederbanden, enz. gepaard, die meestal in eene vergrooting van den omtrek met hardheid beſtaat, en door een naauwkeurig onderzoek van den onderbuik en de bovenſte bekkenſtreek gemeenlijk herkend wordt. In een geval waren ook bij eene zeer oude, mummieaardig uitgedroogde Vrouw, met verharde buiksingewanden en liesklieren, de uitwendige teeldeelen tot kanker overgegaan; bij dezelve vond men de aderen aan de groote

en

en kleine ſchaamlippen en aan den kittelaar variceus gezwollen; de geheele omloop van in het bekken gelegene en der ſpeenvaten was op het laatst geſtremd, en de uitwendige ſchaamdeelen ontaardden eindelijk en vervielen, onder de hevigſte pijnen, in eene aasachtige ontbinding.

Oorzaken.

§. 761.

De naaste oorzaak van den Scirrhus der Baarmoeder is een ontſtekingsprikkel, of eene ziekelijk vermeerderde congestie van bloed, waardoor uitſtorting van een' meer of min tot ſtolling en voor vele veranderingen vatbare Lymphe in het baarmoederweefſel ontſtaat. Door de eene of andere van beide oorzaken wordt telkens de ontwikkeling van den Scirrhus voorafgegaan, alleenlijk ontſtaat dezelve in het eerſte geval ſpoediger dan in het tweede. Arterieuſe ontſtekingen zijn buiten de zwangerheid, de verloſsing en het kraambed zeldzamer; dezelve gaan eerder tot abces, tot koudvuur of tot waterzucht over, of nemen in het vervolg het veneuſe karakter aan, en dien ten gevolge kan ook eene arterieuſe ontſteking tot Scirrhus overgaan. Buitendien is echter de Uterus deels om deszelfs weefſel, deels ook om de congestiën, tot veneuſe ontſtekingen reeds zeer geneigd, die, wel is waar, in den gezonden toeſtand der Vrouw, en wanneer de maanſtonden niet geſtoord of opgeſtopt zijn, tot geen nadeel ſtrekken. Slechts dán zal de vermeerderde en ziekelijk toegenomene congestie van het bloed met ziekelijke gevolgen voor den Uterus ge-

 paard

paard gaan, wanneer, door welke oorzaken het ook wezen moge, de aandrang van het bloed in dit orgaan en de werkzaamheid der ſlagaderen verhoogd, die der aderen echter wezenlijk verminderd is; zonder deze voorwaarde wordt, volgens het natuurlijk zamenſtel, beſtendig het evenwigt in de verrigtingen der beide vaatſtelſels des te ligter herſteld, naar mate het overgroot aantal aderen tot de ſlagaderen in ſtaat is, de geſtoorde verrigtingen van ſommige derzelven gemakkelijk te vervangen. Volgt er eens eene doorwaſeming van ſtolbare Lymphe in het weefſel van den Uterus, dan zou daardoor trapsgewijze de verrigting der aderen merkbaar meer dan die der ſlagaderen lijden.

§. 762.

De ontſtekingsprikkels der Baarmoeder, en daaruit ontſtane aderlijke ontſtekingen zelve doen zich nu eens met meerdere, dan wederom met mindere pijnen, ja zeer dikwijls met zoo weinige hevigheid voor, dat die door de zieken veelal volſtrekt niet geteld worden. Vrouwen klagen dikwijls vele maanden, ja vele jaren over ſteken in de ſchaamſtreek en in het bekken, over trekkingen in de lenden, over maankolijk en pijnlijke maanſtonden in het algemeen; het is dit tijdperk, hetwelk meestal den overgang tot verharding te kennen geeft. Allengskens ontwikkelt zich de Scirrhus volkomen, de omtrek der Baarmoeder, welke voortaan het werktuig der verharding wordt, vergroot zich, hetgeen een gevolg van den vermeerderden toevloed van vochten met eene langzaam toenemende uitſtorting

van

van ſtolbare Lymphe in het weeffel der Baarmoeder is. De Baarmoeder vergroeit ook wel eens van tijd tot tijd met de aangrenzende, bijzonder vliesachtige vormſels, naardien ook hier eene plastiſche Lymphe, welke organisch wordt, doorwaſemt. Bij ziekelijk vermeerderde congestiën van bloed, waardoor insgelijks eene doorwaſeming van tot ſtolling en voor vele veranderingen vatbare Lymphe in het weeffel van den Uterus ontſtaat, kan zich de Scirrhus in de Baarmoeder geheel zonder pijn en ſteken, die den ontſtekingsprikkel en de veneuſe ontſteking kenmerken, ontwikkelen. In beide gevallen kan alsdan de Scirrhus op dezen eerſten vormingstrap, zonder bijkomenden prikkel, lang zonder nadeel der zieken ſtaan; deze gevoelen ook in eenen langen of korten tijd niets meer, en zijn dikwijls opgeruimd, totdat eene nieuwe ſtofverwisſeling — de overgang van den Scirrhus tot de kankerzweer — een nieuw lijden en gevaren te weeg brengt, die des te vroeger ontſtaan, hoe meer het geſtel, grondoorzaken, en ſchadelijke, bijzonder prikkelende en ontſtekingwekkende invloeden den overgang van Scirrhus tot Kanker begunſtigen, waarbij de Baarmoeder tot derzelver verrigtingen telkens ongeſchikter wordt, zoodat allengskens zeer dikwijls het geheele klierſtelſel ontaard, en klieren in andere organen en vormſels verharden, voornamelijk de zoodanigen, tot welke de opſlorpende vaten der Baarmoeder gaan, die met dit orgaan in een wezenlijk verband ſtaan; weshalve men zoo menigmaal de zwelling of werkelijke verhardingen der borsten, der okſelklieren,

 die

die der ſcheede, der ſchaamlippen en liezen waarneemt.

§. 763.

De ſchadelijke invloeden, welke deels door eenen ontſtekingsprikkel, deels door eene ziekelijk te weeg gebragte congestie van bloed, of door beide uitwerkſelen te gelijk tot het ontſtaan van den Scirrhus aanleiding geven, zijn werktuigelijk geweld, waardoor de Baarmoeder, bijzonder het ſcheededeel, gedrukt, gekwetst en geprikkeld wordt, zoodat er eene ontſteking van den Uterus ontſtaat, waarbij door de opvulling met ſtolbare Lymphe het weefſel van dit orgaan tegennatuurlijk uitgezet, en in deszelfs verrigtingen zoodanig geſtoord wordt, dat zelfs de ware etterontſteking geene plaats kan hebben; daartoe behooren: de drukking van een moederſteunſel, bijzonder wanneer het ſlecht gemaakt, met eene ſcherpe ſtof overtrokken, en ſlecht aangelegd is (*), menigvuldige verlosſingen en kwetſingen van den moedermond, bijzonder bij de verlosſingen met de tang, keeringen na lang ontlast vruchtwater, en zulke verlosſingen, waarbij inzonderheid met werktuigen, om dezelve te verhaasten, de moedermond kunstmatig uitgezet werd, misbruik van moe-

(*) De Schrijver behandelde bij eene Vrouw van het platte land te *Wurtzburg* de kankerzweer der Baarmoeder met eene volkomene uitzakking, welke door een ſlecht persarium ontſtaan was. Het ſcheededeel was reeds geheel weg, en het onderſte segment der Baarmoeder door het ſcheedegewelf aangetast.

moederkranſen, het gebruik van werktuigelijke middelen bij de Onanie, dikwijls ruw onderſlaan, menigvuldige miskramen en door de kunst veroorzaakte ontijdige verlosſingen, geweldadige afhaling van het ei en van den moederkoek, bijzonder bij ontijdige verlosſingen en bij onregelmatige hechting der Decidua, en bij de plaatſing op den moedermond, enz. Andere door ontſtekingsprikkel te weeg gebragte invloeden zijn: onvoorzigtige aanwending van zeer bijtende en zamentrekkende inſpuitingen, ter ſtilling van bloedvloeijingen, bij voorbeeld van koud water, van te ſterken azijn, de oplosſing van vitriool en van aluin, van met ijzer bezwangerd mineraal water, e. d. g.; het gebruik van te warme inſpuitingen, menigvuldige ſtoringen der maanſtonden, vooral menigvuldige maankolijken, opſtopping der maanſtonden (*), bijzonder na gevatte koude, menigvuldig aanhoudende verkoudheden, voornamelijk door eene dunne kleeding, of een aanhoudend verblijf in een' kouden dampkring, bij het ſtaan en bij zeer verwijde uitwendige teeldeelen, plotſelijke opſtopping van den witten en kraamvloed, dikwijls voorafgegane ontſtekingen der Baarmoeder na kraambedden, wanneer dezelve verzuimd of aan zich zelve overgelaten worden, scrofelen en veneriſche beſmetting, enz. Eene ziekelijke congestie van bloed kan te weeg gebragt worden: door te dikwijls uitgeoefenden bijſlaap, menigvuldige betasting der teeldeelen, polypen en andere misvormingen, welke in de Baarmoeder ontſtaan zijn; het misbruik van

(*) Men zie de waarneming in HUFELANDS *Journal.* IX. *B.* 1 *H.* *S.* 149.

van afdrijvende middelen; opgeſtopte en te ſpaarzame maanſtonden; onbevredigde teeldrift, uit welken hoofde ongehuwden en kloosterlingen zoo zeer aanleg tot Scirrhus der Baarmoeder hebben; onvruchtbaarheid of kinderloosheid; uitzakking; voór- en achterwaartsbuiging der Baarmoeder, bijzonder wanneer die na verlosſingen bijblijven; eene zittende, te ſtille, onwerkzame en zorgelooze leefwijze; aanhoudende verſtoppingen van den ſtoelgang; ophoopingen van aanbeijen; variceuſe gezwellen; het ſterk rijgen van den buik; zogverplaatſingen; vrees, droefheid en kommer, enz.

Voorzegging.

§. 764.

Van deze ziekte is de voorzegging zeer ongunſtig; dezelve blijft tot heden nog altijd eene zeer kwaadaardige en moeijelijk te genezene ziekte. Deze voorzegging is wel op den Scirrhus en bijzonder op deszelfs overgang tot de kankerzweer, maar geheel bijzonder, wanneer deze kwaal de Baarmoeder aantast, toepasſelijk; waartoe de eigendommelijke organiſatie van dit orgaan, deszelfs belangrijke verrigtingen en gemeenſchap met andere vormſels, de vele, daarop gemakkelijker inwerkende, ſchadelijke invloeden, en de moeijelijke aanwending en werking der geneesmiddelen, zeer veel mogen bijdragen. Meer hoop kan men voeden, wanneer men dadelijk bij den aanvang geroepen wordt, als de kwaal nog niet lang ontſtaan is; minder hoop heeft men, als de Scirrhus zich volkomen ontwikkeld heeft; en het meest dán nog, wanneer dezelve van eenen sy-

syphilitischen aard is, gelijk zulks bereids door FRANK is aangemerkt; het minst echter, wanneer zich de scirrheuse verharding reeds zoo zeer verspreid heeft, dat die het grootste gedeelte der Baarmoeder, alsmede de aangrenzende vormsels, aangetast heeft. Hoe langzamer de ontwikkeling van het verharde gedeelte van den Uterus plaats heeft, te weeg gebragt door de verhoogde werkzaamheid van die nieuw gevormde vaten, welke door de in het weefsel der Baarmoeder uitgestorte Lymphe bezield worden, des te langer blijft de Scirrhus onveranderd, en de overgang tot de kankerzweer uitgesteld. Bij ongehuwden, en zoodanige Vrouwen, die zich in acht nemen, en aan geenen der schadelijke invloeden, welke den overgang tot de kankerzweer verhaasten, zich blootstellen, is de voorzegging gunstiger, daar de Scirrhus eenen zoo gevaarlijken voortgaanden trap niet zoo ras, en dikwijls in het geheel niet, bereikt, zoodat zij de kwaal als scirrheuse verharding mede in het graf nemen, gelijk men zulks bij den Scirrhus der Borsten, der schildklieren en andere verhardingen waarneemt. — Zoo lang de maanstonden nog aanhouden, bijzonder bij ongehuwde of kinderlooze Vrouwen, is het gunstiger, dewijl men waarneemt, dat de scirrheuse verharding niet altijd tot Kanker overgaat, somtijds bij de ontlasting van bloed afneemt, in den tusschentijd van twee maandelijksche perioden toeneemt, zoodat er eene periodieke zwelling schijnt plaats te hebben. Somtijds verdwijnt de periodieke uitvloeijing, bij toenemende jaren, ten gevolge van den Landaardtypus; maar dikwijls wordt tot in den

hoog-

hoogsten ouderdom de voormalige, door eenen onregelmatigen en hevig wederkeerenden bloedvloed, vervangen, en de scirrheuse verharding heeft geen kwaadaardig gevolg, wanneer pijnen noch stank daarmede vergezeld gaan. De vaten van den Uterus zijn dán meestal zeer verwijd, de binnenste moedermond geopend, zoodat men zich van de inwendige gesteldheid van den Uterus overtuigen kan; de zieke sterft dan bij toenemende jaren meer aan de gevolgen van bloed- en vochtverlies. Een' soortgelijken dood ondergaan ook die Vrouwen, welke aan verharding lijden, die uit eene ongeregelde aneurismatische uitzetting der baarmoedervaten ontstaat, en tot de zoogenaamde fungus haematodes overgaat, tot welks karakter het ontstaan der weelderige sponsuitwassen en de hevige bloedingen behooren. Is de Scirrhus tot de kankerzweer overgegaan, dan is dezelve gewoonlijk geheel ongeneeslijk, en de kortelings voorgestelde operatie door de uitsnijding, welke hoop op herstel gaf, kan ten minste, volgens de waarnemingen van den Schrijver, het leven rekken, maar niet behouden. De zwangerheid heeft niet altijd eenen nadeeligen invloed op den Scirrhus, zoo lang hij nog op dezen trap van deszelfs ontwikkeling staat; gene voorkomt niet alleen somtijds den overgang tot kankerzweer, maar kan ook denzelven genezen (*). De zwangerheid is

(*) De Schrijver zal eene door hem gemaakte zeer belangrijke waarneming, welke hij in het bijzijn van vele getuigen deed, op eene andere plaats mededeelen; de Scirrhus was vroeger voor geen middel, zelfs niet voor

is voor den tot kankerzweer overgeganen Scirrhus gevaarlijk, en verhaast den dood.

Geneeswijze.

§. 765.

De geneeswijze rigt zich naar de onderscheidene ontwikkelingsgraden der kwaal, namelijk, of de Scirrhus nog in het opkomen is, of dezelve zich volkomen ontwikkeld heeft, of reeds tot kankerzweer is overgegaan.

§. 766.

De periode van een' nog kiemenden Scirrhus der Baarmoeder blijft altijd de belangrijkste en gunstigste ter genezing; jammer maar, dat derzelver waarneming den Artsen zoo zelden vergund is. De periode van het ontstaan van den Scirrhus is telkens, gelijk bij §. 761 is aangewezen, een ontstekingsprikkel, of eene ziekelijk vermeerderde congestie van bloed. Als in het eerste geval de ontsteking, welke tot Scirrhus overgaat, zich ontwikkelt, dan is dezelve geene arterieuse, maar eene meer veneuse ontsteking, deels om de in §. 761 bijgebragte, deels om de navolgende gronden: 1) ontwikkelt zich de Scirrhus der Baarmoeder zoo dikwerf met de toenemende jaren der Vrouw, wanneer, met afneming der prikkelbaarheid, zuivere arterieuse ont-

ste-

voor het kwik, geweken; de daarop volgende zwangerheid en verlossing van een voldragen kind genas denzelven.

ſtekingen zeldzamer zijn; 2) ontſtaat dezelve meermalen bij zwakkelijke, cacochymiſche geſtellen, en wordt ook zoo dikwijls door zulke invloeden veroorzaakt, welke meer tot veneuſe dan zuivere arterieuſe ontſtekingen aanleiding geven; 3) de Scirrhus der Baarmoeder ontwikkelt zich meestal onmerkbaar, en er worden geene zulke beduidende verſchijnſelen als bij eene arterieuſe ontſteking waargenomen. Gene doet zich met mindere hevigheid voor; en juist dit is der veneuſe ontſtekingen bijzonder eigen.

§. 767.

Meermalen neemt men waar, dat ook eene zuivere arterieuſe ontſteking den Scirrhus ten gevolge hebben kan, nogtans meestal ſlechts bij den overgang tot eene veneuſe ontſteking. Is derhalve de zieke nog in den oogenblik, waarin de ontſteking der Baarmoeder nog eene zuiver arterieuſe ontſteking is, een voorwerp van geneeskundige behandeling, dan wordt de, in het eerſte Hoofdſtuk dezer Afdeeling, voorgeſchrevene behandeling der Metritis aangeprezen. Het geſtel der zieke, voorafgegane invloeden en verſchijnſelen, waartoe ik voornamelijk de hevigſte pijnen en ſteken in de ſchaamſtreek breng, moeten beſlisſen, of eene algemeene aderlating aan den arm, of ſlechts plaatſelijke bloedontlastingen door bloedzuigers, op de ſchaam- en lendenſtreek, of bilnaad gelegd, vereischt worden, om de ontſteking te beperken. Hiermede vereenige men emulsiën met nitrum, zachte ontlastmiddelen uit wijnſteenroom, manna en magneſia, klisteren uit

een

een afkookſel van ſlijmachtige en verzachtende kruiden, van den ſcheerling en het bilzenkruid met melk, in de ſcheede en den endeldarm; dergelijke ſtovingen en pappen op den buik, verzachtende ſmeerſels, enz.

§. 768.

De ontſteking van een veneus karakter zijnde, dan worden zeer bijzonder het kwik, de calomel, met de goudzwavel en de kamfer aangeprezen. Hiermede vereenige men inwrijvingen met het unguent. Neapolitan. op de ſchaamſtreek, pappen van den ſcheerling en het bilzenkruid, en inſpuitingen uit eene oplosſing van het extr. cicut. met het heulſap. Algemeene aderlatingen komen hier zeldzamer te pas; maar bloedzuigers kunnen bij hevige pijnen en ſteken eene zeer weldadige werking doen.

§. 769.

Als de Scirrhus der Baarmoeder het gevolg eener ziekelijk vermeerderde congestie van bloed is, dan moet men eerst op de oorzaken acht geven; derzelver wegneming, zoo zulks naar de bijzondere betrekkingen der zieke kan ten uitvoer gebragt worden, moet de eerſte zorg van den Arts zijn. Zoo ſtaat het, bij voorbeeld, niet in de magt van den Arts, om den te hevigen aandrang der vochten door eene bevrediging der teeldrift en bevordering der zwangerheid te verminderen, den ongehuwden ſtaat en de eenzame in hare cel opgeſloten, en met berouw, kommer en verdriet

over

over de keuze van haren ſtand vervulde Non weg te nemen, of eene andere leefwijze aan te bevelen, wanneer deze beſtaat in de broodwinning eener bekommerde moeder voor hare kinderen, enz. Buitendien worden er algemeene en plaatſelijke bloedontlastingen aangewezen, de eerſte bijzonder aan de voeten, verkoelende zouten, de wijnſteenroom en bijzonder de middelzouten, het arcanum duplicatum, de tartarus tartarisatus, het sal mirabile Glauberi, het karlsbadzout, bij zeer plethoriſche geſtellen dikwijls antiphlogistiſche ontlastmiddelen uit tamarinden, e. d. g., het Seidlitzer en Seltſer water, de zure- en voornamelijk werkzame, bij aanvankelijke verhardingen doorgaans niet genoeg te prijzene Ragozi-bronnen te Kisſingen bij Wurtzburg, totdat er zachte ontlasting volgt, daar dezelve niet alleen de ziekelijk vermeerderde congestiën van bloed in den buik, bijzonder in het poortader- en baarmoederſtelſel, vermindert, maar ook, wegens het met derzelver loogzoutige, aardachtige en ziltige beſtanddeelen zoo naauw verband van het ijzer en van het in eene zoo groote menigte ontwikkelende koolzuur, de opſlorpingswerkzaamheid der watervaten zeer verhoogt, aanvankelijke verhardingen des te eer geneest, en tevens, door den in hetzelve zich bevindende vlugtigen bronnengeest, het zenuwſtelſel op nieuw opwekt en krachtdadig verſterkt. De bronnen en minerale wateren te Nenndorf, Ems, Karlsbad, Wisbaden, Aken, Baden enz. kunnen ook werkzaam zijn; echter moet derzelver keuze door den Arts, naar de jaren en het geſtel der zieken, zeer voorzigtig be-

paald

paald worden, daar eene onvoorzigtige keuze van verſcheidene dezer zeer ſterk werkende baden de kwaal ligt vermeerderen, of congestiën naar andere organen, duizeling, bloedvloeijingen en zelfs beroerten te weeg brengen zoude. — Bij de ziekelijk vermeerderde congestie van bloed komt het zeer veel op een doelmatig diëetetisch gedrag aan. De zieke moet eenen niet te voedzamen, meer dunnen en plantenkost nuttigen, vele verdunnende en verkoelende dranken gebruiken, bijzonder wanneer hare digestie daardoor niet lijdt, veel water drinken, ſterke bewegingen maken, eene werkzame leefwijze houden, en zoo mogelijk opgeruimd en vrolijk zijn.

§. 770.

Om de geneeswijze echter volkomen te doen ſlagen, zoo behoort men daarbij nog omzigtig te wezen, of de kwaal niet door verſcheidene der in §. 763 bijgebragte invloeden kon veroorzaakt zijn. Deze moeten niet alleen, indien mogelijk, uit den weg geruimd, maar ook de, met derzelver aard pasſende, geneesmiddelen aangewend worden; bij voorbeeld: een zich ontwikkelende Scirrhus, die uit veneriſche beſmetting, uit scrofelen of jicht, als uitwendige oorzaken, voortſpruit, vereischt daartoe eene bijzondere opmerkzaamheid. Ontwikkelt zich de Scirrhus als een gevolg der opgeſtopte maanſtonden of van eenen witten vloed, dan moeten de belette afzonderingen herſteld worden; en aan een pessarium, of aan een ander, op de Baarmoeder ſchadelijk werkend, vreemd ligchaam toegeſchreven wordende, dan moet men zulks wegnemen. Zeer

belangrijk is de opmerking, of niet door eene gebrekkelijke ligging, door voor- of achterwaartsbuiging, daling of uitzakking der Baarmoeder, de ziekelijk vermeerderde congestie als een gevolg van den geſtoorden omloop van bloed onderhouden worde. Daar gene alleen tot verhardingen der Baarmoeder aanleiding kunnen geven, is het noodzakelijk, de geregelde ligging te herſtellen. De onderſteuning van den voor- of achterwaarts gebogenen mond der Baarmoeder door middel eener ſpons, met linnen omwonden, en in een aftrekſel van flor. rosar. rubr., herb. salv., cortic. querc. gedoopt, of het dragen van een zakje, hetwelk met de voornoemde middelen gevuld, en vooraf in rooden wijn, voorónderſteld, dat de zieke dien verdragen kan, gedoopt werd, dienen ter bereiking van het doel, en zullen tevens de werkzaamheid der zeer verzwakte en uitgezette aderen van den Uterus, naar gelang der ſlagaderen, verhoogen. De Schrijver heeft zeer dikwijls, alleen door het gebruik dezer middelen, gezwellen en aanvankelijke verhardingen der Baarmoeder zien verdwijnen.

§. 771.

Zoodra de Scirrhus zich volkomen ontwikkeld heeft, dan is de hoop tot herſtel zeer gering, bijzonder daar de overgang tot kankerzweer zoo ligt mogelijk is. Om den Scirrhus te verdeelen, op te losſen en te verzachten, heeft men onderſcheidene middelen aanbevolen en geprezen. Hiertoe behooren uit het plantenrijk de radix sarsaparillae (in afkookſel en met het kalkwater), de cicuta of

het

het conium maculatum, de calendula (*), belladonna, de aqua laurocerasi (†) sabina en de meeste dier middelen, welke bij de genezing van den Scirrhus der borsten opgegeven werden; uit het mineraalrijk het kalkwater, de bitteraarde, de bronnen van Nenndorf, Aken, Baden, Ems, Wisbaden, Karlsbad e. a. m., de ſpiesglanskalk, de goudkalk, of de oplosſing van het goud in ſalpeter-zuur met zoutzuur ammonium verzadigd, en door koolzure potasch nedergeploft (§), de limatura martis met den sal tartari, het ferrum carbonicum (⁎), het kwik en het arsenicum. Dit werd onlangs tot inwendig gebruik aangeprezen door den

(*) WESTRINGS *Erfahrungen über die Heilung der Krebsgeſchwüre, a. d. Schwed. mit Zuſätzen von* SPRENGEL. *Halle* 1817. De calendula is door den Schrijver onwerkzaam bevonden. Men zie des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten.* III. *Bd.* 1 *St. S.* 49.

(†) B. OSIANDER, in de *Gött. gelehrten Anzeigen. Jahrg.* 1816. 13e. *St.* De aqua laurocerasi ware van de heerlijkſte uitwerkſelen geweest, want het zou den volkomenen Scirrhus der Baarmoeder met al de teekenen van den nabijzijnden overgang tot den openen Kanker volkomen genezen hebben.

(§) Men zie WESTRING, t. a. pl. ℞. *auri muriat. gran.* j. *amyl.* ℨj *M. exact.* F. *pulv. subtiliss. divid. in* xjj *part. aequal.* D. — Men moet 's morgens en 's avonds na het inſpuiten het twaalfde gedeelte van een grein met ſtijſſel de ſchaamlippen en ook in de ſcheede inwrijven.

(⁎) Ook van het ferrum carbonicum ondervond de Schrijver de gewenschte uitwerking niet. Men zie zijn

 Jour-

den Heer C. WENZEL (*), als een werkdadig middel ter verligting van zware pijnen in den Uterus en der op gezette tijden, nu eens zeldzaam, dan wederom dikwijls wederkeerende pijnlijke ſteken in het binnenſte van den Vrouwelijken ſchoot, welke zoo dikwijls den zoo zeer te vreezen overgang van Scirrhus tot kankerzweer te kennen geven. Hij bediende zich van FOWLER's oploſſing met naar gelang klimmende giften. De Schrijver heeft, behalve dat de Scirrhus der Baarmoeder eens door de zwangerheid volkomen genezen werd, nog in ſommige gevallen van het kwik met de cicuta de meeste uitwerking gezien (†). Het kwik is voor deze kwaadaardige verharding der Baarmoeder, als een bij uitſtek veneus, ſereus en lympatisch vormſel, uitnemend geſchikt; hetzelve is geheel ingerigt, om de verſtoppingen, den tegennatuurlijken zamenhang en de scirrheuſe verhardingen van het orgaan weg te nemen, terwijl het tevens de verminderde werkzaamheid der aderen en opſlorpende vaten opwekt. De Schrijver geeft het calomel, of de mercurius solubilis Hahnemanni, in kleine giften van een kwart tot een half grein, twee of drie malen daags, met de cicuta, en met het heulſap, wanneer het deszelfs hevige werking op het lymphatisch ſtelſel moet beperken.

Daar-

Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten. III. *Bd.* 1e. *St.* *S.* 49.

(*) In deszelfs Werk: *über die Krankheiten des Uterus*, *Mainz*. 1816. kl. fol. bl. 187. met pl.

(†) Zie des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe*, enz. III. *Bd.* 1e. *St.* *S.* 49. Scirrhus et carcinoma uteri.

Daarbij wordt vereischt, dat de genezing door de bij §. 769 aangeprezene diëetetische voorschriften bevorderd worde, en dat men de schadelijke invloeden, welke tot het ontstaan van den Scirrhus bijzonder aanleiding gegeven hebben, verwijdere.

§. 772.

De werking der inwendige middelen moet ook door uitwendige ondersteund worden. Laauwwarme halfbaden, voornamelijk uit een aftreksel van het bilzen- scheerling- of belladonnakruid en zwavel- of halfbaden uit eene oplossing van zwavellever bereid. Vooral prijze men inspuitingen in de scheede, uit een aftreksel van het conium maculatum, der calendula, belladonna en sabina, de aqua laurocerasi, de oplossing van het ferrum aceticum, sublimaat, arsenicum, enz. aan. De meeste dezer middelen werken, als de Scirrhus der Baarmoeder zich volkomen ontwikkeld heeft, volstrekt niet op het zieke, verharde, levenlooze en eenigermate buiten organische gemeenschap gestelde vormsel, of prikkelen te sterk, tasten te zeer aan, en bewerken derhalve zeer gemakkelijk den overgang tot kankerzweer. Hierom is het raadzamer, of volstrekt geen gebruik van inspuitingen te maken, of de zoodanigen te kiezen, welke, bij eene meerdere inachtneming (*Diätetik*) van den Uterus, bijzonder ten tijde der maanstonden, en bij eenen aanwezigen fluor albus, — die niet in elk geval den overgang tot kankerzweer te kennen geeft, maar vroeger aanwezig konde geweest zijn, wiens werktuig welligt alleen het met klieren omgevene slijmvlies

der fcheede is, — door geheel zachte, onfchadelijke middelen, tevens de zindelijkheid bevorderen, en zelfs de genoemde uitvloeijing, waaraan de Natuur eenen geruimen tijd konde gewoon zijn, met de meest mogelijke voorzigtigheid beperken.

§. 773.

Bij de weinige hoop tot herftel van den Scirrhus der Baarmoeder, waar de kunst, helaas! nog geen geheel zeker middel ter verdeeling kent, is het dus raadzamer, hetgeen ook bij den Scirrhus der borsten, die of niet ter uitfnijding gefchikt zijn, of wanneer de zieken de Operatie weigeren, geldt, om de grootfte zorg te dragen, dat de Scirrhus niet den aanmerkelijken zoo zeer te vreezenen ontwikkelingstrap van kankerzweer bereike. Te beletten, dat Scirrhus niet tot Kanker overga, blijft dus de gewigtigfte aanwijzing. De middelen zijn deze: 1) een geftreng en doelmatig diëet in het algemeen en met betrekking tot den Uterus en het teelftelfel in het bijzonder, hetwelk door de Artfen naar den ouderdom, het geftel, de leefwijze, de individueele betrekkingen der zieken en de aanleidende oorzaken der kwaal, enz. moet bepaald worden; omtrent de inachtneming van den Uterus is het gewigtigfte voorfchrift, dat de zieke geheel affland van den bijflaap doe, als welke ontwijfelbaar den overgang tot kankerzweer zeer bevordert; tot infpuitingen in de fcheede wende men flechts een laauwwarm aftrekfel van cicuta of van wortelen met melk aan. 2) Zoodra de zieke over fteken en pijnen in de

len-

lenden- en ſchaamſtreek klaagt, dan late men in den omtrek van het kruis, op beide de liezen digt bij den band van Poupart en op de ſchaambeenderen bloedzuigers leggen, bevele de ſtrengſte rust aan, zorge voor open lijf, geve eene verkoelende Emulsie uit Ricinus- en amandelolie, waarbij men, in geval hette en koorts aanwezig is, wat nitrum of sal mirabile Glauberi voegt; als de koorts afgenomen is en er eenige ontlastingen gevolgd zijn, ga men dadelijk tot het inwendig gebruik van het kwik over, naar het voorſchrift §. 771, en late des avonds vóór het ſlapen gaan vijftien tot vijf en twintig en van tijd tot tijd meerdere droppels aqua laurocerasus nemen. In hoe verre bij het gebruik van het kwik de zelfreproductie dient bevorderd te worden, bijaldien deze te veel mogt geleden hebben, moet aan het oordeel van den Arts overgelaten worden. Als de Scirrhus niet zeer hard, en het kwik over het geheel eene tegenaanwijzing is, dan late men, na het afnemen der pijnen door de bloedzuigers, gedurende eenigen tijd eene oplosſing van den tartarus tartarisatus met het extract. graminis of taraxaci, en van het aqua laurocerasi gebruiken, welk laatſte ten minſte ook bij verſtoppingen en verhardingen der lever, volgens THILENIUS, zulk eene voortreffelijke uitwerking doet. 3) Met het gebruik der baden zij men voorzigtig; een laauwwarm halfbad uit het afkookſel van zemelen konde men alleenlijk aanbevelen. 4) Eene gebrekkige ligging der Baarmoeder moet op die wijze als in §. 770 opgegeven is herſteld worden, hetgeen van het grootſte belang is, om den overgang van Scirrhus tot kankerzweer

te voorkomen. WENZEL (*) prijst nog tot dit einde kunstmatige zweren aan, in den omtrek waar de zitbeenszenuwen uit het bekken gaan, of ter plaatse, waar men bij de heupjicht (*Coxalgie*) de kunstmatige zweren pleegt voort te brengen, waarvan men bijzonder bij eene aanhoudende congestie van bloed en bij een' ontstekingsprikkel een goed gevolg te wachten heeft.

§. 774.

De Scirrhus tot Kanker overgegaan zijnde, dan is de hoop tot herstel nog geringer, bijzonder wanneer reeds eene sluipende koorts daarmede vergezeld is, de zelfreproductie zeer geleden, en de kwaal niet alleen in de Baarmoeder zeer ver om zich heen uitgestrekt heeft, maar ook de aangrenzende vormsels daardoor aangetast zijn. Behalve de geneeswijze, om den overgang van Scirrhus tot kankerzweer, zoo als in §. 773 opgegeven is, te voorkomen, moet men nog op vermindering der uitvloeijing, zuivering van de kankerzweer en beperking van derzelver voortgang, zoowel in het eerst aangetast orgaan zelf, als in de aangrenzende vormsels, acht geven.

§. 775.

Als de uitvloeijing zeer menigvuldig en stinkende is, dan late men drie of vier malen daags inspuitingen in de scheede doen; waartoe een aftreksel van den scheerling, het uitgeperste sap of afkooksel van wor-

(*) WENZEL, t. a. pl. bl. 189.

wortelen (*carotta*), de oplosfing van het extr. nuc. jugl. en cort. salic. in kalkwater, die van het ferr. acetic., een afkookfel van den kinabast, bij hevige pijnen met het heulfap vereenigd, en ook verdunde zoutzuren, zeer aangeprezen worden.

§. 776.

Vooral toch moet ook bij den Kanker der Baarmoeder de reproductie, welke zoo zeer lijdt, en, naar mate de kwaal en de pijnen toenemen en de uitvloeijing fterker wordt, hoe langer hoe meer daalt, op alle mogelijke wijzen bevorderd worden. Een voedzame, ligt verteerbare leefregel en het inwendig gebruik van zoodanige geneesmiddelen, welke met de zoo zeer verzwakte reproductie overeenftemmen, en waarvan de kina altijd den eerften rang bekleedt, zijn onontbeerlijke hulpmiddelen.

§. 777.

Echter bereikt men, helaas! bij de ontwikkeling van den Kanker, door de bijgebragte geneeswijze, het doel niet, voornamelijk wanneer de kankerzweer toeneemt, en de reproductie der zieke zoo zeer gezonken is, dat er reeds cachexie, tering en eene fluipende koorts mede gepaard gaan. In deze treurige gefteldheid kan men, wel is waar, niet meer doen, dan de meer en meer dieper zinkende reproductie door eene voedzame, ligt verteerbare diëet, en daarmede insgelijks overeenkomende geneesmiddelen, door kina, heulfap en IJslandfche mos, opbeuren; de het Organismus ftorende werking van den opgeflorpten, kankerachtigen etter door het voorfchrijven van flij-

merige dranken en afkookfels verzachten; de kankerzweer en de teeldeelen zelve door de bij §. 775 aangeprezene middelen zindelijk houden; de hevige pijnen verzachten en de symptomen tegengaan.

§. 778.

Geen middel verzacht meer de hevige pijnen, dan het heulfap: en men moet niet zelden over de groote giften verbaasd ftaan, welke zulke ongelukkige zieken allengskens daarvan verdragen kunnen! Aanvankelijk laat men des avonds één of twee greinen opium in substantie, of vijftien droppels Thebaifche of Sydenhamfche tinktuur nemen en met de giften opklimmen. De Schrijver behandelde vrouwen aan deze kwaal, die het tot twee of drie drachmen in ééne gift bragten. Buitendien verdienen nog vermeld te worden het bilzenkruid, de belladonna en geheel bijzonder het aqua laurocerasi, hetwelk alleen of met het opiumstinktuur toegediend kan worden, wanneer er van het heulfap geene verftopping van den ftoelgang te duchten is, of de zieke werkelijk daaraan lijdt. Intusfchen vereischt het gebruik van het opium en van alle pijnftillende middelen bij de ontwikkeling van de kankerzweer eene zekere omzigtigheid, en ligtelijk fchijnt die daardoor vermeerderd, of een nieuwe overgang van verharde plaatfen in de zweer veroorzaakt de hevigfte fteken, pijnen, koorts en hitte; hier geve men volftrekt geen opium, of ten minfte niet alleen. Hier heeft geene zuivere aandoening der zenuwen, maar eene nieuwe ontfteking in het scirrheufe organ plaats, hetwelk tot kankerzweer dreigt over te gaan; dezel-

zelve is dikwijls zoo hevig, dat alle uitvloeijing ophoudt, en de teeldeelen zeer heet en droog worden. Men legge bloedzuigers, schrijve verkoelende Emulsiën, bijzonder die in §. 773 bijgebragt zijn, met nitrum en aqua laurocerasi, voor, zorge voor open lijf, prijze verdunnende en verkoelende dranken aan, late het aftreksel van cicuta of van wortelen met melk inspuiten, en wanneer de pijnen en steken opgehouden hebben, maar er nog eene vaatkoorts aanhoudt, eene zeer verdunde oplossing van het wijnsteenzuur in een slijmerig afkooksel gebruiken.

§. 779.

Een bijzonder toeval, waarmede de aan Kanker der Baarmoeder lijdende Vrouwen in dezen graad aangetast worden, is, gelijk de Schrijver meermalen gelegenheid had waar te nemen, eene chronische braking, welke des te meer opmerkzaamheid verdient, daar de zieken niet alleen door de inspanning, maar ook door de verhinderde voeding door dezen weg — naardien zij al het genotene wederom uitbraken — buitengemeen verzwakt worden, en bij gevolg den dood te gemoet treden. — Hyosciamus en heulsap, zoowel uit- als inwendig aangewend, de bruispoeder e. d. g. beantwoorden niet altijd aan de verwachting. In de belladonna, slechts inwendig, in kleine giften, van een half tot één grein toegediend, vond de Schrijver alleen het middel, om het braken volkomen te stuiten.

§. 780.

§. 780.

Eene bijzondere opmerkzaamheid verdienen nog de bloedstortingen der Baarmoeder, en zulks des te meer, wijl daardoor de zieke telkens meer en meer verzwakt wordt, en dezelve haar ook plotselijk van het leven berooven kunnen. Daar deze bloedstortingen meestendeels de gevolgen der gestadig meer aantastende, kankerachtige verstoring van het orgaan en van deszelfs vaten zijn, zoo is het des te noodzakelijker, om de, volgens de bij §. 774 opgegevene bepaling, verdere verspreiding te beperken, waartoe, behalve de aanbevolene middelen, de kinabast en het Haller's zuur, in eenen slijmerigen drank, voornamelijk aangeprezen worden: gelijk de beide middelen ook bijzonder dán eene zeer weldadige uitwerking doen, wanneer de sluipende koorts in eenen hoogen graad plaats heeft, en na het eten en des avonds het voor de zieke dikwerf zoo onverdragelijk gevoel eener brandende hitte en heete handen zich voordoet. Somtijds ontstaat ook bij de ontsteking van een verhard gedeelte des orgaans, hetwelk tot kankerzweer overgaat, eene bloedstorting, vooral wanneer men de ontsteking niet tegengaat, of in de plaats daarvan, tot stilling der pijnen, aanzienlijke giften van opium e. d. g. toedient. In dit geval kunnen bloedzuigers en de bij §. 779 opgegevene antiphlogistische geneeswijze de bloedstorting zeer krachtdadig tegengaan. Bijaldien er werkelijk eene aanmerkelijke bloedstorting mogt ontstaan, dan prijze men eene horizontale ligging aan, late het Haller's zuur, in sterke giften, afwisselend

met

met de kaneel- en opiumtinktuur gebruiken, en bediene zich van eene, uit poeder van Arabiſche gom en aluin gedoopte ſpons als tampon, welke men in de ſcheede brengt, en ſtijf tegen de Baarmoeder aan drukt. Ook heeft de Schrijver eene ſterke oplosſing van het ferr. acetic. zeer werkzaam bevonden.

§. 781.

Bij de opgegevene behandeling, waarbij tevens vervrolijking van gemoed, de zorgvuldigſte zindelijkheid en oppasſing, als ook het genot eener zuivere lucht, niet mogen verzuimd worden, kan men eenigen tijd het leven der zieke rekken, totdat in het vervolg eene bloedſtorting of uittering allengskens een einde daarvan maakt.

Over de Uitſnijding (Exstirpatio) *van den Kanker der Baarmoeder.*

§. 782.

Tot eene mogelijke genezing van den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder deed zich in de laatſte tijden een gewenscht vooruitzigt door de Uitſnijding voor, welke de Hoogl. BENJAMIN OSIANDER te *Göttingen*, eenige malen, met het beste gevolg, aan levenden zoude ondernomen hebben. De voortgangen, waartoe hij reeds deze Operatie wil gebragt hebben, om eene der vreesſelijkſte en, helaas! tot heden meestal ongeneeslijke kwalen der menschheid te beſtrijden, zijn zoo belangrijk, dat men dezelve ook in dit Handboek niet kan voorbijgaan.

§. 783.

Eer men echter tot de Operatie overgaat, moet men vooraf de volgende vragen met zekerheid beantwoorden: Is de Uitsnijding zonder levensgevaar mogelijk? Onder welke omstandigheden kan dezelve plaats hebben? En kan men zich daarvan ook dán eene volkomene genezing beloven, wanneer dezelve gelukkig verrigt is geworden?

§. 784.

Eene volkomene genezing is slechts in zulke gevallen te verwachten: 1) wanneer de kwaal zuiver plaatselijk, en niet door bijzondere, algemeene, uit- en inwendige oorzaken ontstaan is; 2) wanneer niet reeds eene ziekte van het geheele watervaatstelsel gevolgd, en zulks niet tevens door scirrheuse verhardingen in andere klierachtige vormsels bepaaldelijk bewezen is; 3) wanneer de plaatselijke kwaal zich nog in den ontwikkelingsgraad van Scirrhus bevindt; 4) wanneer er wel eene kankerachtige stofverwisseling ontstaan is, doch deze niet te lang geduurd, aanleiding tot eene opslorping van kankerachtigen etter gegeven, en de Kanker der Baarmoeder niet de naast aangrenzende vormsels aangetast heeft, welke niet uitgesneden kunnen worden; bij voorbeeld de scheede, de eijerstokken, het net, den endeldarm en andere ingewanden; 5) wanneer niet reeds eene sluipende koorts, tering en verzwakking tot zulk eenen hoogen graad gestegen zijn, dat de zieke deze Operatie niet meer ondergaan kan, en zij gevaar loopt, om voor de gevolgen der pij-

nen

nen en bloedingen te zullen bezwijken. Buiten deze voorwaarden kan de Operatie niets baten, en mag in fommige gevallen alleenlijk als het uiterfte middel, op eigen gevaar en op uitdrukkelijke begeerte der zieken, ondernomen worden, welke in haren, buitendien hoogst ellendigen, toeftand bereid zijn, alles, ook het uiterfte, te wagen, dikwijls zelfs den dood verlangen, om van hare ellende ontflagen te worden, of in fommige gevallen den eenigften troost genieten, van haar leven voor eenigen, hoezeer flechts korten, tijd te verlengen, en dan eenen zachteren dood te fterven (*).

§. 785.

(*) Men zie des Schrijvers *Bemerkungen über die Exstirpation der Gebärmutter, als neuerdings empfohlenes Heilmittel.* In deszelfs *Lucina.* I. *Bd.* 3 *Hefte.* *Leipz.* 1804. 8°. *S.* 403—7.

Dr. J. BEIJERLE, *über den Krebs der Gebärmutter.* 8°. *Mannheim* 1818. *S.* 90—129.

C. WENZEL, *über die Krankheiten des Uterus. S.* 139—177.

J. CHR. G. JÖRG, *Aphorismen über die Krankheiten des Uterus und der Ovarien zur Würdiging zweier von Herrn* OSIANDER *in Leipzig unternommenen Operationen. Leipz.* 1820. *S.* 60.

Den Hoogleeraar JÖRG moet des Schrijvers hier bijgebragte aanmerkingen geheel ontgaan zijn, dewijl hij geloofde, de Litteratuur over dit onderwerp uitgeput te hebben. De Schrijver heeft — of hij moest zich zeer vergisfen — zich het eerst onder de Duitfche Vroedkundigen over dit nieuwe voorftel van den Hoogleeraar OSIANDER openlijk verklaard, en zijne aanmerkingen alleenlijk beknopter medegedeeld, dan zulks eerst in 1816 uitvoerig in het gemelde Werk van den Heer C. WENZEL gefchied is.

§. 785.

Dien ten gevolge worden dan, met betrekking tot de Operatie zelve, nog de volgende gevallen onderſcheiden: 1) of de Scirrhus en Kanker der Baarmoeder gaan, zoo als de Schrijver in zijne praktijk waargenomen heeft, met eene uitzakking gepaard, of 2) dezelve is niet aanwezig. In het eerſte geval is de Operatie met minder, in het tweede nogtans met gewigtige zwarigheden vergezeld.

§. 786.

Wanneer de Scirrhus en Kanker der Baarmoeder met geene uitzakking gepaard gaan, heeft OSIANDER (*) het eerst, en na hem STRUVE (†), voorgeſteld, om eene uitzakking der Baarmoeder te bewerken. Het kunstmatig daarſtellen eener uitzakking is echter ſlechts dán mogelijk, wanneer de hals en de bodem der Baarmoeder niet met de ſcheede en met de aangrenzende vormſels vergroeid zijn, en de kankerachtige ſtofverwisſeling zich niet zeer verſpreid heeft. De nieuwſte waarnemingen van OSIANDER hebben echter geleerd, dat de Uitſnijding in het geval van eene niet tevens aanwezige of kunstmatige uitzakking uitvoerbaar zij, waarvan echter, indien de Operatie al met eenen gelukkigen uitſlag bekroond werd, ſlechts dán eene volkomene ge-

(*) Men zie zijn Geſchrift in den *Reichsanzeiger. Jahr* 1803. N°. 300. *S.* 3926.

(†) Deszelfs *Ideën über die Exstirpation des Uterus*, In HUFELAND'S *Journal.* IX. *Bd.* 4 *St.* *S.* 123.

genezing te wachten is: 1) wanneer men overtuigd is, van al het kankerachtige en scirrheuſe der Baarmoeder en aangrenzende vormſels te hebben weggenomen; 2) wanneer de, bij §. 784 opgegevene, gunſtige voorwaarden plaats hebben. In geval, wanneer bijzonder door blijkbare verſchijnſelen, waaronder men vooral verharde en gezwollene klieren in andere vormſels tellen moet, eene ziekte van het lymphatisch ſtelſel bewezen is, en belangrijke misvormingen en gebreken in aangrenzende deelen aanwezig zijn, kan men zich geene volkomene genezing van de Operatie voorſtellen.

§. 787.

De wijze, hoe de Operatie zelve te verrigten, hangt voornamelijk dáárvan af, of de Baarmoeder al dan niet uitgezakt is.

§. 788.

Bijaldien eene uitzakking der Baarmoeder, hetzij dezelve, op het voorſtel van OSIANDER en STRUVE, door de kunst bewerkt geworden is, met Scirrhus en Kanker gepaard gaat, dan onderzoeke men vooraf naauwkeurig, hoe ver de kwaal zich verſpreid heeft. Is de Baarmoeder geheel, of grootſtendeels scirrheus en kankerachtig, dan handelt men het zekerst, van de geheele Baarmoeder uit te ſnijden. Te dien einde make men eerst met eenen, tot op de helft met eenen band omwonden', krommen Bistouri, achter den linker- of regterſchaambeenstak eene inſnijding, en ſcheide op die plaats de Baarmoeder geheel van de ſcheede af. Ingeval

er onder het ſnijden eene bloedſtorting mogt ontſtaan, zoo onderſcheppe men, voordat men de ſnede vervolgt, de bloedende vaten, terwijl de helper zorg draagt, dat er geene darmen uitzakken. Als nu de Baarmoeder aan den voorſten wand geſcheiden is, dan tracht men de ſcheede op die plaats door eene naaldhechting te vereenigen, en aan den achterſten wand met de Operatie op dezelfde wijze voort te varen. Ware echter de Baarmoeder zeer ver uitgezakt en het ſcheedegewelf door den langen duur der uitzakking zeer verlengd, gelijk zulks door den Schrijver waargenomen is, dan zoude het, in geval de geheele Uitſnijding noodzakelijk ware, raadzaam zijn, eene hechting achter den bodem der Baarmoeder aan te leggen, die men, zoo veel de zieke het verdragen kan, moet aantrekken, waarna men eindelijk de geheele Baarmoeder met den bistouri van POTT, met het Savignyſche fistelmes, of met de door STRUVE opgegevene inſtrumenten uitſnijdt; hierdoor zal men het zekerst eene bloedſtorting voorkomen. LANGENBECK (*), die eenen, gedurende langen tijd, uitgezakten Uterus geheel had uitgeſneden, ſcheidde den hals der Baarmoeder van de ſcheede, zonder deze door te ſnijden, ſcheidde dan insgelijks het ligchaam en een gedeelte des bodems van het buikvlies, zonder dit door te ſnijden, zoodat hetzelve met de ſcheede eenen blinden zak naar de buiksholte toe vormde, en liet zelfs nog een ſtuk van den bodem aan het buik-

(*) Zie deszelfs *neue Bibliothek für die Chirurgie und Ophthalmologie*. I. *B*. 3e. *St*. *S*. 558. 8°.

buikvlies zitten; met den uitgefneden' Uterus zouden de ovaria en de afgefnedene ligamenta rotunda nog vereenigd zijn geweest. (?)

§. 789.

Zoo het echter niet noodzakelijk ware, om de geheele uitgezakte Baarmoeder uit te fnijden, bijzonder wanneer de kwaal zich flechts tot de Baarmoeder bepaalt, dan fnijdt men deze alleen met den bistouri door, en wanneer zich de scirrheufe ftofverwisfeling verder verfpreid heeft, dan fcheidt men de Baarmoeder van het, met dezelve aanhangende fcheedegewelf, fnijdt het verharde en kankerachtige deel uit, en zoekt alsdan de fcheede door eene naaldhechting te vereenigen.

§. 790.

Als er met den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder geene uitzakking te gelijk aanwezig, en volftrekt niet, of ten minfte niet zonder gevaar, te bewerkftelligen is, dan trekke men, volgens OSIANDERS e e r f t e methode (*), zoodra de teeldeelen door infpuitingen gezuiverd en met zalven verzacht, en de kankerachtige uitwasfen, met de vingers of een exstirpeer - inftrument, weggenomen zijn, door buigzame naalden, die niet hard of krom zijn, fijn gewast garen, en fteke deze, met de grootfte voorzigtigheid, in en door de fcheede en de Baarmoeder aan al de vier zijden, van voren, van achteren en van weêrskanten, kromme de pun-

(*) *Göttingifche gelehrte Anzeigen*, S. 1300.

punten der naalden om, vatte dezelve met eene kleine tang en trekke ze aan. Hierbij moet men de grootſte voorzigtigheid in acht nemen, dat de naalden niet te diep gaan, noch in de ſcheede blijven haken, of eene der ſlagaderen of groote aderen achter het ſcheedevlies treffen. Door de draden wordt nu de geheele Baarmoeder tot aan de ſcheede ter affnijding vastgemaakt, en dan, terwijl een helper de ſchaamlippen van elkander houdt, het scirrheuſe en kankerachtige met eenen ſmallen en ſterken, ſcherpſnijdenden en van voren ſtompen bistouri tot aan het gezonde uitgeſneden. Dit moet men op het gevoel, door de gladdere oppervlakte en elastieke vastheid, van de ruwe scirrheusiteiten onderſcheiden, en de kromme bistouri digt bij den hals, zoo hoog als mogelijk is, gebragt worden. De ſnede wordt boogsgewijs eerst ter dege, dan langzaam gedaan, om de ſcheede niet te kwetſen.

§. 791.

De tweede methode van OSIANDER is de volgende (*): wanneer de hals reeds voor het grootſte gedeelte door den Kanker verteerd, wijd uitgezet, en de holte vol bobbelige, kankerachtige uitwasſen is, de Baarmoeder zich niet meer met de naalden vatten en aftrekken laat, dan plaatst men de zieke in eene bijkans horizontale ligging, laat eenen helper, met de vuist op den omtrek van den bodem gelegd, de Baarmoeder neêrdrukken, bevestigt derzelver bodem in de holligheid van het heiligbeen met den

(*) t. a. pl. bl. 1302—3.

den wijsvinger der linkerhand, den middelſten- en ringvinger in de Baarmoeder, en ſnijdt nu, terwijl deze vingers de ſnede beſturen, met eene kromme ſchaar en het exstirpeermes, al het fungeuſe, ongelijke en scirrheuſe bij kleine ſtukken uit. Zoodra dit geſchied is, vult men de holte met eene ſpons, die in wijn met een bloedſtelpend poeder, dat uit gelijke deelen aluin, Arabiſche gom en harst beſtaat, gedoopt wordt; brengt, nadat de bloeding geſtild is, eene ſpons, met Goulardwater en azijn natgemaakt, er in, om de ontſteking tegen te gaan. Zoodra er nu etter aan de ſpons gezien wordt, dan bevordert men die door gepaste middelen, waartoe OSIANDER een bijzonder mengſel uit het extr. nuc. jugl., honig en rood precipitaat aanprijst, hetwelk op eene ſpons tegen de uitgeſnedene deelen zoo naauwkeurig geplaatst wordt, dat daarvan de ſcheede, naar voren toe, bijna geheel onaangeraakt blijft. Is de ettering zeer ſterk, dan neme men daarvan eene geringere hoeveelheid, en zonder precipitaat; te gering bevonden wordende, dan wordt hetzelve er bijgedaan en de hoeveelheid naar bevinding vermeerderd. De genezing moet tevens door inwendig verſterkende middelen, bijzonder door kina, bevorderd worden.

§. 792.

De Schrijver, die gelegenheid had, zoo dikwijls den Scirrhus en Kanker der Baarmoeder, bijzonder in Berlijn, waar te nemen en te behandelen, heeft zich nog in geen geval van de mogelijkheid eener volkomene Uitſnijding der scirrheuſe en kan-

kerachtige Baarmoeder kunnen overtuigen. Drie malen had hij echter reeds het scirrheuſe en tot kankerzweer overgegane ſcheededeel geëxstirpeerd, waartoe hij zich eens van OSIANDER's en zijner eigene ſcharen ter wegneming der baarmoederpolypen bediende. In één geval werd het polypeuſe uitwas met een gedeelte van het scirrheuſe en kankerachtige ſcheededeel uitgeſneden (*); waarop eene zeer gevaarlijke bloeding volgde, welke nogtans gelukkig geſtild werd. Twee malen werden door den Schrijver de bloemkoolaardige, fungeuſe, kankerachtige tot in de ſcheede zich uitſtrekkende uitwasſen insgelijks met een gedeelte van het ſcheededeel uitgeſneden, en de daarop gevolgde bloedingen weldra geſtild; naderhand, op den raad van OSIANDER, inſpuitingen met de aqua laurocerasi aangewend, en deze ook tot een inwendig gebruik toegediend. De zieken bevonden zich eenigen tijd merkelijk beter, namen in beterſchap toe, vloeijing en koorts bleven weg; zij kregen meer eetlust, werden ſterker en opgeruimder van geest. Eene derzelve was zoo zeer in krachten en gezondheid toegenomen, dat zij eene tamelijk verre reis aanvaarden kon. Dan bij beide, en wel bij de laatstgenoemde, keerden een jaar daarna ſteken, pijnen, koorts en vloeijing, als ook de geheele vreesſelijke kwaal weder, waaraan zij ſtierven.

L I T-

(*) Men zie des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten.* III. *B.* 1e. *St. S.* 49.

LITTERATUUR.

§. 793.

MART. FABRICIUS, *de cancro non ulcerato seu apostematoso. Basil.* 1602.

HOLSTEN, *de scirrho. ib.* 1608. 4°.

SCHILLING, Καρκινωματος σκιαγραφια. *Argent.* 1649. 4°.

BLONDEL, *Epistola ad* ALLIOTUM, *de cura carcinomatis absque ferro vel igne. Par.* 1665.

HOCHREUTINERUS, *generalis scirrhi descriptio. Basil.* 1682. 4°.

ADR. HELVETIUS, *Lettre sur la guérison du cancer;* achter deszelfs *Traité des pertes de sang. Par.* 1691. 12°.

J. B. ALLIOT, *traité du cancer. ib.* 1698. 12°.

GENDR. DESHAYES, *sur la nature et la guérison des cancers. ib.* 1701. 12°.

TISSOT, *de scirrho. Lugd. Bat.* 1718. 4°.

BURCHARD, *de tumoribus scirrhosis. Rostoch.* 1727.

MELCHIOR, *de scirrho. Lugd. Bat.* 1729. 4°.

GEORG. WOLFFG. WEDEL, *de scirrho. Jen.* 1731. 4°.

MICH. ALBERTI, *de cancro. Hal.* 1731. 4°.

KAAUW, *de scirrho. Lugd. Bat.* 1738. 4°.

THOM. BECHET, *de cancro. Lond.* 1740.

J. GRASHUIS, *exercitatio medico chirurgica de scirrho et carcinomate. Amst.* 1741. 8°. *cum fig.* Ook onder den titel: *Verhandeling over den Scirrhus en Kanker, of Knoest- en Kreeftgezwellen. Ald.* 1764. met pl. 8°.

ANT. LOUIS, *observations et remarques sur les effets du virus cancéreux, et sur les tentatives qu'on peut faire pour découvrir un spécifique contre ce vice. Par.* 1747.

POUSSE, *an tumoris cancrosi radicitus ablati regeneratio rursus chirurgiae tradenda? ib.* 1750.

GEORG. ERH. HAMBERGER, *de scirrho. Jen.* 1751. 4°.

TRILLER, *de nociva cancri inveterati exstirpatione, novis exemplis demonstrata. Witeb.* 1752. 4°.

J. G. ROEDERER, *de scirrho uteri. Goett.* 1754. Ook in deszelfs *Opusc. medic.* geplaatst.

GRAM, *de scirrho et carcinomate. Lugd. Bat.* 1755. 4°.

HALLER, *Collect. diss. Pr.* IV. N°. 141.

Dezelfde, *Comment. de uteri scirrho. Goett.* 1756. *Comm. Lips. Vol.* II. *p.* 42.

J. PHIL. BERCHELMANN, *Abhandlung vom Krebs. Frankf.* 1756.

GASSMANN, *de scirrho uteri. Argent.* 1758.

RICH. GUY, *essays on scirrhous tumours and cancers. Lond.* 1759. 8°.

GLADBACH, *de scirrho in genere. Jen.* 1759. 4°.

CAR. FRID. KALTSCHMID, *de scirrho in genere. ib.* 1759. 4°.

KEMME, *de genesi scirrhorum simplicium. Hal.* 1760. 4°.

BOEHMER, *de cancro occulto et aperto. Hal.* 1761. 4°.

RAPH. BIENV. SABATIER, *observation anatomique sur deux ovaires squirrheux;* V. *Académie des sciences de Paris.* 1766. *Histoire, p.* 57.

BERN. PEYRILHE, *diss. de cancro quam duplici praemio donavit illustris academia scientiarum humaniorum, litterarum et artium Lugdunensis. Par.* 1774. 12°.

GAËT. MERULA, *riflessioni sulla natura, cagione e cura dei cancri. Flor.* 1775. 8°.

MELM. GUY, *select number of scirrhous an cancrous cases. Lond.* 1777.

WESTER, *de signo scirrhi characteristico. Erford* 1777. 4°.

Handelingen van het Geneeskundig Genootschap: Servandis Civibus. 4e. D. *Amst.* 1779. 8°.

WAGNER, *de scirrho et cancro. Vienn.* 1783. 4°.

WILL. NORFORD, *essay on the general methode of treating cancerous tumours. Lond.* 1783.

J. BURROWS, *new practical essays on cancers. ib.* 1783.

HAHN, *de cancro occulto et aperto. Giess.* 1784. 4°.

HENR. SAFFORY, *treatise on the cause and effects on scirrhous tumours and cancers. Lond.* 1786.

ZENCKER, *de scirrho et cancro. Hal.* 1786. 4°.

BARFORTH, *de criteriis et remediis cancri adhuc dubiis. Lond.* 1787.

DOWNMAN, *physico-mechanical dissertation on the scirrhus. ib.* 1788. 8°.

SOMMER'S *Geschichte eines Mutterkrebses mit, während der Krankheit, entstandener Schwangerschaft.* In STARCK'S *Archiv für die Geburtshülfe, im* III. *Band.* 3 *St. S.* 288.

R. B. CHESTON, *over Knoestgezwellen en Waterzucht van den Uterus en der Eijerstokken.* In deszelfs *path. inq. Cap.* IV. *p.* 44.

AD. CRAWFORD, *experiments and observations on the matter of cancer. Lond.* 1790. 8°.

J. H. JAENISCH, *von dem Krebs and dessen Heilart. Petersb.* 1793.

JOHN PEARSON, *practical observations on cancerous complaints. Lond.* 1793. 8°.

BOELHOWER, *de scirrho vero. Duisb.* 1793. 4°.

JOHN

JOHN HOWARD, *the plan adopted by the governors of the Midlesex Hospital for the relief of persons afflicted with cancer. Lond.* 1793.

W. LEURS, *Verhandeling over den Kanker.* In de *Prijsverhandelingen van het Heelk. Genootſchap te Amſterdam.* 2e. deel. *Amſt.* 1793. 8°.

BRACH, *cur resecto scirrho aut carcinomate in iisdem aut vicinis partibus malum saepissime redeat. Colon.* 1794.

WILL. NISBETH, *inquiry into the history, nature, causes and differens modes of treatement of scrophula and cancers. Edinb.* 1794. 8°.

CHR. GATTFR. WHISTLING, *ältere and neuere Kurmethode des offenen Krebses. Altenb.* 1796. 8°.

JÖRDENS, *über den Scirrhus und das Carcinoma der innern weiblichen Geburtstheile.* In HUFELAND'S *Journal.* IX. *B.* I *St.* N°. 7.

DOMLING, *Beobachtungen über die Heilung der Verhärtungen und der anfangenden Krebsgeſchwüre in der Gebärmutter.* In HORN'S *Archiv für mediciniſche Erfahrung*, bl. 610.

HORN, *Bemerkungen und Beobachtungen über den Krebs des Uterus.* In deszelfs *Archiv für prakt. Medic. und Klinik.* I. *B.* I *St.* bl. 9.

STRUVE, t. a. pl.

OSIANDER, t. a. pl.

KRAUEL, *de signis cancri uteri, observationibus illustrati. Jen.* 1796. 4°.

NAEF, *de scirrho. Goett.* 1802. 4°.

STAHL, *de tumoribus atque ulceribus, scirrhi et cancri nomine notis. ib.* 1802. 4°.

CLAUD. NORMAND, *observation sur la transformation d'un ovaire en une masse squirrheuse du poids de cinquante-cinq livres;* V. *Recueil périodique de la Société de médecine de Paris. T.* LVI. *p.* 145.

J. B. AUBLANG, *diss. sur le cancer. Par. an* XI. 8º.

J. C. BEGUIGNOT, *diss. sur les différens moyens employés pour la cure du cancer. ib. an* XI. 8º.

ET. JAC. LEGOUX, *diss. sur le cancer.* In het derde Deel van DESAULT, *Oeuvres chirurgicales. ib.* 1803. 8º.

G. J. GARNIER, *diss. sur le cancer. ib. an* XII. 4º.

ANT. FOURCADE, *sur le cancer de l'utérus, précédé de quelques considérations générales sur celui de toutes les parties. ib. an* XIII. 4º.

W. BUSCH, *observations on the cause and formation of cancers. Lond.* 1804.

HENR. FEARON, *Treatise on cancers. ib.* 1804, waarvan federt den jare 1784 vijf uitgaven in het licht verfchenen zijn.

SAM. YOUNG, *enquiry into the nature and action of cancer, with a view to the etablishement of a regular mode of cure by natural separation. ib.* 1805.

WILL. THOMAS, *commentaries on treatement of scirrhi and cancer. ib.* 1805.

EVER. HOME, *observations on cancer. ib.* 1805.

F. TERRIER, *observations et considérations sur le cancer. Par.* 1806. 4º.

RICH. CARMICHAEL, *essay on the effect on carbonat on iron upon cancer. Lond.* 1806.

A. V. A. VIEL-HAUTMESNIL, *considérations générales sur le cancer. Par.* 1807. 4º.

E. J. F. LEGER, *sur les affections cancéreuses. ib.* 1811. 8º.

G. L. BAYLE, *vues théoriques et pratiques sur le cancer.* In *Bibl. médicale. Vol.* XXXV. *ib.* 1812.

C. WENZEL, *über die Induration und das Geschwür in indurirten Theilen. Mainz.* 1815. 8°.

C. G. F. ODEN, t. a. pl.

Dr. F. J. BEYERLE, *über den Krebs der Gebärmutter. Ein historisch-klinischer Versuch. Mannh.* 1817. 8°.

JAM. WARDROP, t. a. pl.

HANDBOEK

OVER DE

KENNIS EN GENEZING

DER

ZIEKTEN

VAN HET

VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,

Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,

naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* Uitgave,

door

J. J. GAASWIJCK,

Praktizerenden Arts te Amsterdam.

TWEEDEN DEELS TWEEDE EN DERDE STUK.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER.

1823.

TWEEDE

VERVOLG

VAN DE

NAAMLIJST DER INTEEKENAREN.

Abrahams, (Gebr.) Boekhandelaren, te Middelburg, 4 Exemplaren.

Alter, (*S.*) Boekhandelaar, te Utrecht, 2 Exemplaren.

Baalen, (*J. van*) Boekhandelaar, te Rotterdam.

Berghe, (*A. van den*) Med. Doct., te Oude Gastel.

Brave, (*W.*) Boekhandelaar, te Amſterdam.

Donk, (*P.*) Boekhandelaar, te Amſterdam.

Es, (*P. E. van*) Chirurgijn, te Ridderkerk.

Giltaaij, (*D.*) Chirurgijn, te Sliedrecht.

Haak & Comp., Boekhandelaren, te Leyden.

Heller, (*A.*) Med. Doct., te Steenbergen.

Heller, (*J.*) Med. Doct., in de Willemſtad.

Hendrikſen, (*J.*) Boekhandelaar, te Rotterdam, 6 Exemplaren.

Hendrikſen, (*T. J. Wynhoven*) Boekhandelaar, te Rotterdam, 2 Exemplaren.

Her-

Hermes, (*M.*) Med. Doct., te Zevenbergen.

Hölsan, (*J. C.*) Med. Stud., te Leyden.

Muisson. (*J.*) Chirurgijn, te Papendrecht.

Pesant, (*A.*) Lid van het Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt van Zuid-Holland, Chirurgijn enz., te Strijen.

Sigtenhorst, (*A. van den*) Boekhandelaar, te Deventer.

Velden, (*A. van der*) Chirurgijn, te Ooltjensplaat.

Wyt, (*M.*) Boekhandelaar, te Rotterdam.

I N H O U D.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET REPRODUCTIEF STELSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VOOR-

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Polypen in de Baarmoeder en Scheede.

§. 794.

Tot de zeer merkwaardige misvormingen, die in de Baarmoeder voortgebragt worden, behooren de Polypen.

§. 795.

Vorm, gedaante, grootte en weeffel der baarmoederpolypen is onderfcheiden. Men vindt dezelve rond, anderen kegelvormig, langwerpig, naar eene peer of eenen bloembol gelijkende, de gewoonlijkfte vorm, welken zij door de Baarmoeder zelve bekomen. Derzelver uitwendig voorkomen is of geheel glad, met een vlies omgeven of meer vlokkig, ruig en oneffen. Dezelve zijn nu eens van eenen dunnen, dan wederom van een' dikken fteel voorzien, of fomtijds met eenen breeden basis aan de Baarmoeder gehecht. De omtrek van den wortel ftaat tot dien van het ligchaam als een tot drie, of dezelve is wel half zoo groot. De wortel van den

Polyp beſtaat niet altijd uit een' dunnen ſteel, daar die dikwijls eerst door het afbinden ontſtaat. De kleur is rood en naar eenen vleeschklomp gelijkende. Deszelfs weefſel vormt eene vezelachtige vlecht, uit celwijsweefſel beſtaande, en is nu eens digter, dan dunner en weeker, dikwijls ſlijm- of ſponsachtig, naar dat van den moederkoek gelijkende, en met doorloopende holten en buizen voorzien. Men treft Polypen van eene vliesachtige zelfſtandigheid aan, met bloedvaten doorweven, waaraan men ſlagaderlijke openingen duidelijk zoude waargenomen hebben, hetgeen echter door L'AUMONIER tegengeſproken wordt (*). LEVRET zag in eenen door hem afgebondenen Polyp eene ſlagader van eene tamelijke wijdte (†). Dezelve bevatten dikwijls eene vetachtige ſtoffe of bloed, nu en dan loopen er vliesachtige of, bij derzelver vorming, naar banden gelijkende ſtriemen door. De Schrijver bond eenen Polyp af, welke geheel glad was, en over het geheel eene hoornachtige masſa voorſtelde, welke men in bijzondere lagen, gelijk het hoornvlies van het oog, ontleden kon; men zag geene bloedvaten. Grootte en zwaarte der polypen zijn onderſcheiden. De Schrijver zag dezelve ter grootte van een duiven- en ganzenei af, tot aan die van een klein kinderhoofd toe; dezelve wogen van een tot twee lood, en de grootſte was van een en een half pond. Anderen hebben dezelve van de grootte eens kinderenhoofds en ter zwaarte van zes of zeven ponden waargenomen.

W. M.

(*) Zie FOURCROY, *de la médecine éclairée. T.* IV. 1792.

(†) Zie *Sammlung auserleſ. Abhandl.* XX. *B.* 3e. *u.* 4e. *St.*

W. M. RICHTER (*) gewaagt van eenen Polyp, welke vier en een half pond, en A. G. RICHTER (†) van eenen buitengemeen zwaren, die tien en een half pond woog.

§. 796.

De Polypen schijnen in het spons-vaatachtig tusschenweefsel der Baarmoeder te ontstaan, en uit derzelver slijmholen en vaten hun voornaamste voedsel te bekomen. Derzelver vorm en dikte bepaalt zich gedeeltelijk door de zamentrekking en de drukking van het spierachtig weefsel, waardoor derzelver uitwendige gedaante met die van de Baarmoeder het meeste overeenkomt. Voor het overige zijn de Polypen van dien aard, dat zij of met het binnenste vlies der Baarmoeder, die buitengemeen uitgestrekt en verdund kan worden, bedekt blijven; als wanneer dezelve gewoonlijk op het gevoel zeer glad zijn, en het meest in den waan kunnen brengen, om dezelve aanvankelijk voor eene omgestulpte Baarmoeder te houden. Of het vlies barst, wanneer het de al te sterke uitzetting van den te schielijk groeijenden Polyp niet wederstaan kan; of deze dringt door hetzelve heen, zonder hetzelve uit te zetten, in welke beide gevallen derzelver oppervlakte niet glad, maar ruwer, meer oneffen en sponsachtig zich voordoet.

§. 797.

(*) G. M. RICHTERI *Synopsis praxeos medico-obstetriciae*. *Mosquae*. 110. 4. *p*. 115. *Tab*. VI.

(†) A. G. RICHTERS *medic. chir. Bibl.* IX. *B*. 252.

§. 797.

De Polypen der Baarmoeder kunnen in derzelver bodem, ligchaam of hals ontſtaan. De Schrijver heeft een geval waargenomen, dat de Polyp inwendig aan het, in de Scheede vooruitſtekende, ſcheededeel was ontſtaan. Men vindt ſomtijds twee te gelijk aanwezig, bij voorbeeld den eenen op den anderen, kunnende de eerſte den uitgang van den tweeden beletten. In één geval bemerkte de Schrijver, nog niet lang geleden, na het uitſnijden van den eerſten grooten, tot in de Scheede en bijna door het verwijde Hymen reeds gezakten Polyp, dat er nog twee kleine, zeer digt bij elkander liggende, Polypen aanwezig waren, welke hij door een bijtmiddel wegnam. Men heeft ook eenen Polyp aan den hals der Baarmoeder aanwezig gevonden, terwijl de andere zich aan derzelver bodem gehecht had.

§. 798.

De Polyp bevindt zich of nog in de Baarmoeder, of is uit den moedermond in de Scheede overgegaan. Voor het overige kan die ook in de Scheede zelve ontſtaan.

Kenteeken, beloop en gevolgen van den Baarmoederpolyp.

§. 799.

Zoo lang de Polyp nog in de holte der Baarmoeder zich bevindt, en nog niet tot in den moedermond en de ſcheede gezakt is, dan blijft deszelfs Diagnosis bedriegelijk en moeijelijk. Deze

doet

doet ook ligt eene zwangerheid vermoeden: ten zij de zieke, ten gevolge van haren ouderdom, de vatbaarheid ter bevruchting verloren hebbe.

§. 800.

De Polyp, nog klein zijnde, veroorzaakt geene de minſte aanmerkelijke ſtoring, noch in de teeldeelen, noch in de verrigtingen of vormſels van het Organismus in het algemeen. In grootte toenemende, beſpeurt men meermalen misſelijkheid, braking, trekkingen in de lenden en den omtrek van het kruis, ſteken en jeuken in de borsten: verſchijnſelen, die het begin eener zwangerheid kenmerken. De maanſtonden kunnen bij den Polyp wegblijven, of er doet zich eene bloedſtorting voor. Nog grooter wordende, volgt er eene uitzetting der Baarmoeder, en de Polyp veroorzaakt een gezwel achter de ſchaambeensvereeniging: de moedermond is geopend, derzelver lippen zijn aanvankelijk nog hard; het onderſte gedeelte is hard, breed, dik, en de Baarmoeder in derzelver omvang, zoo ver men die met de vingers bereiken kan, grooter dan gewoonlijk en overeenkomſtig de uitzetting in de zwangerheid.

§. 801.

Om den Baarmoederpolyp van de zwangerheid te onderſcheiden, wordt er naauwkeurig onderzoek en oplettendheid vereischt, of de perſoon zich nog in den ouderdom eener mogelijke bevruchting bevinde en of er werkelijk bijſlaap voorafgegaan zij. Spreken deze bijzonderheden tevens ook voor de mogelijkheid eener zwangerheid, dan onderſcheidt men deze

van den Polyp door de volgende verſchijnſelen: 1) de ziekteverſchijnſelen, welke zich in de eerſte maanden der zwangerheid voordoen, nemen in deze meer en meer af, en de zwangere gevoelt zich, naar mate hare verlosſing nadert, gewoonlijk beter en gezonder; terwijl die, welke aan den Baarmoederpolyp lijden, met deszelfs toeneming zieker worden; 2) de borsten zwellen in de zwangerheid meer en meer, en het meest tegen het laatſte tijdperk van dezelve: bij den Baarmoederpolyp zijn de borsten nu eens vol, dan wederom ſlap, en bereiken in het eerſte geval nimmer dien graad van uitzetting, gelijk in de zwangerheid; 3) de maanſtonden verſchijnen, wel is waar, ſomtijds ook nog in de zwangerheid, maar houden toch eenen meer geregelden Typus, zonder overvloediger te worden, of de gewone kleur te veranderen: bij den Baarmoederpolyp verſchijnen dezelve ongeregeld, menigvuldiger en niet zelden met pijn vergezeld; het afvloeijende bloed zelfs is helderder, waterachtiger en met vezelachtige deelen vermengd; 4) in de zwangerheid is de uitzetting van den buik grooter en gelijkvormiger: bij den Baarmoederpolyp is de buik meer ongelijk, en ter plaatſe waar de Polyp gehecht is, veelal verhevener; ook bereikt de buik nimmer die dikte gelijk in de zwangerheid, en neemt, op zekere tijdperken, met den Polyp in omvang toe; 5) in de zwangerheid zet zich het ſcheededeel der Baarmoeder van tijd tot tijd uit, dezelve is elastiek en week op het gevoel en de moedermond geſloten; deze opent zich ſlechts, wanneer de vrucht of eene mola uitgedreven wordt, hetgeen zich te voren door

pij-

pijnen — weeën — aankondigt: bij den Polyp opent zich de binnenste moedermond zonder ware weeën, en blijft open, ja kan, volgens waarnemingen van den Schrijver, verscheidene jaren open blijven, zonder dat het scheededeel zoo regelmatig uitgezet, zoo week en verdund is, en de lippen van den moedermond zoo geheel verdwijnen; 6) het scheededeel met deszelfs moedermond is in de zwangerheid weeker; bij den Polyp harder: en wanneer de Polyp in de Scheede zakt, gevoelt men een peerachtig ligchaam; 7) in de zwangerheid doet zich de beweging van het kind gevoelen: bij den Polyp niet; 8) in de zwangerheid wordt de zwangere gezonder, hoe meer het einde van dezelve nadert: bij den Polyp bemerkt men juist het tegendeel; er doet zich, hoe langer de Polyp duurt, eenen hoogeren graad van onpasselijkheid voor; 9) de duur der zwangerheid is tot op eenen gestelden tijd bepaald: niet zoo bij den Polyp; 10) bij de aanwezigheid van eenen Polyp ontlast zich een vocht, met afgebrokene stukken van den Polyp vermengd, welke nu en dan zeer stinkende is.

§. 802.

Zoo lang de Polyp nog in de holte der Baarmoeder zich bevindt, is dezelve moeijelijk te voelen; ten zij men bij het onderzoek de geheele hand in de Scheede, en de vingers dieper in den geopenden moedermond, en, wanneer het mogelijk is, in de holte der Baarmoeder steke, om dien te ontdekken.

§. 803.

De Polyp kan, volgens de waarneming van den Schrijver, zich in de holte der Baarmoeder langen tijd ophouden, zonder zeer gevaarlijke ſtoringen te veroorzaken, en Vrouwen nemen dien ſomtijds mede in het graf, zonder dat dezelve als de oorzaak van haren dood beſchouwd wordt; of de ſtoringen doen zich vroeger voor, als de Polyp uit den moedermond in de ſcheede zakt. Alsdan hebben er gewoonlijk hevige bloedſtortingen, duizelingen, flaauwten, eene aanmerkelijke verzwakking en ſluipende koortſen plaats.

§. 804.

De Polyp, zoo lang dezelve zich nog in de holte der Baarmoeder bevindt, geene gevaarlijke ſtoringen te weeg brengende, neemt in grootte en lengte toe, opent den moedermond, en zakt eindelijk door denzelven in de ſcheede. Dit volgt of plotſelijk op eenmaal, en dan meestal na zekere voorafgegane invloeden, als hevige ſchudding van het ligchaam, ſtooten, drukking, val en dergelijken; of dezelve zakt allengskens, en wordt dan gemeenlijk door trekkingen in het kruis en in de lenden, door pijnen in de ſchaamſtreek en in den buik, weeënaardige kramppijnen, aandrang op de teeldeelen, een gevoel als wilde een ligchaam er uit vallen, en door eene herhaalde hardlijvigheid en belette pisloozing voorafgegaan.

§. 805.

Zoodra de Polyp deszelfs verblijf in de Scheede genomen heeft, dan begint dezelve fpoediger in grootte en lengte toe te nemen, en ook verfchijnfelen te veroorzaken, die een dringend gevaar aankondigen: de ftoelgang en de pislozing worden gefloord; de zieke gevoelt dikwerf huivering en koude, met heviger pijnen in het kruis, de lenden en heupen afwisfelende; er doen zich vele, zeer belangrijke bloedingen en de gewone verfchijnfelen der daaruit ontftane verzwakking voor. Deze bloedingen worden ligt door uitwendige invloeden, bij voorbeeld door de minfte fchudding van het ligchaam, vermeerderd. Het afloopende bloed is nu eens zwart, dan wederom hoog rood, nu eens waterachtig, bruinachtig, met vele vlokken en vezels vermengd, en riekt fomtijds buitengemeen, bijzonder wanneer de Polyp reeds de buitenfte opening der Scheede genaderd is, en er dan de buitenlucht des te eer bijkomen kan. Somtijds loopt het bloed ftrooms- en ftuksgewijze af; dikwijls vallen er ook half vergane, zeer ftinkende ftukken uit de Scheede. — Doch niet altoos komt er rood bloed, maar veel flijmerig en weiachtig vocht voor den dag, waardoor de zieke niet weinig verzwakt wordt.

§. 806.

Als de Polyp zich eenigen tijd in de Scheede opgehouden heeft, dan treedt die eindelijk ook uit deze te voorfchijn, hetzij allengskens of plotfelijk, na eene voorafgegane fchudding van het ligchaam.

Hierop ontſtaan wederom andere ſtoringen van eenen hoogeren graad: de zieke gevoelt, gaande of ſtaande, gewoonlijk eene pijnlijke trekking en ſpanning in den buik; de pisblaas en pisbuis worden meer of min uit derzelver natuurlijke ligging verdrongen, hetgeen ook eene veel grootere ſtoring in de pislozing veroorzaakt; de zieke klaagt over een gevoel van uiterſte afmatting en zwaarte in de onderſte extremiteiten, bijzonder in de lenden en dijen; het lijf wordt meer opgezet, hard en weder pijnlijk; de ademhaling gaat met meerderen angst gepaard en wordt door een' droogen hoest afgebroken; er doet zich eene ſluipende koorts, rilling, afwisſelend met hitte en brandende handen, voor; de eetlust neemt af; de ſlaap wordt onrustig en door vele droomen afgebroken; de pols is klein en zeer ſnel; de krachten nemen zigtbaar af, en de dood volgt door eene zenuwkoorts, door eene ſluipende koorts, door waterzucht, of zeldzamer door eene bloedſtorting, welke plotſelijk een einde aan het leven maakt.

§. 807.

Hoogst zeldzaam beſpeurt men, dat de Polyp door eigene werkzaamheid der Natuur van deszelfs zamenhang met de Baarmoeder geſcheiden, en, nadat dezelve, van alle organiſche gemeenſchap verſtoken, tot rotting overgegaan is, uitgedreven wordt. Als dit zeldzaam geval al plaats heeft, dan is de zieke in dit tijdperk meestal reeds zeer verzwakt, en de afzondering van den Polyp zelve gewoonlijk met eene voor het leven gevaarlijke bloedſtorting vergezeld.

§. 808.

§. 808.

De Polyp kan ook nog gemakkelijk met eene uitzakking der Baarmoeder, met of zonder omſtulping derzelve, verwisſeld worden. Slechts een naauwkeurig onderzoek kan en moet beſlisſen; waarbij men nog bijzonder acht moet geven, of de Polyp zich binnen of buiten de Scheede bevindt, ten einde dien niet voor eene volkomene of onvolkomene uitzakking der Baarmoeder te houden.

§. 809.

Van eene onvolkomene uitzakking der Baarmoeder onderſcheidt men den Polyp door de volgende teekenen: 1) de Polyp is weeker, toegevender, en minder gevoelig bij de aanraking: de uitgezakte Baarmoeder niet zoo week, maar gevoeliger; 2) als het eene uitzakking der Baarmoeder is, dan voelt men den moedermond: bij den Polyp niet; doch men vindt ſomtijds eene diepte aan den Polyp, welke men voor den moedermond zoude kunnen houden; maar in den eerſten zal niet, gelijk in den laatſten, eene Sonde doorgaan; 3) de Polyp heeft de gedaante eener omgekeerde peer of uije; dezelve wordt aan het benedeneinde het dikst, doch bovenaan, naar den moedermond toe, het dunst gevoeld: de uitgezakte Baarmoeder is van onderen dun, en wordt naar boven allengskens dikker; 4) de uitzakking der Baarmoeder gaat zelden gepaard met eene bloedvloeijing, waardoor zich de Polyp bijzonder onderſcheidt; 5) den Polyp kan men niet terugbrengen, elke poging daartoe baart pijn: de uitgezakte Baarmoeder kan men inbrengen, en de zieke gevoelt

zich naderhand verligt, pijnen en andere ongemakken houden op; 6) men kan eene Sonde, naast den Polyp, diep in de Scheede tot aan den bodem der Baarmoeder brengen: doch wanneer men dezelve naast de uitgezakte Baarmoeder inbrengt, dan ſtoot die zeer ligt tegen het, naast den baarmoederhals uitgezakte, bovenſte gedeelte der Scheede.

§. 810.

De uit de Scheede gezakte Polyp is van eene volkomene uitzakking der Baarmoeder gemakkelijker te onderſcheiden; want 1) gevoelt en ziet men bij dezen den moedermond: bij den Polyp niet; 2) naast de uitgezakte Baarmoeder kan geene Sonde diep in de Scheede gebragt worden, maar wel naast den Polyp; 3) de gedaante van den Polyp is anders dan die der Baarmoeder; 4) bij den Polyp buiten de Scheede neemt men de bij §. 805 bijgebragte verſchijnſelen waar, welke bij de volkomene uitgezakte Baarmoeder meestal in het geheel niet plaats hebben.

§. 811.

Van de omſtulping der Baarmoeder, binnen de Scheede, onderſcheidt zich de nog niet uit deze gezakte Polyp door de volgende teekenen: 1) de omſtulping der Baarmoeder is gewoonlijk het gevolg eener kort te voren plaats gehad hebbende verloſſing; de gedaante van den Polyp is van boven ſmal en van onderen breed: die der omgeſtulpte Baarmoeder is juist het tegendeel; 2) bij eenen zeer grooten Polyp in de Scheede gevoelt men altijd maar zeer weinig van den moedermond: bij de omſtulping, zonder uitzak-

king

king der Baarmoeder van eene geringe grootte, is de moedermond zeer uitgezet en verwijd; 3) de terugbrenging der omgeſtulpte Baarmoeder verligt de ongemakken, terwijl die van den Polyp dezelve doet toenemen; 4) krabt men met den nagel des wijsvingers aan de omgeſtulpte Baarmoeder, of raakt men dezelve met eene ingebragte ſpitſe Sonde aan, dan gevoelt de zieke het eerſte, terwijl zij in het tweede geval gevoel van ſteken en pijn heeft; de Polyp veroorzaakt bij de genoemde proefnemingen pijn noch ſteken.

§. 812.

Gemakkelijk kan men zich ook bij den, buiten de Scheede hangenden, Polyp vergisſen, en dien voor eene omſtulping der Baarmoeder buiten de Scheede of voor eene uitzakking houden, dewijl de gedaante van den Polyp met die der omgeſtulpte Baarmoeder gelijk ſtaat — beiden zijn van onderen dik en van boven dun, — en omdat bij de omgeſtulpte Baarmoeder, zoo min als bij den Polyp, aan het benedenſte gedeelte eene opening te ontdekken is. Slechts het zorgvuldigſte onderzoek kan hier beſlisſen: 1) de omgeſtulpte Baarmoeder beſlaat van boven, vooral in de Scheede, den moedermond in de gedaante eener plooi, of liever van eenen ring, langs welken de binnenſte vlakte van den bodem der Baarmoeder gezakt is: deze plooi wordt bij den Polyp niet aangetroffen; 2) aan de zijde van den Polyp kan men den vinger of eene Sonde diep in de Scheede brengen, en niet aan die der omgeſtulpte Baarmoeder; 3) de ſteel of het boven dunner gedeelte van

den

den Polyp is op het gevoel hard en vast: doch die der Baarmoeder is week, toegevend en ſlap, dewijl dezelve hol is; 4) de omſtulping der Baarmoeder wordt door eene voorafgegane verlosſing veroorzaakt; 5) de omgeſtulpte Baarmoeder is bij de aanraking pijnlijk, de Polyp niet.

§. 813.

Over de Moederpolypen, welke in den omtrek van den hals der Baarmoeder, of aan den rand van den moedermond ontſtaan, valt aan te merken, dat dezelve dadelijk bij den aanvang in de Scheede zakken. Dezelve worden derhalve vroeger en ligter herkend; en behalve dat deze het ligchaam der Baarmoeder niet zoo ſterk uitzetten, veroorzaken dezelve, in omvang en grootte toenemende, dezelfde ongemakken, waarmede de, aan het ligchaam of den bodem der Baarmoeder vasthechtende Polypen gepaard gaan, ſlechts met deze uitzondering, dat de Bloedſtortingen zeldzamer of in eenen minderen graad ontſtaan, daar de ſteel van den Polyp niet door den moedermond bekneld wordt. Zoo dezelve zich tot aan den ingang der ſcheede verlengen, en uit deze te voorſchijn komen, dan verwekken zij, behalve de in §. 805 bijgebragte ſtoringen, wel eene uitzakking der Baarmoeder, echter zonder omſtulping derzelve.

§. 814.

Met den Polyp kan eene ziekelijke zwelling, eene werkelijke ſpekaardige of scirrheuſe verharding der Baarmoeder gepaard gaan; de eerſte is wel meestal van eenen zachteren of hoogeren graad, ſom-

ſomtijds ook nimmer aanwezig, gelijk de Schrijver door een naauwkeurig onderzoek bevestigen kan; het meest heeft er eene scirrheuſe verharding plaats, welke dan eens de oorzaak, ſomwijlen ook het gevolg van den ontſtanen Polyp zijn kan. Behalve de teekenen van den Polyp neemt men alsdan tevens die der zwelling en verharding van den Uterus waar.

Oorzaken.

§. 815.

De uitwendige oorzaken, welke tot het ontſtaan van den Polyp aanleiding kunnen geven, zijn: veneriſche beſmetting, bijzonder de veneriſche witte vloed, buitenſporigheden in den bijſlaap en in de zelfbevlekking, vreemde ligchamen in de Baarmoeder, verwondingen derzelve, voornamelijk bij kunstmatige verlosſingen, ruwe behandeling der nageboorte, hevige kramppijnen der Baarmoeder en aanhoudende naweeën, veelvuldige bloedvloeijingen en te overvloedige maanſtonden.

Voorzegging.

§. 816.

Polypen, die aan den hals der Baarmoeder derzelver zitplaats hebben, en gemeenlijk vroeger en ligter herkend worden, zijn minder nadeelig; veel gevaarlijker zijn de zoodanigen, welke aan het ligchaam, maar voornamelijk op den bodem der Baarmoeder vastgehecht zijn, en met eene zeer ſterke bloedſtorting gepaard gaan. Zoo lang deze geene plaats

heeft,

heeft, is de voorzegging veel gunſtiger; buitendien moet men daarmede voorzigtig zijn. — Hoe langer de kwaal duurt, hoe meer bloed de zieke verliest, en hoe hooger de graad der ſluipende koorts is, des te twijfelachtiger wordt de genezing. In een tegenovergeſteld geval kan men oneindig meer hoop voeden. — Polypen, die eenen dunnen ſteel hebben, worden ligter weggenomen, en zijn minder gevaarlijk, dan die, welke met eenen dikkeren ſteel, of met eenen breeden grond aan de Baarmoeder vastzitten. — Polypen verhinderen wel zeer dikwijls, maar in alle gevallen, der zwangerheid niet (*), doch bevorderen dan zeer ligt den abortus. — Zeer bedenkelijk is het, wanneer er met den Polyp tevens eene scirrheuſe verharding gepaard gaat; als men den Polyp weggenomen heeft, dan volgt ſpoedig of langzaam de dood op eene kankerzweer, waarin de Scirrhus der Baarmoeder nu ſpoediger ſchijnt over te gaan.

Geneeswijze.

§. 817.

De Polyp der Baarmoeder kan het zekerſte alleen door eene Operatie weggenomen worden, welke men echter in vele gevallen niet vroeger mag bewerkſtelligen, voordat men tevens op deszelfs uitwendige oorzaak en op den toeſtand der zieke be-

(*) Men zie WIGAND in STARKS *neuem Archiv für die Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten, u. ſ. w.* I. *Bd.* 1e. *St. S.* 130. *Jena* 1799.

behoorlijk gelet heeft. In dat geval kan, bij voorbeeld, venerifche befmetting de daarmede overeenkomende geneeswijze bevorderen; in het andere moet meermalen, bijzonder na reeds lang aanhoudende bloedvloeijingen, de onderfteuning der krachten door verfterkende geneesmiddelen voorafgaan, voornamelijk wanneer reeds eene fluipende koorts daarmede gepaard gaat.

§. 818.

Om den Polyp der Baarmoeder weg te nemen, kent men verfcheidene middelen: 1) het afdraaijen en uittrekken; 2) de afbinding; 3) het bijtmiddel of gloeijend ijzer; 4) het uitfnijden.

§. 819.

Het afdraaijen en uittrekken van den Polyp, indien mogelijk met de hand of met eene Polyptang, is geene aanprijzenswaardige methode, wijl zulks dikwerf zeer pijnlijk is, en tot ontfteking en bloedvloeijingen, tot uitzakking en omftulping der Baarmoeder aanleiding geeft.

§. 820.

Meer voorkeur verdient de afbinding, of met eenen, uit gewaste draden vervaardigden, ftrik, door middel van de hand alleen (*), of met een inftru-

(*) De Schrijver heeft twee Baarmoederpolypen op deze wijze zeer gelukkig afgebonden, zonder zich van eenen Polypafbinder te bedienen. De eene Polyp was zelfs digt aan den bodem der Baarmoeder geplaatst,

ſtrument, hetwelk onder den naam van Polypafbinder bekend is.

§. 821.

Men kent verſcheidene uitvindingen van Polypafbinders. Daartoe behooren de inſtrumenten van LEVRET, KECK, HERBINIAUX, CONTIGLI, DENMANN, JOHN HUNTER, SCHARP, DAVID, DESSAULT, RICHTER en GÖRZ; KLETT, NISSEN en JÖRG; STARK, LÖFFLER, WOLF, CULLEVIER, BOUCHER en SAUTER; ZANG, CLARKE, RIBKE, en meer andere. De Polypafbinders van NISSEN, KLETT, LÖFFLER, RIBKE en BOUCHER, met de door SAUTER gemaakte verbetering, prijzen zich door derzelver bruikbaarheid het meeste aan.

§. 822.

Bij de afbinding van eenen Baarmoederpolyp gaat men op de volgende wijze te werk: Nadat men des noods, om de Operatie gemakkelijk te maken, vooraf een ontlastmiddel toegediend, of eene klisteer gezet heeft, plaatſe men de zieke half liggende en half zittende dwars in het bed, en drage men zorg, dat bijzonder de bilnaad en den omtrek van het zitbeen vrij blijve, om de hand en de inſtrumenten ongehinderd te kunnen inbrengen. De Arts, die zich voor de zieke plaatst, onderzoekt nog eens naauwkeurig, om zich van de geſteldheid, grootte en lengte van den Polyp, alsmede van de plaats van deszelfs aanhechting, naauwkeurig te overtuigen. Daarop brengt hij, bij voorbeeld, het met olie beſtreken Nisſenſche inſtrument, vereenigd, en met een' draad, zonder daaraan gemaakten ſtrik, zoo diep in de ſchee-

de,

de, totdat het boveneinde aan de plaats gebragt is, waarover hij den ſtrik gemakkelijk aanleggen kan. Nu neemt hij de ſtift er uit, waardoor beide buizen vereenigd zijn, houdt de eene buis ſtijf en onbewegelijk vast, doch de andere brengt hij om het ligchaam van den Polyp heen, zoodat derzelver kromte altoos naar den Polyp gekeerd is, en de buis eindelijk weêr op derzelver eerſte plaats komt, waar die, door middel van de ſtift, met de andere buis vereenigd wordt. Alsdan worden de draden als naar gewoonte en zoo lang aangetrokken, totdat de lijderes pijn gevoelt. In het vervolg kan men om het lijf een' band, of een breed lint aanleggen, waaraan, door twee, in de nabijheid der liesſtreek aangelegde, ſmalle bandjes, de buizen van het inſtrument vastgemaakt worden. Naderhand moet men drie of vier malen daags de draden ſterker aanhalen, om den Polyp geſtadig meer en meer zamen te binden, en deszelfs ſcheiding van de organiſche gemeenſchap te bevorderen. Daar men echter bij het aanhalen van den draad ligt te ſterk trekken kan, zoo heeft JÖRG aan dit inſtrument eene verandering gemaakt, ten gevolge waarvan de beide buizen door eenen daaraan bijgebragten ring en klem, nadat dezelve om den Polyp heen gelegd zijn, zich niet weder van elkander verwijderen kunnen, en het ſpannen van den draad door eene ſchroef allengskens en met meerdere voorzigtigheid kan bewerkſtelligd worden.

§. 823.

Een ſoortgelijk gebruik, als met het Nisſenſche inſtrument, heeft bij de werktuigen van KLETT en

en LÖFFLER plaats; alleenlijk verschilt de laatstgenoemde in de verbetering, welke de uitvinder later bekend maakte, en ten gevolge waarvan beenen kogels, gelijk aan de Polypafbinders van BOUCHER en RIBKE, aangebragt werden, om den stéel van den Polyp te beklemmen.

§. 824.

De eenvoudigste, gemakkelijkste, goedkoopste en ligtst in het werk te stellen wijze, om den Baarmoederpolyp af te binden, is, ten minste naar de verzekering van den uitvinder, die van SAUTER, waartoe het instrument van BOUCHER hem op de gedachte gebragt heeft. Het geheele werktuig bestaat uit twee staafjes van balein, eene zijden koord, ongeveer zes en dertig stuks kleine bolletjes, die van eenen gewonen paternoster, welken de Roomschgezinden gebruiken, kunnen genomen worden, en uit twee van hoorn vervaardigde bolletjes. De wijze van aanwending is als volgt: de twee staafjes van balein, als twee geleiders, worden beide met de strikken op den wijsvinger der linkerhand, achter en over den Polyp, bij elkander gebragt, de eene geleider vastgehouden, en de andere aan den Polyp gelegd en naar voren gebragt; even zoo wordt de vastgehouden geleider naar de tegenovergestelde zijde gebragt, en beide van voren met elkander vereenigd. Daarop worden de beide einden der koord vastgehouden en de bolletjes opgeschoven, totdat het bovenste tegen de vereeniging van de beide openingen der geleiders komt. Dan worden de beide geleiders, benevens het snoer bolletjes,

zoo lang in de hoogte gebragt, totdat men befpeurt, dat de ftrik het einde van den wortel des Polyps bereikt heeft. Vóórdat men nu de geleiders wegneemt, worden de beide koordeinden, welke uit de beide gaten van het onderfte bolletje hangen, op de wijze der Heelmeesters geknoopt, en de ftrik door de naár boven drukking der bolletjes zoo vernaauwd, dat die eenigzins vast om den fteel zit; hierop worden de beide geleiders aangetrokken, en verrigt men de afbinding, zoo vast als noodig is.

§. 825.

Zoo de afbinding van den Polyp met eenen draad alleen gefchieden kan, dan maakt men daaraan eene lus, brengt deze tot aan den fteel van den Polyp, laat aan het eene einde eenen helper trekken, terwijl men met eenen vinger der ingebragte hand den Polyp eene drukking toebrengt, om te beletten, dat dezelve niet affcheure. Waar dit niet mogelijk is, kan de lus door de aangebragte bolletjes vernaauwd en de Polyp beklemd worden.

§. 826.

De Polyp afgebonden zijnde, kunnen er verfcheidene toevallen ontftaan, die de behandeling van den Arts vereifchen. Hiertoe behooren: ontftekingskoorts, pijnen, kramp, bloedingen en toevallen door de drukking van den geftadig zwellenden Polyp. Buitendien prijze men de geftrengfte rust in het bed, eenen doelmatigen leefregel en infpuitingen in de Scheede uit een aftrekfel van kamillen of aroma-

 ti-

tische kruiden aan, welke des te noodzakelijker zijn, wanneer de Polyp tot rotting overgaat, en eene stinkende uitvloeijing te weeg brengt.

§. 827.

De tijd, wanneer de Polyp zich geheel affcheidt, kan niet altijd naauwkeurig bepaald worden. Dit hangt zeer dikwijls van de dikte des steels, van deszelfs vasthechting en mogelijke beklemming af. De Schrijver zag den Polyp op den derden en vierden dag afvallen. In andere gevallen volgt deszelfs loslating eerst op den achtsten en negenden dag. De Polyp klein zijnde, volgt, bij deszelfs volkomen afsterven, den trek, die met den draad of het instrument gedaan wordt. Somtijds valt dezelve daarmede af, wanneer de zieke van ligging verandert, in het bed knielt of opstaat. Doch een Polyp, die eenen grooten omtrek heeft, moet met eene kleine tang of het Polypinstrument van LEVRET uit de Scheede getrokken worden. Somtijds kan er eene vroedkundige tang vereischt worden, zoo als SAUTER, bij eenen Polyp van twee en een half pond gewoon gewigt, zich genoodzaakt zag, des Schrijvers tang te gebruiken, en ter uithaling zoo veel kracht in het werk te stellen, als bij de geboorte van een beklemd hoofd noodzakelijk zou geweest zijn. Somtijds bespeurt men, schoon men de afbinding verscheidene malen op nieuw sterk aangelegd, of den Polyp dagelijks vaster beklemd had, nogtans niet het minste blijk van affcheiding. Om in zulk een geval de zieke van den last en den stank te bevrijden, is het raadzaam, om den Polyp gedurende

de

de afbinding af te ſnijden, hetgeen zonder pijn en bloeding geſchieden kan, gelijk zulks de door MILLERET (*) medegedeelde Operatie getuigt.

§. 828.

Als er bij het afvallen van den Polyp eene bloeding ontſtaat, dan wende men inſpuitingen uit een aftrekſel van kamillen met rozebladen, of eene oplosſing van loodſuiker in kalkwater aan, vermijde echter te prikkelende inſpuitingen, wanneer er verſchijnſelen eener baarmoederontſteking zich voordoen. De, na het afvallen van den Polyp ontſtane, bloeding kan in vele gevallen zeer heilzaam zijn. Naderhand doet men, vooral bij meerdere afzondering van ſtinkende materie of etter, dikwijls inſpuitingen uit het aftrekſel van kamillen. En bijaldien deze toeſtand met hevige kramppijnen der Baarmoeder gepaard gaat, en deze zeer gevoelig en pijnlijk is, dan worden inſpuitingen uit een aftrekſel van het bilſen- en ſcheerlingkruid aangeprezen. Allengskens gaat men tot zamentrekkende inſpuitingen over, om de te ſterke afſcheiding te beperken, en de geregelde zamentrekking der vaten te bevorderen. Tot dit einde wordt een afkookſel der kina of wilgenbast, met het kalkwater, de tinctuur van myrrhe e. d. g. aangeprezen. — De algemeene behandeling moet naar den toeſtand der zieke ingerigt worden.

Me-

(*) MILLERET, over eenen Moederpolyp. In het *Journal de Médecine, Chirurgie, Pharmacie etc. Tom.* 49. *Année* 1778. *Janvier-Juin, à Paris, chez Thiboust.* 8°. en RICHTERS *chirurg. Bibliotheek.* V. *Bd.* 1e. *St. S.* 195. 8°.

Menigmaal is er flechts een zachtvoedende leefregel noodig. In andere gevallen verdient de, na het afvallen van den Polyp overblijvende, ontftekingskoorts, of de aanmerkelijke verzwakking door voorafgegane bloedvloeijing, de meeste opmerkzaamheid. In het eerfte geval heeft de geneeswijze als bij de ontftekingskoorts plaats; in het tweede geval moet men de verminderde werkzaamheid der reproductie, door daartoe gepaste geneesmiddelen, benevens een doelmatig diëet, opbeuren.

§. 829.

De methode, om de Polypen door het bijtmiddel of gloeijend ijzer te vernielen, is ook niet aan te raden. Het werkt te langzaam: de Polyp wordt flechts verkleind, maar nooit geheel vernield, en groeit ligtelijk weder aan, bijzonder, dewijl de fteel, welke zich dikwijls zeer diep in de Baarmoeder geplaatst heeft, door de ontftane ettering zelden opgelost wordt. Intusfchen heeft toch de Schrijver in een geval, ruim twee jaren geleden, te Berlijn het bijtmiddel met een zeer goed gevolg aangewend. Hij had bij eene jonge Vrouw, die zelfs nog haar Hymen had, eenen Polyp der Baarmoeder gelukkig afgefneden, en naderhand, toen hij de volkomene fluiting van den moedermond verwachtte, voelde hij, dat deze zich niet floot, en fteeds zoo ver geopend bleef, dat men den top van den vinger tot in den binnenften moedermond brengen kon. Tegen zijne verwachting voelde hij nog boven dezen twee kleine Polypen, den eenen zoo groot als eene hazelnoot, den anderen als

eene

eene erwt, digt naast elkander. Deze verhinderden de geregelde contractie van den Uterus en bragten nog ſtoringen in de maanſtonden voort. Aan afbinding en afſnijding was hier, waar zich ook de opening van het door den eerſten Polyp zeer verwijde Hymen te zamengetrokken had, volſtrekt niet te denken. De Schrijver bragt nu het eerst door de ſchacht van eene pen, waaraan hij een rond ſtaafje vastmaakte, den helſchen ſteen binnen, raakte daarmede dikwerf den Polyp aan, liet inſpuitingen uit een aftrekſel der cicuta met herb. salv. doen en had het genoegen te zien, dat ongeveer tien dagen daarna de kleine Polypen, geheel week en opgelost, zich afzonderden. De Baarmoeder ſloot zich volkomen, de dwarsſpleet werd gevormd en de maanſtonden bekwamen eenen geregelden loop. Nog niet lang geleden — ruim anderhalf jaar na de Operatie — heeft de Schrijver de geöpereerde gezien, en zich over hare volkomene herſtelling hartelijk verheugd.

§. 830.

Het affnijden der Polypen verdient veel meerdere aanprijzing, dan men tot nu toe gebruik daarvan maakte. Gewoonlijk bepaalt men het alleenlijk in de volgende gevallen: 1) wanneer de Polyp reeds vóór de uitwendige teeldeelen hangt, of zóó in de Scheede bevestigd is, dat men denzelven gemakkelijk met eene tang kan uittrekken, maar tevens ook de ſteel, welke aan de lippen van den moedermond, of aan den Baarmoederhals is vastgehecht, zeer dun is, en de Polyp zelfs te voren niet ſterk

gebloed heeft; 2) wanneer de Polyp, nadat de afbinding heeft plaats gehad, eenige dagen vast genoeg is beklemd geworden; vooronderfteld, dat, bij eene toereikende lengte van den Polyp, de affnijding onder het afgebonden deel mogelijk zij; 3) wanneer de Polyp, wegens eenen zeer peesachtigen fteel, na de afbinding zich niet loslaat; 4) wanneer de Polyp eene omftulping der Baarmoeder ten gevolge heeft, en met dezelve zeer gevaarlijke verfchijnfelen, welke fpoedig moeten weggenomen worden, gepaard gaan. De fpoedige affnijding van den Polyp, en de kort daarop in het werk te ftellene repofitie van den omgeftulpten baarmoedermond is des te noodzakelijker, wanneer deze bij het uitzakken van den Polyp plotfelijk ontftaan is.

§. 831.

De Schrijver echter geeft niet alleen in de op §. 830 bijgebragte, maar in alle gevallen aan het affnijden boven het afbinden de voorkeur, wanneer de Polyp eenen fteel heeft, die bereikt kan worden, om het even of dezelve zich aan den bodem, aan het ligchaam, of aan den hals der Baarmoeder vastgehecht hebbe. De wezenlijke voordeelen zijn: de mindere pijn, welke de zieke door de Operatie ondergaat; de kortere tijd van derzelver voleinding; de onbeduidende, zeer dikwerf geheel ontbrekende toevallen, gedurende en na dezelve; het vermijden van den, na de afbinding ontftanen, ftank der rotting en der uitvloeijing van eenen ftinkenden etter, der ftoringen van den ftoelgang en der pislozing; de verwijdering van angst en onrust der zieke

in

in dagen, wanneer zij anders het afbindingsinſtrument bij zich moet dragen; de minder te vreezene omſtulping der Baarmoeder (*); het ligter voorkomen van het afſcheuren des Polyps; de meerdere zekerheid tegen het wederontſtaan na eene volkomene uitſnijding; het ſpoedig verlaten van het bed, daar de toevallen meestal zeer onbeduidend zijn (†); het gemakkelijker onderzoek van de holte der

(*) De Schrijver behandelde eene Vrouw met eene volkomene omſtulping der Baarmoeder, welke na de afbinding van den Polyp ontſtond, en waarbij de omgeſtulpte bodem der Baarmoeder reeds zoo met den uitgezetten moedermond door adhaesive ontſteking vergroeid was, dat die niet weder terug konde gebragt worden. Even zoo ſneed de Schrijver bij eene Vrouw eenen grooten Polyp uit den bodem der Baarmoeder, welke een of twee jaren te voren de afbinding ondergaan had. De Arts, die de Operatie verrigt had, was van gevoelen, dat er geen Polyp in den Uterus beſtond. De bloedſtortingen hielden met eene aanmerkelijke vermagering der zieke aan, de Schrijver werd geraadpleegd, en vond eenen grooten Polyp zeer duidelijk op den bodem der Baarmoeder, welken hij eenige dagen na het onderzoek gelukkig had afgeſneden. De Vrouw bevond zich drie jaren daarna in den besten welſtand.

(†) De Schrijver heeft bij eene Vrouw, die twaalf mijlen van Berlijn af woonde, eenen Polyp uitgeſneden, en vier dagen na de Operatie vertrok zij weder. Nu onlangs verrigtte hij in het Verloſſings-Inſtituut der Koninklijke Univerſiteit, in tegenwoordigheid zijner leerlingen, de Uitſnijding, met dat gelukkig gevolg, dat de geöpereerde, door eene oppaster vergezeld, daags na de Operatie naar huis keerde.

der Baarmoeder kort na de Operatie; de onbeduidende, meestal en bijzonder bij variceuse of aanvankelijke verharding der Baarmoeder, zelfs hoogst weldadige bloeding, om de ontsteking te verhoeden, de ziekelijke zwelling eerder weg te nemen, en de geregelde contractie der Baarmoeder te bevorderen; de uitvoering der Operatie, zonder de zieke te ontblooten, enz. De tegenkantingen der vijanden van het affnijden der Polypen of onervarene Nieuwelingen, die nimmer deze Operatie ondernomen of gelegenheid hadden, om dezelve met de afbinding naauwkeurig te vergelijken, kwamen den Schrijver toen volstrekt niet genoegzaam voor, om van denkbeelden te veranderen en het afbinden boven de affnijding te stellen, waar deze maar eenigzins mogelijk is; en in geval, wegens den breeden basis, waarmede een Polyp op den bodem of aan het ligchaam der Baarmoeder zit, het affnijden met de schaar niet mogelijk ware, dan zal de Schrijver de afbinding verkiezen, opdat door het beklemmen de steel gevormd worde, en alsdan den Polyp onder de afbinding affnijden, om de zieke vroeger van den angst, den last, den stank en andere toevallen te bevrijden. Het is niet te ontkennen, dat tot het affnijden der Polypen eene kleine en in het voelen zeer geoefende hand behoort; die deze niet heeft, dien zal de Operatie in vele gevallen volstrekt niet gelukken. De Schrijver (*), dien het gelukt is eenen Polyp bij eene Vrouw met het nog aanwezige Hymen af te snijden, zonder het-

zel-

(*) Zie §. 829.

zelve, offchoon zeer gefpannen, te befchadigen, mogt de Uitfnijding met de fchaar eene zegepraal over de afbinding noemen; want deze was in dit geval volftrekt niet mogelijk, zonder het Hymen vooraf te vernielen, en zelfs dan zoude het inbrengen, bij voorbeeld van het inftrument van BOUCHER of dat van RIBKE, zeer moeijelijk geweest zijn.

§. 832.

Tot het affnijden der Polypen bedient zich de Schrijver van twee fcharen, die, van de vereeniging der beide bladen af tot aan derzelver bovenfte ftompe einde gerond, van voren bijna als eene Sonde uitloopen, en naar de rigtingslijn van het bekken gekromd zijn. De eene heeft de lengte van negen en $\frac{3}{4}''$ en de andere die van tien en $\frac{1}{2}''$, welke met eene fterke kromming voorzien is, om Polypen, die hooger op den bodem der Baarmoeder vastzitten, te kunnen affnijden. De bovenfte kromming der bladen komt met de tegenovergeftelde kromming van het handvatfel overeen, zoodat de fchaar bijna eene Latijnfche S vormt.

§. 833.

De Operatie zelve wordt door den Schrijver op de volgende wijze verrigt: 1) vooraf zorgt hij voor ontlasting van den endeldarm en der pisblaas, opdat noch de hand noch het inftrument eenig beletfel in de Scheede vinde (*). 2) De zieke worde dwars in

(*) In een geval, waar de Schrijver eenen Polyp uitfneed, vond hij eene volkomene uitzakking der Scheede; dit verzwaarde wel, maar verhinderde het inbrengen van het inftrument niet.

in het bed geplaatst. 3) Zoo de Polyp zich zeer hoog op den bodem der Baarmoeder vastgehecht heeft, dan brengt hij, wanneer het noodzakelijk en mogelijk is, de eene hand, meestal de linker, met olie en pomade bestreken, konisch gevormd, in zeer spirale bewegingen, door den ingang der Scheede, achter en onder den Polyp omhoog naar den steel; wanneer echter de Polyp aan het ligchaam of slechts aan den hals der Baarmoeder zit, of de steel ligtelijk kan bereikt worden, dan gebruikt de Schrijver slechts twee vingeren als geleiders van het in te brengen instrument. Het afsnijden is het gemakkelijkste, wanneer eene omstulping der Baarmoeder daarmede gepaard gaat; als de steel moeijelijk te bereiken is, dan moet men den Polyp vooraf door eenen helper allengskens eenigzins in de Scheede laten trekken, hetgeen de Schrijver eenmaal door middel van eenen haak bewerkstelligde. 4) Langs de vingers of de hand brengt de Schrijver nu de matig verwarmde en aan het boven sondevormig einde met olie bestrekene schaar tot aan den steel van den Polyp, snijdt, dien tusschen den wijs- en middelsten vinger houdende, onder de vingers af, en brengt dien, klein zijnde, met dezen, dadelijk uit de Baarmoeder en de teeldeelen naar buiten; zoo dit niet mogelijk zij, dan bedient hij zich van eene kleine, naar die van LEVRET gelijkende Polyptang, welker lepels gescheiden zijn, en even als zijne geboortetang door de draaibare as vereenigd kunnen worden. 5) De bloeding na de Operatie is ten minste bij de, door den Schrijver verrigte, Operatiën onbeduidend, en men haaste zich niet,

de-

dezelve zonder dringende aanwijzing te ſtillen, daar dezelve, gelijk reeds gezegd is, weldadig werkt, de ontſteking verhoedt, de uitgezette en variceuſe vaten bij de zwelling van den Uterus ontledigt en derzelver geregelde contractie bevordert. Mogt er eene aanmerkelijke bloeding ontſtaan, dan bedient men zich van inſpuiting uit wijnazijn met water in de Baarmoeder, en brenge eenen cylindervormigen, uit fijne ſpons geſneden' en in gemeld vocht gedoopten tampon, waaraan een ſnoer is vastgemaakt, door middel van een baleinen ſtaafje er in, hetwelk men eenigzins ſterk aandrukt, en er weder uitneemt, zoodra men geene bloeding meer te vreezen heeft. 6) Na de Operatie bevele men rust aan, eene horizontale ligging op zijde en behandele de zieke antiphlogistisch. Na eenige dagen laat men een afkookſel van cicuta en naderhand met wat kalk- of loodwater in de Baarmoeder ſpuiten. Als de ſtank van het ontlaste vocht opgehouden heeft, dan kieze men tot inſpuitingen een adstringerend aftrekſel in den beginne uit de flor. rosar. rubrarum met herba salviae, en vervolgens van cortex chinae, quercus, radix tormentillae — bistortae e. d. g., en handele gelijk bij §. 828 is aangewezen.

§. 834.

Nadeelige gevolgen, de wondkoorts en een zachte graad van Metritis uitgezonderd, zijn na het afſnijden der Polypen niet te vreezen, en zelfs deze toevallen zijn zoo onbeduidend, dat die met de zoodanigen, welke de afbinding vergezellen, volſtrekt niet kunnen vergeleken worden. Omſtulping der Baarmoeder, nabloedingen en het wederontſtaan van

ee-

eenen Polyp heeft de Schrijver nimmer waargenomen. Ook de Hofraad BENJAMIN OSIANDER ſnijdt de Polypen zonder onderſcheid uit, en heeft zelfs elke andere methode laten varen. De manier en wijze, hoe hij daarbij te werk gaat, en van welke inſtrumenten hij zich bedient, is den Schrijver onbekend; ten gevolge zijner verklaring in de *Göttingſche gelehrten Anzeigen* wilde hij die ter zijner tijd mededeelen (*). Daar zich nu de Schrijver in alle gevallen overtuigd heeft, dat het uitſnijden van den Polyp, door eene voornamelijk in het betasten en opereren geoefende hand, altoos zonder gevaar geſchieden kan, de zieke vroeger en zekerder, zonder wederkeering van het misgewas, genezen wordt, en mindere pijnen en toevallen, dan de afbinding, veroorzaakt, zoo gevoelt hij zich geregtigd, de Uitſnijding boven de afbinding aan te bevelen, waar zulks maar eenigzins mogelijk is.

Over de Polypen in de Scheede.

§. 835.

Even als er in de Baarmoeder Polypen voorkomen kunnen, zoo vindt men ook ſoortgelijke misvormingen, die onmiddellijk in de Scheede ontſtaan. Derzelver Diagnosis is niet moeijelijk, daar men die zeer geſchikt en vroeg genoeg met het gevoel ontdekken kan. — De toevallen, welke dezelve ver-

(*) Wij verwachten van den Zoon des beroemden Overledenen, hetgeen de Vader door zijnen dood verhinderd is geworden te leveren.

veroorzaken, zijn minder gevaarlijk, dan die der Baarmoederpolypen. Alleenlijk veroorzaken dezelve, in grootte toenemende, drukking op de pisblaas en den endeldarm; van dáár ſtoring in de verrigtingen der ſtoel- en pisontlastingen. — De oorzaken zijn dezelfde, als die der Baarmoederpolypen, bijzonder veneriſche beſmetting, chankers en zweren in de ſcheede, ontſteking en verwonding derzelve, witte vloed en dergelijken. — De genezing vereischt, met eene behoorlijke opmerkzaamheid op de aanleidende oorzaak, de Uitſnijding, of de afbinding. In het laatſte geval heeft men zeldzamer een inſtrument noodig, en de hand of de vinger alleen zijn voldoende, om den band aan te leggen.

LITTERATUUR.

§. 836.

POLYC. THEOPH. SCHACHER, *programma de polypis. Lips.* 1721. 4°.

F. HOFFMANN, *de praecavenda polyporum generatione. Hal.* 1736. 4°.

LEVRET, *Essais sur l'abus des règles générales et contre les préjugés, qui s'opposent au progrès de l'art des accouchemens. Par.* 1766. 8°.

Dezelfde, *observations sur la cure radicale de plusieurs polypes de la matrice de la gorge et du nez. ib.* 1771. 8°.

TANNER, *de polypo feliciter ex utero extirpato. Argent.* 1771. 4°.

HERBINIAUX, *parallèle des instrumens pour la ligature des polypes dans la matrice. la Haye* 1771. (RICHTER's *chirurgiſche Bibliothek.* II. *B. S.* 72.)

Dezelfde, *traité sur divers accouchemens laborieux et sur les polypes de la matrice. Brux.* 1782. 8°.

BELLETESTE, *diss. sistens ligaturae polyporum uteri instituendae novam methodum anteponendam. Par.* 1774. 4°.

DU FRÈSNE, *ergo ligaturae polyporum uteri nova methodus anteponenda. ib.* 1774. 4°.

GOERZ, *novum ad ligaturam polyporum uteri instrumentum. Goett.* 1783. 4°. (RICHTER's *chirurgische Bibliothek. B.* VIII. *p.* 250; en deszelfs *Beginselen der Heelkunde. B.* I. §. 625. *Tab.* II. *Fig.* 5, 6.)

A. G. RICHTER, *Beginselen der Heelkunde.* I. Deel, bl. 317. *Amst.* 1784. met pl. (bevat eene Afbeelding van den, door KECK verbeterden, Polypafbinder van LEVRET.)

TRIEBEL, *de concrementis polyposis. Erlang.* 1787. 4°.

HASSELBERG, *commentatio chirurgica, in qua novum ad ligaturam polyporum instrumentum proponit. Gryph.* 1788. 4°. Men vergelijke ook DESSAULT's *auserlesene chirurgische Wahrnehmungen. Frankf.* 1799. VIII. *Bd. p.* 89. *tab. fig.* A. B. C.

NISSEN, *de polypis uteri et vaginae, novoque ad eorum ligaturam instrumento. Goett.* 1789. 4°. (*Gött. Anz.* 1790. *p.* 569.)

ED. SANDIFORT, *de tumoribus utero annexis*; in deszelfs *obs. anat. path. Libr.* I. *Cap.* 8.

ZEITMANN, *de signis et curatione polyporum uteri. Jen.* 1790. 4°.

HEINZE, *de ortu et discrimine polyporum, praecipue polyporum uteri. ib.* 1790. 4°. (*neueste Sammlung für Wundärzte* II. N°. 3. STARK's *Archiv.* III. *B. p.* 338.)

ROTHBART, *de polypis uteri. Erford* 1795. 4°.

KLUG, *historia instrumentorum ad polyporum extirpationem eorumque usus chirurgicus. Hal.* 1797. 4°.

J. VAN DER HAAR, *korte Beschrijving en Afbeelding van een Werktuig, waarmede men de vleeschuitwassen in de Baarmoeder, enz. afbinden kan*; in deszelfs *uitgezochte Genees- en Heelkundige Mengelschriften.* II. Deel, Afd. XV. bl. 82. *Amst.* 1797. met pl.

DES-

DESSAULT's *chirurgische Nachlass.* III. *B. p.* 421.

Dezelfde, *auserlesene chirurgische Wahrnehmungen.* VIII. *B. Frankf. a. M.* 1799. *S.* 84. *m. e. K.*

———— *über die Organisation der Mutterpolypen und ihre Behandlung*; in de *Abhandl. über die Krankheiten der Harnwege. S.* 421.

CONTIGLI, *Raccolta di opusculi medico practici. Vol.* III. *p.* 139; in ESCHENBACH's *vermischten medicinisch-chirurgischen Bemerkungen.* 2e. *Sammlung*, *Fig.* 2, 4.

F. A. WALTER, *von den Mutterpolypen, in* SCHWEICKHARD's *Magazin für Geburtsh. H.* 1. *St.* 2.

SABATIER's *Lehrbuch für prakt. Wundärzte.* I. *Th. Berl.* 1797. *S.* 292.

STARK's *Archiv für die Geburtshülfe.* I. *Bd.* 2e. *St. S.* 151.

Dezelfde, *von den Mutterpolypen*; in deszelfs *Archiv* I. *Bd.* 3e. *St. S.* 1—27.

KLETT, *Aenderung des Davidischen Polypeninstruments*; in STARK's *Archiv.* III. *Bd.* 3e. *St.*

LÖFFLER's *Beschreibung eines Polypenunterbinders*; in STARK's *Archiv.* IV. *Bd.* 2e. *St. S.* 308.

Dezelfde, *Verbesserung des Boucherischen Polypeninstruments*; in HUFELAND's *Journ. der prakt. Arzneyk.* XVI. *Bd.* 4e. *St. S.* 65.

BELL's *Lehrbegriff der Wundarzneyk.* VII. *Th.* 3e. *Aufl.*

LODER's *chirurgisch-medicinische Beobachtungen.* I. *Bd. Taf.* 2. (bevat eene Afbeelding van eenen door DAVID uitgevonden' Polypafbinder.)

BERNSTEIN's *Beschreibung eines neuen Instruments zur Unterbindung der Mutterpolypen*; in LODER's *Journ. für die Chirurgie.* II. *Bd.* 4e. *St.* (Alwaar men de Beschrijving en Afbeelding van het Instrument van BOUCHER vindt.)

LE FAUCHEUX, *sur les tumeurs circonscrites et indol. du tissu cellul. de la matrice et du vagin. Par.* 1802. (Bevat eene Beschrijving van het Instrument van CULLERIER.)

J. J. SEGARD, *sur les polypes utérins. Par. an* XII. 4°. *avec* 3 *planches.*

P. J. ROUX, *mémoire sur les polypes utérins.* V. *Mélanges de chirurgie et de physiologie. ib.* 1809. 8°.

P. NAUDIN, *sur les polypes utérins. ib.* 1813. 4°.

SAUTER's *einfache und leichte Methode zur Unterbindung der Gebärmutterpolypen; in* B. VON SIEBOLD's *Chiron.* II. *B.* 2. *St. S.* 420.

JÖRG, *von den Polypen des nicht schwangern Uterus;* in deszelfs *Handbuch der Krankheiten des Weibes,* (met eene door hem verbeterde Polypafbinder van NISSEN).

ZANG, *Darstellung blutiger heilkund. Operationen. Wien.* 1813. I. *Th. S.* 436. (Beschrijving der, door BICHAT vereenvoudigde en door GOTTLOB SCHREGER verbeterde, Methode van DESSAULT, benevens Afbeelding van het Instrument).

CLARKE, *on those diseas. of fem. which are attend by discharg. Lond.* 1814. *Tab.* X. (Beschrijving en Afbeelding van een verbeterd Afbindingsinstrument van LEVRET).

TH. DUCAMPS, *sur les polypes de la matrice et du vagin. Par.* 1815. 4°.

HAUK, *über Gebärmutterpolypen;* in RUST's *Magazin* II. 2. *S.* 264. en III. 1. *S.* 153. 1817. (Beschrijving en Afbeelding van den Polypafbinder van RIBKE).

JOHN BURN's *Grundsätze der Geburtshülfe. Stettin* 1820. *S.* 123.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET VLEESCH- EN SPEKGEZWEL (*Sarcoma et Steatoma*) EN DE BEEN- EN STEENACHTIGE VERGROEIJINGEN DER BAARMOEDER.

I.

Over het Vleesch- en Spekgezwel der Baarmoeder.

§. 837.

De Baarmoeder, met eenen zeer hoogen graad van voortbrengingskracht bevoorregt, gaat ſomtijds tot masſa's over, die alle de eigenſchappen van een Vleesch- of Spekgezwel bezitten. Eigenlijk is deze ziekelijke ſtofverwisſeling in eene verdikking der zelfſtandigheid met vermeerderden omvang van den Uterus gelegen, zonder verſchijnſelen van scirrheuſe verharding, en verhoudt zich even als aan andere deelen en organen van het ligchaam.

§. 838.

Het Vleesch- of Spekgezwel der Baarmoeder ontſtaan op de eene of andere plaats van den Uterus, aan den bodem, het ligchaam of den hals (*). Nu eens

(*) Zie LODER'S *Journal für die Chirurgie, u. ſ. w.* III. *Bd.* 4e. *St. S.* 649. (*Steatomatöses Gewäsch des Gebärmutterhalſes, beobachtet durch* Dr. MICHAËLIS.)

eens beſlaan dezelve de voorſte, achterſte, linker of regter omtrek, en worden bijzonder het Steatoma, onmiddellijk onder het buitenſte vlies der Baarmoeder, hetwelk eene verlenging is van het buikvlies, gevormd; dan eens ontſtaan dezelve in het tusſchenweefſel, en dringen of naar buiten of in de holte der Baarmoeder door (*). — In zeldzame gevallen is het ganſche ligchaam der Baarmoeder tot eene Sarcom- of Steatomaardige masſa ontaard, gelijk de Schrijver meermalen heeft waargenomen.

§. 839.

De grootte der Vleesch- en Spekgezwellen, welke op ſommige plaatſen der Baarmoeder ontſtaan, is onderſcheiden. Men vindt dezelve van de grootte van een duivenei, tot aan die, welke het hoofd van een volwasſen mensch overtreft, en kunnen eenige looden, maar ook vele ponden wegen (†).

Ken-

(*) De Schrijver heeft een Spekgezwel waargenomen, dat zich tusſchen den voorſten wand der Baarmoeder en de pisblaas, waar beide organen door eene plooi van het buikvlies met elkander verbonden worden, geplaatst had. Men zie LUCINA I. *Bd.* 1e. *Heft*, §. 87. Ook bezit de Schrijver eene Baarmoeder, welke geheel aan den bodem een Spekgezwel had. Bij eene, aan de longtering geſtorvene, zwangere Vrouw, bij welke hij terſtond na haren dood de keizersſnede verrigt heeft, vond hij vijf vleeschachtige uitwasſen aan den achterſten wand der Baarmoeder.

(†) Een Spekgezwel der Baarmoeder van eene verbazende grootte bevindt zich in de verzameling van het Anatomisch Theater te W u r z b u r g. Van zulk een ge-

waagt

Kenteekenen.

§. 840.

Zoo lang het Vleesch- en Spekgezwel nog klein, en op eene onbereikbare plaats der Baarmoeder, bij voorbeeld aan den achterſten wand, gelegen zijn, dan is de Diagnosis moeijelijk. Maar wanneer het gezwel grooter wordt, en zich in het bekkenhol, en boven hetzelve in het groote bekken, vooral naar voren verſpreidt, dan is de herkenning niet zoo moeijelijk. Men gevoelt daar ter plaatſe een ongewoon, meer of min ongelijk, ſomtijds hobbelig gezwel, hetwelk den drukkenden vinger meer of min weêrſtand biedt, naar mate de zelfſtandigheid vaster of weeker, meer Sarcomateus of Steatomateus is. Aan het ſcheededeel vindt men, wat zelfſtandigheid, vorm, lengte en dikte betreft, geene ontaarding, wanneer deze gezwellen zich niet oorſpronkelijk aan den hals der Baarmoeder gevormd of van derzelver ligchaam zich daarheen verſpreid hebben. In dit geval zijn alleenlijk de lippen van den moedermond omgekruld, hobbelig, meer of min gezwollen, maar zonder pijn; waardoor dit ziekteverſchijnſel zich van den scirrhus en kanker onder-

ſcheidt.

waagt ook SCHMIDTMÜLLER in zijn *Handbuch mediciniſcher Geburtshülfe*, *Seite* 38. Te Wurtzburg ontdekte de Schrijver zoodanig eene, bij eene Boerin, welke hem raadpleegde, en eerst voor zwanger gehouden werd. Dezelve beſloeg het geheele bekkenhol, en ſtak anderhalve hand breed boven de ſchaambeensvereeniging uit. Eindelijk kwam er buikwaterzucht bij.

ſcheidt. Somtijds is maar ééne lip van den moedermond ontaard, terwijl de andere geheel niet misvormd is. Den moedermond vindt men meer of min geopend; en door deszelfs inwendige opening komen maſſa's naar binnen, welke, door de inwendige zelfſtandigheid der Baarmoeder, nabij derzelver hals, doorgedrongen waren, en op het gevoel zoo ongelijk, maar harder dan bloemkool zijn. Somtijds ſtrekken deze zich in groote lappen tot beneden in de ſcheede uit, zijn met eene ſlijm-bloederige of sereuſe uitvloeijing vergezeld, en worden hier en daar bij ſtukken afgezonderd, welke het voorkomen van verteerde klompen vet, of als het zeer uitgeweekte weefſel eener lever van eene bleeke kleur hebben. Op de ſcheiding volgt gewoonlijk eene onbeduidende bloedvloeijing, waardoor deze afzondering zich van die carcinomateuſe uitwasſen bij den kanker der Baarmoeder onderſcheidt.

§. 841.

Als het Vleesch- of Spekgezwel aan den bodem of het ligchaam der Baarmoeder, en wel naar buiten, ontſtaan is, en het gezwel bij deszelfs toenemenden wasdom ver boven het groote bekken rijst, dan vindt men het ſcheededeel ſlechts in deszelfs ligging veranderd. Meestendeels ſtaat het zeer hoog, en dikwerf zoo digt aan den ingang van het bekken, dat men het ſlechts met moeite voelt; of het wordt geheel naar éénen kant van het bekken, gewoonlijk onder de heilig- en heupbeensvereeniging, of naar het eironde gat heengedrongen, en maakt dan deszelfs onder-

zoek

zoek niet minder moeijelijk. Zoo het Vleesch- of Spekgezwel zich tot beneden in het kleine bekken verspreid heeft, dan vindt men deszelfs holte met een vreemd ligchaam gevuld, hetwelk dikwijls geheel rond is, en zich even als een voorliggend en met het onderste deel diep in het bekkenhol geplaatste hoofd of stuit gevoelen laat. Het scheededeel is dan meestal zeer moeijelijk te vinden, en oneindig meer naar de eene of andere zijde van het bekken gedrongen, dan in het vorige geval, maar zonder de gewone veranderingen, welke men anders aan hetzelve, bij een, wezenlijk zoo diep in het bekken voorliggend hoofd of stuit, in de zwangerheid pleegt waar te nemen.

§. 842.

Tot de genoemde kenteekenen behooren ook de storingen der maanstonden; vooronderstelD, dat deze bij de zieke niet reeds vroeger weggebleven waren. In dit geval vloeijen dezelve nu eens te sterk, dan wederom te spaarzaam, met pijnen vergezeld of zijn geheel opgestopt. In den tusschentijd doet zich somtijds een witte vloed voor; de zieke klaagt over eene volheid en eene stompe pijn, gepaard met eene aanmerkelijke zwaarte in den onderbuik en het bekken; gewaarwordingen, welke zich tot beneden de teeldeelen uitstrekken, elke ligchaamsbeweging moeijelijk, en telkens lastiger maken, naar mate het gezwel in grootte en zwaarte toeneemt. Hierbij voegen zich storingen der pis- en stoelontlastingen, stranguric, dysuric, ischurie en aanhoudende hard-

lijvigheid (*). Het gezwel toenemende, lijden ook de verrigtingen der ſpijsvertering telkens meer en meer; pijnen in den rug en in het kruis, welke nu ook de lenden, de bilnaad, de voeten en het geheele onderlijf aantasten, nemen geſtadig meer en meer toe; het vrije gebruik der onderſte extremiteiten is geſtremd; de zieken hebben eenen hinkenden gang, waarbij zij het bovenlijf meer naar voren of zijdwaarts krommen; en eindelijk gaat er eene volkomene verlamming, met eene zuchtachtige zwelling der onderſte extremiteiten, daarmede gepaard.

§. 843.

Zoo de zelfſtandigheid der Baarmoeder geheel en al tot eene buitengewone masſa ontaardt, dan kan men zoodanig eene zieke, ten tijde harer bevruchtingsvatbaarheid, ligt voor zwanger houden. De verhouding der ongewone verſchijnſelen tot de te vooronderſtellen invloeden, en tot den, bij de zwangerheid gewoonlijk plaatshebbenden Habitus van het geheele Vrouwelijke Organismus, de ongeregeldheid der maanſtonden en het bijzondere der uitvloeijing, de harde en ongelijke zwelling der Baarmoeder boven de ſchaambeensvereeniging, gepaard met hardheid, dikte, zwelling en oneffenheid van het ſcheededeel, bijzonder aan de lippen van den moeder-

(*) In een door den Schrijver waargenomen geval had de zieke verſcheidene weken geenen ſtoelgang gehad, en de endeldarm was zoo vernaauwd en door het Spekgezwel plat gedrukt, dat men naauwelijks de pijp eener klisteerſpuit inbrengen kon.

dermond, of de niet aanwezige kenteekenen, welke men gewoonlijk in de zwangerheid aan het ſcheededeel waarneemt, de ſtompe pijn in de Baarmoeder, welke door meerdere drukking toeneemt, het gemis eener gelijkmatige uitzetting der borsten, en de pijn in dezelve naar eene bepaalde rigting, moeten de Diagnosis bepalen. Later, en wanneer de kwaal eenen hoogeren graad bereikt heeft, zal er niet ligt eene dwaling mogelijk zijn. Maar de Diagnosis is het moeijelijkst, wanneer deze tegennatuurlijke en ziekelijke toeſtand tevens met zwangerheid gepaard gaat. De gewoonlijk reeds in de eerſte maanden plaatshebbende abortus geeft meestal eerst de ware inlichting. Intusſchen volgt niet altijd miskraam of abortus. De Schrijver nam bij twee Vrouwen, die aan den voorſten wand der Baarmoeder een Vleeschgezwel hadden, waar, dat de kinderen telkens geheel voldragen waren, maar dat de ziekelijke zwelling in de zwangerheid eene ongewone grootte bereikte, welke na de verlosſing weder verdween. In één geval was de geheele Baarmoeder bijna tot eene steatomateuſe masſa ontaard, de daarmede gepaard gaande zwangerheid, welke de Schrijver herkend had, hield men voor onmogelijk, doch de tijd bevestigde de Diagnosis, en het kind werd zelfs over den tijd gedragen.

Oorzaken.

§. 844.

Ontſtekingsprikkel, of ziekelijk vermeerderde congestie van het bloed, waardoor uitſtorting eener meer of min ſtrembare en voor menigvuldige veran-

anderingen vatbare Lymphe in of buiten de zelfstandigheid van den Uterus ontstaat, zijn de naaste oorzaken, welke even zoo ligt Vleesch- en Spekgezwellen in denzelven kunnen te weeg brengen, als tot scirrheuse verharding aanleiding geven. Zwangerheden, zware verlossingen en kraambedden, buitensporigheden in den bijslaap, opgestopte witte vloed, storingen der maanstonden en kraamvloeden, venusziekte, verwondingen en beleedigingen der Baarmoeder, te vast rijgen van den onderbuik, ruwe behandeling bij het halen der nageboorte, verzuimde ontstekingen der Baarmoeder en dergelijken, zijn voornamelijk de invloeden, welke bijzonder verdienen genoemd te worden. Voor het overige wordt men de oorzaak niet altijd stellig gewaar, voornamelijk wanneer de kwaal geheel plaatselijk is.

Voorzegging.

§. 845.

Als de Vleesch- of Spekgezwellen niet zeer groot zijn, van belang niet toenemen en de geheele substantie der Baarmoeder niet tot die gezwellen ontaard is, dan zijn de gevolgen niet altijd gevaarlijk. Zulke lijderessen kunnen, zonder dat de algemeene welstand er door gestoord worde, lang voortleven en de kwaal met zich in het graf nemen. — De Vleesch- en Spekgezwellen, welke zich aan de buitenste oppervlakte der Baarmoeder vormen, zijn minder nadeelig, dan die, welke aan de binnenste vlakte of in het tusschenweefsel derzelve ontstaan, en zich tot binnen

in de holte der Baarmoeder doordringen. — Dezelve verhinderen niet altijd de bevruchting, vooral wanneer die zich onder het buitenſte vlies der Baarmoeder geplaatst hebben. Zelfs is de bevruchting ook dán nog mogelijk, wanneer de zelfſtandigheid der Baarmoeder geheel en al tot eene sarcomateuſe masſa ontaard is, zoo als zulks door den Schrijver waargenomen is. In dit geval volgt echter gewoonlijk in de eerſte maanden der zwangerheid reeds eene ontijdige verlosſing of ontaarding van het ei in eenen mola; terwijl in het eerſte geval de vrucht een' geruimen tijd in de Baarmoeder behouden wordt, en de geboorte ſomtijds ook op den behoorlijken tijd plaats heeft, maar ſlechts met vele inſpanning, of ook volſtrekt niet door eigene werkzaamheid der Natuur volbragt kan worden, vooral wanneer het Spekgezwel zich buiten de Baarmoeder bevindt, en de ruimte van het kleine bekken vernaauwd, of wanneer er eene onregelmatige ligging van het kind gevormd wordt. — Deze gezwellen, zeer in omvang en grootte toenemende, hebben eenen belangrijken invloed op de reproductie van het ligchaam in het algemeen. Eindelijk komen er ſlepende koortſen, tering, en, volgens de waarnemingen van den Schrijver, ook ligt buikwaterzucht bij, waarop dan de dood ſpoedig volgt. Deze is dikwerf zeer ellendig, wanneer de ſtoelgang en pislozing geheel opgeſtopt worden, en de hevigſte pijnen, alsmede drekbrakingen er bij komen. — Het Vleeschgezwel zich over de ganſche Baarmoeder verſpreid hebbende, dan volgt de dood vroeger door herhaalde bloedſtortingen, ettering en tering.

Ge-

Geneeswijze.

§. 846.

Aanvankelijke Vleesch- en Spekgezwellen der Baarmoeder vereifchen geheel de behandeling der scirrheufe verharding in het tijdperk, wanneer dezelve of als gevolgen van eenen ontftekingsprikkel of eener ziekelijk vermeerderde congestie, door uitftorting van ftolbare Lymphe, zich het eerst begint te vormen, waarom hier naar §. 766—772 verwezen wordt. De genoemde periode is des te belangrijker, daar men eerst eene verdikking der zelfftandigheid van den Uterus met eenen vermeerderden omvang aan het een of ander gedeelte waarneemt, welke nog niet met zekerheid kan bepaald worden, of die tot de sarcomateufe, steatomateufe of tot de scirrheufe verharding zal overgaan. De Vleesch- en Spekgezwellen der Baarmoeder eenmaal volkomen ontwikkeld zijnde, worden wel herkend, maar hebben meestendeels reeds zulk eene grootte bereikt, dat dezelve door geene geneesmiddelen meer kunnen verdreven worden, bijzonder wanneer dezelve afzonderlijk, op zich zelve, en in geene, of zeer geringe betrekking tot het overige Organismus en de Baarmoeder zelve ftaan. Het kwik, de antimoniaalmiddelen, het vingerhoedskruid en de sabina zijn de éénigfte middelen, waarvan eenig nut te wachten is. Het kwik is bijzonder dán nuttig, wanneer venusziekte de oorzaak der kwale is. De Schrijver heeft eenige malen, zonder de oplosfende middelen, van het gebruik der laauwwarme zeepbaden en verzachten-

tende inſpuitingen in de Baarmoeder de uitwerking gezien, dat door de hevigſte weeënaardige pijnen eene menigte dikke bruingele etter uit de Baarmoeder ontlast werd, waarop de ziekelijke zwelling der Baarmoeder ten minſte voor eenige jaren verdwenen is, en de zieken in dien tijd zich zeer wel bevonden; doch de kwaal keerde terug.

§. 847.

Het zekerſte middel ter genezing is de Uitſnijding, indien men er met het mes zonder gevaar bijkomen kan. Vleesch- en Spekgezwellen, die niet de geheele Baarmoeder beſlaan, aan de voorſte vlakte, of aan de eene of andere zijde der Baarmoeder, en nabij het onderſte segment, of aan den hals der Baarmoeder ontſtaan, en zich diep in het kleine bekken en beneden in de ſcheede uitſtrekken, zijn voornamelijk tot eene Operatie geſchikt, welke ook door den Hoogleeraar OSIANDER zeer gelukkig verrigt is. Hij handelt op dezelfde wijze, als bij de Operatie van den scirrhus en kanker der Baarmoeder, waarheen wij verwijzen. — Moeijelijker en meestal onmogelijk zal de Operatie zijn, wanneer het Spekgezwel zich niet alleen tot in het kleine, maar ook tot in het groote bekken en boven in de buikholte verſpreid heeft; dezelve is echter in lateren tijd door eenen Heelmeester met het gelukkigst gevolg verrigt geworden.

LITTERATUUR.

§. 848.

ASTRUC, t. a. pl. III. Deel, bl. 225.

CHR. VATER, *casus sarcomatis e pudendo muliebri sectione sublati. Vitemb.* 1728. 4°.

TIMMERMAN, *de inflammatione Uteri cum subjuncta observatione uteri sarcomatis. Rinteln* 1766.

SLEVOGT, *progr. de utero per sarcoma ex corpore protracto, postmodum resecto. Jen.* 1700.

OSIANDER, t. a. pl.

SOUQUET, in *Journal de médecine. Tom.* XXI. *p.* 526.

MICHAËLIS, *medicinisch-practische Bibl.* I. *Buch*, 2e. *St. Anhang.*

BÖHMER, *observat. anat. rar. Fasc.* II. *p.* 43.

Des Schrijvers *Lucina.* I. *Bd.* 1e. *St. p.* 93.

THOMANN, *Annales Wurceb.* II. *p.* 24.

C. WENZEL, *Krankheiten des Uterus. S.* 66.

II.

Over de Been- en Steenachtige Vergroeijingen der Baarmoeder.

§ 849.

Somtijds treft men in de Baarmoeder Been- en Steenachtige Vergroeijingen aan. Deze ſtaan of met het inwendige vlies der Baarmoeder in het naauwſte verband, of geheel op zich zelve in de holte derzelve. JÖRG houdt ze voor ontaardingen van eijeren, overblijfſels der Vrucht en van den moederkoek, die in de Baarmoeder achterbleven, en bewijst zulks met eene, door hem gedane waarneming aan den

den Uterus van eene koe (*). — De Diagnosis is zeer moeijelijk, en de Vergroeijingen kunnen, bij nog aanwezige kenteekenen der zwangerheid, en wanneer de binnenste moedermond niet genoegzaam geopend is, om den vinger er in te brengen, alleen met behulp eener Sonde ontdekt worden. — Wat de geneeswijze betreft, is het raadzaam, zoo lang er geene belangrijke storingen plaats hebben, en de Vergroeijingen niet, bij eene toereikende opening van den moedermond, gemakkelijk weggenomen kunnen worden, om volstrekt geene hulpmiddelen aan te wenden. De toestand echter met eene hevige bloedvloeijing gepaard gaande, kan dezelve eene spoedige uit den weg ruiming vereischen: voorondersteld, dat ook de moedermond den toegang tot het vergroeide gemakkelijk maakt. De spoedige uit den weg ruiming echter niet dringend gevorderd wordende, is het beter, de uitdrijving aan de eigene werkzaamheid der Natuur over te laten, de krachten der zieken op te beuren, en door doelmatige inwrijvingen en stovingen de uitwerping te bevorderen.

LIT-

(*) De Schrijver bezit eenen verbeenden Uterus in zijne verzameling, dien hij van eenen Arts uit Hessen ontving, en niet dan met veel moeite kon doorzagen. Even zoo behandelde hij te Berlijn vóór ruim twee jaren eene Vrouw, die eene geheel scirrheuse en verbeende Baarmoeder had; zelfs de pisbuis was bijna geheel verbeend, en deze zoowel als de blaas met steenachtige Vergroeijingen gevuld. Zij leed op den duur aan incontinentia urinae, en stierf in de hevigste stuiptrekkingen.

LITTERATUUR.

§. 850.

HIPPOCRATES, *Libr.* V. *de morbis popularibus.*

BÖHMER, *observ. anat. rar. Fasc.* II.

Uber die Steine in der Gebärmutter, in CAMPER'S *vermischten Schriften* N° 6. 1.

FRANK, *de cur. hom. morb. Libr.* V. *p.* 77.

LETTSOM, in *Sammlung auserles. Abhandl. für pract. Aerzte.* XIX. *Bd. p.* 507.

ODIER, in HARLES en RITTER *N. Journal des ausländ. med. chir. Literatuur.* VII. *Bd.* 2e. *St. S.* 116.

CHAMBON DE MONTAUX, *med. pract. Abhandlung von den Krankheiten der Frauen.* II. *Bd. S.* 238.

C. B. HEBENSTREIT, *progr. de uteri concretione morbosa, Lips.* 1801. 4°.

Beobachtungen eines verknöcherten Uterus vom Prof. SCHALLGRUBER *zu Graez in Steuermark bei einer Nonne von* 68 *Jahren*; in de *Altenb. medic. Annalen. Augustus* 1814.

RAPUINEKS *Nachrichten einer Obductionsgeschichte, einen sehr groszen Gebärmutterstein betreffend*, in deszelfs *med. chir. Beobachtungen über die einfache Methode des Seitenblasensteinschnitts*, met 4 pl. *Berl.* 1815. 8°. bl. 104.

G. F. KUMMER, *de uteri Steatomate ac degeneratione Steatomatosa annotationes quaedam, adjuncta descriptione insignis Utero adhaerentis Steatomatis, acced. Tab.* III. *aen.* 4. *maj. Lips.* 1819.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Voor- en Achterwaartsbuiging der Baarmoeder.

§. 851.

Wanneer de middelpuntige as der Baarmoeder van de rigtingslijn van het bekken zoodanig afwijkt, dat derzelver boveneinde — de bodem — naar voren, tegen de schaambeensvereeniging gebogen is, dan noemt men deze tegennatuurlijke ligging Voorwaartsbuiging (*versio uteri antrorsum*, *antroversio*). Zoo echter de bodem achterwaarts naar het heiligbeen afhelt, dan is het eene Achterwaartsbuiging (*versio uteri retrorsum*, *retroversio*).

Kenteekenen van de Voorwaartsbuiging der Baarmoeder.

§. 852.

De zieke heeft gewoonlijk eenen bestendigen aandrang tot pislozing, gevoelt pijnen op het aanraken van den onderbuik boven de schaambeenderen, en wordt, als zij gaat, een hard ligchaam op de blaas vallende gewaar, hetwelk haar noodzaakt te wateren, en dat telkens, als zij op den rug ligt, weder omvalt. Somtijds gaan aanbeijen, hevige pijnen in den onderbuik en in de liezen daarmede gepaard, welke het gaan moeijelijk maken. Bij het onderslaan

 vindt

vindt men den bodem der Baarmoeder vóór aan de ſchaambeenderen op den bodem der pisblaas den moedermond achter aan het heiligbeen, op het middelſte deel van den endeldarm, ſomwijlen zoo hoog, dat men dien naauwelijks met den vinger bereiken kan (*). Somtijds is het ſcheededeel gekromd, en de Baarmoeder heeft de gedaante eener Retort. Gewoonlijk is zij dan zeer gezwollen, en de moedermond geheel rond, zacht en week.

Oorzaken en Gevolgen.

§. 853.

Tot de Vooroverbuiging der Baarmoeder geeft het kraambed de meeste aanleiding, wanneer Kraamvrouwen bijzonder met eene te ſterke helling van het bekken te vroeg het bed verlaten. Aanhoudende hardlijvigheid, beenuitwasſen aan de eene of andere heilig- of heupbeensvereeniging, vleesch- en ſpekgezwellen aan den voorſten wand der Baarmoeder, kunnen daartoe ook zeer gemakkelijk aanleiding geven. — De gevolgen zijn: hindering in de bevruchting en de afſcheiding der pis, vergroeijing van het ſcheededeel met den endeldarm, aanbeijen, verettering van den endeldarm en der ſcheede, alsmede verhardingen der Baarmoeder.

Ge-

(*) In verſcheidene door den Schrijver waargenomene gevallen was de Vooroverbuiging der Baarmoeder een hinderpaal voor de bevruchting. In een ander geval, waarin hij geraadpleegd werd, was het ſcheededeel tegelijk met den endeldarm zamengegroeid, en de moedermond door dezen voelbaar.

Geneeswijze.

§. 854.

De geneeswijze bestaat in de herstelling der regelmatige ligging van de Baarmoeder. Deze is gemakkelijk, wanneer het scheededeel niet met dat gedeelte der scheede vergroeid is, hetwelk tegen den endeldarm aanligt. Men laat de zieke op den rug liggen, met een zeer verhoogd kruis, legt de hand boven de schaambeenderen, en drukt de Baarmoeder voorzigtig terug. Indien men bij het daaromtrent in het werk gesteld onderzoek bevindt, dat de moedermond overeenstemt met de rigtingslijn van het bekken, dan is de regelmatige ligging der Baarmoeder hersteld. Men beveelt nu de strengste rust aan, en eene gedurende verscheidene dagen horizontale ligging op den rug; brengt eene spons er in, welke bijzonder op die plaats van het bekken omhoog moet gebragt worden, waartegen de moedermond leunde, laat een' band digt boven de schaambeenderen om het lijf leggen; en wanneer deze middelen niet toereikend zijn, eenigen tijd een ringvormig moedersteunsel of eene spons dragen, om het scheededeel met het onderste segment der Baarmoeder te bevestigen. Wanneer echter het scheededeel met de scheede vergroeid is, dan moet de vergroeijing eerst met het mes gescheiden, en langen tijd eene spons gedragen worden, om eene nieuwe vergroeijing te voorkomen. Niet zelden wordt de repositie ook, door de ten gevolge der variceuse uitzetting der vaten, en van den beletten omloop des bloeds te weeg gebragte vergrooting

 van

van den omtrek der Baarmoeder moeijelijk of volſtrekt onmogelijk gemaakt. In dit geval worden vooreerst bloedzuigers in den omtrek van het kruis, in de liezen en boven de ſchaambeenderen, alsmede oplosſende en zachte ontlastmiddelen aangeprezen, ten einde daardoor bloed te ontlasten, de vermeerderde ophoopingen en de ziekelijke zwelling der Baarmoeder te verminderen.

Over de Achterwaartsbuiging der Baarmoeder.

§. 855.

De Achterwaartsbuiging der Baarmoeder kan, buiten de zwangerheid, ontſtaan: door de gewoonte om het water lang op te houden; ſpoedige voorafgegane geboorten, voornamelijk bij een te wijd bekken; aanhoudenden aandrang tot ſtoelgang; vergrooting van den omtrek der Baarmoeder, bijzonder door variceuſe zwelling der vaten; verhardingen; vleesch- of ſpekgezwellen aan den achterſten wand van den Uterus; het te vroeg verlaten van het kraambed, te ſpoedig gaan en ſtaan, ſterke ligchamelijke inſpanningen, het tillen van zware lasten en te vroegen bijſlaap na hetzelve, enz. Reeds verſcheidene malen heeft de Schrijver dezelve aangetroffen bij Vrouwen, die dikwijls miskramen gehad hadden, waaruit voortvloeide, dat de Achterwaartsbuiging der Baarmoeder het eerst in de zwangerheid ontſtaan, en de telkens miskende oorzaak der ontijdige verlosſing geweest was; hierom is het van zoo veel belang, hetgeen de Schrijver reeds dikwijls elders heeft gezegd, dat iedere Vrouw zes weken na hare verlosſing, en vroeger als zij wederom den bijſlaap uit-

uitoefent, zich moest laten onderzoeken, om vooraf de regelmatige ligging van den Uterus door doelmatige middelen weder te herſtellen. Ten aanzien der Diagnosis en hulp verwijst de Schrijver op hetgeen hij in zijn Leerboek der beſchouwende en werkdadige Verloskunde heeft voorgedragen: alleen merkt hij aan, dat, buiten de zwangerheid, de Achterwaartsbuiging der Baarmoeder de hevigſte ongemakken der aanbeijen te weeg brengt, die zeer gemakkelijk miskend worden, en voor geen ander middel, dan door de herſtelling van de regelmatige ligging der Baarmoeder, wijken. Indien de poging tot de repoſitie der Baarmoeder met de toppen der vingeren niet mogt gelukken, dan prijst OSIANDER eene hem eigene wijze van opereren aan, volgens welke hij zijn uitzettingswerktuig van boven naar beneden tot op den bodem van den achteroverliggenden bodem inbrengt, en het inſtrument eenmaal omdraait. VOGEL heeft in een geval van den hevel gebruik gemaakt (*). Ook W. M. RICHTER bedient zich van een' repoſitiehevel, dien hij h y s t e r o m o c h l i o n noemt. Om echter de Baarmoeder in derzelver regelmatige ligging te behouden, zoo late men insgelijks eene cylindervormig geſnedene ſpons, met zacht linnen overtrokken, dragen, die men, met zuivere olie of pomade beſtreken, diep naar boven, langs den endeldarm en het promontorium van het heiligbeen, met behulp van eene balein, brengt. Daarbij moet men verſcheidene dagen

(*) *Salzburger mediciniſche Zeitung.* 1791. I, *p.* 20.

(†) W. M. RICHTERI *Synopsis prax. medico-obstetriciae etc. Mosquae* 1810. 4°. *pag.* 69.

gen rust in het bed of op eene Sopha op den buik, of, wanneer het de lijderes niet uithouden kan, op de eene of de andere zijde aanraden, en haar tevens aanbevelen het water niet te lang op te houden.

LITTERATUUR.

§. 856.

CUYPER, *de retroversione uteri gravidi. Lugd. Bat.* 1777. 4°.

WLTZCZECK, *de utero reflexo morbo gravidis perniciosissimo. Prag.* 1777. 4°.

WALL, *de uteri gravidi retroversione. Hal.* 1782. 4°.

BAUMGARTNER, *de utero retroverso. Argent.* 1785. 4°.

W. COCKWELL, *essay on the retroversion of the uterus. Lond.* 1785. 8°.

JAHN, *de utero retroverso. Jen.* 1787.

GRUNER, *de utero retroverso. ib.* 1787.

GILL, *de ista herniae uterinae specie, quae retroversio uteri vulgo dicitur. Edinb.* 1787. 8°.

DETHARDING, in STARK'S *Archiv.* IV. *Bd. p.* 270.

BOER, *Abhandlungen geburtshülflichen Inhalts.* II. *Bd.* 4e. *Th.*

FIELIZ, in RICHTER'S *chirurgischer Bibliothek.* IX. *Bd. p.* 182.

JAHN, *de utero retroverso. Jenae* 1787.

MELITSCH, *Abhandlung von der sogenannten Umbeugung der Gebärmutter. Prag* 1790.

OSIANDER, in deszelfs *Lehrbuch der Entbindungskunst*, en in de *Göttingischen gelehrten Anzeigen. Jahrgang* 1808, 130 *St. S.* 1295.

Des Schrijvers *Lehrbuch der Entbindungskunde.* I. *Theil*, 3. *Auflage*, §. 486—§. 487. II. *Theil*, 3e. *Auflage*, §. 279—§. 295.

Dr. BRÜNNINGHAUSEN, *von der Zurückbeugung der Gebärmutter im ungeschwängerten Zustande* in des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe u. s. w.* III. *Bd.* 1. *St. S.* 59—68. *Frankfurt a. M.* 1819. 8°.

V IJ F-

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de Uitzakking der Baarmoeder.

§. 857.

De Baarmoeder is buiten de zwangerheid zoo in het bekken gelegen, dat die met derzelver ſcheededeel gewoonlijk in de middelſte opening van het bekken gevoeld wordt. Alleenlijk ten tijde der maanſtonden wordt dezelve iets dieper in het bekken waargenomen. Zoodra zij nu hare regelmatige ligging verlaat, en dieper in het bekkenhol, of buiten hetzelve zakt, dan ontſtaat er eene Uitzakking der Baarmoeder.

§. 858.

Indien de Baarmoeder ſlechts zoo ver gezakt is, dat zij zich nog in de ſcheede bevindt, en de moedermond dadelijk achter den ingang in de ſcheede gevoeld wordt, dan is de Uitzakking onvolkomen. Maar wanneer de Baarmoeder buiten de ſcheede gekomen en vóór de uitwendige teeldeelen zigtbaar is, dan wordt de Uitzakking volkomen genoemd.

Kenteekenen.

§. 859.

Bij de onvolkomene Uitzakking der Baarmoeder voelt men aan het onderſte deel der ſcheede een vooruitſtekend gezwel, in de gedaante eener omge-

keerde peer. Aan het uiterſte einde derzelve onderſcheidt men den moedermond, die eene dwarſche, meer of min geſlotene opening vormt. Men kan den vinger volkomen rondom het grondvlak van het gezwel brengen, dewijl het nergens tegen aan ſtaat. De onderzoeking moet echter ſtaande, en niet des morgens, kort na het opſtaan, geſchieden, omdat de Baarmoeder in beide gevallen, om redenen, die men gemakkelijk kan beſeffen, teruggetreden kan zijn. De onvolkomene Uitzakking der Baarmoeder kan men voor een' moederpolyp houden. De onderſcheidingsteekenen zijn §. 809 opgegeven geworden.

§. 860.

De volkomene Uitzakking der Baarmoeder is veel gemakkelijker te herkennen. Men voelt een veel grooter gezwel buiten de ſcheede, tusſchen de ſchaamlippen; de ſpleet der moedermond ſteekt veel meer vooruit; de ſcheede is dan doorgaans ook omgekeerd, en heeft, wanneer de Uitzakking verouderd is, de kleur der buitenſte huid aangenomen, en de gevolgen en ongemakken doen zich in een' hoogeren graad voor. Zeer ſpoedig echter keert de ſteeds dieper naar beneden gaande ſcheede zich om, en bedekt de ganſche buitenſte oppervlakte der Baarmoeder. Men ziet alsdan niets van den moedermond, maar de Baarmoeder tusſchen en vóór de teeldeelen, zonder merkbare tusſchenruimte, in welke men een' vinger of eene Sonde brengen kan.

Ge-

Gevolgen.

§. 861.

De gevolgen van de Uitzakking der Baarmoeder worden daarnaar bepaald, of dezelve volkomen of onvolkomen is.

§. 862.

De onvolkomene Uitzakking wordt door vele storingen vergezeld, welke ten deele door de drukking der uitgezakte Baarmoeder op de naast aan liggende organen, bijzonder op de pisblaas en den endeldarm, ten deele door de spanning en uitzetting dier deelen veroorzaakt worden, welke met de uitgezakte Baarmoeder in het naauwste verband staan. In het eerste geval ontstaan er storingen in de verrigtingen der stoel- en pisontlasting, verstopping, Ischurie, Dysurie en Strangurie, zoodat menig eene slechts dán haar water ongehinderd loost, wanneer men, de Vrouw op den rug liggende, de Baarmoeder met den vinger in de hoogte drukt. In het tweede geval klagen de zieken over een pijnlijk trekken en spanning in de lenden, kruis- en schaamstreek met een' aandrang naar de teeldeelen gepaard. Deze ongemakken worden in het begin, dat er eene Uitzakking der Baarmoeder plaats heeft, in een' hoogeren graad waargenomen. In het vervolg nemen die ongemakken, als de, aan de Baarmoeder het naast liggende, deelen zich van tijd tot tijd aan de uitzetting en onregelmatige ligging gewennen, allengskens af. Somwijlen, doch later, komt de witte vloed er bij, waarvan de oorzaak ligt miskend wordt.

§. 863.

§. 863.

De Uitzakking, plotſelijk ontſlaande, voornamelijk als een gevolg eener zeer geweldig werkende oorzaak en bij een prikkelbaar volbloedig geſtel, veroorzaakt ligt flaauwten, ijlhoofdigheid, de hevigſte pijnen, bloedvloeijingen, beklemming, koorts, ontſteking, ettering en koudvuur.

§. 864.

De onvolkomene Uitzakking der Baarmoeder in eene volkomene overgaande, vermindert wel de, op §. 862 bijgebragte, gevolgen van drukking der Baarmoeder; terwijl die der onregelmatige uitzetting en verplaatſing der aangrenzende deelen in een' hoogen graad vermeerderd worden: de pisblaas wordt achterwaarts gebogen, en de endeldarm zoodanig uit deszelfs ligging gedrongen, dat niet alleen de ſtoelgang, maar ook het aanwenden der klisteerſpuit bezwaarlijk wordt gemaakt. Buitendien zullen, vooral wanneer de volkomene Uitzakking plotſelijk is veroorzaakt geworden, de op §. 863 gemelde toevallen ontſtaan. Nogtans kunnen de deelen zich allengskens aan de ongeregelde uitzetting en ligging even zoo zeer, als bij de onvolkomene Uitzakking gewennen. Alleenlijk is de volkomene uitgezakte Baarmoeder veel meer aan variceuſe zwellingen der vaten, als een gevolg van den verhinderden omloop des bloeds, aan ontvellingen, ongeregelde verdikking van het ſcheedevlies en scirrheuſe verharding, blootgeſteld. — De Uitzakking der Baarmoeder heeft ook een' wezenlijken invloed op de be-

bevruchting. Door eene onvolkomene Uitzakking wordt die wel moeijelijk gemaakt, maar niet altijd verhinderd. Dan, bij de volkomene is die onmogelijk, ten zij de Baarmoeder teruggebragt en lang genoeg in het bekkenhol teruggehouden worde.

Oorzaken.

§. 865.

Sommige Vrouwen zijn tot Uitzakking der Baarmoeder meerder geneigd, dan andere. Verminderde zamenhang der teeldeelen, voornamelijk in de banden, vliezen en celwijsweeffel, welke de Baarmoeder in het bekken met de aangrenzende deelen verbinden; een te wijd en te weinig hellend bekken, dikwijls plaats hebbende bloedvloeijingen der Baarmoeder, magerheid van het ligchaam in het algemeen, menigvuldige bijflaap, herhaalde zwangerheid en baren, geven inzonderheid aanleiding tot Uitzakking der Baarmoeder. En deze ontftaat des te eerder, naar mate hevige fchokken en fterke infpanningen van het ligchaam, bij voorbeeld als gevolgen van een' val, hoesten, braken, tillen van zware lasten, perfing bij den ftoelgang, eener moeijelijke verlosfing, eener drukking op den onderbuik, bijzonder door naauwe kleederen veroorzaakt, daarop werken. Het gemakkelijkst nogtans worden Uitzakkingen der Baarmoeder daardoor te weeg gebragt, wanneer Kraamvrouwen het bed te vroeg verlaten, en zich dadelijk aan zwaren arbeid overgeven. In fommige Landftreken neemt men de Uitzakkingen der Baarmoeder menigvuldiger waar, dan in andere. Dat dezelve

zoo menigmaal plaats heeft, is zeer dikwijls het bewijs van eene flechte uitoefening der verloskunst, van het misbruik der kraamftoelen, of het gevolg van zekeren zwaren arbeid, waaraan het Vrouwelijk geflacht zich reeds zeer vroeg overgeeft. Uit dezen hoofde komen Uitzakkingen der Baarmoeder menigvuldiger voor bij de bewoonfters van bergachtige ftreken, die zich inzonderheid met den moeijelijken wijnbouw bezig houden. — Of volkomene Uitzakkingen der Baarmoeder bij Meisjes ontftaan kunnen, die nog een ongefchonden Hymen bezitten, daarvoor heeft de Schrijver reden om te twijfelen. Die, welke hij bij haar waarnam, waren flechts onvolkomen gevormd. Maar door de ondervinding is het bevestigd, dat eene Uitzakking der Baarmoeder bij Vrouwen, zonder te voren eenen aanleg gehad te hebben, plotfelijk ontftaan kan, wanneer eene uitwendige oorzaak, bij voorbeeld een fprong of val, zeer hevig en plotfelijk werkt.

Voorzegging.

§. 866.

Eene Uitzakking der Baarmoeder, die van tijd tot tijd ontftaan is, en waaraan eene Vrouw zich reeds gewend heeft, is wel niet gevaarlijk, maar fteeds een groot ongemak; doch de onvolkomene is zulks minder, inzonderheid wanneer alle verwijderde, fchadelijke invloeden, welke dezelve vermeerderen of tot andere toevallen gelegenheid geven, vermijd worden. Beklemming, braken, flaauwten, bloedvloeijingen, koorts, ontfteking, variceufe zwelling, koudvuur en scirrhus maken dezelve meer of min gevaarlijk.

Ge-

Geneeswijze.

§. 867.

De aanwijzingen zijn: 1) de uitgezakte Baarmoeder terug te brengen; 2) een bruikbaar middel aan te wenden, om de teruggebragte Baarmoeder in derzelver ligging te behouden; 3) zoo veel mogelijk de aanleidende oorzaken, die de Uitzakking mogten begunſtigen, te verwijderen.

§. 868.

Vóórdat men de uitgezakte Baarmoeder tracht terug te brengen, moet men vooral letten, of geene ontſteking, pijn, zwelling en kramp de terugbrenging hinderen. Indien deze door ontſteking en zwelling onmogelijk is, dan handele men antiphlogistisch. Men bevele, ingeval het noodig is, algemeene aderlatingen, en bij variceuſe zwelling, bloedzuigers, die men onmiddellijk aan de uitgezakte Baarmoeder zet, ſchrijve ſalpeter voor, en tot ſtovingen der Baarmoeder een aftrekſel van weekmakende kruiden, dat men, bij het afnemen der pijnen en zwelling, met Goulard's loodwater vermengt. Wordt de repoſitie door krampachtige te zamentrekkingen der ſcheede, en inzonderheid van de ſluiters der ſcheede, moeijelijk gemaakt, dan ſchrijft men inwendige krampſtillende middelen voor, bij voorbeeld spiritus nitri dulcis met opiumstinctuur, en laat matig warme omſlagen uit een aftrekſel van kamillen, van den ſcheerling en het bilzenkruid maken. Dikwerf echter kan de Uitzakking

king hierom niet teruggebragt worden, omdat men de aanleidende oorzaak niet dadelijk verwijderen kan, bij voorbeeld een' buikloop of eene diarrhé.

§. 869.

Eene onvolkomene Uitzakking wordt zeer gemakkelijk teruggebragt. Zeer dikwijls is er flechts een zacht drukken met den vinger toe noodig. Somwijlen wordt de geregelde ligging der Baarmoeder dadelijk, als men de lijderes op den rug, voornamelijk met een verhoogd kruis, laat liggen, weder herfteld.

§. 870.

Meer zwarigheid heeft de terugbrenging der volkomene Uitzakking; en men heeft daarbij doorgaans de volgende voorfchriften en regelen in acht te nemen: 1) moet men met de repofitie, wanneer men maar eenigzins eene bijzondere zwarigheid te gemoet ziet, des morgens beginnen, wanneer de zieke nog te bed ligt; 2) om de Operatie gemakkelijk te maken, trachte men de pisblaas en den endeldarm te ledigen. In het eerfte geval moet de catheter meer in eene horizontale rigting achterwaarts naar den endeldarm ingebragt worden, inzonderheid wanneer er eene pisopftopping volgt; 3) men laat de lijderes in eene horizontale rigting op den rug, met een zeer verhoogd kruis, in het bed liggen, en vat nu het uitgezakte gezwel, nadat het gezuiverd en met olie beftreken is, en brengt het zorgvuldig en behoedzaam, onder fpiraalswijze bewegingen, naar de rigtingslijn van het bekken in

de

de ſcheede, tot aan die plaats, welke zij gewoonlijk bij de regelmatige ligging poogt in te nemen.

§. 871.

Als men de Uitzakking teruggebragt heeft, moet men daarop letten, of de zieke zich verligt gevoelt, dan of zich benaauwdheden, pijnen in den onderbuik en andere ongemakken voordoen. Zoo deze in een' hoogen graad toenemen, dan is de repoſitie gevaarlijk: de zieke moet de Uitzakking behouden en dezelve door een' ſchortband onderſteunen. Indien de Baarmoeder echter, na de terugbrenging, in de ligging blijft, zonder de genoemde ongemakken te veroorzaken, dan laat men de zieke verſcheidene dagen eene rustige horizontale ligging in het bed in acht nemen, brengt eene ſpons er in, die in een zamentrekkend afkookſel, bij voorbeeld der herba salviae, flor. ros. rubr., van den kina- of wilgenbast, met aluin of witte vitriool natgemaakt is, laat van hetzelfde afkookſel inſpuitingen in de Baarmoeder doen, alsmede inwendige verſterkende geneesmiddelen toedienen. Deze behandeling is bij eene niet verouderde Uitzakking der Baarmoeder ſomtijds toereikend, om dezelve weg te nemen, en te verhoeden, dat dezelve niet weder plaats hebbe, inzonderheid wanneer de zieke in het vervolg al te hevige inſpanningen en bewegingen, te ſterke drukking op den onderbuik, voornamelijk door naauwe kleederen, te menigvuldigen bijſlaap en te dikwijls op elkander volgende zwangerheid, vermijdt, de urine nimmer te lang ophoudt, en, door het gebruiken van ligt verteerbare ſpijzen, ſteeds voor

een' gemakkelijken ftoelgang zorgt. Zoo de Baarmoeder, als de zieke overeind ftaat, den adem inhoudt en hoest, niet zakt, dan kan men het daarvoor houden, dat die beftendig in de regelmatige ligging zal blijven.

§. 872.

Niet altijd is de genoemde methode toereikend, om de Uitzakking weg te nemen, maar er wordt een mechanisch werkend middel vereischt, om de teruggebragte Baarmoeder in derzelver ligging te behouden; de Uitzakking is dan meestal reeds zeer verouderd, of eene oorzaak voorhanden, welke niet weggenomen kan worden. Daartoe dient het voortdurend gebruik der fpons of een moederring.

§. 873.

Eene ingebragte fpons is het beste en zachtfte middel, dat zoo dikwijls de plaats van eenen moederring vervangt: en wanneer die de Uitzakking maar eenigzins tegenhoudt, moest men van moederringen volftrekt geen gebruik maken; want zelfs de beste veroorzaakt eenige drukking en pijn. De Schrijver bedient zich daarom volftrekt niet meer van moederringen, en brengt gewoonlijk eene fpons er in, die de gedaante van eenen afgeknotten kegel of cylinder heeft, en de dikte neemt naar de wijdte van het bekken en der fcheede. Aan dezelve wordt van onderen een bandje vastgemaakt, om die te kunnen uitnemen en reinigen, inzonderheid ten tijde der maanftonden. Wanneer het inbrengen der fpons zwarigheden heeft, dan bedient

de

de Schrijver zich van eene ronde balein, nadat hij aan de punt derzelve vooraf eene opening gemaakt heeft, waarin hij het andere einde brengt, dat de gedaante van eene Sonde heeft. Een vinger der linkerhand dient gewoonlijk als geleider, waarop de ſpons, met een weinig olie of pomade beſtreken, naar binnen gebragt wordt. De ſpons met fijn gebruikt linnen overtrokken, kan men het inbrengen en dragen nog gemakkelijker maken, en om voor te komen, dat die er niet uitvalt, moet men aan dezelve de rigting der dwarſche doormeting van het bekken geven, hetwelk door eene drukking van den wijsvinger tegen het onderſte einde geſchiedt, zoodra men de balein er uitgetrokken heeft. De ſpons kan tevens in een adstringerend afkookſel gedoopt worden; en daardoor bereikt men het oogmerk, om de Uitzakking ſomtijds nog na langen tijd volkomen radicaal te genezen, en het dragen der ſpons geheel overtollig te maken. Ingeval de ſpons de Uitzakking niet tegenhoudt, maar deze zich bijzonder in het ſtaan of gaan vertoont, kan men zijn doel bereiken, wanneer men de ſpons te voren geheel met eenen draad omwindt, niet ſterk toetrekt, en eenige dagen, tot men ze gebruikt, laat liggen. Daarna neemt men den draad weg, en brengt de zamengedrukte ſpons voorzigtig in de ſcheede. De ſpons zwelt dan zeer ſpoedig, en houdt de Uitzakking des te zekerder tegen. Wanneer dit middel niet helpt, dan moet men tevens een compres en een T-verband dragen laten. In plaats eener ſpons, kan men ſomtijds ook eene blaas gebruiken, die echter gemakkelijker naar voren dringt,

 en

en de aanwending van geneesmiddelen ter zelfder tijd niet toelaat. Veel nuttiger zijn de door OSIANDER aangeprezene kruidezakjes, inzonderheid wanneer zij eenigen tijd te voren in rooden wijn gelegen hebben.

§. 874.

Bijaldien bij verouderde Uitzakkingen, zeer wijde bekkens, derhalve bij Vrouwen, die de kuur met de spons, ten gevolge harer omstandigheden, niet afwachten kunnen, of bij eene bestaande oorzaak, welke de Baarmoeder steeds naar de laagte drukt, de spons niet toereikend is, dan moet men tot moederringen zijne toevlugt nemen.

§. 875.

De moederringen zijn uit zeer verschillende stof vervaardigd. Men heeft er van goud, zilver, hout, kurk, was, gips, elastieke gom, zijde, enz. Zij zijn even zoo verschillend van gedaante en met of zonder steel voorzien. De eersten hebben gewoonlijk in het midden eene opening, om den moedermond op te nemen, en aan de ontlaste vochten, bijzonder ten tijde der maanstonden, eenen vrijen doorgang te verschaffen. Voor het overige zijn zij cirkelrond, langwerpig rond, ovaal, plat, uitgehold, cylindervormig, ingesneden, of overeenkomstig eener liggende acht (∞), bols- appels- peers- of schroefsgewijs, regt of naar de rigtingslijn van het bekken gekromd. PARÉ, RUSSET, MAURICEAU, VAN DEVENTER, SMELLIE, LEVRET, SIMSONS, AITKEN, GÖLICKE, SAVIARD, SANDYS, CLARKE, JUVILLE,

BER-

BERNARD, DENMANN, STARK, PICKEL, ZELLER, BRÜNNINGHAUSEN, WIGAND, LAFOND, MAUERSBERGER en anderen hebben ongesteelde moederringen uitgevonden.

§. 876.

De ongesteelde zijn gewoonlijk met een uitgehold bord voorzien, waarin het onderste segment der Baarmoeder met den moedermond rust. De steel zelf is regt, of naar de rigtingslijn van het bekken gekromd. CAMPER en HUNOLD hebben het meest ter meerdere volkomenheid der gesteelde moederringen bijgedragen.

§. 877.

Het is zeer moeijelijk te bepalen, welke van de genoemde moederringen de beste zij. Verscheidene derzelven, welke als de bruikbaarste geroemd werden, deden den Schrijver geenen dienst; terwijl daarentegen anderen, minder beroemd, de Uitzakking zeker terug hielden. Het laat zich derhalve, volgens de ondervinding van den Schrijver, nooit te voren bepalen, of deze of gene met volkomene zekerheid de Uitzakking zal terug houden; en men is dus verpligt, om moederringen van verschillende gedaante te gebruiken.

§. 878.

Om ondertusschen, inzonderheid voor den eerstbeginnenden Heel- en Vroedmeester, grondstellingen aan te voeren, welke de keus en de mogelijke aanwendingen van eenen moederring besturen moeten; zoo

worden daartoe de volgende opgegeven: men moet letten op de wijdte, grootte, diepte en gedaante van het bekken; op de bestaande wijdte der scheede, derzelver vatbaarheid voor uitzetting en gevoeligheid; op de gesteldheid en den omtrek van den op den moederring steunenden moedermond; op de maanstonden; op de ligging en verrigtingen der pisblaas en van den endeldarm; op de voortduring en de aanleidende oorzaken der Uitzakking; op derzelver gesteldheid; of zij aanmerkelijk, volkomen, of onvolkomen is; of de zieke oud of jong, gehuwd of ongehuwd, voor het overige gezond, of aan vele ongemakken en ziekten onderhevig is, bij voorbeeld aan dikwijls hoesten, verstoppingen, hysterische toevallen e. d. g. Naar deze vooronderstelling moet de moederring zoo eenvoudig als mogelijk zijn, met de gedaante, diepte, wijdte en grootte van het bekken overeenstemmen, aan vocht en warmte weêrstand bieden, door derzelver drukking aan de noodige ontlastingen niet hinderlijk zijn, en eene opening van die grootte hebben, dat de vochten, inzonderheid ten tijde der maanstonden, zich kunnen ontlasten, zonder het daarop steunende scheededeel op eene nadeelige wijze te kwetsen. De ringvormige, ovale, de veerkrachtige Pickel-Sandysche, die van BRÜNNINGHAUSEN in de gedaante van ∞ en van LAFOND heeft de Schrijver onder de ongesteelde moederringen het bruikbaarste gevonden. Van de gesteelde is die van HUNOLD aan te bevelen, bijaldien de Uitzakking niet door eenen ongesteelden kan teruggehouden worden, waartoe echter telkens een band tot vasthechting vereischt wordt. Aan het einde

van den ſteel worden vier banden aangebragt; waarvan twee van voren onder den navel, en twee naast de lendenwervelen aan den buikriem vastgemaakt worden.

§. 879.

Vóór de aanwending van eenen moederring moeten de volgende regelen in acht genomen worden: 1) men moet vooraf alle hinderpalen verwijderen, welke der nuttige aanwending van den moederring in den weg ſtaan. Bij voorbeeld ontſteking, zwelling, ongewone droogheid, zweren en uitwasſen, aanhoudende bloedvloeijingen, en in het algemeen alle ziekelijke ſtoringen der inwendige teeldeelen; 2) de uitgezakte Baarmoeder moet volkomen teruggebragt zijn; 3) de aanwending van den moederring moet des morgens geſchieden, en te voren de endeldarm en de pisblaas geledigd zijn; 4) zoo de zieke nooit gekraamd heeft en de ſcheede zeer naauw is, dan moet men deze door weekmakende baden, ſtovingen en inwrijvingen zoeken te verwijden.

§. 880.

De aanwending zelve van den moederring geſchiedt op de volgende wijze: 1) men laat de lijderes in het bed op den rug liggen, met het kruis omhoog, in dier voege, dat het hoofd iets voorover gebogen wordt, de dijën en kniën echter gebogen en van elkander gelegd worden; 2) de moederring, bij voorbeeld een' ovalen — dien van ZELLER of LEVRET — doopt men in olie, en brengt denzelven in de lengte,

of met deszelfs smalste gedeelte, zóó in de scheede, dat deszelfs langste middellijn op- of nederwaarts, de kleinere voor- en achterwaarts gerigt is. Daarna plaatst men den vinger op het onderste einde van de lange middellijn, en schuift hetzelve naar de zijde opwaarts, en brengt dien in eene ligging, zoodat deszelfs grootste middellijn naar de zitbeenen gerigt is, het onderste segment der Baarmoeder echter met den moedermond telkens naauwkeurig op de opening van den moederring komt te liggen.

§. 881.

Na de aanwending van den moederring bedekt men de uitwendige teeldeelen met een compres, hetwelk men door een T-verband vastmaakt; men beveelt der lijderes verscheidene dagen achtereen de zorgvuldigste rust in het bed aan, met de dijen digt bij elkander gelegen, en zoo lang, totdat de moederring behoorlijk in het bekken vastzit. Daarna kan zij wel het bed verlaten, maar zij moet alle te sterke inspanningen en bewegingen van het ligchaam, te overluid spreken, lagchen, hoesten e. d. g. trachten te vermijden, slechts ligt te verteren spijzen gebruiken, den stoelgang meer in eene horizontale ligging verrigten; en, zoo zij tot verstopping geneigd is, gedurende de eerste dagen dikwijls eene klisteer zetten. Van tijd tot tijd moet men onderzoeken, of de moederring niet verschoven is, om denzelven weder op de behoorlijke plaats, of eenen grooteren, of van eene andere gedaante, er in te brengen, ingevalle de Uitzakking door den vori-

gen

gen niet meer teruggehouden, of voor deze ſchadelijk wordt. Bij het uitnemen van den moederring, dat bij de aangewezene ligging op den rug moet geſchieden, ſteekt men den vinger in de opening van denzelven, en tracht denzelven op de eene zijde neder te drukken, ongeveer in dezelfde rigting als die er in gebragt is; of zoo dit niet mogelijk zij, dan brengt men eene tamelijk ſterke, kromgebogene Sonde aan de eene zijde, tusſchen de ſcheede en den moederring, er in, en tracht denzelven aan deze zijde naar beneden te trekken.

§. 882.

In het vervolg kan de lijderes zelve de vereischte oefening verwerven, om den moederring des avonds, wanneer zij te bed ligt, of ten tijde der maanſtonden, er uit te nemen, en dien behoorlijk te reinigen. — Wanneer de Vrouw zwanger mogt worden, dan is het beter, van de vijfde maand der zwangerheid af, den moederring niet meer te laten dragen.

§. 883.

Somtijds veroorzaakt de moederring den witten vloed, of beklemming van het ſcheededeel, of eene plooi in de ſcheede. In het eerſte geval moet men den moederring wegnemen, en er liever gedurende eenigen tijd geenen inbrengen, of alleen van de ſpons gebruik maken. In het tweede geval was de Schrijver verpligt, eenmaal den moederring door te ſnijden, omdat hij denzelven, wegens zwelling en ontſteking, niet kon uitnemen.

§. 884.

Somtijds vindt men dat de hals der Baarmoeder met dat deel der ſcheede, waaraan zij grenst, verzworen is. Men kan de Uitzakking der Baarmoeder wel terug brengen, maar, wanneer zij door de ſpons of eene blaas niet terug gehouden kan worden, dan moet men een ringvormig moederſteunſel aanwenden. Doch wanneer er met de verzwering van den hals der Baarmoeder tevens scirrhus gepaard gaat, dan is de Uitſnijding der Baarmoeder wel het zekerſte middel, zoo als den Schrijver, over den scirrhus der Baarmoeder handelende, op dit geval bijzonder opmerkzaam gemaakt, en den aard en de wijze der Operatie bepaald heeft.

§. 885.

Buiten de reeds aangeprezene zijn er nog meer moederringen, die bij de aanwending bijzondere regelen vereiſchen. De opgegevene regelen voor de aanwending van den moederring zullen de handelwijze van den Geneesheer altijd behoorlijk beſturen; en er blijft hem alleen over, zich te voren ſlechts met den vorm of het bijzondere maakſel van zulk eenen moederring bekend te maken.

§. 886.

Wanneer de Uitzakking der Baarmoeder aan bijzondere toevallige oorzaken moet toegeſchreven worden, dan moet de Geneesheer daarop letten, om de radicale genezing te bewerken: vooronderſteld, dat men die oorzaken kunne verwijderen. Zoo vereischt

eischt eene buitengemeene verzwakking der teeldeelen de benoodigde verſterking; bloedvloeijingen, te hevige maanſtonden, witte vloed, diarrhé en buikloop, het wegruimen dezer kwalen; aanbeijen, variceuſe zwellingen, aanhoudende verſtoppingen, die eenen hevigen aandrang tot ſtoelgang veroorzaken, de toediening der vereischte geneesmiddelen en opvolging van gepaste voorſchriften, om dezelve uit den weg te ruimen. Sterke bewegingen en inſpanningen van het ligchaam, ſchadelijke kleederdragt e. d. g. moeten, wanneer zij de Uitzakking voornamelijk te weeg brengen, vermijd worden. Dit doel wordt echter niet altijd bereikt, wanneer, bij voorbeeld, een te wijd bekken de kwaal bijzonder begunſtigt.

LITTERATUUR.

§. 887.

CHOPART, *de uteri prolapsu. Par.* 1722.

J. A. KULMUS, *de uteri delapsu, suppressionis urinae et subsequentis mortis causa. Gedani* 1732; in HALLERI *disp. chir. Tom.* III. N°. 88.

A. O. GOELICKE, *de novo artificio curandi procidentiam uteri. Francof. ad Viadr.* 1741; in HALLERI *disput. chir. Tom.* III. N°. 88.

DE BÜCHNER, *de procidentia uteri. Erford.* 1744.

P. A. BOEHMER, *de prolapsu et inversione uteri, ejusque vaginae relaxatione. Halae* 1748; in HALLERI *disp. chir. Tom.* III. N°. 86.

Ontleed- en Heelkundige Verhandeling over de Uitzakkingen en Uitwasſen der Lijfmoeder en Scheede; uitgegeven door een gezelſchap van Utrechtſche Heelmeesters. Utrecht 1767. 174. *p.* 8.

Über

Über den Prolapsus uteri; in LÖFFLER's *verm. Aufs.* N°. 5.

FÖHR, *de procidentia uteri. Stuttg.* 1793.

BACHMANN, *de prolapsu uteri. Duisb.* 1794.

LEVRET, in het *Journal de Médecine. T.* XL. en *auserlesenen Abhandlungen für practische Aerzte.* II. *Bd.* III. *Bd. p.* 51.

Dezelfde, *observations sur la cure radicale de plusieurs polypes de la matrice, etc.*

RICHTER's *Anfangsgründe der Wundarzneykunst.* VII. *Bd.*

J. H. KLINGE, *commentatio de procidentia uteri etc. Göttingae* 1789. *c.* II. *Tab. aen.* 8°.

Über den Vorfall der Gebärmutter; in CAMPER's *vermischten Schriften.* N°. 2. *f.* en N°. 6. *g. u h.*

W. J. BRÜNNINGHAUSEN, *über den Muttervorfall und neues Mutterkränzchen;* in LODER's *Journal für die Chirurgie.* I. *Bd.* 1e. *St.* bl. 121. *Jena* 1797. 8°.

Dezelfde en PICKEL's *chirurgischer Apparat. Erlangen* 1801. 8°. *S.* 81.

J. FR. OSIANDER, *de fluxu menstruo et uteri prolapsu. Gött.* 1808. 4°.

HUHNOLD, *de pessariis. Marburgi Cattorum* 1799. 8°.

BERNSTEIN, *Handbuch der Geburtshülfe. Leipz.* 1799. 8°. *und Zusätze. Leipz.* 1803.

JUVILLE's *Abhandlung über die Bruchbänder und andere Gebärmuttersenkungen. Nurnb.* 1800.

Leerboek der Heelkundige Verbanden. Naar het Hoogd. van J. C. STARK, door den Amst. Heelm. A. V. D. HOUT. *Amst.* 1817. 2e. Deel, bl. 126. met pl.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de Uitzakking der Scheede.

§. 888.

Wanneer de vliesachtige buis, welke de Scheede vormt, uit de ſchaamlippen te voorſchijn komt, dan noemt men dit eene Uitzakking der Scheede. Gewoonlijk is het derzelver binnenſte vlies, dat zich naar buiten verlengt; en wanneer hetzelve geheel te voorſchijn komt (*), dan is de Uitzakking volkomen. De Uitzakking echter is onvolkomen, wanneer dat vlies ſlechts aan de eene of andere zijde naar voren dringt.

Kenteekenen.

§. 889.

De diagnosis der volkomene Uitzakking is niet moeijelijk, wanneer er nog geene zwelling en hardigheid van het naar buiten gedrongene inwendige vlies bijgekomen is. Het uitgezakte gedeelte is week, teeder, van eene blaauwachtig roode kleur, en weinig gerimpeld, of volkomen glad, wanneer de lijderes reeds dikwijls gekraamd heeft. In den beginne vormt

(*) Roël verhaalt een geval in het *Journal de médecine. T.* LI. *p.* 60, waar het binnenſte vlies der ſcheede zich tot aan de knie verlengd had.

vormt de Uitzakking eenen ring, in het vervolg, bij de toenemende verlenging naar buiten, eenen cylinder, die onregelmatig geplooid is, aan derzelver benedenſte einde eene opening heeft, en welks buitenſte bekleedſel het binnenſte vlies der Scheede is. Als de Uitzakking reeds langer geduurd heeft, dan is de diagnosis moeijelijker. Dezelve heeft dan eene meer donkerblaauwe dan roode kleur, en is dikwijls vier tot zes duimen lang, en drie tot vier duimen dik. De buitenſte, door het inwendige vlies der Scheede gevormde oppervlakte, is min of meer droog, en het geheel naar eenen vleeschklomp gelijkende. Aan het einde der uitgezakte zwelling is eene ſpleet tusſchen eenen dik gezwollenen, verheven' rand. Dit is de ingang in de omgekeerde Scheede. Brengt men den, met olie beſtrekenen vinger in de ſpleet zoo diep als mogelijk is, dan voelt men den moedermond, die gemakkelijk te bereiken is, wanneer de baarmoeder mede uitzakt. Van eene breuk der Scheede, waarvoor men de Uitzakking der Scheede houden kan, onderſcheidt zij zich dáárdoor, dat men in dezelve geen deel voelt, dat terug kan gedrukt worden. Daarbij wordt de lijderes, inzonderheid wanneer de Uitzakking plotſelijk ontſtaan is, eene buitengewone volheid in de Scheede, en een bijzonder ongemak in den omtrek der pisblaas en van den endeldarm, bijzonder bij het pislozen en den ſtoelgang, gewaar, welke door de ſpanning en verrekking dezer deelen ontſtaan. Somtijds voelt zelfs de vinger in den endeldarm dergelijke ſpanningen en verrekkingen zeer duidelijk. Niet zelden gaat de Uitzakking ook iets terug,

wan-

wanneer men de lijderes met het kruis omhoog op den rug laat liggen. — Wanneer de Uitzakking onvolkomen is, dan vormt zij een' blinden zak, waarvan het onderste einde zonder opening is, en waar langs de vinger of de Sonde in de Scheede komt.

Oorzaken.

§. 890.

Groote slapte van het teelstelsel in het algemeen, gebrek aan toereikenden zamenhang van het celwijsweefsel, waarmede de geplooide huid der Scheede aan de spieren, vliezen en beenderen van het bekken vastgehecht is; voorafgegane, langdurige ontsteking en zwelling der scheede, inzonderheid kraambedden, waarna gewoonlijk groote verslapping, als een gevolg der onregelmatige uitzetting, nablijft; voorafgegane menigvuldige bloedvloeijingen, witte vloed; voorafgegane menigvuldige verlosfingen van groote kinderen, inzonderheid wanneer het hoofd lang in het bekken vastgezeten had; aanmerkelijke verscheuring van den bilnaad en te wijd bekken, bevorderen zeer de Uitzakking der Scheede. Deze ontstaat des te eerder, wanneer menigvuldige bijslaap en zelfbevlekking, moeijelijke stoelgang met hevigen aandrang, en moeijelijke verlosfingen, inzonderheid bij het doorzetten der weeën al staande, zware en langdurige operatiën met de tang en keeringen, het tillen van zware lasten, hevig braken, hoesten e. d. g., als aanleidende oorzaken medewerken. — In zeldzame gevallen zag men door groote steenen in de pis-

pisblaas en Scheede de Uitzakking ontſtaan (*). Somwijlen is zij het gevolg van buikwaterzucht, pisopſtopping, en van eene breuk der Scheede.

Gevolgen.

§. 891.

De gevolgen zijn: verhinderingen in den bijſlaap en de bevruchting, inzonderheid wanneer het eene volkomene Uitzakking der Scheede is, beletſelen in het pislozen en den ſtoelgang, ontſteking, zwelling, variceuſe uitzettingen der aderen, ontvellingen en verzweringen der Scheede, witte vloed, te menigvuldige maanſtonden, Uitzakking der Baarmoeder, en hindernisſen tot eene aanſtaande zwangerheid en verlosſing.

Geneeswijze.

§. 892.

De geneeswijze vordert terugbrenging der Uitzakking, en bewaring der Scheede in hare geregelde ligging.

§. 893.

Eene niet belangrijke en pas ontſtane Uitzakking der Scheede is gemakkelijk terug te brengen. Men laat de lijderes met het kruis omhoog op den rug liggen, ſchuift dan met den in olie gedoopten wijsvinger het uitgezakte vlies allengskens terug, en drukt

(*) PAGED in KÜHN's *phys. medic. Journal.* 1802. *S.* 4. STÖLLER's *Beobachtungen und Erfahrungen.* N°. 2.

drukt hetzelve aan de zijde overal aan. Wanneer echter de Uitzakking met ontſteking en een variceus gezwel gepaard gaat, dan moet deze eerst te voren door bloedzuigers en doelmatige ſtovingen uit den weg geruimd worden.

§. 894.

Om de teruggebragte Scheede in hare geregelde ligging te behouden, beveelt men verſcheidene dagen rustens in het bed, en brengt eene cylindervormige ſpons er in, welker dikte en lengte naar de wijdte en diepte van het bekken en naar de grootte der Uitzakking bepaald moet worden. De ſpons kan men in zamentrekkende afkookſels doopen; of wanneer deze niet toereikend is, dan laat men eenen cylinder van linnen vervaardigen, welke met poeder van zamentrekkende geneesmiddelen gevuld, en te voren in rooden wijn gedoopt wordt. Dit is het voornaamſte middel, om de Uitzakking terug te houden, en dezelve volkomen te verhelpen. Wanneer dit niet toereikend is, dan blijft er niets anders over, dan eenen moederring te laten dragen. De cylindervormige moederringen, volgens GARENGEOT of volgens PICKEL, zijn bijzonder aan te bevelen, inzonderheid wanneer zij aan hun bovenſte einde dikker, ingedrukt en met eene opening voorzien zijn, deels om het ſcheededeel op te nemen, deels om aan de afgezonderde vochten eenen uitweg te verſchaffen. Dikwijls moet men dezen cylinder met eenen band om het lijf en tusſchen de dijen vastmaken. Dit valt der lijderes veel lastiger. Doch misſchien zou de band wel geheel gemist kunnen

worden, wanneer deze cylinders eene kromming volgens de rigtingslijn van het bekken bekwamen, en aan derzelver benedenſte, tegen den uitgang der ſcheede gerigte einde, met eenen eenigzins breeden rand omgeven waren, die zich bij het inbrengen van den cylinder liet terug drukken, na de aanwending echter onmiddellijk tegen den uitgang der ſcheede aanlag, en het uitvallen verhinderde.

§. 895.

Eene verouderde Uitzakking der Scheede is moeijelijker terug te brengen, inzonderheid wanneer het binnenſte vlies zeer ver naar voren gedrongen, gezwollen en verhard is. In dit geval moet de lijderes gedurende eenen langeren tijd aanhoudend op den rug met het kruis omhoog liggen, en ligt verteerbare ſpijzen gebruiken, ſteeds voor een' gemakkelijken ſtoelgang zorgen, het verharde gezwel met een afkookſel van ſcheerling en bilzenkruid ſtoven, inwendig kwik, met goudzwavel in kleine giften gebruiken, en de Geneesheer van tijd tot tijd beproeven, om de Uitzakking terug te brengen. — Als de Uitzakking der Scheede, ten gevolge eener hevige ontſteking, tot koudvuur overgegaan en geëxulcereerd is, dan moet men bloedzuigers of koppen zetten, en, wanneer het noodig is, enkele deelen van het binnenſte vlies geheel afſnijden. — Wanneer ſteenen in de pisblaas of ſcheede, gezwellen of eene ſcheedebreuk aanleiding tot de Uitzakking gegeven hebben, dan moeten deze verwijderd worden.

LITTERATUUR.

§. 896.

SCHACHER, *de prolapsu vaginae uteri. Lips.* 1725.

STRÖHLIN, *de relaxatione vaginae etc. Argent.* 1749.

LODER, *Programma* I—III. *de vaginae uteri procidentia. Jenae* 1781.

VAN DER HAAR, *Waarnemingen* enz.

RICHTER'S *Anfangsgründe der Wundarzneykunst.* VII. *Bd.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de Scheedebreuk.

§. 897.

De bodem der baarmoeder en der pisblaas, alsmede de voorste vlakte van den endeldarm, zijn met een vlies bekleed, dat een vervolg is van het buikvlies. Tusschen den bodem der baarmoeder en den endeldarm, en tusschen dien der blaas en baarmoeder is eene holte, welke door den afstand dezer organen van elkander gevormd wordt. In deze holten zakt het buikvlies, het net, of, hoewel zelden, de pisblaas, en maakt aldaar tevens een' wijden open' zak. Zoodra er nu eene Breuk der Scheede ontstaat, dan dringt het gedarmte, dat dezen zak van het buikvlies voor zich heen naar beneden drukt, naar de baarmoeder toe, en komt tot aan den voorsten of achtersten wand der Scheede. Doch om anatomische en physiologische redenen heeft er zelden eene Breuk vlak van voren of achter de Scheede plaats, maar gewoonlijk tevens meer of min aan de eene of andere zijde, uitgenomen, wanneer de pisblaas gezakt is. In dit geval wordt de Breuk van voren gevoeld.

Kenteekenen.

§. 898.

Gewoonlijk gaan er oorzaken vooraf, welke in het algemeen Breuken plegen te veroorzaken, en daarop gevoelt de lijderes, als ware er iets, dat plotſeling in de Scheede zakt, terwijl zij te gelijkertijd eene meer of min hevige pijn op de plaats, waar de Breuk is, gewaar wordt, die allengs in eene kolijkachtige pijn, welke of geſtadig voortduurt, of nu en dan eens verdwijnt, en weder ten voorſchijn komt, verandert. Bij het daartoe in het werk geſteld onderzoek vindt men aldaar een onregelmatig gezwel aan de eene of andere zijde der Scheede. Hetzelve wordt kleiner of verdwijnt geheel en al, als men er met den vinger op drukt, en komt dadelijk weder te voorſchijn, als de drukking ophoudt; wordt geſpannen, hard en grooter, als de lijderes ſtaat, hoest, of den adem inhoudt; maar week en klein, ja volſtrekt niet meer voelbaar, als men de lijderes, op den rug liggende, onderzoekt; de moedermond is volkomen vrij, en ſtaat met het gezwel volſtrekt in geen verband. Wanneer er darmen in de Breuk gezakt zijn, dan klaagt de lijderes voornamelijk over kolijkachtige pijnen: doch wanneer de pisblaas zich daarin bevindt, dan wordt het gezwel, dat men voornamelijk aan den voorſten wand der Scheede achter de ſchaambeenderen voelen kan, grooter, als de lijderes de pis in langen tijd niet loost: en men wordt duidelijk eene borreling in dezelve gewaar. Somtijds ontſtaat er een aandrang

 tot

tot pislozing, als men op het gezwel drukt; en het verdwijnt geheel, als de pis geloosd of door den catheter ontlast is. Van de uitzakking der Scheede onderſcheidt zich wel de, gewoonlijk met eene uitzakking van den inwendigen rok der Scheede vergezellende, Scheedebreuk, dáárdoor, dat deze gewoonlijk plotſelijk verſchijnt, met verſcheidene ongemakken van het darmkanaal en de overige algemeene kenteekenen der Breuk gepaard gaat, gene echter van tijd tot tijd ontſtaat en de genoemde ziekelijke aandoeningen van het darmkanaal en de algemeene kenteekenen der Breuk niet waargenomen worden.

Oorzaken.

§. 899.

Dezelfde oorzaken, die over het algemeen tot Breuken aanleiding geven, kunnen ook eene Scheedebreuk te weeg brengen. Intusſchen neemt men ze zelden bij Vrouwen waar, die nimmer gekraamd hebben; maar meest bij die, welke dikwijls zwanger zijn. De uitzetting der Baarmoeder en Scheede gedurende de zwangerheid en gedurende de verlosſing verſlapt niet alleen het celwijsweefſel, waarmede dit deel zich met den endeldarm en de pisblaas vasthecht, en bevordert daardoor het uitzakken van eene Breuk tusſchen dezelve; maar zij verzwakt ook den ſpierrok der Scheede, verwijdert derzelver ſpiervezelen van elkander, zoodat de Breuk tusſchen dezelve gemakkelijk doorgaan of den geheelen ſpierrok gemakkelijk kan uitzetten. Het laatſte ziet men zeer dikwijls bij zeer moeijelijke verlosſin-

ſingen, wanneer het hoofd zeer groot of beklemd geweest, of wanneer door eene ruwe of onvoorzigtige behandeling de Scheede zeer verwijd of gekwetst is geworden. Zoo nam de Schrijver tweemaal de Scheedebreuk waar bij Vrouwen van het platte land, die, na eene hevige poging tot geboorte en van eene onder het ſtaan afgewachte verloſſing, veroorzaakt werd. In het eene geval was er aan de tegenovergeſtelde zijde nog bovendien eene uitzakking der Scheede aanwezig. Het gemakkelijkst ontſtaat de Scheedebreuk in de eerſte dagen na de verloſſing, wanneer Kraamvrouwen het bed te vroeg verlaten, en zich zeer inſpannen. Voor het overige kan de ſcheedebreuk van tijd tot tijd of plotſeling ontſtaan, als zij door eene zeer krachtdadige inſpanning, ſchudding van het ligchaam, of door eenen val is te weeg gebragt.

Geneeswijze.

§. 900.

De geneeswijze vordert de terugbrenging der Breuk en verhoeding van eene nieuwe uitzakking.

§. 901.

Om aan de eerſte geneeswijze te voldoen, laat men de zieke, ingeval de Breuk tusſchen de blaas en baarmoeder gezakt is, met het kruis omhoog op den rug liggen. Men laat liefst de lijderes op de ellebogen en kniën ſteunen, wanneer de Breuk zich tusſchen den endeldarm en de baarmoeder bevindt, en tracht, na vooraf den endeldarm en de

blaas geledigd te hebben, door eene matige drukking met de vingeren de Breuk terug te brengen.

§. 902.

Om, volgens bepaling der tweede aanwijzing, de uitzakking der Breuk te verhoeden, maakt men van de fpons gebruik, zoo als zulks bij de uitzakking der baarmoeder aangeprezen is geworden. Zeer nuttig is ook de, voor de terughouding van de uitzakking der Scheede (§. 894), uit linnen bereide cylinder, inzonderheid, dewijl tevens met denzelven zamentrekkende middelen tot derzelver radicale genezing kunnen aangewend worden. Wanneer ook dit niet helpt, of zoo de Breuk van dien aard is, dat zij nimmermeer radicaal kan genezen worden, dan laat men eenen elastiek ronden van PICKELSANDY, of eenen elastieken fcheedecylinder van PICKEL dragen. Vóórdat men er gebruik van maakt, moet men echter dáárop letten, of ook het ingewand, bij voorbeeld de darm, zich volkomen buiten den Breukzak bevindt, en derhalve, inzonderheid wanneer zich de Breuk van achteren gezet heeft, tot boven aan den moedermond met den vinger drukken en ftrijken. Daarom is het ook noodzakelijk, dat de cylinder lang genoeg zij, en telkens den moedermond bereike, om den weg, waardoor de Breuk gezakt is, volkomen te fluiten.

§. 903.

Het gebeurt echter fomtijds, dat, offchoon de cylinder er ingebragt is, de Breuk weder tusfchen denzelven doordringt, inzonderheid aan de achterfte

vlak-

vlakte der Scheede. De oorzaak ligt of dáárin, dat de veerkrachtige cylinder toegeeft, of dat de lijderes zich aan ſchadelijke invloeden, die de Breuk weder doen te voorſchijn komen, blootſtelt. In het eerſte geval trof de Schrijver in den elastieken cylinder den noodigen wederſtand aan, toen hij denzelven met paardenhaar behoorlijk gevuld had (*). In het tweede geval moet men de lijderes aanbevelen, om alle ſchadelijke invloeden, bijzonder hevige inſpanningen van het ligchaam, te vermijden, en haar in het algemeen die voorſchriften aanraden, welke §. 871 gegeven zijn, om de uitzakking der baarmoeder voor te komen.

§. 904.

Slechts zelden wordt eene Scheedebreuk beklemd. Zulks geſchiedt of dat men den cylinder, vóórdat de Breuk zelve volkomen teruggebragt is, inbrengt, of ten gevolge van verſtoppingen van den ſtoelgang, ophoopingen van drekſtoffen of ontſteking van den onderbuik, die dikwijls na de opſtopping der maanſtonden ontſtaat. In het eerſte geval moet men den cylinder dadelijk er uitnemen, en de Breuk volkomen op de in §. 870 opgegevene wijze trachten terug te brengen. In het tweede geval vorderen verſtoppingen van den ſtoelgang, en ophoopingen van drek-

(*) De Schrijver heeft in een geval waargenomen, dat de Scheedecylinder van PICKEL bij het uitnemen geheel plat gedrukt, en de Scheedebreuk op nieuw ontſtaan was. Nadat hij den cylinder met paardenhaar gevuld had, mislukte deszelfs werking niet.

drekstoffen, verzachtende, olieachtige klisteren, en de ontsteking van den onderbuik derzelver behandeling; waarbij men in dit geval inzonderheid op de wederherstelling der maanstonden letten moet, wanneer deze daartoe aanleiding geven. Vervolgens bewerkstelligt men, na behoorlijke ontlasting van den endeldarm en der pisblaas, de terugbrenging, en steekt men eene spons of een' cylinder er in, om eene nieuwe uitzakking voor te komen.

§. 905.

Geene waarneming is er bekend, dat eene beklemde Scheedebreuk geöpereerd is geworden. Zoo dit geval mogt plaats hebben, dan moet men, als de Breuk laag in de Scheede ligt, de bekleedselen van het, door de Scheede gevormd, Breukgezwel door eene insnijding openen, doch den Breukzak blootelijk met den vinger, of met een geschikt dilatatorium verwijden. Ingeval echter het gezwel zich hoog in de Scheede bevond, heeft men aangeraden, om den onderbuik digt boven de schaambeenderen door eene insnijding te openen, en den darm uit de Breuk te brengen: eene gevaarlijke Operatie, en nog gevaarlijker, dan binnen de Scheede het Breukgezwel zelf te openen.

LITTERATUUR.

§. 906.

HOIN, in LEBLANC's *kurzem Inbegriffe chirurg. Operationen.* II. *Bd. S.* 129.

Mémoires de l'Académie de Chirurgie. I. *Bd. p.* 707.

SAN-

SANDIFORT, *observat. anat. patholog.* I. *cap.* 4.

STARK, *diss. Quaedam de hernia vaginali et strictura uteri. Jenae* 1796.

Dezelfde, *N. Archiv für die Geburtshülfe.* I. *Bd.* 1e. *St. S.* 88.

RICHTER's *Anfangsgründe der Wundarzneykunst.* VI. *Bd. S.* 1.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de Breuk van den Bilnaad.

§. 907.

Slechts zeldzaam wordt bij Vrouwen de Breuk van den Bilnaad waargenomen. Gewoonlijk zakt deze tusſchen den endeldarm en de Scheede, baant zich eenen weg tusſchen de ſpiervezelen der opligters van den aars, en komt buiten den Bilnaad, digt bij de opening van den aars, gewoonlijk meer of min aan de eene of andere zijde van denzelven, te voorſchijn. De Breuk is dan volkomen gevormd en zigtbaar, en wordt daardoor van de onvolkomene ſcheedebreuk onderſcheiden. In de Breuk zelve kan een darm, een gedeelte van het net, of, offſchoon zelden, een gedeelte der pisblaas bevat zijn.

Kenteekenen.

§. 908.

Bij de volkomene Breuk van den Bilnaad vindt men aan de eene of andere zijde van denzelven, zelden in het midden, een gezwel, dat grooter en meer geſpannen wordt, als de lijderes ſtaat, of den adem inhoudt; kleiner en week wordt, of geheel verdwijnt, als zij ligt, en op eene drukking terugwijkt. Gewoonlijk gaat daarmede een gezwel aan den achterſten wand der Scheede gepaard. De onvolkomene

Breuk van den Bilnaad kan alleen uit de gewone toevallen, die eene Breuk vergezellen, en door het gevoel, met den vinger in den endeldarm of de Scheede, herkend worden.

Oorzaken.

§. 909.

Alle invloeden en oorzaken, welke Breuken over het algemeen, en inzonderheid ook ſcheedebreuken te weeg brengen, kunnen ook tot eene Bilnaadsbreuk aanleiding geven; voornamelijk echter menigvuldige, vooraf plaats gehad hebbende, moeijelijke verlosſingen, en hevige en menigvuldige uitzettingen van den endeldarm. Nimmer toch zal, op zeer juiste ontleedkundige gronden, eene Bilnaadsbreuk plotſelijk, maar wel van tijd tot tijd ontſtaan.

Geneeswijze.

§. 910.

De aanwijzing vereischt, dat men de Breuk terugbrenge, en een middel aanwende, om dezelve in te houden.

§. 911.

Om de Breuk terug te brengen, moet men, na aanwijzing van eene doelmatige ligging, niet alleen het uitwendige, aan den Bilnaad zigtbare, gezwel met de hand terugbrengen, maar tevens ook eenen vinger in de Scheede brengen, en daarmede de achterſte zijde naar boven ſtrijken, en het uitgezakte deel naar boven in de buikholte trachten te ſchuiven.

§. 912.

§. 912.

Om de Breuk in te houden is een uitwendig, op den Bilnaad aangelegd T-verband met een kusſentje niet toereikend, maar vereischt de bij de ſcheedebreuk aangeprezene cylinder, welke in de Scheede gebragt en door een T-verband vastgemaakt wordt. Als die vlijtig gedragen wordt, en de lijderes zich aan geene ſchadelijke invloeden, die de Breuk op nieuw zouden kunnen te weeg brengen, blootſtelt, kan men ſomtijds de kwaal zelfs radicaal genezen.

§. 913.

De Breuk van den Bilnaad kan, als die der Scheede, door dezelfde oorzaken beklemd worden. De behandeling is even als bij de beklemming dier Breuk is opgegeven geworden. En bijaldien de Operatie aangewezen wordt, dan opent men het gezwel, en verwijdt men den Breukzak met den vinger, of een gepast verwijdingswerktuig, en tracht daarna de uitgezakte deelen terug te brengen.

LITTERATUUR.

§. 914.

SMELLIE, *observations of Midwifery. Vol.* II.
RICHTER, *von den Brüchen.*
Dezelfde, *Anfangsgründe der Wundarzneykunst.* VI. *Bd. S.* 23.
CURADE, *Mercure de France.* 1762. *Juillet. p.* 151.

NE-

NEGENDE HOOFDSTUK.

Over de Ziekten der Eijerſtokken.

§. 915.

Geene organen zijn aan zoo menigvuldige Ziekten en misvormingen onderhevig, als de Eijerſtokken, inzonderheid bij Vrouwen, die den bijſlaap uitoefenen en dikwijls gekraamd hebben, waardoor zeer ligt tot eenen pathologiſchen toeſtand en onregelmatige afſcheidingen aanleiding gegeven wordt. Want een orgaan, dat volkomen in rust is, zegt AUTENRIETH, doet deszelfs voortſtuwingsvermogen ſluimeren, wendt er de ophoopingen van af op andere, die, als ware het, afhangen van eene voorhandene ſom van overtollige levenskracht, waarover het beſchikken kan.

§. 916.

Tot Ziekten en zwelling der Eijerſtokken geven aanleiding: onvruchtbare ophoopingen; de bijſlaap zonder ſchieting van het zaad; zelfbevlekking; menigvuldige ſtoringen der maanſtonden, bijzonder derzelver opſtopping, en menigvuldige maankolijken; bloedvloeijingen der baarmoeder in het algemeen; plaatſelijke zwakheid der teeldeelen, die inzonderheid door menigvuldige kramen, bloedvloeijingen en ontſteking der teeldeelen ontſtaan zijn.

§. 917.

Niet alle Ziekten en misvormingen der Eijerſtokken kunnen herkend worden. Een Eijerſtok kan ge-

geheel buiten alle organifche gemeenfchap gefteld, ingevallen, verdroogd, tot eene polyp- of kraakbeenachtige masfa verhard zijn; dezelve kan vet, haren, tanden, e. d. g. bevatten, en de Vrouw in het leven blijven, zonder dat daardoor ook in het minst de gezondheid geftoord wordt. Alleenlijk ontfteking, verettering, verharding en waterzucht van den Eijerftok kan men herkennen, en veeltijds dan alleen, wanneer zij eenen hoogen graad bereikt hebben. WARDROP heeft ook eenen fungus haematodes van den Eijerftok waargenomen en er eene afbeelding van gemaakt (*).

Ontfteking der Eijerftokken.

Kenteekenen.

§. 918.

De kenteekenen der Ontfteking van den Eijerftok zijn: hevige, meestal diep zittende, vaste pijnen in de eene of andere zijde der onderbuikftreek, naar mate dat de regter of linker Eijerftok aangedaan is. Dikwijls is ook de liesftreek der aangedane zijde pijnlijk en gezwollen. Met dezelve gaan de algemeene kenteekenen der Ontfteking en zeer dikwijls verfcheidene van diegenen gepaard, welke de Ontfteking der baarmoeder, bij het toenemen der ziekte, plegen te vergezellen. Deze echter worden inzonderheid waargenomen, als tevens metritis daarbij komt.

Oor-

(*) WARDROP, *Waarnemingen*, t. a. pl. 235 pl. *fig.* 13.

Oorzaken.

§. 919.

De invloeden, welke ontsteking der baarmoeder veroorzaken, geven ook aanleiding tot Ontsteking der Eijerstokken; voornamelijk verkouding, opgestopte maanstonden, maankolijk, opgestopte kraamvloeden, zogverplaatsingen, met tegenzin gebruikte hevige, sterk werkende ontlast- en afdrijvende middelen, menigvuldige, onvruchtbare ophoopingen, ten gevolge van den bijslaap zonder zaadschieting, onbevredigde teeldrift en Nymphomanie, inzonderheid bij zeer bloedrijke, prikkelbare gestellen, enz.

Geneeswijze.

§. 920.

De Ontsteking der Eijerstokken moet, zal zij niet spoedig tot verettering en verharding overgaan, zeer spoedig verdeeld worden. Hier heeft dus geheel dezelfde aanwijzing plaats, als in §. 767 bij de Ontsteking der Baarmoeder opgegeven is geworden. Ingeval de koorts het karakter eener Synocha heeft, dan kunnen spoedig in het werk gestelde, algemeene aderlatingen, of, zoo deze niet noodzakelijk zijn, bloedzuigers aan de liesstreek gezet, en de antiphlogistische methode in het algemeen, (§. 767 en §. 768) de Ontsteking wegnemen. Hiermede vereenige men olieachtige inwrijvingen, verzachtende stovingen en pappen, die deels op den onderbuik, deels op de liezen gelegd worden. Zeer heilzaam

zullen ook verzachtende klisteren, bijzonder bij de Ontsteking van den linker-Eijerstok, zijn. Als de Ontsteking en de pijn, na behoorlijke bloedontlasting, niet volkomen ophouden, dan is het kwik, in kleine giften toegediend, het werkzaamste middel ter volkomene verdeeling, waarmede men ook inwrijvingen met de kwikzalf op de pijnlijke plaatsen van den onderbuik en der liezen, alsmede laauwe baden, inzonderheid met zeep en zemelen, vereenige.

Verettering van den Eijerstok.

§. 921.

De Verettering van den Eijerstok is gewoonlijk het gevolg der ontsteking, inzonderheid wanneer deze verzuimd, en met verkeerde middelen behandeld is geworden.

Kenteekenen.

§. 922.

Gewoonlijk worden de pijnen heviger en ondragelijk; het gezwel aan de eene of de andere zijde der onderbuikstreek en der liezen neemt in zulk eenen hoogen graad toe, dat het zich van het linker- of regter-heupbeen tot in het midden van den buik, en van den band van Falloppius tot aan de korte ribben en tot over den navel uitstrekt; de beweging van de dije der aangedane zijde valt moeijelijk; de lijderes klaagt den ganschen dag over huivering en sterk zweeten; de pis is troebel en heeft veel

be-

bezinkfel; de koorts is fluipend, en met eene brandende hitte en hevigen dorst, inzonderheid des avonds, vergezeld; de pols klein en zeer fnel. Op het laatst komen er ontlastingen en de onverdragelijkfte pijnen in de lendenen.

Geneeswijze.

§. 923.

De Verettering der Eijerftokken is eene kwaal, die zeer moeijelijk te genezen is. Meestal fterft de zieke aan de gevolgen van tering. Het best is, wanneer het gezwel fpoedig naar buiten van zelf doorbreekt, of door de kunst geopend kan worden. Wanneer zich derhalve nog geene bepaalde plaats vertoont, waar men de opening maken kan, dan wendt men weekmakende pappen en inwrijvingen aan, waarmede men ook dergelijke klisteren doet gepaard gaan. Met de laatften pare men zeer gepast het heulfap, en dit op de wijze en vorm als het Dowers-poeder inwendig toegediend, wanneer de pijnen der zieken onverdragelijk zijn, die meestal des avonds en in den nacht toenemen. Het is zeer nuttig op zijde te liggen, hetwelk ook na de opening van het gezwel moet voortgezet worden, opdat de etter des te gemakkelijker daaruit loopen kan. Voor het overige zij men omzigtig, dat er na de opening geene buitenlucht bijkome, en de zeer gezonkene reproductie der zieke door voedende, ligt te verteren fpijs en het gebruik van den kinabast, van het IJslandfche mos, der saleb.

t. d. g. onderſteund worde; waarmede men bij aanhoudende, brandende hitte, hevigen dorst en uitterend zweet zeer gepast mineraalzuren vereenigt.

§. 924.

Na de ontlasting van den etter volgt er verligting, maar niet altijd volkomene genezing. Niet zelden ontſtaat op de eene of andere plaats van den onderbuik een nieuw golvend gezwel, dat van zelf doorbreekt of door eene inſnijding moet geopend worden. Meestal heeft dan de kwaal reeds zeer de overhand genomen. Er ontſtaan verſcheidene fistels, die zich tot de liezen, de lendenſpier (*psoas*), de heup- en andere beenderen van het bekken uitſtrekken. Daarbij komt beenbederf en de zieke teert van tijd tot tijd uit en ſterft.

Over de Verharding en Waterzucht der Eijerſtokken.

§. 925.

De Verharding van den eenen of anderen Eijerſtok bevordert ook gewoonlijk deszelfs ontaarding tot Waterzucht. Van daar dat ook zeer dikwijls beide ziekten met elkander gepaard gaan, ten minſte volgens de waarnemingen van den Schrijver, zoodra zij die hoogte bereikt hebben, dat zij een voorwerp der geneeskundige behandeling worden. Want eene Verharding van den Eijerſtok kan lang alleen op zich zelve beſtaan, eer zij herkend wordt; en ver-

ſchei-

ſcheidene Vrouwen nemen ze in het graf mede, bij wie men ze eerst na den dood, toevallig, bij de ontleding ontdekt (*).

§. 926.

De scirrhus der Eijerſtokken is nu eens grooter, dan weder kleiner; en dezelve kunnen tot zulk eenen graad ontaarden, dat zij verſcheidene ponden wegen. Het water is in verſcheidene zakken en hydatiden van verſchillende grootte, bij voorbeeld van een duiven- of hoenderei, of van eenen veel grooteren omvang, beſloten; of het is alleen in eene holte bevat. Het vocht zelf is zelden zuiver sereus, meestal ſlijmig, als gelei, met vlokken, en ſomtijds met haren vermengd. Gemeenlijk lijdt ſlechts één Eijerſtok, het meest de linker. Somtijds zijn beiden ten minſte verhard, offchoon ſlechts in den eenen Zakwaterzucht plaats heeft. In vele gevallen vindt men Verharding van den Eijerſtok met scirrhus en kanker der baarmoeder gepaard.

Ken-

(*) Hetzelfde vinden wij opgemerkt in eene keurige en allezins leerzame waarneming van onzen geleerden en der Wetenſchappen te vroeg ontrukten Vriend, weleer Amſterdamſchen Geneesheer F. H. HARTOG, in de *Bijdragen tot Theoretiſche en Practiſche Geneeskunde* enz. I. Deel, 1e. en 2e. St. bl. 97 en volg. Alleenlijk wenschten wij, dat de Uitgever, om deze waarneming, waarin zoo vele praktiſche kennis doorſtraalt, meer algemeen verkrijgbaar te maken, tot de afzonderlijke uitgave daarvan konde beſluiten.

Kenteekenen.

§. 927.

Dán alleen, wanneer de ziekte eenen hoogen graad bereikt heeft, laat zij zich herkennen. Vroeger kan men dezelve aanvankelijk meestal alleen aan de bijzondere zwaarte, en eene ſtompe, drukkende pijn in de lijdende zijde, aan de, meestal verhinderde, beweging en zuchtige zwelling van den voet derzelfde zijde, en aan de ſtoringen van verſcheidene verrigtingen der naast aangrenzende deelen in den onderbuik en het bekken herkennen. Het gezwel neemt ſlechts zeer langzaam toe, en alleenlijk dan, wanneer het eene of andere ovarium zich aanmerkelijk uitzet. Men voelt aan de eene of andere zijde van den onderbuik een ongelijk gezwel, dat min of meer koud, en ſomtijds beweegbaar is, en zich ook door eene merkbare golving kenmerkt. Somtijds beſpeurt men deze ook in het ſcheedegewelf; en in dit wordt men een ligchaam gewaar, dat zich als een zeer bewegelijk deel van het kind in de zwangerheid voelen laat, en daardoor, benevens de uitzetting van den onderbuik, ligt tot eene zwangerheid vermoeden doet (*). Later ondervindt de zieke meer moeijelijkheid in het gaan; zij klaagt over benaauwdheid, verhinderde ademhaling en horizontale ligging, over menigvuldige ſtoringen der digestie, pis- en ſtoelontlasting.

(*) Men zie de belangrijke waarneming van STARK, in deszelfs *Archiv für die Geburtshülfe.* I. *Bd.* 1e. *St. S.* 1.

ting. Vele vallen in eene fluimering, en hebben krampachtige gewaarwordingen in den onderbuik, die met een trekken in het kruis afwisfelen, en naar weeënaardige pijnen gelijken. In den beginne zien zij er nog tamelijk goed uit, en hebben geene in het oog loopende verandering. De maanftonden worden echter vroeger onregelmatig, blijven volkomen weg, of worden door den witten vloed vervangen. Naderhand wordt de zieke bleek, leucophlegmatisch, of geheel waterzuchtig, zoodat bij menigeene op het laatst buik- en borstwaterzucht met zuchtige zwelling der bovenfte en onderfte extremiteiten en van het aangezigt daarbij komen.

§. 928.

Van eene zwangerheid wordt de scirrhus en de Waterzucht van den Eijerftok door de volgende kenteekenen onderfcheiden: 1) het gezwel is ongelijker en oneffener, en openbaart zich meer in de eene of andere zijde van den onderbuik in de heupftreek. In de zwangerheid is het gezwel gelijkvormiger, en meer boven de fchaambeenderen en in de navelftreek voelbaar; 2) het gezwel neemt langzamer toe dan in de zwangerheid; 3) men voelt geene beweging van het kind. De eenigzins merkbare golving is wezenlijk van die der beweging van het kind verfchillend; 4) aan de borsten mist men de gewone veranderingen in de zwangerheid; zij worden fteeds flapper; 5) aan het fcheededeel doen zich ook de gewone verfchijnfelen niet voor. Men vindt ze fomtijds ook wel weeker, alsmede eene ronde gedaante van den moedermond. Doch deze

veranderingen ſtaan in geene betrekking met de toenemende uitzetting van den onderbuik. Zij komen ſlechts zeer langzaam voor, en nooit zoo in het oog loopend, als in de zwangerheid. En wanneer het gezwel van den onderbuik het grootst is, dan zal het ſcheededeel nooit zoo klein, zoo week, en zoo ſponsachtig worden, als in de zwangerheid. Hetzelve zal zich echter meer naar eene zijde rigten, en zeer moeijelijk voelbaar zijn; een gevolg van het meer naar boven en op zijde uitzettende ovarium; 6) gewoonlijk gaan algemeene kenteekenen der Waterzucht daarmede gepaard, en de zieke wordt bij toenemende uitzetting van den onderbuik ſteeds zieker, hetgeen men in de zwangerheid niet waarneemt.

Lijkopeningen.

§. 929.

Na den dood vindt men het ovarium der zieke zijde op menigerlei wijze ontaard. Het is meer of min verhard, scirrheus en in omvang grooter, de naastgelegene organen uit derzelver geregelde ligging verdrijvende en aanmerkelijk in zwaarte toegenomen. Imhof (*) maakt melding van een geval, waarin een waterzuchtig ovarium meer dan veertig ponden woog. Buitendien treft men nu de waterachtige ophoopingen zelve aan. Daarbij is of het geheele ovarium in verſcheidene cellen, of in eenen enkelen zak uitgezet, die het grootſte gedeelte van den onderbuik vullen en zeer groote hoe-

(*) In halleri *diss. pract. Vol.* IV. *p.* 380.

hoeveelheden water (naar de waarnemingen van SAMPSON (*) zelfs tachtig tot honderd en twaalf ponden) bevatten kan; of het ovarium is tot enkele beslotene holten en zakken veranderd, welke waarschijnlijk niet anders dan ongeregelde verwijdingen van het blaasje, van het eijertje des ovariums zijn. Het aantal dezer blazen is verschillend. Zij hebben de grootte van eene hazelnoot tot die van een hoenderei, bezitten een dik kraakbeenig vlies, dat somtijds met wezenlijke bloedvaten doorvlochten is, tot derzelver omhulsel en zeldzamer met een dun, sereus, veel vaker met een dik, slijmerig, kleverig, waterachtig, veel gelei- en eiwitstof bevattend vocht gevuld zijn. Gewoonlijk lijdt op deze wijs slechts één, en wel in de meeste gevallen het linker-ovarium. Ook treft men somtijds den Uterus scirrheus en carcinomateus, en in de borstholte sereuse uitstortingen (*extravasatio*) aan. — Een zeer merkwaardig verschijnsel levert echter hier nog het aanwezen van haren en beenderen op, die meestal de gedaante van tanden hebben, en volgens zekere waarnemingen (†) somtijds

(*) In LESKE's *Auszügen a. d. philosoph. Transact.* I. *Bd. S.* 223.

(†) Men heeft talrijke waarnemingen van dien aard. Zij zijn uit de Schrijvers bijeengezameld, deels bij DREYSSIG t. a. pl. bl. 504, gedeeltelijk en in nog grooter aantal in J. FR. MECKEL's voortreffelijke verhandeling: *über regelwidrige, Haar- und Zahnbildungen*, in deszelfs *Archiv f. d. Physiologie.* I. *Bd. Halle und Berlin* 1813. 4e. *Heft. S.* 519—588.

tijds in het waterzuchtig ovarium zich bevinden. Deze haren zijn nu eens van een ligter, dan van eene donkere, zwarte kleur met wezenlijke wortels voorzien, zijn ſomtijds een voet en meer lang, liggen verward door elkander, zitten altijd in een ſpekgezwel, en zijn van eene geleiachtige masſa omgeven. Het laatſte heeft ook bij de tanden plaats, die wit van kleur en met een wezenlijk email bedekt zijn, en waarvan men zoowel ſnij- honds- als baktanden of enkel aangetroffen heeft, of verſcheidene ſoorten van tanden in een enkel beenſtuk vastzittende. Zoo vond, bij voorbeeld, BLUMENBACH (*) in een geval acht beenderen, waarvan er vier met zestien tanden van alle drie de ſoorten bezet waren, buitendien ook nog negen enkele tanden.

Oorzaken.

§. 930.

Waarſchijnlijk ontſtaat de Hydrops ovarii niet altijd op dezelfde wijze. Dan eens namelijk wordt zij door eene vorming van hydatiden te weeg gebragt, waarin de eijertjes van het ovarium op dezelfde wijs ontaarden, als reeds vroeger, toen er van het ontſtaan der hydatiden in het algemeen melding werd gemaakt, aangetoond is, en waartoe de ovariën, wegens derzelver uitſtekend lymphatisch, reproductief zamenſtel, den grootſten aanleg in zich bevatten. Hiertoe behooren namelijk de gevallen, waar-

(*) *Medic. Bibl.* I. *Bd.* *S.* 163.
HAASE, t. a. pl. III. *Bd.* §. 377.

waarin men na den dood de verzameling van water in enkele, van elkander gefcheidene, beflotene blazen aantreft. — Doch aan den anderen kant kan deze Waterzucht ook daardoor tot ftand gebragt worden, dat door organifche gebreken, en inzonderheid door de hier zoo dikwijls voorkomende scirrheufiteiten der Eijerftokken, de geregelde opflorping van het uitgewafemde in dezelven geftoord of volkomen weggenomen wordt, dien ten gevolge niet, zoo als in het eerfte geval, eene vermeerderde exhalatie zamenwerkt. Ik breng hiertoe die waarnemingen, waarin men geene blazen, maar wel het geheele ovarium in een' eenigen zak uitgezet, of deszelfs parenchyma in eene celwijze en tegelijk oedemateufe masfa ontaard, aantrof. — De Hydrops ovarii komt zelden bij jeugdige, meermalen bij bejaarde voorwerpen, bijzonder ten tijde van de natuurmatige ophouding der maanftonden, voor; waarfchijnlijk, omdat in dit tijdperk des levens de geneigdheid der Vrouwelijke teeldeelen tot verhardingen grooter, dan in vroegeren leeftijd is. Doch de menigvuldigfte en belangrijkfte aanleidende oorzaak tot deze ziekte zijn voorzeker ontftekingstoeftanden der inwendige Vrouwelijke teeldeelen, waarvan eene overmatige exsudatie het gevolg is. Minder acht ik hiertoe te behooren de door velen bijgebragte onvruchtbaarheid. Zij is zonder twijfel meer een gevolg dan wel oorzaak van den plaatshebbenden ziektetoeftand. Voor het overige is het onverklaarbaar, waarom het linker-ovarium bij voorkeur en menigvuldiger, dan het regter, door Waterzucht aangetast wordt, waarvoor toch de meeste waarnemingen pleiten.

ten. — Onder de opwekkende oorzaken verdienen de ontstekingen der inwendige teeldeelen, en inzonderheid die der ovariën, alsmede de ophoopingen met het kenmerk van erethismus naar deze deelen de eerste plaats. Hierdoor wordt al wat de prikkelbaarheid der teeldeelen opwekt, verhitte verbeelding en wellustige gedachten, te menigvuldige bijslaap en de ondeugd der zelfbevlekking, de aanleidende oorzaken van den Hydrops ovarii. Van daar zouden ook, volgens SPRENGEL (*), publieke Meisjes en Nonnen aan deze ziekten het meest onderhevig zijn. — Tevens behooren hiertoe organische gebreken, bijzonder verhardingen en knoestgezwellen der Eijerstokken, waardoor de terugvoering van eenen op zich zelven geregelden wasem belemmerd wordt. DOUGLAS (†) vond eens bij eenen Hydrops ovarii de linker-vena spermatica tegennatuurlijk vernaauwd, en leidde met waarschijnlijkheid van deze onregelmatigheid de ziekte af.

Insgelijks heeft men voorbeelden, dat uitwendige beleediging, een hevige stoot of slag, alsmede het dragen van zware lasten, waarschijnlijk door kwetsing der watervaten, den Hydrops ovarii te weeg bragten.

Minder mogen hier de door de Geneesheeren als opwekkende oorzaken mede opgegevene metrorrhagiën, menostasiën en miskramen (§) gebragt worden, in zoo verre die en de Hydrops ovarii meer mede-

uit-

(*) *Pathol.* 3e. *Theil.* §. 654.

(†) In LESKE's *Auszügen aus d. philos. Transact.* I. *Bd.* *S.* 229.

(§) PERCIVAL, HUNTER en and. bij DREYSSIG, t. a. pl. bl. 500.

uitwerkſelen eener gemeenſchappelijke oorzaak van den bovengemelden dynamiſchen of organiſchen ziektetoeſtand der inwendige teeldeelen zijn, dan wel opwekkende oorzaken voor deze ſoort van Waterzucht zelve, en nog minder hydatiden en blazenwormen, die zich aan de buitenſte oppervlakte van het ovarium kunnen zetten, waarbij echter het inwendige van den Eijerſtok gezond blijft, en derhalve door geenen waren Hydrops ovarii gevolgd wordt.

Voorzegging.

§. 931.

Zoo lang de verharding van den Eijerſtok op zich zelve beſtaat, en deze alleen daardoor buiten alle gemeenſchap met het overige Organismus geſteld is, lijdt de zieke nog geen gevaar. Doch meestal wordt in dit tijdſtip de kwaal niet herkend, en geen voorwerp van geneeskundige behandeling. Ongunſtig is de voorzegging, wanneer de verharding in grootte toeneemt en tegelijk eene waterzuchtige verandering ondergaat. Het grootſte gevaar heeft plaats, zoodra koorts, pijnen in den buik, buikwaterzucht, een kachectiſche toeſtand, algemeene waterzucht, braken, toevallen van verſtikking en tusſchenpoozende pols daarmede gepaard gaan.

Geneeswijze.

§. 932.

De aanwijzing beſtaat in de verharding op te losſen, en het opgehoopte water te verwijderen. Indien de Hydrops ovarii vroegtijdig genoeg herkend werd, dan zou echter tot eene grondige genezing de eerſte

aan-

aanwijzing zijn, om den ziektetoestand van het ovarium, waarvan het afhangt, uit den weg te ruimen. Dienvolgens worden, wanneer deze Hydrops door overmatige exhalatie en exsudatie, ten gevolge van eenen voorafgeganen ontstekingstoestand, van eenen ontstekingsprikkel of eene ziekelijk vermeerderde ophooping zich ontwikkelde, bloedzuigers, en inzonderheid de mercurialiën, in- en uitwendig aangeprezen. Als echter reeds scirrhus en deze in verband met den Hydrops zich ontwikkeld heeft, dan schrijve men, behalve het kwik, de bekende oplossende en diuretische middelen voor, met name: de gummi ammoniacum, de zeep, de goudzwavel, de belladonna, digitalis purpurea, het conium maculatum, de aqua laurocerasi e. d. g. Meestal komt echter de hulp van den Geneesheer te laat, ten tijde dat deze ziekte, wegens den hoogen graad, dien zij bereikt heeft, herkend wordt. De paracentesis laat zich somtijds slechts onzeker en met levensgevaar aanwenden (*); en zoo die gelukt, dan verschaft zij meestal slechts weinig verligting, omdat gewoonlijk slechts een blaasje van water ontlast wordt, hetwelk daar-

(*) BELCHIER, in *philosoph. transact.* N°. 423. van LESKE, *auserles. Abhandl.* II. *Bd. S.* 166, en MORGAGNI, *de sed. et causis morb. Epist.* XXXVIII. *art.* 68.

Practical observations in Surgery and morbid Anatomy, illustrated by cases, with dissections and engravings; by JOHN HOWSHIP, 1816. 8°. *Londen.* (HOWSHIP zegt, dat de paracentesis raadzaam is, wanneer de benaauwdheid toeneemt, en gewoonlijk met verligting gepaard gaat; doch dat er gevallen voorkomen, waar volstrekt niets uitloopt, of dat van verscheidene blazen, die water bevatten, slechts sommigen geledigd worden.)

daarin bevat was. De door J. HUNTER (*) medegedeelde Operatie behoort voorzeker tot de zeldzaamste, ten gevolge waarvan men eene Vrouw nog vijf en twintig jaar daardoor in het leven behield, dat men de paracentesis tachtig maal verrigtte, in het geheel echter zes duizend zes honderd een en dertig pinten of over dertien okshoofden water ontlastte; in welk geval er echter wel gelijktijdig een Hydrops ascites aanwezig was. Volkomene Uitsnijding van den zieken en verharden Eijerstok, vroegtijdig in het werk gesteld, zoude misschien het zekerste middel tot redding zijn, indien de kwaal slechts vroeg genoeg herkend werd en de Operatie zonder gevaar mogelijk ware. Intusschen heeft men verscheidene waarnemingen, dat deze Operatie wezenlijk met geluk is ondernomen geworden (†). Dus kan de Arts gemeenlijk niets anders doen, dan het leven der zieken, door de verwijdering der gevaarlijkste toevallen, te verlengen.

LITTERATUUR.

§. 933.

A. BRENDEL, *de hydrope ovariorum muliebri. Viteberg.* 1701.
ABR. VATER, *graviditas apparens ex tumore ovarii sinistri enormi tandem in ascitem terminata. ib.* 1722. 4°.

PO-

(*) In de *philosophical Transactions. V.* 74. *J.* 1784. *Sammlung auserlesener Abhandl. zum Gebrauch für prakt. Aerzte.* II. *Bd. S.* 859.

(†) AUMONIER, in de *Samml. auserl. Abhandl. zum Gebrauche für prakt. Aerzte.* XV. *Bd.* 3e. *St. S.* 489. RICHTER'S *chir. Biblioth.* VIII. *Bd. S.* 173.

POLYC. THEOPH. SCHACHER, *Programma de ovarii tumore piloso. Lips.* 1735. 4°.

DE HALLER, *disputat. ad morborum historiam et curationem facientes. Lausannae* 1757.

FEHR, *sistens virginem hydrope ovarii utriusque cum ascite conjuncto laborantem. Argent.* 1762.

DE PLOUCQUET, *Lit. med. digesta. T.* II. *et* III. *Lit.* H. *hydrops, et lit.* O. *ovarium.*

RÖDERER, *de hydrope ovarii. Göttingae* 1762. *v. Opusc. n.* XII.

WALTER, in de *Nouveaux Mémoires de l'Académie des Sciences à Berlin* 1786.

MURRAY, *Progr. de hydrope ovarii. Upsal.* 1787.

STARK's *Geschichte einer zweifelhaften und vermeinten, beinahe zweijährigen Schwangerschaft, mit Wassersucht und Scirrhescenz des rechten Eyerstocks*, in deszelfs *Archiv für die Geburtshülfe.* I. *B.* 1e. *H.*

MICHAELIS, in LODER's *Journal für die Chirurgie.* III. *Bd. S.* 630.

THOMANN, *Annales instit. m. clinici. Wurceb.* V. I. *p.* 139.

P. SOHET THIBAUT, *sur l'hydropisie enkystée de l'ovaire. Par.* 1803. 4°.

BERENDS, *de hydrope ovariorum, etc. Francofurti* 1805.

AUTENRIETH, *Untersuchung ausgearteter Eyerstöcke in physiologischer Hinsicht*, in deszelfs en REIL's *Archiv für die Physiologie* 1807. VII. *Bd.* 2e. *H. S.* 255.

ELSÄSSER, *Beschreibung einer merkwürdigen Ausarting der Gebärmutter und ihrer Eyerstöcke. S.* 223; in de *neuen Denkschriften der physical. medic. Gesellschaft zu Erlangen.* I. *B.* (in des Schrijvers *Journal.* I. *Bd.* 2e. *H.*)

HAASE, t. a. pl. III. *Bd. S.* 500.

S. R. J. ENGELMANN, *hydropis ovarii adumbratio. Berol.* 1818. 4°.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET REPRODUCTIEF STELSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de walging, misselijkheid en braking der zwangere Vrouwen.

Over de eigendommelijkheid en het beloop dezer ongemakken.

§. 934.

Aan walging, misselijkheid en braking, als uitwerkselen der prikkelbare maagvezelen, zijn zwangere Vrouwen zoo menigmaal onderhevig, dat Genees- en Verloskundigen geene zwarigheid gemaakt hebben, om die onder de kenteekenen der zwangerheid op te nemen. Doch zij zijn geene noodzakelijke — geene pathognomonische — verschijnselen der zwangerheid, maar bloote symptomata, louter ziekelijke uitwerkselen; en een der voornaamste bewijzen hiervoor is, dat zij bij vele zwangere van eene gezonde en sterke ligchaamsgesteldheid, van

eene uitſtekende werkzaamheid der reproductie, inzonderheid van derzelver mindere sferen — de digestie en assimilatie, — alsmede bij degenen, die bij eenen goeden eetlust eene arbeidzame leefwijze hebben en zich wijders aan geene ſchadelijke invloeden blootſtellen, volſtrekt niet waargenomen worden. Dienvolgens moet men ze ſteeds als ziekelijke aandoeningen beſchouwen, offchoon zij ook ſomwijlen aan de Natuur tot een weldadig middel dienen kunnen.

§. 935.

Het beloop dezer ongemakken is echter verſchillend naar het tijdperk der zwangerheid, naar den tijd van den dag, naar de aanleidende invloeden en naar hetgeen er ontlast wordt. 1) De zwangere bekomt dadelijk walging en braking na de bevruchting, of zulks heeft later in de eerſte maanden der zwangerheid plaats, duurt dikwijls verſcheidene weken, verdwijnt en komt gedurende de geheele zwangerheid niet weder, of doet zich op nieuw in de negende of tiende maanmaand der zwangerheid voor. 2) De zwangere braakt des morgens, wanneer zij nog nuchteren is, dikwijls dadelijk na het opſtaan, zij braakt aan tafel of des namiddags gedurende de ſpijsvertering, des avonds of des nachts vóórdat zij gaat ſlapen, of het braken is aan geenen bepaalden tijd verbonden, en valt nu eens op dezen, dan wederom op dien tijd van den dag in. 3) Het braken volgt of zonder bepaalde aanleiding, of alleen op zekere invloeden; bij voorbeeld dadelijk na den bijſlaap, na te ſterke beweging, na het genieten of rieken van alle of ſlechts van

ſom-

fommige fpijzen of dranken (*). 4) Bij het braken kunnen fommigen toch ten minfte iets in zekere tusfchentijden gebruiken, maar anderen braken bij alles, wat zij tot zich nemen. 5) Hetgeen uitgebraakt wordt, is verfchillend; het zijn of fpijzen of dranken, of vochten, die in de maag bevat zijn, daarin afgezonderd of door naastgelegene organen daarheen gevoerd worden; fomtijds wordt er bloed of menigmaal in het geheel niets overgegeven.

Oorzaken.

§. 936.

De walging, misfelijkheid en braking in het begin der zwangerheid, of dadelijk na de bevruchting, zijn doorgaans een gevolg der verhoogde levenskracht in het teelftelfel, en van den grooteren toevloed van vochten derwaarts heen, welke tot de voortbrenging van het ei en de toenemende zwelling der teeldeelen en uitzetting der vaten moeten dienen; dit heeft niet alleen eene vermindering van vochten in al de overige organen in het algemeen, maar voornamelijk in de maag ten gevolge; daardoor bekomt de maag eenen hoogeren trap van gevoeligheid, inzonderheid bij Vrouwen van een gevoelig geftel, en derzelver vatbaarheid bereikt dikwerf eenen zoo

(*) De Schrijver behandelde eens eene zwangere Vrouw ten platten lande, die, behalve dat zij na het gebruik van alle fpijzen braakte, zulk een' afkeer tegen de groene kleur had, dat zij op het zien van voorwerpen, die groen waren, begon te walgen en te braken.

zoo hoogen graad, dat zelfs het geringfte, bij voorbeeld de reuk eener fpijs, walging of wezenlijk braken verwekt.

§. 937.

Het braken in de negende maanmaand is bij eene aanhoudend vermeerderde gevoeligheid der maag het gevolg van eene werktuigelijke drukking, inzonderheid wanneer de uitzetting der baarmoeder eenen buitengewoon hoogen graad bereikt, of wanneer ongelijkvormige uitzetting, onregelmatige ligging, naauwe kleederen, zittende leefwijze, zekere houdingen van het ligchaam, en bezigheden enz. de drukking zeer bevorderen, welke onmiddellijk op de maag zelve, of op de lever, de galblaas of naastaanliggende darmen werkt; in het laatfte geval kan er te veel gal in de maag uitgeftort worden, hetgeen gedurig braken doet.

§. 938.

Het braken in de laatfte maand der zwangerheid is of een gevolg van dien invloed, onder welken het in de vorige maand zich voordeed, of er wordt door de gewoonlijk volgende zakking der baarmoeder aanleiding toe gegeven, inzonderheid in dat geval, wanneer bij den in eenen hoogen graad overhangenden buik eene ongewone fpanning der maag en van derzelver net ontftaat.

§. 939.

Van het braken, tot hetwelk de invloeden in §. 937 en 938 aanleiding geven, moet men datgene on-

onderscheiden, hetwelk door indigestie, aanhoudende verstoppingen, en wezenlijke ophoopingen van drekstoffen in het darmkanaal, voornamelijk op het einde der zwangerheid, door eene beklemde darm- of blaasbreuk, door achterwaartsbuiging of eene uitzakking der baarmoeder, door afdrijvende middelen of door een opzettelijk genomen braakmiddel wordt te weeg gebragt.

§. 940.

Voor het overige heeft men waargenomen, dat Vrouwen van eene uitstekend gevoelige ligchaamsgesteldheid, die voor de eerste maal zwanger zijn, en diegenen, welke den bijslaap te veel uitoefenen, eene onwerkzame en aanhoudend zittende leefwijs leiden, veel meer tot braken geneigd zijn.

Voorzegging.

§. 941.

De ligte braking, welke in het begin der zwangerheid, bij voorbeeld in de eerste maanden, plaats grijpt, is van geene kwade gevolgen en verdwijnt dikwijls van zelve. — Menigmaal heeft het braken in de zwangerheid eenen zeer heilzamen invloed, het gaat de indigestiën tegen en weêrhoudt de zwangeren om dezelven te plegen. — Aanhoudend braken, hetwelk telkens met groote inspanning plaats heeft, en vele vochten doet verloren gaan, kan nadeelige gevolgen hebben, te vroegtijdige uitdrijving der vrucht en bloedvloeijingen bevorderen, de voortbrengende kracht der Moeder niet alleen, maar ook

 die

die van het Kind zeer verzwakken, en derhalve beschouwt men als gevolgen daarvan: vermagering der zwangeren, en de geboorte van een zwakkelijk, slechts schraal gevoed Kind, al valt die ook regelmatig op haren tijd in. — Aanhoudend sterk braken kan ook tot breuken, maar vooral tot uitzakken der scheede en baarmoeder aanleiding geven. — Braken, hetwelk bij dikwijls op elkander volgende zwangerheid aanhoudend voortduurt, kan menigerlei storingen en ontaardingen der organen van den onderbuik doen ontstaan, die zich eerst in lateren leeftijd als slepende kwalen doen kennen.

Geneeswijze.

§. 942.

Het braken der zwangere vordert eene zeer voorzigtige behandeling; eer men derhalve de aanwijzing bepaalt, trachte men zich naauwkeurig te verzekeren, of het wezenlijk het gevolg der zwangerheid zij of van andere oorzaken afhangt; en is men van het eerste overtuigd, dan geve men acht op het tijdperk der zwangerheid, en op den tijd van den dag, waarop het braken plaats grijpt; men onderzoeke, wat het gemakkelijkst aanleiding tot braken geeft, wat uitgebraakt wordt, hoe lang het reeds geduurd, en welke gevolgen het reeds tot hiertoe voor de zwangerheid en voor de verrigtingen van het overige Organismus gehad heeft.

§. 943.

Indien het braken zich in het begin der zwangerheid voordoet, niet zeer aanhoudend is, en de

zwan-

zwangere ten minſte eenige ſpijzen gebruikt, dan gaat het weldra van zelf over, of de volgende diëetetiſche voorſchriften zullen toereikend zijn, om het te verzachten, of volkomen weg te nemen: 1) de zwangere vermijde alle indigestie en neme een matig diëet in acht; zij gebruike geene zware, maar ligt te verteren ſpijzen, zonder te bepalen welke; die, waaraan zij eertijds gewend was, en welke zij naar de eigene geſteldheid van haren toeſtand, harer leefwijze en betrekkingen kan verdragen, kunnen haar onder zekere bepaling tot voedſel verſtrekken. Hetzelfde laat zich ook op het drinken toepasſen; 2) de zwangere moet dikwijls, maar niet te veel op éénmaal, drinken; 3) zij moet ſteeds het genot eener zuivere lucht hebben, en het is zeer nuttig, in eene kamer te ſlapen, waarvan de venſters over dag open geſtaan hebben; 4) zij moet zich dikwijls in de open lucht bewegen; 5) zij moet van den bijſlaap een matig, en het minst des morgens, gebruik maken; 6) zij vermijde eene zittende leefwijze, inzonderheid in een beſloten vertrek; 7) zij ſlape vooral des morgens niet te lang; 8) zij blijve des morgens niet te lang nuchter en begeve zich ook nooit met eene ledige maag aan den arbeid; 9) zij drage gemakkelijke kleederen, en verwerpe voornamelijk die, welke te naauw ſluiten; 10) zij vermijde iedere verkouding van de maag en van het ligchaam in het algemeen, voornamelijk na voorafgaande verhitting; 11) zij drage zorg voor eenen dagelijkſchen ſtoelgang; 12) eindelijk houde zij zich buiten allen invloed van datgene, waarop het braken bij haar gewoonlijk pleegt te volgen.

§. 944.

Indien de genoemde diëetetische voorschriften (§. 943) het braken niet wegnemen, of ten minste verzachten, en hetzelve zoo gestadig blijft aanhouden, dat er gevaar van te vreezen is, dan verdient het de opmerkzaamheid van den Geneesheer.

§. 945.

Wanneer het braken alleen het gevolg is der verhoogde gevoeligheid van de maag (§. 936), dan laat zich dit deels naar de ligchaamsgesteldheid, het temperament en de ligchaamsgestalte der zwangere Vrouw, deels daarnaar bepalen, dat het braken spoedig op het gebruik van eenige spijs plaats grijpt, zonder dat er eerst eene aanhoudende walging, of een worgen voorafgaat, en er eene pijnlijke gewaarwording nablijft, die aan maagkramp grenst, doch niet aanhoudend is, maar veeleer bij vlagen plaats heeft, zoodat de lijderes somwijlen in flaauwte valt, of gedurende eenigen tijd volkomen van hare zinnen beroofd is, dat de zwangere voornamelijk bij het gebruik van vleeschspijzen braakt, of reeds derzelver reuk walging, misselijkheid en braken verwekt, dat het braken voornamelijk des morgens dadelijk na het opstaan of voornamelijk na den bijslaap herhaald, en dit zelfs door de geringste aanraking, door drukking of verkouding der maagstreek te weeg gebragt wordt.

§. 946.

Het braken echter door al te groote gevoeligheid der maag verwekt, vereischt eene bijzondere keuze

van geneesmiddelen, waarbij op derzelver menging, vorm, dosis en aanwending moet gelet worden.

§. 947.

De gevoeligheid der maag is dikwerf zoo groot, dat zij geene inwendige geneesmiddelen verdragen kan; doorgaans braakt de zwangere die reeds weder uit, zoodra zij des morgens opſtaat of ook maar het geringſte in den mond neemt, of er volgt walging, misſelijkheid of wezenlijk braken op het ruiken van vleesch, op de geringſte beweging of op de geringſte drukking van de maag, of op het innemen van geneesmiddelen, welke de Arts reeds voorgeſchreven had.

§. 948.

In het geval §. 947 moet men geene inwendige, maar alleenlijk uitwendige geneesmiddelen toedienen; tot dat einde kan men de maagſtreek inwrijven, of, wanneer dit reeds braken veroorzaakt, er een blad vloeipapier of een ſtuk fijne flanel, met de geneesmiddelen beſprengd, op leggen; wanneer echter, wegens den bij uitſtek hoogen graad van gevoeligheid der maag, ook daarvoor geene plaats is, dan kiest men eene meer verwijderde ſtreek, waartoe eene vlak tegen de maag overgeſtelde plaats op de ruggegraat voornamelijk geſchikt is. Onder de middelen zelven verdienen de etheriſche oliën, het vlug ammoniak, het unguentum nervinum, de essentia macis, de oplosſing van den Peruviaanſchen balſem in wijngeest, de tinctuur van opium, het butyrum nucis moschatae, eene pleister

uit kruim van brood met pepermunt en kruidnagelen bereid, het emplastrum de galbano crocatum cum opio op zeem gestreken, aanbevolen te worden. Menigmaal is het dragen van flanel of van een hazenvel alleen toereikend, om het braken te verzachten; in andere gevallen heeft men zich van drooge koppen op de maagstreek, en van eene Spaansche vliegpleister tegenover den rug met het gewenschte gevolg bediend.

§. 949.

Tot inwendig gebruik bedient men zich van de koude aftreksels van kruize- en pepermunt, van melissen, van oranjebloesem of van kaneel; de Schrijver heeft een mengsel uit gelijke deelen van melissen- en kaneelwater steeds als het werkzaamste bevonden; somwijlen wordt de Riverische drank met een aromatiek aftreksel aanbevolen; zeldzamer wordt het heulsap en de tinctuur nog minder dan eene uit opium met een aromatisch water bereide Emulsie verdragen. Een citroenschijfje met een weinig suiker, voornamelijk des morgens, bij misselijkheid en neiging tot braken in den mond genomen, verdient inzonderheid dán aanbevolen te worden, wanneer er volstrekt geene inwendige geneesmiddelen aangewend worden.

§. 950.

Sommige Geneesheeren hebben bij het braken der zwangere Vrouwen ook algemeene en plaatselijke aderlatingen en de antiphlogistische geneeswijze met verschillend gevolg aangewend; in het op §. 945 vermelde geval kan deze geene plaats vinden;

den: doch wanneer het braken een gevolg van de al te groote prikkelbaarheid der maag is; bij individuën van een uitstekend prikkelbaar, volbloedig gestel voorkomt; bij het braken telken male een sterk worgen, benaauwdheid, pijn op de maagstreek en eene zeer moeijelijke ademhaling voorafgaan; de uitgeworpene vochten met bloed vermengd zijn; de pols niet alleen voller en harder slaat, maar op de maagstreek ook eene merkbare klopping, koude extremiteiten en flaauwten waargenomen worden; de zwangere niet aanstonds braakt, wanneer zij iets nuttigt, en veeleer des namiddags gedurende de spijsvertering dan des morgens, na hevige beweging, verhitting of het gebruiken van warme dranken; vóór hare zwangerheid de maanstonden zeer overvloedig had en zij dadelijk in de eerste maanden er rooder en voller uitzag, dán alleen wordt de antiphlogistische behandeling bepaaldelijk aangeprezen: bloedzuigers op de maagstreek gelegd, in vereischt geval zelfs algemeene aderlatingen (*), antiphlogistische middelzouten, en inzonderheid een mengsel uit poeder van gezuiverden wijnsteen, salpeter en bitteraarde, zullen aan het doel beantwoorden.

§. 951.

(*) In het aangewezen geval maakte de Schrijver onlangs met het gelukkigste gevolg gebruik van eene aderlating op den arm, bij eene zeer prikkelbare zwangere Vrouw, en het braken was, offchoon het reeds eenige weken geduurd had, na dien tijd opgehouden.

§. 951.

Het braken in de zwangerheid, hetwelk een gevolg der belette reproductie en van gebrek aan maagſap is, en dááraan herkend wordt, dat de zwangere reeds te voren tot ziekten van dien aard geneigd was, gedurende de zwangerheid in het aangezigt en over het geheele ligchaam zeer bleek en mager werd, ſlecht voedſel geniet en voornamelijk alleen na het gebruik van ſlechte ſpijzen overgeeft, kan dikwerf verholpen worden door een beter diëet, het aftrekſel van kruizemunt, melisſen, kaneel, de balsamus vitae H., de essentia corticum aurantiorum, het elixer van WHYTT en geneesmiddelen in het algemeen, welke de irritabiliteit in de reproductie opbeuren.

§. 952.

Is men overtuigd, dat het braken het naast door drukking der zwangere baarmoeder veroorzaakt werd, en voornamelijk aan eene ſcheeve ligging derzelve toe te ſchrijven zij, dan rade men in het laatſte geval eene ligging aan op de tegen den bodem der baarmoeder overgeſtelde zijde, late een' geſchikten band om het lijf dragen, en al datgene vermijden, wat eene ſcheeve ligging begunſtigt; doch indien niet deze, maar de meer naar boven zich uitzettende bodem der baarmoeder voornamelijk in de negende maanmaand der zwangerheid het braken veroorzaakt, dan worden laauwe baden, verzachtende ſtovingen en olieachtige inwrijvingen aangeprezen; en als het braken reeds verſcheidene dagen geduurd heeft, dan

wordt

wordt de gevoeligheid der maag als een gevolg der drukking, van den aandrang en de onttrekking van vochten te zeer opgewekt, en alsdan worden de middelen aangewezen, welke §. 948 en 949 zijn aanbevolen.

§. 953.

Eene bijzondere melding verdient het braken, hetwelk in de laatste maand der zwangerheid, als het gevolg eener scheeve ligging der baarmoeder naar voren, of van eenen uitermate overhangenden buik, wordt waargenomen; horizontale ligging met een verhoogd kruis des nachts, en ook dikwijls bij dag, het dragen van een' band om het lijf en de in §. 949 vermelde middelen zullen het braken tegengaan.

§. 954.

Braken, door gebrek aan spijsvertering veroorzaakt, vordert zelden een braakmiddel, dewijl het door eigene werkzaamheid der Natuur in de zwangerheid zeer dikwijls in dien graad bewerkt wordt, welke toereikend is, om de schadelijke stoffen te ontlasten; waar het noodzakelijk aangewezen wordt, moet het vroegtijdig, niet zonder volstrekte aanwijzing, en alleen bij neiging tot braken aangewend worden; men mag ook geene te hevig, te drastisch werkende middelen toedienen; men moet het op allerlei wijze trachten te verzachten, en tusschen de derde en vierde als ook in de zevende of die maand, in welke de zwangere te voren eene miskraam plagt te hebben, bij neiging tot uitzakking der baarmoeder,

der, bij een te wijd bekken, en bij bloedvloeijingen moet men bijzondere voorzigtigheid in acht nemen, en het liever nalaten, wanneer de nadeelige gevolgen, die uit de aanwending van hetzelve kunnen ontſtaan, het gevaar der aanwezige ziekte overtreffen. Voor het overige behoeft men dáár, waar het braakmiddel aangewezen is, niet altijd een opzettelijk emeticum, van braakwijnſteen of braakwortel, te gebruiken; het braken volgt dikwijls bij de bovendien bij zwangeren zeer verhoogde gevoeligheid der maag, zonder bijzondere pogingen op het gebruik van laauw water of een aftrekſel van kamillen. Na het overgeven der ſchadelijke ſtoffen door het genomene braakmiddel, begint men echter zeer dikwijls weder op nieuw te braken, of ten minſte beſpeurt men walging; beide zijn een gevolg der door het braken zelf vermeerderde gevoeligheid der maag, en worden meestentijd door het gebruik van een kopje melisſenthee of van melisſe en kaneelwater verholpen, en in geval dit oogmerk niet bereikt wordt, dan houdt men zich aan de in §. 948 en 949 bepaalde aanwijzing.

§. 955.

Belette ſtoelgang, waarbij meestal zeer vele drekſtoffen in het darmkanaal opgehoopt worden, kan ook oorzaak zijn tot braken in de zwangerheid; een ſlecht diëet, het genot van moeijelijk te verduwen ſpijzen, gebrek aan beweging, eene geſtadig zittende leefwijze, geven er meestentijd aanleiding toe; daarom moet men vooral het diëet regelen, beweging aanbevelen, en alleen bij hardnek-

ki-

kige verſtoppingen zullen klisteren en andere middelen, die den ſtoelgang bevorderen, noodzakelijk zijn. — Het braken, dat, als symptoma van eene beklemde darm- of blaasbreuk, door achterwaartsbuiging of uitzakking der zwangere baarmoeder veroorzaakt wordt, vereischt de tot wegneming van dien ongeregelden toeſtand aangewezene hulp, gelijk ook de aanwijzing bij het door afdrijvende middelen, of een opzettelijk genomen emeticum te weeg gebragte braken, gewoonlijk eerst door het middel zelf en de plaats hebbende secundaire werking moet bepaald worden.

§. 956.

Somwijlen wordt het braken in de zwangerheid ten uiterſte hevig en aanhoudend; het wijkt voor geen geneesmiddel, komt op gezette tijden weder, duurt in dier voege verſcheidene maanden voort, heeft aanmerkelijke vermagering der zwangeren ten gevolge, en brengt wel geene miskraam, maar eene aanmerkelijke ſtoring in de voeding van den foetus te weeg; er komt gedurende den aanval eene koorts, die het kenmerk eener tusſchenpoozende heeft, bij; de kina, op de maagſtreek en door klisteren aangewend, wordt hier bijzonder aangewezen, en wanneer de gevoeligheid der maag zoo zeer verhoogd is, dat de zwangere, telkens al wat zij nuttigt, uitbraakt en daarbij zeer vermagert, dan worden voedende klisteren en baden van melk en vleeschnat zeer aangeprezen, tot tijd en geduld het braken verzachten en ſtillen; de troost, welken de Arts in hardnekkige gevallen dikwerf aan de zieke geven moet.

LITTERATUUR.

§. 957.

E. R. CAMERARIUS, *de vomitu gravidarum. Tub.* 1682.

HÜCKEL, *de vomitu gravidarum.* 1733.

H. FR. TEICHMEYER, *de vomitu gravidarum primis plerumque gestationis mensibus fiente. Jena* 1738.

HESS, *de vomitu gravidarum. Basil.* 1751.

CHR. FR. MEYER, *de affectibus gravidarum. Halae* 1744.

C. H. SPOHR, *de vomitu bilioso in gravida, meditatu in casum medico practicum. Altorf* 1780. 4°.

J. FR. ROERBER, *de nausea et vomitu gravidarum. Gött.* 8°.

J. L. BOER, *über die Idiosynkrasie der Schwangern;* in deszelfs *Abhandl. und Versuch. geburtshulfl. Inhaltes.* I. *Theil.*

VAUGHAN, in *Memoirs of the med. soc. of Lond.* II. N°. 13. *auserl. Abhandl. für pr. Aerzte.* XIII. *B. p.* 658.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE BELUSTHEID, EN SODE DER ZWANGERE VROUWEN.

I.

Over de Belustheid.

Verſchijnſelen.

§. 958.

Gelijk zwangere Vrouwen zeer dikwijls eene walg en eenen afkeer voor zekere ſpijzen hebben, of allen eetlust verliezen, even zoo worden zij ſomtijds op zekere ſpijzen belust (*pica*), of zij hebben eenen onweêrſtaanbaren trek naar geheel vreemdſoortige, oneetbare dingen (*malacia*). Het is bekend, dat menige zwangere Vrouw aarde, houtskool, ſnuitſel e. d. g. met onweêrſtaanbare drift verſlindt, en de Schrijver heeft waargenomen, dat eene zwangere, die nooit in haar leven vleesch konde eten, dit bij hare eerſte zwangerheid met den grootſten eetlust, met vratigheid at.

§. 959.

Deze verſchijnſelen (§. 958), welke zich of in het begin der zwangerheid, in de eerſte drie of vier weken voordoen, of bijna gedurende derzelver ganſche

beloop vergezellen, zijn dan ook het gevolg der in eenen hoogen graad verhoogde gevoeligheid der organen, welke tot de digestie en assimilatie behooren, en inzonderheid van die der maag, of zij zijn het gevolg van traagheid en werkeloosheid in dezelve, bij welke de gevoeligheid verminderd schijnt te wezen.

Geneeswijze.

§. 960.

Wanneer zij reeds gedurende een' langen tijd hebben plaats gehad, zijn dikwijls alle pogingen, die de Geneesheer in het werk stelt, om dezelve te doen ophouden, te vergeefs, en zij verdwijnen alleen met de zwangerheid. De Arts kan dezelve derhalve niet altijd geheel tegengaan, dikwijls slechts verminderen, en zelfs dit niet in ieder geval. De voorschriften op §. 943, omtrent het diëet bij het braken, gegeven, inzonderheid doelmatige beweging in de vrije lucht, het vermijden van alle plotselinge verandering der temperatuur, eene opgeruimde gemoedsgesteldheid, vermijding van alle aandoeningen en hartstogten, doelmatig diëet, enz. doen nog de meeste uitwerking.

§. 961.

In geval deze verschijnselen het gevolg eener bij uitstek verhoogde gevoeligheid der verduwingsorganen zijn, kan men laauwe voetbaden met zemelen of melk voorschrijven; tot inwendig gebruik kunnen de in §. 949 bijgebragte middelen en het heulsap

toe-

toegediend worden. Voor het overige wordt de pica zeer dikwijls ſpoedig verholpen, door het bevredigen der begeerte.

§. 962.

Bij de malacia is dikwijls eene ſtoffelijke oorzaak voorhanden: bij voorbeeld de begeerte om aarde of kalk te eten, toont dikwijls het zuur in de eerſte wegen aan; opſlorpende middelen of zulke, die het zuur veronzijdigen, en vervolgens kruidige bittere geneesmiddelen, om de regelmatige werkzaamheid der digestie weder te herſtellen, moeten hier inzonderheid aangewezen worden, waarmede men tevens eene ligt te verteren ſpijs uit het dierenrijk gebruikt, en ouden, vooral rooden wijn, drinkt.

II.

Over de Sode.

Verſchijnſelen.

§. 963.

De Sode wordt zeer dikwijls afgewisſeld met walging, misſelijkheid en braken, of is met of zonder eene bijzondere gevoeligheid der maag gepaard; meestal rispt de maag en geeft zuur op, er ontſtaat eene rommeling in den onderbuik, een branden in de maag en in het ſpijskanaal, vergezeld met braking van vocht, dat zoo helder als water, doorgaans geheel zonder ſmaak en van eene meerdere of mindere hoeveelheid is.

Geneeswijze.

§. 964.

De Sode der zwangeren is meestal een bewijs eener zeer zwakke spijsvertering. Men moet daarom bovenal een doelmatig diëet aanbevelen, en bij het opgeven van zuur, en bij het braken opslorpende middelen, de bitteraarde met rhabarber, en oranjeschillen toedienen; doch wanneer met de Sode eene hevige gevoeligheid, pijn of kramp in de maag vergezeld zijn, dan doet de Riverische drank, of de oplossing van wijnsteenzout in een aromatiek aftreksel, bij voorbeeld van kamillen, melissen e. d. g., eene voortreffelijke uitwerking. Zoodra echter de Sode verminderd, en de geringste voorhandene stoffelijke oorzaak verwijderd is, dan heeft de aanwijzing van die geneesmiddelen plaats, welke de geregelde werkzaamheid der digestie weder opbeuren: de herba trifolii fibrini, — absynthii, — millefolii, — cardui benedicti, — centaurei min., radix calami aromatici, cortex cinnamomi, — cascarillae, lignum quassiae, de aftreksels daarvan en derzelver extracten, de balsamus vitae Hoffmanni, essentia corticum aurantiorum, elix. Whytt e. d. g. zijn de middelen, waarmede men het voorgestelde doel bereikt.

LITTERATUUR.

§. 965.

MICHAELIS, *de pica. Lips.* 1638. 4°.
BECK, *de pica praegnantium. Lugd. Bat.* 1653.
SCHUSTER, *de pica seu malacia. Argent.* 1658.
GOD. MOEBIUS, *de ardore ventriculi. Jen.* 1660. 4°.
LUDOLF, *de ardore ventriculi. ib.* 1660. 4°.
MAUR. HOFFMANN, *de appetitu depravato, pica dicta. Altd.* 1662. 4°.
P. AMMANN, *de soda. Lips.* 1663. 4°.
WALSCHMID, *de pica. Bas.* 1665. 4°.
FRIDERICI, *de pica. Jen.* 1668. 4°.
JOH. BOHN, *de pica. Lips.* 1670, 4°.
SCHNEIDER, *de appetitu gravidarum. Witteb.* 1670.
VAN DER BAY, *de pica. Lugd. Bat.* 1676. 4°.
J. C. BROTBECK, *de pica. Tubing.* 1676. 4°.
MAJOR, *de malacia. Kil.* 1677.
JOH. LUD. HANNEMANN, *gravida pica laborans, panem in pice intinctum avide et innoxie comedit;* in *Miscell. Acad. Nat. cur. dec.* II. *pag.* 77, *ann.* 2. 1683.
BETTER, *de pica. Ultr.* 1687. 4°.
B. ALBINUS, *de pica. Francof. ad Viadr.* 1691.
CHRIST. GOD. GRUNER, *resp.* J. CHR. SCHROEN, *de pica et malacia morbi genere gravi ac curioso. Jen.* 1691. 4°.
MALER, *de pica. Basil.* 1692. 4°.
JOH. LANZONI, *de pica singulari (in arenam) in gravida;* in *Misc. Acad. Nat. cur. dec.* III. *pag.* 32, *ann.* 3, 1695 *et* 1696.
G. CRAUSIUS, *de appetitu ventriculi depravato in pica et malacia. Jen.* 1698. 4°.
Dezelfde, *de ardore stomachi seu soda. ib.* 1705. 4°.
MERGILET, *de pica. Argent.* 1701. 4°.

MEYER, *de pica et malacia. Erford.* 1702. 4°.

JOH. GOD. DE BERGER, *de ardore ventriculi. Vittemb.* 1714 4°.

JOH. PHIL. EYSELIUS, *de ardore ventriculi. Erford.* 1715.

QUIR. RIVINUS, *appetitus erroneus, seu pica. Lips.* 1719. 8°.

VERDRIES, *de appetitu depravato, quem picam vulgo vocant. Giess.* 1726. 4°.

MICH. ALBERTI, *de ventriculi ardore. Hal.* 1731. 4°.

JOH. HIERON. KNIPHOF, *de pica. Erford.* 1746. 4°.

RÜGEMER, *de symptomatibus morbosis laesae actionis cibus appetentis. Wirceb.* 1751.

JOH. FRID. CARTHEUSER, *de appetitu alimentorum praeternaturali. Franc. ad Viadr.* 1760. 4°.

BOER, t. a. pl.

BÜCHNER, *de soda ut morbo saepe gravi. Hal.* 1762.

SCHNELLER, *de ardore ventriculi. Argent.* 1786.

MEIER, *de varia sodae indole, et nova eandem medendi methodo. Erford.* 1792.

PIERR. GUILL. PRÉJACQUE, *du pica. Par.* 1803. 4°.

HENR. AUG. DUVAL, *essai sur la pyrosis ou fer chaud, Par.* 1809. 4°.

*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Over den Buikloop (Diarrhoea) *der Zwangere Vrouwen.*

Verschijnselen.

§. 966.

De zwangeren lijden dikwijls aan diarrheën, en wel gedurende de geheele zwangerheid, of alleen op zekere tijden; zoo neemt men dezelve alleen in de vier eerste weken na de bevruchting waar, bij anderen heeft zulks op eenen anderen tijd plaats, bij voorbeeld in de tweede, vijfde, negende of laatste maand der zwangerheid. De diarrhée heeft met of zonder koorts plaats, men gaat een waterachtig vocht af, of het zijn dunne drekstoffen, die meestentijd zeer stinkend, scherp en knagend zijn; somtijds is de diarrhée als een persloop, met bloed en slijm vermengd, en met persing vergezeld; in een enkel geval heeft de Schrijver dezelve wit, chijlachtig en met etter vermengd bevonden.

Oorzaken.

§. 967.

De diarrhée der zwangeren, inzonderheid die, welke in de eerste vier weken na de bevruchting ontstaat, is of het gevolg der al te zeer verhoogde

gevoeligheid van het darmkanaal, of van eene gebrekkelijke verrigting van hetzelve door onwerkzaamheid veroorzaakt, waarbij deszelfs prikkelbaarheid en gevoeligheid gedaald zijn, een flecht voedingſap bereid wordt, en de verteringsverrigting volkomen geſtoord is. Somtijds is de diarrhée een gevolg van het te menigvuldig braken, en der daardoor verhoogde gevoeligheid van het darmkanaal of van de werktuigelijke drukking der zwangere baarmoeder, waardoor, na langdurige verſtopping, ophooping van drekſtoffen en andere onreinigheden in het darmkanaal ontſtaan. Voor het overige kunnen wel alle invloeden de diarrhée in de zwangerheid te weeg brengen, welke buiten dezelve daartoe aanleiding geven; intusſchen bevond de Schrijver, volgens zijne waarnemingen, dat voornamelijk verkouding van den onderbuik en der teeldeelen, bijzonder door het vatten van togt bij dunne kleeding, koude voeten, en verkoeling der maag door het te veel drinken van koud water, de diarrhée bij zwangere Vrouwen voornamelijk begunſtigen.

Voorzegging.

§. 968.

De voorzegging rigt zich naar de oorzaak, naar het ligchaamsgeſtel van het voorwerp, naar den tijd der zwangerheid, naar den duur, naar de hoeveelheid en hoedanigheid van den ſtoelgang, en naar de daarmede vergezeld gaande symptomata. Op deze punten zijn de volgende prognostiſche ſtellingen gegrond: als de diarrhée kort na de bevruchting en in de

de eerste maanden der zwangerheid, niet hevig, zonder koorts en afmatting plaats heeft, en den eetlust noch den slaap stoort, dan is zij van weinig gevolg, en menigmaal een wenk voor de zwangeren, om zich voor verkouding en indigestiën te wachten, en een beter diëet in acht te nemen. — Indien er vooraf eene indigestie plaats had, en de zwangere aan eene gestoorde spijsvertering lijdt, dan is de diarrhée dikwijls zeer heilzaam. — Gevaarlijk is een al te menigvuldige, waterachtige en slijmige buikloop met slapeloosheid, koorts en gebrek aan eetlust. — Nog gevaarlijker is het, wanneer de diarrhée als een persloop is, door snijdingen in den buik, hevige pijnen en persing voorafgegaan wordt, en lang duurt; zeer ligt volgt er eene miskraam op. — Wanneer de diarrhée onmiddellijk na de bevruchting plaats heeft, zoo houdt zij gewoonlijk tegen de vierde maand op; zoo zij echter in de derde maand eerst te voorschijn komt, dan duurt zij dikwijls, ondanks alle aangewende middelen, tot in de vijfde maand voort; indien zij langer duurt, dan zijn alle middelen ter genezing vruchteloos, wijl zij meestal niet eerder dan twee of drie dagen na de verlossing zal ophouden; maar zoo zij tot den vierden dag na dezelve aanhoudt, dan is zij hoogst gevaarlijk, en de Kraamvrouwen sterven zeer dikwijls met den negenden of tienden dag (*).

Ge-

(*) Deze prognostische stelling wordt onder anderen door eene zeer belangrijke waarneming van den Schrijver bevestigd, in het 1ste en 2de Stuk der *Lucina. Marburg* 1810. *S.* 260 – 278.

Geneeswijze.

§. 969.

De Arts beschouwe geene diarrhée bij zwangeren, offschoon in vele gevallen zonder kwade gevolgen, als onverschillig; zoo er al niet altijd geneesmiddelen gevorderd worden, moet men toch elke aan diarrhée lijdende zwangere eene doelmatige diëet voorschrijven: zij moet zich warm houden, zich voor togt, dunne kleeding en verkouding van allerlei aard, bijzonder van den onderbuik, der maag en voeten wachten; den onderbuik en de maagstreek met warme flanel bedekken, of in het ruwe jaargetijde wollen kousen dragen; indigestiën, het gebruik van koude dranken en van zoodanige spijzen, welke uit haren aard, of ten gevolge eener in de zwangerheid eerst veroorzaakte idiosyncrasie (*), diarrhéën te weeg brengen, vermijden. Men is somtijds genoodzaakt, zelfs den bijslaap voor eenigen tijd te verbieden, wanneer de diarrhée telkens na denzelven te voorschijn komt, waardoor de gevoeligheid der spijsverteringswerktuigen verhoogd wordt, die buitendien met het teelstelsel in zulk een allernaauwst verband staan.

§. 970.

De diëetetische voorschriften (§. 969) zijn intusschen niet altijd toereikend, om de kwaal weg te ne-

(*) Zoo zag de Schrijver bij eene zwangere Vrouw telkens op het eten van kalfsvleesch eene diarrhée ontstaan, welke op andere spijzen niet volgde.

nemen, en de Arts is verpligt, om geneesmiddelen voor te schrijven, inzonderheid wanneer op de in §. 968 bijgebragte prognostische punten gevaar en storing der zwangerheid te vreezen is; de keus derzelve hangt af van de oorzaken.

§. 971.

Indien de diarrhée een gevolg is van de verhoogde gevoeligheid van het darmkanaal, en er pijnen en persing mede vergezeld gaan, dan wordt het extract van bilsenkruid, en het heulsap bijzonder in emulsiën, de ipecacuanha in kleine giften aangeprezen; en in eenige hardnekkige gevallen heeft de Schrijver van het aanhoudend gebruik eener pleister met kamfer en opium, op zeem gesmeerd en op den onderbuik gelegd, de gewenschte uitwerking gezien. Dat voor het overige alle invloeden, welke niet alleen de gevoeligheid in het algemeen, maar ook bijzonder die van het darmkanaal verhoogen, moeten vermijd worden, zal naauwelijks herinnering behoeven.

§. 972.

Indien de diarrhée door eene verminderde werkzaamheid van het darmkanaal veroorzaakt is, dan moet men de geregelde veerkracht der digestie en assimilatie wederom trachten te herstellen door geneesmiddelen, welke de irritabiliteit in de reproductie opbeuren; de rhabarber in kleine giften, bijzonder als tinctuur, en met aromatische aftreksels, de balsamus vitae Hoffmanni, radix columbo, — calami aromatici, — cascarillae, cortex Simarubae, —

au-

aurantiorum, — cinnamomi, de bittere extracten; de essentia corticum aurantiorum, het elixir. Whytt., zijn de middelen, welke in dit geval te pas komen. Vooral zorge men, om de diëet doelmatig te regelen en eene zekere keus in het gebruik van ſpijs en drank te doen, totdat de verrigting der digestie en assimilatie haren vorigen geregelden trap bereikt hebbe.

§. 973.

De diarrhée, een gevolg van het menigvuldig braken der zwangeren zijnde, vordert de behandeling bij het braken, zoo als die §. 945—949 is opgegeven; wanneer dit kan weggenomen worden, zal de diarrhée meestal van zelve ophouden. — Somtijds veroorzaken de diarrheën der zwangeren ophoopingen van onreinigheden en drekſtoffen in het darmkanaal; gewoonlijk neemt men dezelven in de laatſte maanden der zwangerheid waar, als een gevolg van de drukking der uitgezette baarmoeder, en na te voren plaats gehad hebbende aanhoudende verſtopping bij eene zittende en onwerkzame leefwijze. Hier worden ontlastende klisteren en voorzigtig aangewende purgeermiddelen aangewezen, waartoe de rhabarber-tinctuur het best geſchikt is; een behoorlijk diëet, het gebruik van gemakkelijk te verteren ſpijzen, beweging en eene werkzame leefwijze moeten der genezing behulpzaam zijn. Men late zich in dit geval ſlechts niet verleiden, om opium of andere middelen, die de diarrhée tot bedaren brengen, toe te dienen, waardoor of de diarrhée vermeerderd, of tot nadeelige verſtopping van den ſtoel-

gang

gang met buitengewone benaauwdheid en hoofdpijn aanleiding gegeven wordt (*).

§. 974.

Wanneer de diarrhée door indigestie veroorzaakt is, dan moet men een braakmiddel uit ipecacuanha toedienen, in geval zulks nog gefchieden kan, en de zieke zich niet in die maanden zwanger bevindt, in welke ligt eene miskraam te vreezen is, of deze bij eene of verfcheidene vroegere zwangerheden plagt te volgen. Buitendien wordt de tinctuur van rhabarber in een aromatisch aftrekfel aanbevolen; en wanneer men na de ontlasting van drekftoffen, of als een gevolg der nablijvende verhoogde gevoeligheid of verminderde werkzaamheid van het darmkanaal, de diarrhée nog langer aanhoudt, dan is de in §. 971 en §. 972 aanbevolene geneeswijze aangewezen.

§. 975.

Wanneer de diarrhée van eenen Rheumatifchen aard is, na eene verkouding ontftaat, dan moet de zwangere zich warm houden, zich dikker kleeden, en alles vermijden, wat verkouding kan te weeg bren-

(*) Tot waarfchuwing en leering dient de volgende waarneming. Een Geneesheer behandelde eene Vrouw, in de laatfte maanden harer zwangerheid, aan eene waterachtig flijmerige diarrhée, welke noch voor het aanhoudend gebruik van het heulfap noch voor een ander ftillend middel week; de Vroedvrouw gaf een ontlastend klisteer met keukenzout, waarop eene menigte drekftoffen ontlast werd, en de diarrhée ophield.

brengen, en zulks zoo veel te meer, omdat voor eene zwangere niet altijd datgene ſchadelijk is, wat zij vóór de zwangerheid, zonder nadeel harer gezondheid, kon verdragen. Buitendien prijze men warme dranken en zweetdrijvende met ſlijmerige middelen aan, waarbij men, zoodra er pijn in den onderbuik en perſing zich voordoen, tevens het heulſap voegt. Dikwijls wijkt deze diarrhée voor geene middelen, wanneer zij namelijk door eene aanhoudende, dikwerf moeijelijk te ontdekken oorzaak onderhouden wordt. De Schrijver behandelde de diarrhéën bij zwangeren, voor welke geen geneesmiddel beſtand was, tot hij de verandering eener haar voorheen gewone leefwijze ontdekte. Zwangeren, die gewoon waren des nachts in eene warme kamer te ſlapen, kregen altijd eene diarrhée, omdat zij koud ſliepen, en omgekeerd ook diegenen, die voorheen koud ſliepen en de ſlaapkamer met eene warme verwisſelden; eene andere, die gewoon was op een vederen bed te ſlapen, kreeg altijd eene diarrhée, welke door geen geneesmiddel, dat haar toegediend werd, kon verholpen worden, totdat zij de matras weder met een vederen bed verwisſelde.

§. 976.

De diarrhée bij zwangeren verdient eene bijzondere opmerkzaamheid van den Geneesheer, wanneer te gelijker tijd de persloop, in een jaargetijde, dat deze ziekte zoo zeer bevordert, epidemisch of sporadisch heerscht; is de diarrhée bijzonder van een' rheumatiſchen aard, dan kan die gemakkelijk tot dyssenterie overgaan; deze is in de zwangerheid

wel

wel niet doodelijk, maar toch hoogst gevaarlijk, en geeft dikwijls aanleiding tot eene vroegtijdige geboorte; doch de persloop duurt in het kraambed voort, en er kan ligt metritis en enteritis bijkomen, zoo als de Schrijver eerst in twee gevallen in den zomer van 1811 heeft waargenomen, toen de persloop ten platten lande zoo menigvuldig epidemisch en in de ſtad sporadisch heerschte; het eene geval was met eene aanmerkelijke ontſteking en verettering der regter borst vergezeld, het kind werd alleen aan de andere gezoogd, de bloedige waterachtig-ſlijmige ontlastingen waren zeer menigvuldig, de daarmede gepaard gaande koorts was van een' geheel zenuwachtigen aard, en vooral 's nachts met ijlhoofdigheid vergezeld; zij, die den dood reeds zoo nabij en te voren door twee andere Geneesheeren behandeld was, werd volkomen herſteld.

LITTERATUUR.

§. 977.

FR. MAURICEAU, *observations sur les maladies des femmes grosses etc. observ.* 195.

G. H. VESTI, *de diarrhoea lochiis superveniente. Erf.* 1713.

A BERGEN, *de diarrhoea puerperarum. Francof.* 1721.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de hardlijvigheid der zwangere Vrouwen.

Oorzaken.

§. 978.

Zwangeren zijn veelal tot hardlijvigheid geneigd; want 1) is, bij de zeer verhoogde voortbrengingskracht van het teelſtelſel, de geregelde veerkracht van het darmkanaal dikwijls verminderd, en de ſtoelgang volgt niet altijd regelmatig; 2) zwangeren zijn zeer dikwijls gewoon vele en gedeeltelijk zeer moeijelijk te verduwen ſpijzen te eten, of wanneer ook te voren daardoor geen belette ſtoelgang veroorzaakt werd, dan kan deze eerst door de tegenwoordige vermindering der werkzaamheid van het darmkanaal ontſtaan; 3) de hardlijvigheid wordt ook zeer dikwijls door de drukking der zwangere baarmoeder, en van het hoofd des Kinds bevorderd, voornamelijk in de laatſte maanden der zwangerheid, wanneer de baarmoeder vroeger en dieper dan gewoonlijk met het hoofd in de holte van het bekken daalt; 4) de tweede regelmatige ligging van het hoofd bevordert ook voornamelijk de hardlijvigheid, inzonderheid wanneer het eene onregelmatige grootte heeft, omdat in dit geval het achterhoofd of de ſchedel den endeldarm nader aanraakt en drukt; 5) eindelijk is de zittende leefwijze, waaraan zwange-

geren uit gemak en traagheid zeer zijn overgegeven, eene der voornaamſte aanleidende oorzaken der hardlijvigheid.

§. 979.

De gevolgen eener aanhoudende hardlijvigheid zijn: langdurige hoofdpijnen, benaauwdheden, duizeling, ſlapeloosheid, onaangename droomen, braking, gebrekkige ligging der baarmoeder, aderſpat der onderſte extremiteiten, ſomtijds diarrhée zonder verligting der eerstgenoemde toevallen, verhinderingen in het beloop der invallende geboorte, pijnlijke, ongeregelde en onwerkzame weeën, hinderpalen in het werktuigelijke der geboorte of tot den doorgang van het Kind, en in het kraambed grooter gevaar voor de kraamkoorts, bijzonder wanneer zij, met gierstuitſlag vergezeld, epidemisch heerscht.

Geneeswijze.

§. 980.

Bij hardlijvigheid gedurende de zwangerheid moet men voorzigtig met purgeermiddelen zijn, en dezelven nooit zonder bijzondere omzigtigheid toedienen. Het darmkanaal is meest bij zwangeren dikwijls zoo onwerkzaam, dat er reeds groote giften daarvan vereischt worden, om ſtoelgang te bewerken; zeer gemakkelijk vermeerderen dezelve niet alleen die onwerkzaamheid nog veel meer, maar zij ſtoren ook de digestie en assimilatie der moeder, als ook de voortbrenging en voeding van den foetus, en berooven na-

naderhand ook de baarmoeder, als uitdrijvend orgaan, van de noodige kracht om de geboorte uit te oefenen.

§. 981.

Het heeft niet aan Geneesheeren ontbroken, die hunne pogingen in het werk gesteld hebben, om zelfs bijzondere dranken voor zwangeren uit te vinden; het is genoeg, om slechts van den gezondheidsdrank van LEHNHARD melding te maken: dezelve zijn meer schadelijk dan heilzaam; doch het is van het meeste belang, om zoo veel mogelijk de oorzaken, die de hardlijvigheid begunstigen, weg te nemen. In de meeste gevallen zijn derhalve gepaste dieëtetische voorschriften veel werkzamer: 1) men bevele dagelijks eenige malen beweging in de vrije lucht, en trachte aan de zwangeren meer bezigheid te verschaffen, en haar daardoor opgeruimder te maken; huisselijke bezigheden en beweging in den morgenstond behooren tot de beste middelen, om den stoelgang te bevorderen; 2) somtijds laten de zwangeren den eenen of anderen drank of spijze varen, waaraan zij vóór de zwangerheid gewend waren, en op welker gebruik de stoelgang telkens geregeld plagt te volgen, bij voorbeeld de koffij; men late haar die weder drinken, in geval er geene redenen zijn, welke zulks verbieden. Over het algemeen verdient de verandering der vorige leefwijze alle opmerkzaamheid, om door aanbeveling en opvolging van eene aan de vorige overeenkomstige, maar met betrekking tot de zwangerheid onschadelijke leefwijze den gewonen en regelmatigen stoelgang

te

te bewerken; 3) de zwangere vermijde het vele zitten, bijzonder in de eenzaamheid en in een besloten vertrek; 4) men prijze ligt verteerbare, niet te vette, te lijmige en winderige spijzen, bij voorbeeld kalfs- en rundvleesch, hoenderen, gekookte vruchten, bijzonder gekookte pruimen en kersen, goed gaar gebakken brood aan; het spreekt van zelf, dat omtrent de keus de bijzondere idiosyncrasiën en afkeerigheid der zwangeren in acht moeten genomen worden; 5) wanneer de regelmatige stoelgang door drukking, ten gevolge eener scheeve ligging der baarmoeder of van het hoofd des Kinds, gehinderd wordt, dan trachte men dezelve uit den weg te ruimen of ten minste te verminderen; het gebruik van een doelmatig verband, de ligging op zijde, en de vermijding van alles, waardoor de scheeve ligging der baarmoeder bevorderd wordt, verdienen in dit geval bijzonder te worden aanbevolen; 6) wanneer men in de zwangerheid, door een uit- en inwendig onderzoek de tweede normale ligging van het hoofd kan vermoeden, dan late men de zwangere op de regterzijde liggen, bijzonder des nachts: deze ligging kan somtijds den stoelgang gemakkelijker maken.

§. 982.

Indien de in §. 981 vermelde voorschriften niet toereikend zijn, en er reeds eenige der aldaar opgenoemde gevolgen plaats hebben, de zwangere over benaauwdheid, slapeloosheid, hoofdpijn e. d. g. klaagt, dan bevele men klisteren. Dikwijls is laauw water of een afkooksel van zemelen reeds voldoende

om ontlasting te bewerken, zoo niet, dan neme men zijne toevlugt tot klisteren uit eene oplosſing van zeep, of meestal uit een afkookſel van zemelen met honig, olie en keukenzout, en zij zullen het doel zelden misſen, ten zij de onwerkzaamheid van het darmkanaal eenen hoogeren graad bereikt hebbe, in welk geval een ontlastmiddel uit tinctuur van rhabarber met een aromatisch aftrekſel kan toegediend worden; men wachte zich voor het overige, om al te drastisch werkende purgeermiddelen toe te dienen, die bij zwangeren zoo ligt bloedvloeijingen, ontſtekingen van den onderbuik en ontijdige geboorten te weeg brengen. Wanneer men bij prikkelbare, volbloedige geſtellen, en bij eene uitſtekende ſtijfheid der vaten, verſtopping waarneemt, de afgang zelden plaats heeft en bij geweldige ophoopingen droog is, daarbij opwellingen en eene neiging tot bloedvloeijingen komen, dan rade men eenen antiphlogistiſchen leefregel en een verdunnend diëet aan; men zette klisteren uit een aftrekſel van verzachtende kruiden, met veel olie, en late dagelijks eenige malen een poeder van wijnſteenroom, ſalpeter en bitteraarde innemen.

§. 983.

Voor het overige dient men het meest op eene hardnekkige hardlijvigheid, welke tegen het einde van de laatſte maand der zwangerheid plaats heeft, te letten, om niet alleen eene mogelijke hindernis voor de op handen zijnde geboorte, maar ook de nadeelige gevolgen voor het Kraambed tegen te gaan. De Natuur bewerkt, wel is waar, gelijk elken

Ver-

Verloskundige bekend is, met de invallende geboorte eenen vermeerderden ſtoelgang, en in dit geval is de kunst er in het minſte niet toe noodig; integendeel kan men ſomtijds vooral door zeer prikkelende klisteren nadeel doen, de geboorte verhaasten of te ſpoedig waterachtigen afgang bewerken; doch bij hardnekkige hardlijvigheid zijn deze van een bijzonder nut, offchoon niet altijd voor de geboorte, toch ten minſte voor het Kraambed; alleenlijk zouden, volgens des Schrijvers waarnemingen, bij kraamkoortſen de gastriſche complicatie en het meteorismus bijzonder daardoor begunſtigd worden.

FORESTUS, *observat. Libr.* XXI. *obs.* 24.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over het Kolijk der Zwangeren.

§. 984.

Zwangeren lijden voornamelijk in de eerste en vervolgens in de laatste maanden, ten minste naar des Schrijvers waarnemingen, niet zelden aan het Kolijk, dat zich door pijnlijke gewaarwordingen in den onderbuik openbaart, nu eens meer of minder hevig is, dan wederom aanhoudend of bij tusschenpoozen plaats heeft; nu eens Vrouwen van eene irritable, dan eens van een gevoelig ligchaamsgestel aantast; en eindelijk nu eens korter, dan wederom langer duurt.

§. 985.

Echter wordt hier alleen over het Darmkolijk (*colica intestinalis*) gesproken, dat met het nierenkolijk (*colica nephritica*) (*) of galkolijk (*colica hepatica*) of met weeën als gevolgen eener op handen zijnde ontijdige geboorte niet moet verwisseld worden; de diagnosis verdient daarom de bijzondere opmerkzaamheid van den Geneesheer.

Di-

(*) Het nierenkolijk komt bij Zwangeren en Kraamvrouwen dikwijls voor, en wordt zeer ligt miskend; de Schrijver heeft het viermaal waargenomen, en het had den hevigsten graad van ontsteking bereikt; somtijds gaat het met metritis en enteritis gepaard.

Diagnosis van het Darmkolijk.

§. 986.

Bij het Darmkolijk klaagt de zwangere over eene pijnlijke gewaarwording in den onderbuik, die zich eerst in de maag of ter plaatſe van dezelve, vervolgens voornamelijk om den navel openbaart, ſomtijds ook over den geheelen onderbuik, nu eens op de eene, dan weder op de andere plaats van denzelven waargenomen wordt. De pijn is uit haren aard niet altijd bepaald, maar houdt zich nu op de eene, dan op de andere plaats op, zij is ſomtijds ſnijdend, ſpannend of brandend; in het eerſte geval blijft het alleen bij de idiopathiſche aandoening, en zij verdwijnt dikwijls van zelve na eenen zachten buikloop; doch zoo dezelve brandend is en toeneemt, dan worden ook andere organen en verrigtingen deels der reproductive, deels der irritable ſferen aangetast; er volgt walging en braking, ſlapeloosheid, koorts, hitte, een kleine krampachtige pols, koude extremiteiten, benaauwde ademhaling enz.

§. 987.

Het Darmkolijk is wijders of met diarrhée of hardlijvigheid vergezeld; het laatſte is bij zwangeren van een prikkelbaar ligchaamsgeſtel dikwijls het geval.

§. 988.

Van het nieren- en galkolijk is het Darmkolijk onderſcheiden door de volgende kenteekenen: 1) het Kolijk heeft in de eerſte maanden der zwangerheid

plaats, en de pijn openbaart zich nu eens in de eene, dan weder in de andere zijde; 2) de pijn wordt het eerst in de maagſtreek waargenomen, vergezeld met of voorafgegaan door walging en braking; 3) de beſlagen tong bewijst de ſtoring in de digestie en assimilatie; 4) de pijn wordt ter plaatſe van de maag en den navel waargenomen, en daarop volgt ſtoelgang of diarrhée; 5) er ontſtaan winden, de zwangere heeft koude gevat, of er hadden te voren indigestiën plaats; enz.

Kenteekenen van het Galkolijk.

§. 989.

De pijn, die bij het Galkolijk plaats heeft, ontſtaat plotſelijk zonder een' bepaalden invloed, terwijl de kranke voor het overige welvarend is. Dezelve is 1) ten uiterſte gevoelig, en wordt voornamelijk in de regterzijde onder de korte ribben, in de lever en in den hartkuil gevoeld, een bewijs der aandoening van de kleine kwab der lever en van de gemeenſchappelijke galbuis (*ductus choledochus*); 3) de zwangere gevoelt dadelijk in den beginne hitte in de handpalm; bij het darmkolijk wordt zulks niet, of later waargenomen, wanneer er koorts bijkomt; 4) met het galkolijk is dadelijk koorts vergezeld, met het darmkolijk niet, ten zij er naderhand ontſteking bijkome, voornamelijk wanneer een darm gedrukt of beklemd wordt, dan komt er koorts bij, de pijn is ſnijdend, brandend, en de pols klein en zamengetrokken; 5) bij het galkolijk houdt de pijn op het laatst geheel op, zoodra de ſteen

door

door de gemeenſchappelijke galbuis gegaan is, daarop volgt eenigzins geelzucht, ten minſte het bindvlies van het oog of het aangezigt neemt eene gele kleur aan.

Kenteekenen van het Nierenkolijk.

§. 990.

Bij het Nierenkolijk is 1) de pijn in de lendenſtreek op eene plaats bepaald en ſnijdend; 2) de pislozing is belet of volgt zeer zelden; de ſchaamſtreek is buitengewoon verheven, en vormt eene veerkrachtige, zeer geſpannene zwelling; 3) de pis is, zoodra de ischurie ophoudt, troebel, dik en met een ſterk bezinkſel (*urina jumentosa*) bezet; 4) de pijn ſtrekt zich, wegens de drukking der nieren op de lendenzenuwen, tot aan de dijen uit, en trekt in de lenden, de ronde baarmoederbanden, de liezen en dijen heen en weder; 5) wanneer men de gemelde verſchijnſelen waarneemt, en de zwangere de pis volſtrekt niet, of ſlechts in eene geringe hoeveelheid lozen kan, dan kan men deze pijnen niet met het ſlapen, en de ſpanningen, of het rekken der dijen, en met de pijnen in de liezen verwisſelen, welke op het einde der zwangerheid door de drukking der baarmoeder op deze deelen ontſtaan, en waarbij de pis ongehinderd geloosd, en geene koorts waargenomen wordt; want bij het nierenkolijk is koorts aanwezig, en er wordt weinig of volſtrekt geene pis geloosd.

Het Darmkolijk van de weeën en eene op handen zijnde ontijdige geboorte onderscheiden.

§. 991.

Men kan het Darmkolijk bij Zwangeren ook gemakkelijk voor weeën houden, welke eene op handen zijnde ontijdige geboorte of eene miskraam aankondigen; het is door de volgende kenmerken daarvan onderscheiden: 1) indien het weeën zijn, dan nemen de pijnen bepaaldelijk in het kruis eenen aanvang, en strekken zich naar de schaamstreek uit; bij het darmkolijk bepalen zij zich meer tot de nabijheid van den navel, of volgen de rigting dwars over den twaalfvingerigen en aan beide zijden over den regter en linker karteldarm; 2) bij de weeën wordt de onderbuik staande de pijnen meer of min hard, en kleiner van omtrek; doch bij het Darmkolijk neemt dezelve, naar mate de pijnen aanhouden, veelmeer in grootte toe; nimmer echter heeft er eene hardheid, gelijk aan die gedurende de zamentrekking der baarmoeder, maar meer een veerkrachtig gezwel plaats; 3) bij de weeën doen zich veranderingen aan het scheededeel en aan deszelfs moedermond voor, deze wordt geopend, gene korter en weeker; er vloeit water af, de slijmafzondering in de teeldeelen is vermeerderd, het voorliggende deel komt, naar mate de pijnen toenemen, meer en meer voorwaarts, en bij eene ontijdige geboorte in de eerste maanden der zwangerheid zijn de pijnen gewoonlijk met eene hevige bloedvloeijing vergezeld; bij het darmkolijk worden deze verande-

rin-

ringen niet waargenomen, ten minſte nimmer oorſpronkelijk; secundair kunnen zij als gevolgen plaats hebben, voornamelijk wanneer het darmkolijk zeer hevig is, en de noodige hulp verzuimd wordt: daaruit volgt, dat men ter bepaling der diagnosis onderzoeken moet, en Geneesheeren, die dit niet doen, kunnen daarin tot groot nadeel der zwangeren zeer dwalen.

Oorzaken van het Darmkolijk bij zwangeren.

§. 992.

De oorzaken kunnen verſchillend zijn: 1) plotſelijke verkouding van den onderbuik, en voornamelijk der voeten; het loopen met bloote voeten is derhalve, gelijk de Schrijver zoo dikwijls heeft waargenomen, voor de Zwangeren bijzonder nadeelig; 2) indigestiën, waartoe Zwangeren, uit hoofde van de drukking der baarmoeder op de maag, en vooral op den karteldarm en de daardoor te weeg gebragte onwerkzaamheid der digestie buitendien zeer geneigd zijn; hierom hebben het Kolijk en de indigestiën gewoonlijk hunnen zetel in dezen darm; 3) ontwikkeling en ophooping van lucht in het darmkanaal (*colica flatulenta*), meestal na het gebruik van zeer winderige ſpijzen, voornamelijk bij verzuimde beweging; de buik is dan uitermate opgezet, en er zijn gewoonlijk borreling, winden, oprisping (*flatus*, *ructus*), eene rommeling in den onderbuik, met duizeling en buitengewone benaauwdheid mede vergezeld; of 4) het Darmkolijk is een gevolg van ophooping van drekſtoffen in het kolon, waar-

door

door dan zoo groot eene verandering in hetzelve kan ontſtaan, dat er ſlechts eene kleine opening ten doorgang van drekſtoffen overig blijft, die zich derhalve in de ingewanden bovenmate ophoopen en door drukking, uitzetting en misſchien ook door ontwikkeling van lucht het Kolijk veroorzaken, dat meestal met hoofdpijn, duizeling en ontzettende benaauwdheid en beklemdheid vergezeld is; wanneer zij gedurende hare zwangerheid een zeer zittend leven doorgebragt heeft, langen tijd volſtrekt geene of ten minſte zeer weinig afgang gehad heeft, het Kolijk in de laatſte maanden der zwangerheid plaats grijpt, zoo zij kleederen droeg, die den onderbuik zeer drukten, bijzonder om de zwangerheid te verbergen, reeds ſedert langen tijd eene drukking en pijnlijke ſpanning in den onderbuik gevoelde, of zich ter plaatſe van den karteldarm eene gewaarwording openbaart, alsof er een knoop dwars door getrokken werd, en gedurende de zwangerheid zeer zwaar te verteren ſpijzen gebruikte, dan is de ophooping van drekſtoffen, als oorzaak van het Kolijk, zoo veel te zekerder bevestigd; of 5) het Kolijk is een gevolg der al te zeer verhoogde gevoeligheid van het darmkanaal; meestal bij zeer gevoelige, zwakke ligchaamsgeſtellen, en heeft gewoonlijk in de eerſte maanden plaats, bij velen dadelijk na de bevruchting, hetgeen voor zulke geſtellen de zwangerheid om dezen tijd zeer lastig en onaangenaam maakt; de buik is dikwijls buitengemeen gevoelig, kan de geringſte aanraking niet verdragen en geeft ligt aanleiding tot miskraam; 6) zelden ontſtaat het Darmkolijk bij Zwangeren uit breuken (*herniae*), dewijl

de-

deze meestal in de zwangerheid, zoo zij niet vergroeid zijn, verdwijnen.

Voorzegging.

§. 993.

Het Kolijk der Zwangeren is, zoo lang de pijnen geen' al te hoogen graad bereikt hebben, niet gevaarlijk; maar indien deze zeer hevig worden, zoo er koorts, een kleine pols, ſlapeloosheid daarmede vergezeld gaan, dan is er ontſteking, en vooral eene ontijdige geboorte of eene miskraam te vreezen; bij het Kolijk door indigestiën komt dikwijls eene diarrhée, en daarmede verdwijnt de ziekte.

Geneeswijze.

§. 994.

Bij de behandeling moet men bijzonder op de oorzaak letten. Indien het Darmkolijk uit verkouding ontſtaat, dan dienen diaphoretiſche middelen; de zwangere houde zich in eene warme kamer, neme rust in het bed, bedekke den onderbuik en de voeten met warm flenel, waarmede de onderbuik van den kartel- naar den endeldarm toe voorzigtig kan gewreven worden; men late inwendig een aftrekſel van vlier- en kamilbloemen met Sp. Mindereri rob samb. nemen, en van hetzelfde aftrekſel klisteren zetten; bij deze behandeling zal het Kolijk meestal verdwijnen, en de plaatshebbende zweeting is doorgaans het teeken van beterſchap of volkomene genezing.

§. 995.

§. 995.

Wanneer het Kolijk het gevolg van eene indigestie is, en er dadelijk in den beginne hulp verlangd wordt, de ingesta zich nog in de maag bevinden, dan late men eene klisteer uit een aftrekfel van verzachtende kruiden zetten, en diene een braakmiddel toe; vooronderfteld, dat de al te groote uitzetting van den onderbuik het braken niet hindert en gevaarlijk maakt, of anders eene tegenaanwijzing de aanwending niet gedoogt; wanneer men later bij de zieke komt, dan fchrijve men eenen Riverifchen drank, ontlastende klisteren, en met behoorlijke voorzigtigheid aangeprezene purgeermiddelen, voor.

§. 996.

Wanneer het een Windkolijk is, dan moet men voornamelijk letten op hetgene daartoe aanleiding gegeven hebbe, bijzonder dáárop, welke fpijzen er voornamelijk gebruikt werden; men kan hetzelve fpoedig verdrijven, of door een braak- of purgeermiddel, bijzonder uit wijnfteenroom met bitteraarde en rhabarber, alsmede door ontlastende klisteren; doch men bereikt niet altijd dit doel, het Windkolijk duurt voort, en men is genoodzaakt, zoogenaamde carminativa aan te wenden, waardoor de verminderde werkzaamheid van het darmkanaal verhoogd wordt; de aftrekfels van kruizemunt en melisfen, van fenkel- en anijszaad, derzelver étherifche gedistilleerde oliën, en der kamillen met Liq. Hoffmann. en de naphtha, het bedekken en wrijven van den onderbuik met warme flenel, inwrijvingen

van

van Lavendel en salmiacgeest e. d. g. komen hier te pas, vooronderſteld, dat er niet reeds ontſteking van den onderbuik aanwezig is, welke dan de antiphlogiſtiſche behandeling vereischt, en door de vermelde middelen ſlechts vermeerderd zou worden. Indien echter de hardlijvigheid hardnekkig is, of er dadelijk na het gebruik van die middelen geen ſtoelgang volgt, dan worden ontlastende klisteren en purgeermiddelen uit wijnſteenroom, bitteraarde en rhabarber noodzakelijk aangewezen. In het vervolg ſchrijve men een doelmatig diëet voor, verbiede alle moeijelijk te verteren en winderige ſpijzen, prijze eene werkzame leefwijze en veel ligchaamsbeweging aan, late den onderbuik, bijzonder 's morgens en 's avonds, voorzigtig wrijven, en om de werkzaamheid der digestie te vermeerderen, eenige malen daags de tinktuur van oranjeſchillen of het Elixir. van Whytt. gebruiken.

§. 997.

Wanneer het Kolijk in de eerſte maanden der zwangerheid zich voordoet en een gevolg der verhoogde gevoeligheid, bijzonder bij een uitſtekend gevoelig ligchaamsgeſtel, is, dan late men al die invloeden vermijden, welke de gevoeligheid in het algemeen, en de daardoor ontſtane kolijkaardige, krampachtige pijnen in den onderbuik vermeerderen; de bijſlaap is bijzonder ſchadelijk: tot inwendig gebruik dienen emulsiën met heulſap, late den onderbuik met een flenel bedekken, en met een vlug ſmeerſel, met Sydenham's tinktuur van opium vermengd, inwrijven, en zoo deze middelen niets uitwerken,

dan

dan dienen warme ſtovingen met kamilbloemen en het bilzenkruid in den vorm van pappen, dergelijke klisteren en in den uiterſten nood laauwe zemel- of melkbaden, wanneer zij met behoorlijke voorzigtigheid aangewend worden.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de gebrekkige pislozing bij Zwangeren.

§. 998.

Gebrekkige pislozing wordt bij Zwangeren zeer dikwijls waargenomen; zij verſchijnt onder de gedaante van koude pis (*Stranguria*), opſtopping (*Ischuria*) of onwillekeurige lozing der pis.

Strangurie en derzelver oorzaken.

§. 999.

De Strangurie heeft, of dadelijk in het begin der zwangerheid, ſomtijds dadelijk na de bevruchting, of eerst tegen het einde derzelve, ten gevolge der toenemende uitzetting der baarmoeder, plaats; in het eerſte geval bereikt de Strangurie ſlechts een' geringen trap en wordt gewoonlijk door kramp, als een gevolg dier verhoogde gevoeligheid, welke zoo dikwijls het begin der zwangerheid pleegt te kenmerken, veroorzaakt; in het laatſte geval is de ziekte van meer beduidenis, en de brandende gewaarwording in de pisbuis voor de Zwangeren onverdragelijker, inzonderheid, wanneer zij den natuurlijken aandrang tot wateren niet volgen, en er alsdan eene te groote ophooping van pis in de blaas ontſtaat, of wanneer het onderſte ſegment der baarmoeder tot ee-

eene aanhoudende drukking aanleiding geeft. Dikwerf is de brandende gewaarwording in de pisbuis een symptoma van den witten vloed, waaraan Zwangeren dikwijls plegen te lijden, of die door venerische besmetting veroorzaakt wordt.

Act. Natur. V. II. *obs.* 130.
PELARGUS, *medicinische Jahrgänge*, III. *p.* 790.

Ischurie en derzelver oorzaken.

§. 1000.

De Ischurie wordt of door dezelfde oorzaken, welke aanleiding tot Strangurie geven, te weeg gebragt, en kan dan inzonderheid secundair ontstaan, wanneer Zwangeren, om de brandende gewaarwording in de pisbuis te ontwijken, de pis opzettelijk terug houden; of men neemt dezelve waar in de tweede en derde maand der zwangerheid, als een gevolg der diep in het bekken zakkende baarmoeder, vooral bij diegenen, welke dikwijls zwanger geweest zijn, en ten gevolge eener uitzakking (*) of omkeering der baarmoeder; of zij heeft in de laatste maanden plaats, en wordt door de drukking van het hoofd op den hals der blaas veroorzaakt.

§. 1001.

De omkeering der baarmoeder is echter zeldzamer de oorzaak der Ischurie bij Zwangeren, maar veel

(*) HAGEN in SCHMUCKER *vermischten Schriften.* II. *Bd. p.* 222. KLEEFELD in STARK, *n. Archiv für Geburtshülfe.* I. *Bd.* 3e. *St. p.* 307. Dezelfde. II. *Bd. p.* 240.

veel meer het gevolg van deze, bijzonder wanneer Zwangeren in de tweede en derde maand de pis niet op den behoorlijken tijd lozen, en uit gemak, bij eene zittende, trage leefwijs, ophouden. Zoodanig eene Ischurie is dan bijzonder gevaarlijk, brengt zeer ligt wezenlijke contractiën in de baarmoeder te weeg, en veroorzaakt ontſteking der pisblaas en miskraam.

§. 1002.

De Ischurie, door de drukking van het hoofd in de laatſte maanden veroorzaakt, kan ook gevaarlijk worden, zoo zij lang aanhoudt, en de blaas zich ten minſte niet ſomwijlen ontlast, hetgeen wel verligting ten gevolge heeft, maar telkens met een' hevigen brand en eene onverdragelijke pijn vergezeld is. De kwaal bereikt een' nog hoogeren trap, wanneer, bij eene aanhoudende drukking van het hoofd, en volkomene pisopſtopping, ontſteking en koorts daarmede gepaard gaan, en nog andere invloeden op het geheele urinſtelſel werkten, hetzelve reeds vroeger ongeſteld is geweest, de Zwangere met ſteenen in de nieren gekweld is, en er werkelijk nierenkolijk en ontſteking der pisbuis bijkwam; eene ontijdige geboorte kan hierop ook zeer ligt volgen, die zeer pijnlijk en eene groote hindernis voor de ontwikkeling van het hoofd kan worden, gedeeltelijk wegens de ontſteking der pisbuis, gedeeltelijk wegens de ſteenen, die zich reeds in de blaas bevinden en eenen uitweg door de pisbuis zoeken.

J. P. NORDMANN, *de Ischuria gravidarum. Argent.* 1758.
C. C. SIEBOLD's *chir. Tagebuch. Nürnberg* 1792. N°. XLV. LXV.

Onwillekeurige pislozing en derzelver oorzaken.

§. 1003.

Bij Zwangeren heeft ook somtijds eene onwillekeurige pislozing plaats; dit is of een gevolg van de zakking der baarmoeder in de tweede maand, of veeleer der werktuigelijke drukking van het hoofd en der baarmoeder in de laatste maanden der zwangerheid: zoo lijden zwangere Vrouwen met een' zeer overhangenden buik dikwijls aan deze kwaal; of de onwillekeurige pislozing is een gevolg der al te zeer verhoogde gevoeligheid der blaas, of van eene zwakte der pisbuis, bijzonder wanneer deze reeds vóór de zwangerheid plaats had. Somwijlen echter kan de onwillekeurige pislozing niet alleen, maar ook de brandende gewaarwording bij het wateren, de Strangurie en Ischurie door de veranderde hoedanigheid der pis zelve ontstaan; nogtans vindt men de pis der Zwangeren dikwijls veel lijviger, scherper en sterker van reuk en donkerder van kleur; zoude derhalve door zoodanig eene in de pisblaas afgescheidene Urin bij eene buitendien verhoogde prikkelbaarheid de geregelde afscheiding niet gestoord kunnen worden?

MAURICEAU, t. a. pl. I. *p.* 138.
WELSCH, *Hebammenbuch*, *p.* 787.

Voorzegging.

§. 1004.

Gelijk vele ziekelijke aandoeningen der spijsverteringswerktuigen moeijelijk weg te nemen zijn, even

even zoo vindt ook de Geneesheer bij de genoemde gebrekkige pislozing dikwijls vele zwarigheden, inzonderheid wanneer de oorzaak niet kan verwijderd worden: zeer dikwijls moet men zich alleen vergenoegen, om den toeſtand te verzachten, en eene volkomene herſtelling wordt eerst na de verlosſing te weeg gebragt. De Strangurie heeft voor het overige minder nadeelige gevolgen dan de Ischurie, welke met een' hevigen brand, onlijdelijke pijn en ontſteking vergezeld gaat; ſomtijds kan ze den dood ten gevolge hebben, en de onwillekeurige pislozing, bijzonder wanneer zij het gevolg eener hevige Ischurie, of beleediging van het orgaan zelf is, blijft volkomen ongeneeslijk.

Geneeswijze.

§. 1005.

De behandeling der gebrekkige pislozing vordert bij Zwangeren de grootſte voorzigtigheid; bijzonder ſchadelijk zijn bij de Strangurie en Ischurie de pisafdrijvende middelen, welke het vooroordeel en het nutteloos bedrijf der Vroedvrouwen en Kwakzalvers weten aan te raden, bij voorbeeld het gebruik van eene peterſelie-ſoep, het ſap van zeeajuin e. d. g. Zulke middelen helpen niet alleen volſtrekt niets, maar zij verergeren de kwaal nog veel meer; want waartoe dienen afdrijvende middelen bij ziekelijke aandoeningen der blaas, die de gevolgen van eene kramp of werktuigelijke drukking zijn? Zij worden geenszins weggenomen, en terwijl die middelen de afzondering der pis vermeer-

deren, brengen zij eene nog grootere uitzetting der blaas en verergering van de kwaal te weeg.

§. 1006.

Zoo deze gebrekkige pislozing flechts in eene geringe mate plaats heeft, de brandende gewaarwording niet zeer pijnlijk is, de ophouding van het water niet te lang aanhoudt, en de blaas niet zeer uitgezet is, dan is het veel raadzamer, volftrekt geene geneesmiddelen aan te wenden; doorgaans zijn de volgende gezondheidsregelen toereikend, welke iedere Zwangere behoorde na te komen, om niet door eigene fchuld eene gebrekkige pislozing te veroorzaken: 1) zij gebruike geene fpijzen of dranken, welke het Urinftelfel te zeer prikkelen en de pisaffcheiding vermeerderen; 2) zij houde de pis nimmer te lang op, maar late dezelve loopen, zoodra zij den geringften aandrang daartoe voelt; 3) zij vermijde het lange ftaan, en iedere houding en elken ligchaamsarbeid, waardoor de pisblaas wordt aangedaan; 4) zij kleede zich gemakkelijk, en ontdoe zich van alle kleederen, die den onderbuik, maar inzonderheid de fchaambeensftreek knellen; 5) zij drage fteeds zorg voor dagelijkfchen en gemakkelijken ftoelgang, en vermijde alle invloeden, welke aanleiding tot verftopping geven; 6) zij vermijde alle aandoeningen en hartstogten, waarvan vele eenen bijzonder nadeeligen invloed op het Urinftelfel hebben; 7) zij oefene den bijflaap matig, of, gedurende dat zij aan de kwaal lijdt, volftrekt niet, omdat die dubbel nadeelig is; 8) zij ftelle zich niet aan verkou-

ding

ding bloot, welke, zoo als bekend is, bij Zwangeren ook ligt eene gebrekkige pislozing kan te weeg brengen.

§. 1007.

Wanneer nu de ziekelijke pislozing in eenen hevigen graad plaats heeft, dan doen de diëetetische voorschriften (§. 1006) niet altijd de gewenschte uitwerking, en men is genoodzaakt tot andere middelen zijne toevlugt te nemen; doch men kieze dezelve nimmer, vóórdat men alles naauwkeurig onderzocht hebbe, hetgeen de Schrijver niet genoeg kan aanbevelen; buitendien moet men daarin ook bijzonder omzigtig zijn, onder welke gedaante de kwaal zich voordoet, of het Strangurie, Ischurie of onwillekeurige pislozing zij, en sedert hoe lang de lijderes reeds zwanger ware.

Strangurie.

§. 1008.

Bij de Strangurie, welke na de bevruchting of in de eerste maanden der zwangerheid ontstaat, en een gevolg der verhoogde gevoeligheid is, moet de Zwangere alle invloeden vermijden, die de gevoeligheid vermeerderen; bijzonder nadeelig is hier de bijslaap, gedurende en na welken de kwaal zeer dikwijls in een' hoogeren graad pleegt plaats te grijpen; buitendien prijze men, wanneer zij lang duurt, het extract van bilzenkruid en het heulsap in Emulsie en slijmerige dranken, warme inwrijvingen met de olie van bilzenkruid op de schaamstreek, stovingen

uit een aftrekſel van verzachtende kruiden met kamillen, bilzenkruid en lijnzaad, derzelver inſpuitingen in de ſcheede en tot klisteren; en wanneer al deze middelen vruchteloos zijn, laauwe baden, bijzonder in melk.

§. 1009.

Indien de Strangurie in de tweede maand der zwangerheid, als een gevolg der diepere zakking der baarmoeder in de holte van het bekken, plaats heeft, dan bedaart dezelve wel tegen het einde van de derde maand, en gaat in de vierde of vijfde maand, wanneer de baarmoeder met derzelver bodem meer rijst, geheel over; opdat echter alsdan de pislozing niet geſtoord worde, zoo moet men meer rust aanbevelen in het bed of op de canapé in eene horizontale ligging op zijde, men verbiede alle inſpanning van het ligchaam, bijzonder in het gaan en ſtaan, men onderhoude eenen gemakkelijken en zachten ſtoelgang, ſchrijve bij een' hevigen brand op het water de middelen (§. 1008) voor, en wanneer deze niets helpen, dan late men eene ſpons in olie gedoopt en met eene koord doortrokken, in de ſcheede brengen, om de baarmoeder daardoor te onderſteunen, en het te diep zakken derzelve te beletten; de Schrijver heeft dit middel in Junij 1809 bij eene Zwangere, die aan dit toeval leed, met een gelukkig gevolg aangewend; de Strangurie ontſtaat hier niet zoo zeer door de drukking, als wel door de verplaatſing der pisblaas, welke met derzelver bodem te zeer naar beneden getrokken wordt.

§. 1010.

§. 1010.

Wanneer de Strangurie een gevolg is van de drukking der baarmoeder op de pisblaas in de laatste maanden der zwangerheid, dan kunnen de op §. 1008 bijgebragte geneesmiddelen, zoowel in- als uitwendig aangewend, verzachting te weeg brengen; maar het beste middel is de ligging op den rug, waardoor de drukking der baarmoeder op de pisblaas verminderd wordt; en wordt op het einde der zwangerheid dit ongemak door den al te zeer overhangenden buik bijzonder bij eene sterke helling van het bekken veroorzaakt, dan moet men vooral een' doelmatigen band om het lijf aanbevelen, om hetzelve te ondersteunen; het verstaat zich, dat de diëetetische voorschriften ook naauwkeurig opgevolgd moeten worden.

Ischurie.

§. 1011.

De Ischurie vordert eene groote oplettendheid bij de behandeling, omdat derzelver gevolgen wegens de volkomene verhindering der pislozing gevaarlijker zijn; het vooraf in het werk te stellen onderzoek wordt nog dringender vereischt, dan bij de Strangurie, en zonder dat moeten het de Heelmeesters niet wagen, dadelijk den katheter in te brengen, die de kwaal ligt verergeren kan.

§. 1012.

Wanneer de Ischurie door dezelfde oorzaken als de Strangurie te weeg gebragt is, dan vindt de-

zelfde behandeling, die aldaar is opgegeven, volkomen plaats. De aanwending van den katheter kan bij de Ischurie wel noodzakelijk zijn, opdat de blaas niet te zeer met pis gevuld worde; maar kan dikwijls gespaard worden, wanneer men op de oorzaak en derzelver uit de wegruiming acht geeft. Het allerminst evenwel moet men den katheter inbrengen, wanneer de Ischurie het gevolg eener krampachtige aandoening is, welke men door de vruchtelooze kunstbewerking slechts zoude vermeerderen.

§. 1013.

De Ischurie door eene onvolkomene uitzakking der zwangere baarmoeder veroorzaakt wordende, moet de Zwangere niet alleen alle invloeden vermijden, die dezelve nog meer bevorderen, maar zij kan ook den katheter en de hulp van een' anderen persoon volkomen missen, wanneer zij, bij eene doelmatige houding en ligging des ligchaams, zelve de uitzakking met hare vingeren telkens terugbrengt, en daardoor de onverhinderde lozing der pis bevordert; het dragen van eenen moederring raadt de Schrijver niet aan, omdat het ligt eene miskraam bevordert en door deszelfs al te sterke drukking op nieuw Ischurie veroorzaakt; eerder prijze men het dragen eener zachte spons, zoo als in §. 1009 aangewezen werd.

§. 1014.

Wanneer eene omkeering der baarmoeder de oorzaak van de Ischurie, of de eerste door de laatste ontstaan is, dan kan de katheter in vele gevallen

niet

niet eerder ingebragt worden, vóórdat de omkeering door aangebragte hulp uit den weg geruimd of ten minste verminderd is, zoo als zulks in het Leerboek der Praktische Verloskunde (*) aangetoond wordt; evenwel wordt de katheter hier niet altijd vereischt, naardien met het uit den weg ruimen der onregelmatige ligging van de baarmoeder of vermindering der drukking de waterlozing van zelve volgt.

§. 1015.

Indien de Ischurie in de laatste maand der zwangerheid door de werktuigelijke drukking van het hoofd ontstond, dan moet de lijderes in eene horizontale rigting met een verhoogd kruis op zijde gaan leggen, en is het hoofd nog bewegelijk, dan brenge men een paar vingers in de scheede, en schuive hetzelve voorzigtig naar boven; somtijds komt er nog iets meer van het vruchtwater onder deszelfs vlakte, en het wordt hooger terug gehouden. Wanneer dit niet helpt, en het hoofd dieper in de holte van het bekken vastzit, dan tracht men het hoofd met de vingeren eenigermate naar achteren tegen de heilig- en heupbeensvereeniging te rigten; de Schrijver heeft waargenomen, dat in denzelfden oogenblik de pis werd ontlast; indien naderhand het ongemak weder op nieuw plaats heeft, dan moet men deze behandeling herhalen. Zijn de pogingen, om de blaas

(*) Des Schrijvers *Lehrbuch der praktischen Entbindungskunde zu seinen Vorlesungen für Aerzte, Wundärzte und Geburtshülfer.* Tweede, vermeerderde en verbeterde uitgave. *Nurnberg by Schrag* 1810. §. 283.

blaas te ledigen, vruchteloos, dan is de katheter aangewezen, die in dit geval alle voorzigtigheid vereischt, om geene ontfteking en beleediging van den hals der blaas te veroorzaken (*).

§. 1016.

Wanneer de al te veel overhangende buik oorzaak der Ischurie is, het ongemak geenen al te hoogen trap bereikt heeft en het gaan niet belet wordt, dan kan de op §. 1010 aangeprezene band om het lijf hulp en verzachting toebrengen. — De Ischurie het gevolg van verkouding zijnde, is de diaphoretifche methode aangewezen; met de toenemende transpiratie wordt de kwaal zoo veel te eerder verminderd, als daardoor tevens de pis niet te zeer in de blaas opgehoopt wordt.

§. 1017.

Zoo er met de Ischurie ontfteking vergezeld gaat, die bij de omkeering der baarmoeder, of de aanhoudende drukking van het hoofd gemakkelijk ontftaan kan, doch fomtijds ook in de eerfte en tweede maand der

(*) Bij de geboorte kan het hoofd, zoo als de Schrijver eenige malen heeft waargenomen, den hals der blaas zoo zeer drukken, dat het inbrengen van den katheter geheel onmogelijk wordt; men doet dan beter, geheel daarvan af te zien, dan geweld te gebruiken, en nadat de moedermond genoegzaam geopend is, de verlosfing liever door de tang te voltooijen, of deze, wanneer er geen gevaar bij is, aan de Natuur over te laten.

der zwangerheid bij Vrouwen, die van een zeer volbloedig, prikkelbaar ligchaamsgeſtel zijn, en te voren zeer overvloedige maanſtonden hadden, ontſtaat, dan wordt de antiphlogistiſche behandeling aangewezen: algemeene en plaatſelijke aderlatingen, bloedzuigers aan den bilnaad en aan de ſchaamſtreek gelegd, weekmakende ſtovingen en klisteren, olieachtige inwrijvingen, dergelijke Emulsiën en zachte ontlastmiddelen uit tamarinde en manna doen hier eene bijzondere werking; doch zouten komen niet te pas, hoewel het ſalpeter nog het minſte ſchadelijk is in ſlijmige afkookſels. Van eene uitnemende nuttigheid zijn hier ook de laauwe baden, bijzonder met een aftrekſel van weekmakende kruiden eenige malen daags. Zoodra de ontſteking over is, dan volgt de ontlasting der pis van zelve, of de katheter zal nu zonder nadeel kunnen aangewend worden, wel te verſtaan, wanneer de overige mechaniſche beletſelen uit den weg genomen zijn.

§. 1018.

Wanneer de ſteen oorzaak der Ischurie is, en zich nog in de pisblaas ophoudt, dan wende men, wanneer geene ontſteking of kramp zulks in den weg zijn, den katheter aan, en men moet telkens den ſteen zoo lang terug drukken, totdat de pis geloosd is. Wanneer men echter bevindt, dat de ſteen klein en in de pisbuis is, waarin hij ſomtijds op het einde der laatſte maand, wanneer het hoofd dieper in het bekken zakt, of ten tijde der geboorte gedrukt wordt, dan kan men denzelven er uittrekken, omdat de korte vrouwelijke pisbuis

gee-

geene beduidende hindernis te weeg brengt. Tot dat einde brenge men eenen vinger der linker-hand en met de regterhand eene kleine tang in de scheede, vatte den steen, terwijl men dien door eene drukking in deze naar voren brengt, met het instrument aan, en trekke hem er uit (*). Indien echter de pisbuis ontstoken en pijnlijk mogt zijn, en den steen te zeer mogt insluiten, dan moet men te voren de ontsteking wegnemen, waartoe zich inzonderheid weekmakende stovingen over de teeldeelen en dampbaden met eene spons aangewend aanbevelen.

Onwillekeurige pislozing.

§. 1019.

De onwillekeurige pislozing, die van de drukking der baarmoeder en van het hoofd afhangt, wordt zelden in de zwangerheid geheel weggenomen, en verdwijnt meestal slechts volkomen na de geboorte; de Geneesheer kan ten hoogste de kwaal verligten en dragende maken. Men bevele rust en eene doelmatige ligging aan; de Zwangere moet naauwe kleederen, het rijgen, het veel staan en allen zwaren arbeid bijzonder in die stelling vermijden; zij moet meer horizontaal, nu eens op de eene, dan weder op de andere zijde liggen, om de te

(*) De overledene Geheimraad STARK te *Jena* heeft bij eene Zwangere dit geval waargenomen en vóór de verlossing op dezelfde wijs den steen uit de pisbuis genomen.

te ſterke drukking der baarmoeder op de blaas tegen te gaan, en bij eenen overhangenden buik een' band om het lijf dragen. Het middel, om het te zeer drukkende hoofd met de vingers in de hoogte te ſchuiven, helpt bij de onwillekeurige pislozing doorgaans niets, want het neemt dáár, wanneer het zich ook van zijne ligging liet bewegen, dadelijk als de vingers weggenomen zijn, de vorige plaats weder in, en verdere kracht aan te wenden, is deels onmogelijk, deels gevaarlijk.

§. 1020.

Indien de onwillekeurige pislozing door al te verhoogde gevoeligheid der blaas veroorzaakt, en deze bij andere symptomata aan dezelfde oorzaak herkend wordt, dan is een aftrekſel van kamillen met melisſen, eene emulsie met het heulſap, de Thebaiſche tinctuur met den zoeten ſalpetergeest, de kamfer, krampwerende inwrijvingen in de ſchaamſtreek en dergelijke klisteren aan te bevelen; bovendien moet de Zwangere alle ſchadelijke invloeden, inzonderheid den bijſlaap, welke de gevoeligheid te zeer verhoogen, vermijden, en eene zekere keus in het gebruik van ſpijs en drank in acht nemen.

§. 1021.

Wanneer zwakte of eene verlamming van den hals der blaas, en inzonderheid van derzelver ſluitſpier, de oorzaak van de kwaal is, waarbij deze zulk eenen hoogen graad kan bereikt hebben, dat reeds, niet alleen wanneer de blaas eene toereikende hoeveelheid pis bevat, maar bij de geringſte beweging, en

bij-

bijzonder bij het niezen of hoesten, de pis onwillekeurig ontloopt, dan moet de Geneesheer voorzigtig zijn in de keus der middelen, welke de regelmatige werkzaamheid van dit orgaan herſtellen; zeer ligt kunnen zij ontſteking, bloedvloeijing en miskraam in de zwangerheid na zich ſlepen. Men late de ſchaamſtreek en den bilnaad met wijn, wijngeest of een ander geestrijk middel, bij voorbeeld met lavendelgeest, waſchen, dezelve met een afkookſel van kinabast en aromatiſche kruiden ſtoven, en ſchrijve dergelijke klisteren en inſpuitingen in de ſcheede, alsmede voetbaden voor; tot inwendig gebruik echter kan men hier ook een aftrekſel van arnica en ſlangenwortel, den kamfer in eene emulsie, en het middel van VOGEL, beſtaande uit acid. muriat. rob junip. en een aftrekſel van peterſelie aanbevelen.

§. 1022.

Zoo als echter reeds gezegd is, zijn de pogingen van den Geneesheer, om de kwaal gedurende de zwangerheid volkomen weg te nemen, dikwijls vruchteloos, en toch verlangt de Zwangere van dit lastig ongemak bevrijd te zijn, bijzonder omdat bij langen duur jeuking en hette aan de ſchaamdeelen ontſtaan, en deze ontveld worden; men bevele dan reinheid aan, bijzonder het dikwerf waſchen met koud water, en late eene ſpons of eene blaas, met eene ſpons gevuld, in de ſcheede brengen, om eene zachte drukking op den hals der blaas te weeg te brengen. Moederringen zijn nadeelig, omdat zij te zeer drukken. Wanneer dit ook niet helpt, blijft er niets anders overig, dan eene ſpons of eenige compresſen

aan

aan de uitwendige teeldeelen door middel van een Tverband vast te maken, doch het verband dikwijls te verwisselen. Met de zoogenaamde pisgaarders vindt men zwarigheden in de praktijk, omdat de Vrouwen daarmede niet best kunnen omgaan. Dezelfde palliative behandeling wordt ook bij die onwillekeurige pisloozing, welke het gevolg is van eene beleediging der blaas (*) of eener pisfistel, vereischt.

§. 1023.

Wanneer voor het overige de Geneesheer grondig overtuigd is, dat de ziekelijke aandoeningen van het pisstelsel door de veranderde hoedanigheid der pis zelve te weeg gebragt worden, dan zou voornamelijk bij de waarneming der meerdere dikte, van den scherperen en sterkeren reuk en van de donkerder kleur der pis, een geregeld diëet het meest tot wegneming of vermindering van die ziekelijke aandoeningen toebrengen; het spreekt van zelf, dat hier bijzonder op de vermijding van zulke spijzen en dranken moet gelet worden, welke eenen beslissenden invloed op de assimilatie, verhoogde levenskracht van het bloed en op de afscheiding der pis hebben.

(*) Mijn broeder zond vóór eenige jaren eene Vrouw van het platte land met eene onwillekeurige pislozing naar mij toe, om dezelve te onderzoeken. Ik bevond, dat de hals der blaas, ten gevolge eener verkeerde behandeling, bij de geboorte geheel in tweeën gescheurd was, en kon den vinger door den voorsten wand der scheede onmiddellijk in de blaas zelve gemakkelijk inbrengen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over het Zuchtgezwel der Zwangeren.

§. 1024.

Een der meest plaatshebbende gezwellen, waaraan Zwangeren onderhevig zijn, is het Zuchtgezwel (*oedema*). Het is verſchillend ten aanzien der deelen, waaraan het zich vertoont; het menigvuldigſte worden de onderſte extremiteiten, beide of ſlechts eene der buitenſte ſchaamlippen, zeldzamer de onderbuik, het aangezigt en de bovenſte extremiteiten daardoor aangetast; in een zeer zeldzaam geval zag men het over het geheele ligchaam verſpreid.

Verſchijnſelen.

§. 1025.

Het Zuchtgezwel heeft gewoonlijk in de laatſte twee of drie maanden der zwangerheid plaats, en is meestal niet pijnlijk, wit, koud, ſomtijds doorſchijnende, glanzig, week en wijkt voor de drukking van den vinger; het is weinig beduidend, of bereikt eenen hevigen graad en veroorzaakt alsdan bij Zwangeren een groot ongemak, bijzonder wanneer het ver over de ſchaamlippen uitgebreid is; het is hinderlijk in het liggen, gaan en ſtaan; ſomwijlen heeft men het zoo erg gezien, dat de Vrouwen zich volſtrekt niet bewegen konden.

Oorzaken.

§. 1026.

De naaste oorzaak is eene ophooping van water of weiachtig vocht in het celwijsweeffel. Zwangeren, die tot waterzucht overhellen, en een zwak kliergeftel hebben, die aan koortfen, inzonderheid tusfchenpoozende koortfen, aan diarrhéën en belette uitwafeming lijden, welke dikwijls purgeermiddelen gebruiken, en veel bloed door aderlatingen of op eene andere wijze verliezen, die een wijd bekken hebben, eene zittende onwerkzame leefwijze leiden, of dikwijls zwaren arbeid ftaande, bijzonder op koude fteenen, verrigten, en in eene koude en vochtige woning of lucht zich gedurig ophouden (*), zijn voornamelijk aan het Zuchtgezwel blootgefteld. Bij deze geneigdheid kunnen de drukking der zwangere baarmoeder op de buitendien verzwakte watervaten, inzonderheid bij eene grootere uitzetting der baarmoeder

(*) Zoo nam de Schrijver het Zuchtgezwel waar, dat in eenen hoogen graad zich over de dijen en fchaamlippen uitgeftrekt had, en waarmede ten laatfte buikwaterzucht (*ascites*) gepaard ging, bij eene zwangere Vrouw van twintig jaren oud, welke bij eene voorafgegane geneigdheid, door ftoringen der maanftonden en verkouding, door eene zittende en onwerkzame leefwijze, en woning in eene koude en vochtige, digt aan de rivier *de Main* gelegene kamer veroorzaakt werd; zij werd ontijdig verlost en baarde tweelingen. Deze waarneming vindt men befchreven in des Schrijvers *Annalen der klinifchen Schule an der Entbindungsanftalt zu Würzburg. Leipzig* 1806. *S.* 105.

der door eenen zeer grooten foetus, door tweelingen, of eene uitermate groote hoeveelheid van vruchtwater, de drukking van een ſterk verbeend hoofd, aanhoudende hardlijvigheid, belette afzondering van pis en plotſelinge verkouding na voorafgegane verhitting en ſterk zweeten, het ontſtaan van het Zuchtgezwel des te eerder begunſtigen.

§. 1027.

Het Zuchtgezwel der ſchaamlippen is ſomtijds een symptoma van den scirrhus aan het ſcheededeel, of van eene verborgene verzwering of van een gezwel, bij voorbeeld van een vetgezwel in het bekken, of in de ſcheede, welke tevens de zwangerheid vergezellen; dat der bovenſte extremiteiten is meestentijds een teeken der met de zwangerheid verbondene hart- of borst-waterzucht (*), en wanneer het zich voornamelijk over de ſchaambeenderen uitbreidde, en een groot gedeelte der onderbuikſtreek innam, dan was het den Schrijver altijd een onfeilbaar symptoma van eenen druifklomp (*hydrometra hydatica*).

Voorzegging.

§. 1028.

Het Zuchtgezwel is niet altijd van beduidenis, inzonderheid wanneer het zich niet tot de dijen uitſtrekt; maar bij dat der onderſte extremiteiten gaat ſomtijds eene roosachtige ontſteking gepaard, welke bijzonder bij eene verkeerde behandeling gemakkelijk in

(*) De Schrijver heeft dit tweemaal waargenomen en zich nooit in de diagnosis vergist.

in kwaadaardige zweren overgaat, die, ten minste volgens de waarneming van den Schrijver, eerst na de verlosfing volkomen kunnen genezen worden. — Het Zuchtgezwel der fchaamlippen is, zoo als reeds is aangemerkt, niet alleen zeer lastig voor de Zwangeren, maar het verhindert en vertraagt ook naderhand de geboorte. — Met fpanning, ontfteking en koorts met groote hitte gepaard gaande, wordt het, indien het zich tot de liezen, de lendenen en den buik uitftrekt, bedenkelijk, en kan zelfs gevaarlijk voor het leven van het Kind worden. — Beduidend is het gezwel der onderfte extremiteiten en fchaamlippen, hetwelk een gevolg is van scirrhus aan den moedermond, van een gezwel of van eene verborgene verzwering in het bekken. — Het Zuchtgezwel der bovenfte extremiteiten is gevaarlijk, wanneer het een symptoma der met de zwangerheid verbondene Borstwaterzucht is; terwijl dat Zuchtgezwel, hetwelk blootelijk door de drukking der zwangere baarmoeder of van het hoofd veroorzaakt wordt, van weinig beduidenis is. Voor het overige wordt hetzelve gedurende de zwangerheid dikwijls door geneesmiddelen niet weggenomen, en het gaat na de geboorte onder het beloop van het kraambed van zelf over; ja zelfs de daarmede verbondene Buikwaterzucht (*ascites*) werd genezen, en befliste zich fpoedig door menigvuldige waterachtige, zeer overvloedige diarrhéën (*).

Ge-

(*) Men zie onder anderen het beloop van het kraambed der zoo even aangehaalde waarneming in des Schrijvers *Annalen*, bl. 121, enz.

Geneeswijze.

§. 1029.

De geneeswijze vordert vooral, dat men op die invloeden, welke tot het ontſtaan van het Zuchtgezwel gunſtig zijn, oplettend zij, en dezelven zoo veel mogelijk verwijderen. Beſtaat de oorzaak derhalve in de drukking van een' hangenden buik, van eene ſcheeve ligging of groote uitzetting der baarmoeder, dan late men in het eerſte geval eenen band om het lijf dragen, en eene meer horizontale rustige ligging in acht nemen; de ligging op zijde is bij eene ſcheef liggende baarmoeder aan te bevelen, en beſtaat de oorzaak in eene verbazende uitzetting, dan trachte men de bekleedſelen door de in §. 952 aanbevolene middelen leniger te maken.

§. 1030.

Bij hardlijvigheid trachte men door klisteren open lijf te houden, en alle ſchadelijkheden uit den weg te ruimen, wat voedſel aan dezelve zou kunnen verſchaffen; doch wanneer die middelen niet toereikend zijn, dan ſchrijve men een ontlastmiddel uit tinctuur van rhabarber met een aromatisch aftrekſel of cremor tartari met bitteraarde voor; het laatſte mengſel doet zoo veel te meer werking, omdat door de cremor tartari de pisafſcheiding vermeerderd wordt, en alsdan het Zuchtgezwel afneemt. —

§. 1031.

Indien de oorzaak in eene verhinderde afzondering der pis beſtaat, die aan eene onwerkzaamheid

der

der nieren kan toegeschreven worden, dan geve men diuretica: eene thee uit bacc. juniperi, een infusum radicis juniperi, het sal tartari met het acet. squillit., de squilla met kamfer, het voorschrift van VOGEL (§. 1021), de digitalis in poeder of als tinctuur verdienen hier eene plaats, wanneer zij met omzigtigheid en eene gepaste keuze aangewend worden. Men kan dezelfde middelen ook alsdan toedienen, wanneer de aanleidende oorzaak in eene onwerkzaamheid van het watervaatstelsel, of in Borstwaterzucht ligt; doch deze wordt in de zwangerheid nooit geheel en al weggenomen, en zelfs na de verlossing neemt zij somtijds spoedig in een' hoogen graad toe, en verhaast den dood. — Indien het Zuchtgezwel door verkouding in het algemeen, en daardoor belette uitwaseming, veroorzaakt is, dan moet men vooral op de woning letten; is deze vochtig of koud, dan moet de Zwangere dezelve met eene andere droogere, warmere en gezondere verwisselen; buitendien prijze men een' diaphoretischen leefregel en daarmede overeenkomstige geneesmiddelen aan.

§. 1032.

In de reeds bijgebragte gevallen kan men ook van uitwendige middelen gebruik maken; daartoe behooren: het wrijven der extremiteiten met een over geglommen kolen gewarmd flenel; nog meer werking doet het, wanneer men over de kolen jeneverbessen, suiker of mastik strooit; de voet wordt naderhand, om eene gedurige transpiratie te onderhouden, met flenel bedekt, en eene horizontale lig-

ging aanbevolen; de bedekking met gewaste taf, met elzenbladeren, of matrasfen, die met welriekende kruiden en kamfer gevuld worden; de inwrijvingen van geestrijke middelen en fmeerfels; de wijngeest, de kamfergeest, en wel inzonderheid het linimentum diureticum (*) van KIESER; wanneer men er gebruik van maakt, moet men het voorzigtig inwikkelen, inzonderheid bij volbloedige, prikkelbare geftellen, het doet nog den besten dienst, wanneer het gezwel begint af te nemen; in plaats van dit, kan men zich ook van rijgkoufen bedienen.

§. 1033.

Vindt men het Zuchtgezwel der fchaamlippen alleen, of is het met dat der dijen vergezeld, dan zijn, volgens des Schrijvers waarnemingen, drooge ftovingen, met welriekende kruiden, die dikwijls verwarmd en met kamfer spiritus natgemaakt worden, de werkzaamfte; ook wordt bij eene aanmerkelijke zwelling en fpanning de inwrijving der vlugtige kamferzalf of met het linimentum van KIESER aangeprezen, en alleen dán, wanneer het gezwel eene brandende pijn veroorzaakt en dreigt door te breken, make men eenige infnijdingen aan den binnenkant der fchaamlippen, opdat het vocht er kan uitvloeijen; daarna vare men met de kruidezakjes voort, of late het gezwel met Goulardswater en met kamferspiritus wasfchen en ftoven.

§. 1034.

(*) HUFELAND's en HIMLY's *Journal der praktifchen Arzneykunde*, 1810. 3e. *St. Maart.* bl. 92; en *Asklaepeion*, N°. 51, *pag.* 816. Het voornaamfte beftanddeel is de terpentijnolie.

§. 1034.

Wanneer het Zuchtgezwel het gevolg is eener verborgene ziekte, of afwijking in het bekken, bij voorbeeld van een vleesch- of vetgezwel der baarmoeder, dan helpen al de genoemde in- en uitwendige middelen niets; buitendien herkent men deze en dergelijke oorzaken (§. 1027) gewoonlijk eerst na de verlosſing, en wanneer men dezelve ook vroeger ontdekt, dan is er meestal in de zwangerheid niet veel aan te doen; alles, wat men bij den scirrhus der baarmoeder konde aanwenden, is het voorzigtige inwendig gebruik der belladonna en van den calomel, en uitwendig eene ſpons, welke in een aftrekſel van cicuta gedoopt wordt, in de ſcheede gebragt. Doch wanneer eene verzwering of een verborgen abces in de ſcheede de oorzaak is, dan moet men derzelver ontlasting naar buiten trachten te bevorderen.

§. 1035.

Het Zuchtgezwel der onderſte extremiteiten wordt dikwijls, zoo als in §. 1028 aangemerkt is, vergezeld van eene roosachtige ontſteking, voornamelijk wanneer de Zwangere reeds te voren eene geneigdheid daartoe had. Men brenge dan dadelijk eene doelmatige hulp aan, inzonderheid daar deze ontſteking bij veronachtzaamde of ondoelmatige aanwending van geneesmiddelen ligt tot koudvuur en kwaadaardige zweren overgaat. Men moet derhalve dadelijk rust in het bed aanbevelen, horizontale ligging van den voet, en matrasſen uit kamilbloemen met boonen-

 meel,

meel, of zemelen met zout, of kamfer, en late zweetdrijvende middelen gebruiken, bijzonder ingeval door ſpoedige verkouding, en door natte koude tot ontſteking aanleiding gegeven wordt. Indien echter eene ophooping van gal en drekſtoffen er oorzaak van is, dan begrijpt men, dat ook daarop bij de behandeling bijzonder dient gelet te worden. Ingeval nu de ontſteking niet meer verdeeld kan worden en tot koudvuur dreigt over te gaan, dan prijze men de ſtovingen uit loodwater en kamfer-spiritus aan, en wanneer het koudvuur reeds werkelijk plaats heeft, scarificatiën met de genoemde ſtovingen en dergelijke middelen, welke het koudvuur tegengaan en de regelmatige reproductie van het aangedane deel opbeuren.

LITTERATUUR.

§. 1036.

JOERDENS, *praes.* SCHMIEDEL, *de tumoribus a graviditate. Erlang.* 1757.

HENKEL, *Samml. med. und chir. Anmerkungen* III. *n.* 8.

LÜTZELBERGER, *de quibusdam gravidarum symptomatibus praecipue de varicibus et oedemate pedum. Jen.* 1791.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de Ziekten der Huid.

§. 1037.

Zwangeren lijden fomtijds aan de Geelzucht en aan Levervlekken, waardoor de geregelde verrigting van het orgaan der huid geftoord wordt; beide ziekelijke aandoeningen neemt men of alleen in twee zekere maanden der zwangerheid, voornamelijk in de laatfte, waar; of duren bijna de ganfche zwangerheid voort, en ftoren de werking der huid van het aangezigt, zoowel als die van het ganfche ligchaam, in eene meerdere of mindere mate.

Oorzaken.

§. 1038.

De Geelzucht zoowel als de Levervlekken zijn eigenlijk geene oorfpronkelijke ziekten der Huid, maar verfchijnfelen, welke in eene belette verrigting der lever haren naasten grond hebben. De verrigting van dit orgaan, de bereiding der gal, heeft, gelijk bekend is, eenen beflisfenden invloed op de fpijsvertering, en bijgevolg ook op de geheele reproductie der Vrouw, en op derzelver eene pool van het orgaan der Huid; want 1) is de lever een affcheidingsorgaan, en als zoodanig bereidt zij eene bepaalde ftof, die zich met de chijm vermengt en daar-

daardoor de mogelijkheid eener volkomene assimilatie oneindig bevordert; 2) een zuiveringsorgaan, omdat derzelver verrigting is, zekere ſtoffen van het bloed af te ſcheiden, welke tot de reproductie en onderhouding van verſcheidene organen niet geſchikt zijn, maar dezelven over het algemeen hinderen en tegenwerken.

§. 1039.

De genoemde ziekelijke aandoeningen der huid: Geelzucht en Levervlekken, kunnen gemakkelijk door eene geſtoorde verrigting der Lever in de zwangerheid veroorzaakt worden, bijzonder wanneer de afzondering van zekere ſtoffen belet wordt; want zoodra dit plaats heeft, gaat of de reeds bereide galſtof of de gal zelve in het bloed over, en de icteriſche verſchijnſelen worden zigtbaar; ja de bruinere of donkerder kleur der huid, welke men zoo menigmaal bij Zwangèren waarneemt en die eerst na de geboorte volkomen verdwijnt, zoodat vele Vrouwen, wanneer zij het kraambed verlaten, doodsbleek zijn, berust in niets anders, dan in eene belette verrigting der lever.

§. 1040.

Vraagt men, door welke invloeden de genoemde icteriſche verſchijnſelen: Geelzucht en Levervlekken, veroorzaakt worden? Men is geneigd, om dezelven aan de drukking der zwangere baarmoeder, inzonderheid op de holle oppervlakte der lever, toe te ſchrijven; maar hoe dikwijls ondergaat dit orgaan zelfs bij buitengewone uitzettingen der baarmoeder, door

veel

veel vruchtwater, tweelingen enz. te weeg gebragt, eene buitengemeene drukking, en desniettemin worden de genoemde icteriſche verſchijnſelen niet waargenomen! Volgens de waarnemingen van den Schrijver zijn alleen Zwangeren met een galachtig ligchaamsgeſtel, bij wie veel bereide galſtof in de lever bevat is, en diegenen, bij wie de lever reeds te voren een' ziekelijken aanleg had, en die aan galſteenen, aanvankelijke verharding der lever e. d. g. lijden, inzonderheid tot die icteriſche verſchijnſelen geneigd; op een zoodanig voorbeſchikt, of reeds ziekelijk orgaan kan wel de drukking der baarmoeder nadeelig werken, en deszelfs verrigting in eenen meerderen of minderen graad ſtoren. Voor het overige heeft de Schrijver wel degelijk ondervonden, dat die icteriſche verſchijnſelen, de bruine, gele kleur der huid, de volkomen gevormde Geelzucht zelve, en de zoogenaamde Levervlekken veel meer waargenomen worden bij ongehuwde Zwangeren, die, inzonderheid bij haren dikwerf zoo treurigen toeſtand, aan menigvuldige ergernis, verdriet, kommer en gramſchap (*) blootgeſteld zijn, waardoor de verrig-

ting

(*) Uit velen kiest de Schrijver ſlechts de volgende zeer belangrijke waarneming, welke, hoewel reeds op eene andere plaats gemeld, ook hier verdient genoemd te worden, en tevens de waarde der zielkundige geneeswijs doet kennen. Eene ongehuwde zwangere Vrouw kreeg de geelzucht; zij zag er zeer mager en vervallen uit, en de huid van haar ligchaam, benevens de conjunctiva der beide oogen, had de kleur eener citroen; verſcheidene weken had hare genezing reeds geduurd en

de

ting der lever geſtoord wordt. Ziekteverſchijnſelen van dien aard ſchijnen door eene krampachtige zamentrekking in de afſcheidende vaten der lever veroorzaakt te worden; daardoor wordt de ſtof, welke zij bereidt en die bij een galachtig geſtel buitendien in eene groote menigte afgeſcheiden wordt, verhinderd, om in de galblaas over te gaan; door deze terughouding der galſtof in het bloed, en het teruggaan der gal zelve uit de galblaas, worden van tijd tot tijd icteriſche ziekteverſchijnſelen, Levervlekken of Geelzucht te weeg gebragt.

§. 1041.

De Geelzucht der Zwangeren kan ook ſomtijds het gevolg of een symptoma der leverontſteking (*hepatitis*) zijn, wanneer namelijk invloeden plotſeling

de geelzucht verminderde niet; de zieke werd ſteeds ellendiger; reeds was alle hoop, om haar in hare zwangerheid te genezen, opgegeven, en meende men in dezelve, in de drukking der zwangere baarmoeder op de lever, de voornaamſte hindernis te moeten zoeken. Haar op eenen morgen, als naar gewoonte, bezoekende, bevond de zieke zich zeer opgeruimd en de geelzucht tot groote verbazing bijna verdwenen; de geneesmiddelen alleen hadden deze zoo onverwachte gelukkige omwending niet te weeg gebragt; haar minnaar, de Vader des Kinds, die haar verlaten had, was teruggekomen, verzekerde haar op nieuw van zijne liefde en beloofde haar te trouwen; dit onverwacht, aangenaam voorval had haar binnen weinige dagen volkomen van de geelzucht genezen; zij had eenige weken naderhand eene voorſpoedige verloſſing, en genas volkomen.

ling werken, ſchielijke zamentrekking in de afſcheidende vaten te weeg brengen, en in ſtaat zijn, om de afzondering der gal ſpoedig te onderdrukken en te verhinderen; daartoe moeten bijzonder, bij den aanleg tot het opgegeven galachtig geſtel, plotſelijk ontſtane gramſchap en ſnelwerkende koude of verkoeling na eene langdurige hitte of voorafgegane verhitting gerekend worden. Ook zou een hevige ſtoot of val op die plaats de ontſteking der lever en de daaruit volgende Geelzucht kunnen veroorzaken. Dat echter alle Geelzucht in de zwangerheid tevens eene ontſteking der lever zou zijn, daarvan is de Schrijver niet overtuigd.

§. 1042.

Zoude ook de opſtopping der maanſtonden tot het ontſtaan der gele of bruine kleur of der Levervlekken bij Zwangeren ſomwijlen geen bijzonder aandeel hebben, vooral wanneer die voorheen altijd zeer overvloedig en met een' ſterken reuk vergezeld waren, hetgeen des te waarſchijnlijker is, daar door deze afſcheiding zekere vreemde ſtoffen uit het ligchaam afgezonderd worden, welke nu bij de plaatshebbende zwangerheid in het bloed terug gehouden worden? De Schrijver heeft bij eene voor de eerſtemaal zwangere Vrouw eens de merkwaardige waarneming gedaan, dat zij gedurende hare geheele zwangerheid, vooral des nachts, zeer ſterk zweette, waardoor het hemd gekleurd was, terwijl dit zweeten eerst na de verlosſing ophield, toen de kraamzuivering en de zogaffcheiding plaats hadden; de Zwangere was buitendien volkomen gezond, en er was anders

gee-

geene oorzaak te ontdekken, waardoor dat zweeten werd te weeg gebragt.

§. 1043.

Op het einde van de laatſte maand der zwangerheid, weinige dagen ſlechts vóór de verloſsing, plegen Zwangeren buitengewoon bruin in het aangezigt te worden, of dit ſchijnt veeleer doorgaans met eene morſig bruine kleur bedekt te zijn; elk, die de Verloskunde uitoefent, zal deze waarneming reeds dikwijls gedaan hebben, en voor oude Moeders en Vroedvrouwen is het gewoonlijk een teeken van eene kort op handen zijnde verloſsing; men wordt er inderdaad zelden door bedrogen, zoo als de Schrijver nog kortelings weder heeft waargenomen, en het ſchijnt hem een gevolg te zijn der plaats grijpende contractie, welke nu op de voorheen zoo zigtbare uitzetting volgde, en die zich ook in de gezigtsſpieren te kennen geeft, weshalve ook de physionomie eener Zwangere verſcheidene dagen vóór de geboorte geheel verandert, en het aangezigt mager en ingevallen ſchijnt; daarbij komt nog de beangſtiging en beklemming der borst, die een gevolg van dezelfde contractie is, welke ook in de afſcheidende vaten der lever omtrent dezen tijd ontſtaat, en bij bruine, tot toorn geneigde Vrouwen, alsmede bij die, welke een galachtig geſtel hebben, door die morſig bruine kleur der huid bijzonder in het aangezigt kenbaar is, omdat eenigen tijd de overgang der door de lever bereide ſtof in de galblaas gehinderd wordt. Of zoude die gele, bruine kleur, welke ook om dezen tijd het bindvlies van het oog een mor-

morſig dof aanzien geeft, dáárdoor ontſtaan, dat met de, gewoonlijk op het einde der laatſte maand plaatshebbende, contractie en zakking der zwangere baarmoeder de voorheen ongewone drukking op de galblaas ophoudt, en op éénmaal eene te groote menigte gal uitgeſtort wordt, welke zich met de ſpijsbrij vermengt?

Voorzegging.

§. 1044.

De Levervlekken der Zwangeren zijn wel niet gevaarlijk, maar in de zwangerheid moeijelijk weg te nemen, en verdwijnen gewoonlijk niet eerder, dan na de verloſſing. Hetzelfde geldt ook wel van de Geelzucht, doch die, welke een symptoma der leverontſteking is, kan belangrijker gevolgen hebben, bijzonder wanneer derzelver naaste oorzaak miskend wordt, en er eene verkeerde behandeling plaats heeft; ligt kan daardoor tot verhardingen, verzweringen en vergroeijingen der lever de grond gelegd worden. De Geelzucht, die door galſteenen ontſtaat, kan bij hevige pijnen, kramp en koorts ligt eene ontijdige geboorte bevorderen.

Geneeswijze.

§. 1045.

Voor de Levervlekken is er even zoo weinig baat, als het gebruiken van geneesmiddelen tegen de morſige bruine kleur der huid, en er laat zich van de uitwendige aanwending met het aanbevolen waschwater, inzonderheid van de oploſſing van den loodkalk, des te minder de gewenschte uitwerking verwachten, naarmate de Levervlekken op geen idiopatisch lijden van het orgaan der huid berusten, en ge-

woonlijk flechts in eene gestoorde verrigting der lever gegrond zijn, welke eerst na de verlossing uit den weg geruimd wordt.

§. 1046.

De ontwikkelde Geelzucht verdient veeleer de opmerkzaamheid van den Geneesheer. Men lette vooral dáárop, of zij een symptoma der leverontfteking is, en of zulke invloeden, bij voorbeeld plotfelijke verkouding na voorafgegane verhitting, van te voren plaats hadden, waardoor die voortgebragt werd; wanneer daarmede eene aanhoudende koorts vergezeld gaat, de Zwangere over eene vaste, ftekende pijn, bijzonder in het regter hypochondrium, klaagt, op deze plaats ook geheel bijzonder de drukking der buitengemeen uitgezette baarmoeder werkt, de pols vol, fterk, de dorst hevig, het aangezigt, en bijzonder de regterwang zeer heet en rood is, het ademhalen pijnlijk en telkens met eenen fteek in het regter hypochondrium gepaard gaat, dan is eene aderlating dringend aangewezen; daarbij vereenige men, wanneer de buitenfte bolle oppervlakte van de lever aangedaan is, weekmakende pappen, dergelijke klisteren en laauwe baden; maar tot inwendig gebruik fchrijve men, na behoorlijk gedane aderlating, het zoete kwik voor, dat, met behoorlijke voorzigtigheid aangewend, in de zwangerheid doorgaans niet nadeelig is, het minfte nogtans in ontftekingsziekten; de Schrijver heeft dit tot honderd twintig greinen van tijd tot tijd gegeven, en noch kwijling noch vermeerderden ftoelgang waargenomen; dit middel, als ook de mercurius in het algemeen, wordt ook tegen de chronifche leverontfteking aangeprezen, die men bij Zwangeren dikwijls

wijls waarneemt; men kan tevens de kwikzalf in de leverstreek laten inwrijven.

§. 1047.

Wanneer men de Geelzucht bij een buitengemeen galachtig gestel waarneemt, en er symptomen eener aangedane, misschien aan de eene of andere plaats reeds verharde, lever aanwezig zijn, dan worden de zoogenaamde oplossende extracten van saponaria, taraxacum, chelidonium, radix graminis, de zeep en de loogzouten met laauwe baden en weekmakende stovingen aanbevolen.

§. 1048.

Indien gemoedsaandoeningen, zoo als heimelijke ergernis, kommer, gramschap, gekrenkte, te leur gestelde liefde e. d. g. aandeel daaraan hebben, dan is de Geelzucht, zoo als de in de aanteekening op §. 1040 medegedeelde waarneming bewijst, in de zwangerheid moeijelijk weg te nemen, bijaldien de Zwangere niet in eene andere gemoedsstemming gebragt wordt; men trachte haar derhalve opgeruimd te maken en verstrooijing te verschaffen, en wanneer het mogelijk zijn kan, den wensch van haar hart te bevredigen; buitendien, daar in dit geval, inzonderheid bij aandoenlijke, zwakke gestellen, de Geelzucht door eene krampachtige aandoening in de afscheidende vaten veroorzaakt wordt, zijn krampstillende geneesmiddelen, het opium, de hyoscyamus en de belladonna, zoowel uit- als inwendig, aangewezen.

§. 1049.

Voor het overige kan hier niet verder over de genezing der Geelzucht gesproken worden, als elders te huis behoorende; echter kan het niet on-

doelmatig geacht worden, ten ſlotte nog van eenige gezondheidsregelen te gewagen, waarmede Zwangeren tegen de Levervlekken zoowel als tegen de Geelzucht zich kunnen hoeden; deze zijn: dagelijks veel beweging en eene werkzame leefwijze, vrolijke gemoedsſtemming, eene zuivere en gezonde lucht, het vermijden van alle tetſe meel- en vette vleeschſpijzen, en bij eene geneigdheid daartoe, liever het gebruik van plantgewasſen, inzonderheid wortelen, zuring, kervel, kers, het vermijden van versch dik bier, in plaats van dit prijze men liever zuiver water, karnemelk, Seltſer of Fachinger water aan; eindelijk het vermijden der te hevige drukking van kleederen en te vast rijgen van den onderbuik, van menigvuldig hartzeer en verdriet, van menigvuldige verkouding, bijzonder na verhittingen en indigestiën, onderhouding der pislozing, van den ſtoelgang en inzonderheid ook van het orgaan der huid; tot dat einde rade men ook dikwijls de huid te wasſchen, inzonderheid met Eau de Cologne, Eau de Lavande, met wijngeest e. d. g. waarbij men ook op het vlijtig wrijven der huid letten moet.

LITTERATUUR.

§. 1050.

Act. nat. cur. IV. *obs.* 93. VII. *obs.* 50.

J. JUNCKER, *de utero gravidarum circumspecte tractando. Hal.* 1747.

A. F. LÖFFLER, *über die Leberentzündung der Schwangern und Wöchnerinnen, in* STARK'S *neuem Archiv.* II. *Bd.* 1e. *St.* N°. 7.

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,

Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,

naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* Uitgave,

door

J. J. GAASWIJCK,

Praktizerenden Arts te Amsterdam.

TWEEDEN DEELS VIERDE STUK.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER.

1823.

INHOUD.

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET IRRITABELE STELSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DERDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET ZENUWGESTEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

OOR-

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

VIERDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN DER BORSTEN BIJ ZWANGEREN EN OVER HET GEBREKKIGE MAAKSEL DER TEPELS.

EERSTE HOOFDSTUK.

VER-

Bladz.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZINSTORENDE FOUTEN.

Bl. 389. reg. 2 van ond. / — 394. — 2 — bov.	*ſtaat:* ontruiming	*lees:* ontlediging
— 478. — 11 — ond.	— ſtijfheid	— ſtugheid
— ald. — 7 — —	— doorgang	— beklemming
— 479. — 10 — —	— idiophatisch	— idiopatisch

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET IRRITABELE STELSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Aderſpatten der Zwangeren.

§. 1051.

Door Aderſpatten (Aderbreuken, *Varices*) verſtaat men de zwelling van aderlijke vaten, die een gevolg is eener onregelmatige uitzetting van derzelver rokken.

Verſchijnſelen.

§. 1052.

Aan de dijen en beenen, voornamelijk aan derzelver binnenzijde, of aan de ſchaamlippen, puilen de aderen uit, en vormen een bepaald, week, en meestal niet pijnlijk gezwel, dat door de merkbare uitpuiling bij het aanraken en door de donker-blaauwe kleur kenbaar is; ſomwijlen gaat het weg door eene aan-

aangebragte drukking, ſchijnt te golven of dan zelfs te verdwijnen, wanneer de Zwangere gaat leggen, doch naderhand weder te voorſchijn te komen.

§. 1053.

De gedaante en grootte der Aderſpat is verſchillend; dikwijls zijn het alleenlijk verhevene donkerblaauwe vlekken: zoodanig bevond ze de Schrijver gewoonlijk in de eerſte maanden der zwangerheid; of zij hebben de grootte eener erwt of boon; menigmaal worden zij zoo groot als duiven- en hoendereijeren; wijders komen zij alleen op zich zelven of hier en daar op verſchillende plaatſen te voorſchijn, of zij hangen te zamen en maken bijna de gedaante uit van eenen druiventros. Bij het aanraken zijn zij week of hard, meestal niet pijnlijk, ſomtijds zeer pijnlijk; of de Zwangeren hebben, inzonderheid bij het gaan of ſtaan, het gevoel van ſpanning, branding en gekriebel als van mieren.

§. 1054.

De Aderſpatten komen, hoewel zeldzamer in de eerſte, gewoonlijk echter in de laatſte maanden der zwangerheid voor; zij beſlaan dan alleenlijk de dijen en voeten, meestal volgens den loop en de uitbreiding der groote of inwendige moederader (*saphena magna*), of zij ontſtaan aan de teeldeelen, bijzonder aan de ſchaamlippen, en breiden zich niet alleen tot in de ſcheede uit, maar ook ſomtijds tot aan den hals der baarmoeder, en zijn maar al te dikwijls met eene zuchtige zwelling verzeld. Velen blijven, de meesten verdwijnen na de verloſſing, doch komen bij

de

de volgende zwangerheid weder te voorſchijn; anderen breken door en veroorzaken bloedingen, of gaan over in verzweringen.

Oorzaken.

§. 1055.

De naaste oorzaak is eene onregelmatige uitzetting van de rokken der aderen, welke door den beletten terugvloed van bloed in de onderſte extremiteiten veroorzaakt wordt; het ſtilſtaande bloed hoopt zich gewoonlijk tusſchen twee klapvliezen op, doet dat deel der ader uitdijen, en vormt eene ſoort van zak, waardoor het de knoestige gedaante bekomt.

§. 1056.

Alle invloeden, welke de werkzaamheid in den omloop van het bloed verminderen, kunnen aanleiding tot eene Aderſpat geven; doch er ſchijnt altijd ook een zekere aanleg te moeten voorafgaan; prikkelbare volbloedige geſtellen, vooze ligchamen met eene bijzondere neiging tot zuchtgezwel en waterzucht, voorafgegane te menigvuldige maanſtonden, aanbeijen of bloedvloeijingen uit andere deelen, dikwijls plaats gehad hebbende zwangerheid, voorafgegane kwetſing der deelen, inzonderheid der ſchaamlippen, hooge jaren, ſchijnen, volgens de waarnemingen van den Schrijver, den meesten aanleg tot Aderſpat te geven.

§. 1057.

Bij den §. 1056 aangewezen' aanleg kunnen de drukking der zwangere baarmoeder op de naastge-

legene organen, inzonderheid op de darmbeensaderen bij eene buitengewone uitzetting, drukking van het Kind, het te vast binden van den onderbuik, door naauwe kleederen, kousenbanden, aanhoudend zittende leefwijze, opgehoopte verharde drekstoffen in den kartel- en endeldarm, waarvan THOM (*) en des Schrijvers vader (†) belangrijke waarnemingen mededeelen, veel staande arbeid gedurende de zwangerheid, het gebruik van zeer prikkelende afdrijvende middelen, het te menigvuldig aanwenden van buikzuiverende middelen, en dergelijke, het ontstaan der Aderspat begunstigen. Misschien kunnen ook somtijds hardheid en likteekenen der baarmoeder, of onregelmatige vorming van den moederkoek tot het ontstaan eener Aderspat medewerken. Die echter, welke reeds in de eerste maanden der zwangerheid waargenomen worden, zijn somtijds een gevolg van den krampachtigen toestand der vaten, waardoor de vrije terugvloed van bloed door de aderen belet wordt; de Schrijver heeft dit eenige malen bij blonde personen, aandoenlijke gestellen, en tot kramp overhellende Zwangeren waargenomen. Er schijnt in dit geval door den invloed der zenuwen op

(*) THOM'S *Bemerkungen über die Heilung der Blutaderknoten bei Schwangern, und die ihnen nicht ungewöhnlichen Hüft- und Schenkelschmerzen*; in deszelfs *Erfahrungen und Bemerkungen aus der Arznei- Wundarznei- und Entbindungswissenschaft. Frankf. a. M.* 1799. 8°. *S.* 51.

(†) C. C. SIEBOLD'S, *Beobachtungen über die Blutadergeschwülste*; in LODER'S *Journal für die Chirurgie.* II. *B.* 1e. *St.*

op den ſpierrok eene bijzondere prikkelbaarheid plaats te hebben, wier menigvuldiger trillingen ligt tot ophoopingen van bloed aanleiding kunnen geven.

Voorzegging.

§. 1058.

De voorzegging hangt gedeeltelijk af van de ſtreek, waar de Aderſpatten zich gevormd hebben, deels van de grootte, deels van zekere toevallige invloeden. Aderſpatten aan de dijen en voeten zijn niet zoo bedenkelijk; het gevaarlijkſte zijn die aan de ſchaamlippen, wanneer zij zeer groot en van belang zijn; deze kunnen, inzonderheid ſtaande de geboorte, zeer ligt berſten, en tot eene doodelijke bloeding aanleiding geven. Aderſpatten aan de dijen en voeten zijn ook wel aan het gevaar van verſcheuring ſtaande de geboorte blootgeſteld; maar de bloeding kan gemakkelijker geſtuit worden; buitendien kunnen zij bij ſterke inſpanning en beweging, maar inzonderheid ook dán berſten, wanneer Zwangeren bij ſterken brand of jeuking daaraan met de vingers krabben (*). Voor het overige kunnen de Aderſpat-

(*) Zoo werd de Schrijver bij de zwangere Vrouw van eenen Burgerman geroepen, welke eene Aderſpat aan de binnenzijde der kuit van haren regtervoet opengekrabt had; er ontſtond eene zoo hevige bloedſtorting, dat er reeds ten gevolge van het verlies van bloed flaauwten en ſtuiptrekkingen bij kwamen; zij kreeg de weeën in den volgenden nacht en er had eene te vroege geboorte plaats. Zij kwam ſlechts langzaam weder tot zich zelve.

ſpatten in de zwangerheid nooit volkomen geweerd, of niet eens verminderd worden, en zij verdwijnen eerst na de geboorte.

Geneeswijze.

§. 1059.

Men lette vooral op het ligchaamsgeſtel der Zwangeren, op den tijd der zwangerheid, en op de oorzaken, waardoor de Aderſpatten te weeg gebragt worden.

§. 1060.

Wanneer de Aderſpatten in de eerſte maanden der zwangerheid ontſtaan, en zij, te oordeelen naar het gevoelig ligchaamsgeſtel en andere verſchijnſelen, het gevolg eener krampachtige aandoening in het vaatgeſtel zijn, waardoor de terugvloed van bloed belet wordt: dan late men krampſtillende, tot de klasſe der vlugtige ſtikſtofaardige geneesmiddelen, voornamelijk in de gewrichten en voetzolen inwrijven; men wrijve tegelijk gedurig den voet met flenel, dat met barnſteen of mastik berookt wordt, in de rigting van onder naar boven; met nut kan tevens eene wollen of flenellen kous ver over de knie gedragen worden. Des avonds vóór het naar bed gaan ſchrijve men een' kop kamillenthee, en des noods nog werkzamer geneesmiddelen voor, waardoor men meer in het oogloopende algemeene krampachtige verſchijnſelen tegengaat, inzonderheid het extract van bilzenkruid, het heulſap, en late alle invloeden vermijden, welke die verſchijnſelen kunnen vermeerderen of op nieuw te voorſchijn bren-

brengen, verbiede eenigen tijd het in dit geval bijzonder ſchadelijk genot van den bijſlaap, en bevele matige beweging en eene werkzame leefwijze aan, om daardoor den omloop van het bloed te bevorderen.

§. 1061.

Indien de Aderſpatten, inzonderheid in de laatſte maanden der zwangerheid, zich voordoen, en de Zwangere een prikkelbaar volbloedig geſtel heeft, of het evenwigt tusſchen de masſa van het bloed tot de kracht der vaten verbroken is, dan moet zij alles vermijden, wat de voortbrenging der voedingsſtof van het bloed te zeer begunſtigt; anders neemt de onevenredigheid tusſchen de zamentrekkende werkzaamheid van het vaatſtelſel, en den te bewegen last toe, er worden ophoopingen, voornamelijk in het poortaderſtelſel, veroorzaakt, welke verſtoppingen en eene te groote inſpanning van den prikkelbaren ſpierrok der vaten ten gevolge hebben, die op de hoogſte uitzetting eene volkomene verſlapping en onwerkzaamheid in de aderen na zich ſleept. Men behoort derhalve eene Zwangere in deze omſtandigheden vooral het gebruik van te verhittende en te voedzame ſpijzen en dranken te verbieden, en haar meer verdunnende ſpijzen uit het plantenrijk aan te bevelen; ook is haar eene al te ſterke hitte nadeelig, voornamelijk des winters in een al te heet vertrek, of in het warme jaargetijde, alsmede eene zittende en ſtaande leefwijze; daartegen rade men het genot eener opene matig-warme lucht aan, beweging en werkzaamheid van het ligchaam,

en het gestadig onderhouden van eene dagelijksche gemakkelijke ontlasting, welke door moeijelijk te verteren spijzen en indigestiën niet gehinderd, maar wel door zacht openende klisteren en afdrijvende middelen, bij voorbeeld den cremor tartari, moet bevorderd worden. Ook is het niet ondoelmatig, eenen breeden band van flenel op het bloote lijf te laten dragen, en reeds tamelijk bejaarde personen laauwe voetbaden met behoorlijke voorzigtigheid aan te raden.

§. 1062.

Indien echter in het geval §. 1061 zulke invloeden vooraf mogten gegaan zijn, welke plotselijk eene te groote verhooging der prikkelbaarheid in het slagaderstelsel te weeg brengen, en daardoor het bloed zoodanig in de aderen ophoopen, dat uit gebrek der buitendien belette werkzaamheid van hetzelve eene onmatige uitzetting van derzelver rokken en gevaar van scheuring ontstaat, dan blijft, om zulks tegen te gaan, eene algemeene aderlating aan den arm of aan den voet het zekerste middel, voornamelijk bij Aderspatten aan de schaamlippen. Zeer dikwijls heeft de Schrijver daarvan in zijne Praktijk bij zwangere Vrouwen, die, van de extremiteiten tot boven de teeldeelen, als ware het met Aderspatten, gedeeltelijk zoo groot als kleine hoendereijeren, bezaaid waren, de zeer gewenschte werking waargenomen, dat na de algemeene bloedontlasting niet alleen het zoo nabijzijnde gevaar van scheuring voor dit maal, en voor de daarop volgende geboorte, voorbijging, maar ook, nog voordat deze plaats had, de Aderspatten aanmerkelijk afnamen.

Het

Het fpreekt van zelf, dat men ook naderhand de Zwangere eenen gepasten leefregel, hoofdzakelijk rust, horizontale ligging en vermijding van alle invloeden moet aanbevelen, welke de prikkelbaarheid van het flagaderftelfel te zeer verhoogen.

§. 1063.

Bijaldien Zwangeren van een voos ligchaam, en met eenen in het oog loopenden aanleg tot ziekten van het secernerend en lymphatisch ftelfel, met Aderfpatten behebt zijn, deze met zuchtgezwel aan de benedenfte extremiteiten of der fchaamlippen vergezeld gaan, het verblijf in eene koude, voornamelijk vochtige lucht, en in eene vochtige woning, het gebruik van flecht, gering voedfel, gepaard met eene aanhoudend ftaande of zittende leefwijze, voorafgegane zeer hevige bloedftortingen enz. deel aan het ontftaan dezer kwaal hebben, dan trachte men de genoemde invloeden te verwijderen, bevele beweging en een beter diëet aan, voornamelijk vleesch en meer gekruide fpijzen; men late des avonds eene thee van jeneverbesfen drinken, en fomwijlen eenige giften kamfer nemen; bovenal wordt in dit geval tot inwendig gebruik eene oplosfing van aluin en de mineraalzuren, inzonderheid het Hallers zuur, aanbevolen. Uitwendig make men gebruik van berookingen door middel van jeneverbesfen, of mastik, late tevens de extremiteiten daarmede, of wel met spiritus Minder. of kamferbrandewijn wrijven, en buitendien eene wollen kous dragen of het been met flenel bekleeden. Als het zuchtgezwel afneemt, dan kunnen de zamentrekkende en verfterkende middelen met nut aangewend worden.

§. 1064.

Indien het ontſtaan der Aderſpatten door eene ſcheeve ligging der zwangere baarmoeder mogt begunſtigd worden, dan kan men, omdat daarin wel de oorzaak nimmer alléén te zoeken is, om alle invloeden weg te nemen, de ligging naar de telkens tegenovergeſtelde zijde aanbevelen, als ook, bij een' hangenden buik, de baarmoeder door een' buikband laten onderſteunen, en de ligging op den rug aanwijzen.

§. 1065.

Het is wel mogelijk, dat de drukking van een hoofd, dat ſcheef ligt of zeer diep in het kleine bekken getreden is, tot het ontſtaan der Aderſpatten ſomtijds gunſtig is; mij dunkt echter, dat de drukking in het geval, waarin zij wezenlijk in een' zoo hoogen graad op de vaten van het bekken plaats heeft, dat de omloop van het bloed daardoor belemmerd wordt, naauwelijks kan worden weggenomen, dewijl het hoofd zonder veel geweld en gevaar niet meer van de plaats gebragt kan worden: waartoe derhalve hier de voorſlag, om het hoofd met twee in de ſcheede gebragte vingeren van de plaats op- en neêr te bewegen? Wat kan ook hier, bij de onmogelijkheid om het hoofd van de plaats te bewegen, de ligging naar de zijde of op den rug tot vermindering der drukking te weeg brengen? De handgreep zoowel als de ligging zoude ſlechts bij de beweegbaarheid van het hoofd het gevolg zijn, en is deze mogelijk, dan is er zeer aan een' verhinderden omloop van het bloed, aan het ontſtaan van Aderſpatten door onmiddellijke druk-

drukking van hetzelve te twijfelen. Het zou derhalve raadzamer zijn, het hoofd onaangeroerd te laten, en alleenlijk somtijds eene horizontale ligging, afwisselend op den rug en op de zijde, matige beweging en de §. 1063 opgegevene gezondheidsregelen aan te bevelen; voornamelijk echter voor de regelmatige stoelontlasting en de pislozing zorg te dragen, en alles, bijzonder iedere uitwendige drukking, te verwijderen, waardoor de omloop van het bloed gestoord wordt.

§. 1066.

Aderspatten, die oogenschijnlijk de gevolgen van opgehoopte, verharde drekstoffen in den kartel- en endeldarm zijn, vorderen dagelijks eenige malen openende klisteren, waarmede ook ontlastmiddelen tot inwendig gebruik moeten gepaard gaan; de rhabarber als tinctuur met middelzouten, of pillen uit rhabarber, Spaansche zeep, ammoniakgom en een bitter extract worden tot dit einde bijzonder aanbevolen; zij zullen eene menigte harde miskleurige, zeer hevig stinkende drekstoffen ontlasten, de Aderspatten, zoo al niet geheel wegnemen, toch ten minste in een' buitengewonen graad verminderen, andere daarmede nog vergezeld gaande toevallen, bij voorbeeld beangstigingen, hoofdpijn, opwellingen, traagheid van het ligchaam, pijnen in de lendenen, in het kruis en in de dijen, en dergelijken, volkomen verwijderen, daardoor ook de volgende geboorte zeer verligten en eene gastrische koorts in het kraambed voorkomen.

§. 1067.

De middelen tot uitwendig gebruik bij Aderſpatten der Zwangeren verdienen nog eene bijzondere vermelding; zij zullen deze wel zelden alléén volkomen uit den weg ruimen, doch kunnen tot derzelver vermindering en uit den weg ruiming van vele nadeelige gevolgen bijdragen. Het oogmerk, dat men er mede tracht te bereiken, is den toevloed van het bloed te beletten, de rokken der vaten zamen te trekken en te verſterken. Men beveelt het koud water, de ſtoving van SCHMUCKER, wijn en azijn, het middel van GÖTZ, beſtaande uit eene oplosſing van salmiak in azijn, het Goulardswater, het afkookſel van den eikenbast, der tormentilla, bistorta, der galnoten, den aluin, den wijn- en kamfergeest, den sp. sapon., de galnotentinktuur, het aftrekſel van aromatiſche kruiden, tot wasſchen en als ſtoving aangewend, waaronder de Schrijver het middel van GÖTZ, doch voornamelijk het Goulardswater, als het werkzaamſte bevond.

§. 1068.

HEISTER roemt zijne rijgkous, THEDEN de omwikkelingen met eenen band, voornamelijk met zijn wondwater bevochtigd, die ook door latere Geneesheeren en Verloskundigen, hoewel te onbepaald en met te weinig ondervinding, aanbevolen worden. De Schrijver kan ze ten gevolge zijner waarnemingen ſlechts met de grootſte voorzigtigheid aanraden, wijl Zwangeren die zelden verdragen. De drukking der ſpieren en derzelver werking bij de voorgeſlagene beweging mogen wel den loop van het bloed door

de

de aderen bevorderen, nogtans heeft de aanhoudende drukking door banden, inzonderheid bij prikkelbare, volbloedige individuën, ligtelijk ophoopingen, benaauwdheid, hoofdpijn, zelfs ophoopingen naar de baarmoeder ten gevolge; nog minder verdragen Aderſpatten van eene buitengewone grootte eene compresſie, bijzonder met eene looden plaat of eene rijgkous, waarbij men gevaar loopt dat zij barsten. Alleen bij Zwangeren van een zeer voos ligchaam, waarbij de Aderſpatten tevens met een zuchtgezwel gepaard gaan, en bij de geboorte, om de ſcheuring te verhoeden, kan men van de compresſie der onderſte extremiteiten door middel van eenen band of eener rijgkous gebruik maken.

§. 1069.

In plaats van eene compresſie onmiddellijk op de aderen te doen, heeft de Schrijver nog het volgende denkbeeld, van welks uitvoering zich misſchien werking bij Aderſpatten laat verwachten, inzonderheid wanneer deze dreigen te barsten. Zou het niet doelmatig zijn, onmiddellijk eene drukking op de dijſlagader aan te brengen, om het toeſtroomen der menigte van bloed uit de ſlagaderen naar de aderen te verminderen? Deze zouden minder bloed op te nemen hebben, en de loop van het bloed kon daarin gemakkelijker gemaakt worden; nogtans zou in zekere mate de betrekkelijke werkzaamheid der ſlagaderen tot die der buitendien minder prikkelbare aderen verzwakt worden. Intusſchen zoude zoodanig eene compresſie, om bloedophoopingen in andere organen te voorkomen, met behoorlijke omzig-

tig-

tigheid moeten geſchieden en eene geſchikte tourniquetswijze bewerking voorgeſlagen worden, welke de Zwangere niet zeer bezwaarlijk valt, en ook de dijſlagader alleen en niet tevens de aderen comprimeert.

§. 1070.

De Aderſpatten aan de extremiteiten, en inzonderheid aan de ſchaamlippen, veroorzaken dikwijls een hevig branden en jeuken, dat zoo veel te meer de opmerkzaamheid van den Geneesheer verdient, dewijl dit de Zwangeren noodzaakt om te krabben, waardoor ligt eene bloedſtorting ontſtaan kan. Men bevele de grootſte rust aan en eene horizontale ligging van den voet, afwisſelend met eene matige buiging, en late de Aderſpatten met Goulardswater of eene oplosſing van borax ſtoven; daarvan kan men ook bij het hevig branden der Aderſpatten aan de ſchaamlippen, hetwelk in den zomer voornamelijk ligt plaats heeft, door middel eener ſpons gebruik maken, die met een Tverband of met het verband van FRIED vastgemaakt wordt. Indien er echter eene hevige ontſtekingskoorts mede mogt vergezeld gaan, en invloeden voorafgingen, welke de prikkelbaarheid in het vaatſtelſel te zeer verhoogden, dan worden algemeene aderlatingen en antiphlogistiſche middelzouten aanbevolen, waarop men de genoemde uitwendige middelen aanwendt. De Aderſpatten te koppen is gevaarlijk, en veroorzaakt ligt kwaadaardige zweren; bijaldien echter de aangedane deelen mogten ontveld zijn, dan wordt eene oplosſing van wit vitriool met een ſlijmachtig vocht, of de zinkzalf aanbevolen.

§. 1071.

§. 1071.

Wanneer eene Aderſpat aan de ſchaamlippen barst, dan ontſtaat er eene bloeding, die hoogst gevaarlijk worden kan; de proef, om deze door middel van een in wijngeest of een ander styptisch middel bevochtigd compres door drukking te ſtillen, gelukt zelden; menigmaal houdt het bloeden op, wanneer de oorzaak kan verwijderd worden; zoo niet, dan moet men de verloſſing beſpoedigen. Somtijds neemt men eene ſlagaderſpat aan de ſchaamlippen waar, die eene nog veel gevaarlijker bloeding ten gevolge heeft, wanneer het in de zwangerheid of bij de geboorte barst, en des te dringender de beſpoediging der verloſſing door de kunst vereischt (*). Indien eene Aderſpat aan de onderſte extremiteiten barst, dan late men den voet in koud water ſteken, en legge een met wijngeest of ſterken azijn bevochtigd compres daarop, hetwelk door eenen band vastgemaakt wordt; daarbij bevele men eene rustige, doelmatige ligging van den voet, en late alle invloeden vermijden, welke de bloeding op nieuw zouden kunnen veroorzaken. In gevallen, welke de ſtilling der bloedſtorting aan de onderſte extremiteiten zeer verzwaren, kan de drukking der dijſlagader door middel van den duim, of van een tourniquet van nut zijn.

§. 1072.

(*) OSIANDER's *Beobachtungen einer für Mutter und Kind tödlichen Verblutung aus einer vor der Enbindung geborstenen Schlagadergeſchwulst;* in deszelfs *Denkwürdigkeiten für die Heilkunde und Geburtshülfe.* I. *B.* 2e. *St. S.* 283.

§. 1072.

Uitstortingen van bloed onder de huid en met eene hevige ontsteking vergezeld, worden, behalve door de antiphlogistische algemeene behandeling, door scarificatiën en stovingen met eene oplossing van salmiak in Goulardswater weggenomen. Bijaldien er zweren ontstaan, vermijde men alle zalven en pleisters, welke de ettering bevorderen; in derzelver plaats moeten meer zamentrekkende middelen en die, welke de etteraffscheiding beperken, gebruikt worden; bij voorbeeld de lood- of zinkzalf, het afkooksel van den kinabast in kalkwater, de oplossing van aluin, of die van salmiak in Goulardswater; eeltachtige randen dezer zweren zullen door den helschen steen en stukken van onregelmatige uitzettingen der aderen, welke na de verlossing terug blijven, door de meermalen genoemde oplossing van den aluin, of van salmiak in Goulardswater, weggenomen worden.

LITTERATUUR.

§. 1073.

J. G. HAASE, *de gravidarum varicibus. Lips.* 1781. WEIZ *n. Ausz.* XIV. *p.* 172.

BIRKHOLZ, *de quibusdam gravidarum varicibus, ib.* 1782. *Journal de Médecine. T.* LXII. *p.* 319.

S. G. CRUSIUS, *de quibusdam gravidarum varicibus. ib.* 1787. *rec. in* WEIZ *med. chir. Auffätz.* I. *B.* No. 3.

STAMMEL, *de tumoribus varicosis. Mogunt* 1789.

LÜTZELBERGER, t. a. pl.

B. H. BRASSE, *de varicibus praesertim gravidarum, c. Tab. aen. Berolini* 1819. 4to.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Bloedvloeijingen der Zwangeren, behalve uit de teeldeelen.

§. 1074.

Behalve uit de teeldeelen zijn de Zwangeren ook tot andere Bloedvloeijingen zeer geneigd, zoo als het neusbloeden, bloedſpuwen, bloedbraken en aanbeijen. In zoo verre deze Bloedvloeijingen in den algemeenen toeſtand der zwangerheid en in zekere daardoor te weeg gebragte veranderingen haren grond hebben, zal hier geſproken worden.

Oorzaken.

§. 1075.

De gemelde Bloedvloeijingen ontſtaan of in de eerſte of in de laatſte maanden der zwangerheid. In het eerſte geval neemt men dezelve gewoonlijk bij zulke Vrouwen waar, welke te voren zeer overvloedig de maanſtonden hadden, of wier bevruchting kort vóór dezelve plaats hadden volgde; in de zoodanige kan ook wel de werktuigelijke drukking der baarmoeder deze Bloedvloeijingen te weeg brengen. Vele Zwangeren echter kunnen tot het ontſtaan derzelve medewerken, wanneer zij een te verhittend voedzaam diëet houden, en zich aan andere ſchadelijke invloeden, welke eene te levendige wer-

werking in het vaatgeſtel, alsmede tot ophoopingen aanleiding geven, blootſtellen.

§. 1076.

Dat echter bij ſommige Zwangeren ſlechts neusbloeden of bloedbraken, bij anderen ſlechts bloedſpuwen of aanbeijen zich voordoen, wordt niet alleen door de genoemde oorzaken, maar zeer dikwijls door den bijzonderen aanleg, die het ééne orgaan en vormſel daartoe boven het andere heeft, te weeg gebragt. Bij Vrouwen, die ook buiten de zwangerheid en vóór de jaren der huwbaarheid dikwijls aan neusbloeden onderhevig waren, kiest de Natuur gewoonlijk dezen weg tot ontlasting van bloed; de longen zijn buitendien reeds, als zulke vaatrijke prikkelbare organen, en uit hoofde van derzelver verrigting, tot Bloedvloeijingen geneigd; zoo nogtans de lijderes een teringachtig geſtel en een' bijzonderen aanleg tot ziekten der ademhalingswerktuigen heeft, dan zal de Bloedvloeijing als eene bloedſpuwing te voorſchijn komen (*). Vrouwen, die buiten de zwangerheid tot braken geneigd waren, vele braakmidde-

(*) De Schrijver heeft meermalen bij Zwangeren eene bloedſpuwing, en bij verſcheidene eenen aanleg daartoe waargenomen. Bij eene Dame was het merkwaardig, dat zij telkenmale in de zwangerheid na den bijſlaap eene bloedſpuwing kreeg, welke ook weder in het volgende kraambed plaats had, zoo dikwijls zij haar Kind aan de borst legde, waarvan zij zich niet liet afhouden. De zwangere Vrouw van eenen Koffijhuishouder had reeds eene Phthysis, en bekwam in de laatſte maanden der zwangerheid eene Haemoptysis.

delen of geestrijke dranken gebruiken, geven ligt bloed op uit de maag, en diegenen, welke eenen erfelijken aanleg daartoe hadden, en bij eene zittende leefwijze gewoonlijk naauwe kleederen dragen, te voedzaam en verhittend voedſel gebruiken, voorheen geſtadig diarrhéen hadden, wier vaatgeſtel in den onderbuik door het misbruik van purgeermiddelen bijzonderlijk uit de drastiſche klasſe zeer verzwakt is, krijgen ligt aanbeijen.

Voorzegging.

§. 1077.

De gemelde Bloedvloeijingen zijn niet altijd gevaarlijk, en in vele gevallen aan de Natuur zelve dienſtig, als een weldadig middel ter onmisbare bewaring van den ongeſtoorden en gezonden toeſtand der zwangerheid, voornamelijk in de in §. 1076 aangewezene gevallen. — Het neusbloeden kan alleen dán gevaarlijk worden, wanneer het met zware hoofdpijn, een gloeijend rood en heet aangezigt, neiging tot ſlaap, drukking in de ſlaapſtreek en in den nek, ongeſchiktheid tot denken, ſuizen in het oor, ſchemeren voor de oogen en een gevoel van volheid in den neus gepaard gaat. Bij eene zeer irritabele zwangere Vrouw, die eene tusſchenpoozende koorts had, nam zulks de Schrijver waar in de laatſte aanvallen der koorts, en het ſcheen een critisch verſchijnſel te zijn, omdat naderhand de koorts weg bleef. — Het bloedſpuwen veroorzaakt gevaar, wanneer het de longen met vernietiging of ſtoring dreigt, en wanneer het

bij teringachtige Zwangeren plaats heeft. Wanneer het bloedbraken gemakkelijk geschiedt, en spoedig overgaat, verwekt het nog geene bezorgdheid; zoo het echter met groote moeite, en met een hevig branden in de maagstreek verzeld gaat, dan wordt het bedenkelijk. — De aanbeijen zijn eene weldadige ontlasting voor de Zwangeren, inzonderheid omdat zij bij eene zittende leefwijze verstoppingen in den omloop van het bloed tusschen de baarmoeder en het ei, ontijdige geboorten en bloedvloeijingen uit den Uterus verhoeden. Aanbeijen, die niet vloeijen of plotselijk gestopt worden, zijn gevaarlijker, zoodra zij zeer hard, verheven, brandend en gevoelig zijn, en met hevige pijnen in den buik en het kruis gepaard gaan; dan is er ligtelijk bloeding uit de baarmoeder, ontsteking in den onderbuik en ontijdige geboorte te vreezen. Wanneer de knobbels niet pijnlijk zijn, en deze zich niet voordoen ten gevolge van verschijnselen, die eene te levendige werking van het slagaderlijk stelsel te kennen geven, dan zijn zij niet gevaarlijk, doch kunnen de volgende geboorte moeijelijker en pijnlijker maken. — Bloedvloeijingen, die te lang aanhouden, en in te grooten overvloed plaats hebben, kunnen de reproductie der Zwangeren in het algemeen, alsmede de voeding van den foetus, zeer verzwakken; of zij hebben ook wel zulk eene zwakte en atonie der baarmoeder ten gevolge, dat bij eene plaatshebbende geboorte de gevaarlijkste Bloedvloeijing uit dat orgaan te vreezen is (*).

Ge-

(*) Veelmalen heeft de Schrijver dit gevolg bevestigd ge-

Geneeswijze.

§. 1078.

Wanneer de Bloedvloeijingen door de in §. 1075 genoemde oorzaken te weeg gebragt worden, derzelver verschijning met den, vóór de zwangerheid plaats gehad hebbende, typus der maanstonden gelijkelijk plaats heeft, de Zwangere niet alleen zich wel bevindt, maar ook werkelijk verligt gevoelt, de Bloedvloeijingen noch te overvloedig zijn, noch voor groote verzwakking, flaauwten en stuipen doen vreezen, en het orgaan zelf met geene nadeelige storing of volkomene vernietiging dreigen, dan is er geene dringende aanwijzing, om dezelve te stoppen; integendeel zoude eene plotselijke stilling met gevaar vergezeld zijn, en gemakkelijk eene bloedstorting der baarmoeder en ontijdige geboorte ten gevolge hebben. Men zorge slechts dáárvoor, dat die niet te overtollig en te aanhoudend worden, late alle invloeden vermijden, welke derzelver ontstaan begunstigen, bevele rust aan en eene ligging op de linker- of regterzijde met het hoofd omhoog, verwijdere alle drukking van naauwe kleederen en te warme bedden, zor-

gevonden, en onder anderen bij de gemelde teringachtige Vrouw, die, wel is waar, haar Kind voldroeg, doch dadelijk bij de eerste weeën eene zoo vreesselijke bloedstorting der baarmoeder kreeg, dat hare verlossing spoedig door de keering moest verhaast worden, om na de ontruiming de atonische baarmoeder tot contractie te brengen.

zorge voor eene koele temperatuur, verbiede alle te verhittende en te voedzame fpijzen en dranken, en trachte door klisteren of des noods door antiphlogistifche purgeermiddelen open lijf te houden.

§. 1079.

Wanneer echter deze Bloedvloeijingen gevaar mogten veroorzaken, en het neusbloeden, het bloedbraken en de aanbeijen door de in §. 1077 aangewezene gevallen vergezeld worden, dan zijn algemeene en plaatfelijke bloedontlastingen, alsmede de antiphlogistifche behandeling, dringend aangewezen. — Zoo zij nogtans in te grooten overvloed zich voordoen, en de Zwangere door dezelve te zeer afgemat is, er onmagt en ftuipen op handen zijn, dan moet men dezelve met behoorlijke inachtneming op de individueele ligchaamsgefteldheid der zieken, op den bijzonderen graad van zwakte en derzelver verfcheidenheid, en op de individueele ligging, vorming en verrigting van het orgaan ftillen.

§. 1080.

Bij de Haemoptysis, welke aan buitengewone asthenie en atonie der longen toegefchreven wordt, bevele men het kaneel, den aluin opgelost in aqua cerasorum, de aqua laurocerasi of — amygdalarum amararum, het ijzervitriool voornamelijk met het heulfap, aan; tot drank diene men het Hallers zuur toe met een aftrekfel van zoet hout, en ftovingen van wijngeest of fterken azijn over de borst, en in uiterfte gevallen van koud water. Dezelfde methode wordt ook bij het hevig neusbloeden vereischt,

eischt, alleenlijk worden de fomentatiën over het voorhoofd gelegd; men laat ook het koude water opſnuiven, en dit zoowel als de overige middelen door den neus inſpuiten, en wanneer de bloeding daarna niet ophoudt, een tampon uit plukſel, die met wijngeest, azijn, of eene oplosſing van aluin natgemaakt is, inbrengen, waarbij men echter de Zwangere vrij hoog met het hoofd moet laten liggen. Nog werkzamer is de tampon bij de aanwending van BELLS inſtrument, waardoor tevens de bloedende vaten gecomprimeerd worden. — Bij het bloedbraken zij men voorzigtig met het gebruik der bloedſtillende zamentrekkende middelen, omdat er ligt Gastritis ontſtaan kan; daarom is het goed, in den beginne het braken alleenlijk te bedaren en te verligten, en tot dat einde bevele men laauwe voetbaden, alle halve uren eene klisteer uit kamillen, lijnzaad en lijnolie aan, en zoo het met de ſtonden in verband ſtaat, bloedzuigers, inzonderheid wanneer de maagſtreek zeer pijnlijk is. Inwendig geve men de potio Riverii, ſlijm- en zuurachtige dranken, gerſtewater met citroen, tamarindenhui e. d. g., en, wanneer er met het braken meer een krampachtige toeſtand vergezeld gaat, de ipecacuanha in kleine giften, krampſtillende klisteren en den Riveriſchen drank met het heulſap. Als het braken ophoudt, dan moet men een gepast diëet aanbevelen, verbiede het gebruik van moeijelijk te verteren ſpijzen en verhittende dranken, het zitten met het ligchaam voorover en het te vast rijgen van het lijf, en ſchrijve toniſche middelen voor, om de geregelde werkzaamheid der maag te herſtellen,

len, waartoe de aftrekſels van herba trifol. fibr. — millefol., lign. quass. en derzelver extracten voornamelijk geſchikt zijn.

§. 1081.

De Aanbeijen moeten met betrekking tot de ſtilling van het bloed met meer voorzigtigheid behandeld worden; deze mag men ten eenemaal ſlechts bij het door een al te overvloedig bloedverlies te weeg gebragte gevaar tegengaan; de middelen tot dat oogmerk zijn het Hallers zuur, het kaneel, de aluin, het ijzervitriool, het heulſap, het extract van catechu en derzelver tinctuur, enz. gepaard met de opgegevene ſtovingen en tampons aan den aars aangewend. Zijn het ſlechts zakaanbeijen, dan bevele men, om de Bloedvloeijing te verhoeden, een gepast diëet en verdunnende ſpijzen, vooral uit het plantenrijk, aan; men rade de lijderes aan op zijde te liggen, en wanneer die hevig branden of pijn veroorzaken, dan wende men uitwendig weekmakende afkookſels en zalven aan; zoo zij echter zeer hard en ontſtoken zijn en hevig branden, dan legge men bloedzuigers, doch vermijde dezelve te scarificeren, omdat zij ligt van een' kwaadaardigen aard worden. Inwendig geve men antiphlogistica, tartarus depuratus met magnesia en borax. Mogten de aanbeijen bij de volgende verlosſing pijnen en hindernisſen veroorzaken, dan late men dezelven door middel eener ſpons, die in een aftrekſel van vlierbloemen en bilzenkruid met melk natgemaakt is, fomenteren, en behandele dezelve met de grootſte behoedzaamheid

heid gedurende de ontwikkeling van het kind. Voor het overige is het hier de plaats niet, om zoo breedvoerig over de geneeswijze dezer Bloedvloeijingen te handelen, en moet naar de bijzondere Therapie derzelve verwezen worden. Doch ééne vraag mogt men opperen, of niet in menig geval eene fpoedige verlosfing het middel tot ftilling dier Bloedvloeijingen kon en moest worden: de Schrijver houdt deze in de zwangerheid, zoo lang er geene weeën plaats hebben, niet aangewezen; het gevaar, hetwelk met eene overhaaste verlosfing (*accouchement forcé*) vergezeld gaat, is dikwijls veel grooter dan bij de Bloedvloeijingen zelve (*), en, wanneer zij ook gedurende de geboorte plaats

(*) Zoo werd de Schrijver bij de gemelde teringachtige Vrouw geroepen, om op raad van haren Doctor, wiens poging, om de zoo hevige Haemoptysis te ftillen, vruchteloos gebleven was, de verlosfing te befpoedigen, waarvan hij alleen verwachtte, dat de bloeding geftild en de zieke gered zou worden; deze zich zeer zwak, in flaauwte, koud over het geheele ligchaam, de pols bijzonder klein, naauwelijks voelbaar, bevindende, gaf nog bloed op, en had reeds eene buitengewone menigte bloed verloren; zij had bijna nog twee maanden tijd eer zij moest bevallen, en bij het onderflaan vond men geene de minfte verfchijnfelen eener op handen zijnde geboorte. Overtuigd dat het opgeven van bloed volftrekt niet met den toeftand der zwangerheid in verband ftond, en dat eene fpoedige verlosfing hetzelve niet wegnemen, maar wel bij den nog volkomen gefloten' moedermond de lijderes in een nog grooter levensgevaar zoude ftorten, liet de Schrijver zich volftrekt niet tot de operatie bewegen, en floeg hem voor, om, behalve groote giften heulfap tot

 in-

plaats hebben, dan moet men daarvan vast overtuigd zijn, dat ook alleen door de ontruiming van het baringsorgaan de bloeding konde belet worden.

ALBERT, *de haemorrhoidibus gravidarum et puerperarum. Halae* 1727.

P. G. SCHACHER, *de haemorrhagiis gravidarum. Lips.* 1717; in HALLERI *disput. pathol. T.* IV, N°. 136.

inwendig gebruik, de gansche borst, hetgeen te voren nog niet geschied was, met doeken, die in wijngeest gedoopt moesten worden, te stoven. Zijn raad werd aanstonds opgevolgd, het bloedopgeven hield nu en in het vervolg volkomen op, de Zwangere herstelde, en voldroeg haar Kind; doch de geboorte had met eene hevige bloedstorting uit de baarmoeder plaats, welke alsmede de schoudergeboorte des Kinds eene spoedige verlossing door de keering noodzakelijk maakte, zoo als reeds gezegd is.

DERDE HOOFDSTUK.

Over het Hoesten en de Aamborstigheid (asthma) *bij Zwangeren.*

Verschijnselen.

§. 1082.

Zwangeren lijden ook niet zelden aan Hoesten, hetwelk of in den beginne of op het einde der zwangerheid plaats heeft, somtijds ook den ganschen tijd aanhoudt. Sommigen hoesten des morgens, anderen op elken tijd van den dag, weêr anderen des avonds, of alleen des nachts, en worden daardoor van hare rust, van den slaap en andere verkwikkingen des ligchaams beroofd. Het Hoesten is slechts ligt, zwak of zeer hevig, droog of met het opgeven van fluimen of bloed vergezeld; hetzelve gaat ook somtijds met asthmatische toevallen gepaard, of het asthma kan ook op zich zelf alleen bestaan; meestal is dan de ademhaling kort en klein, en bij het inademen voelt de Zwangere inzonderheid eene buitengewone benaauwdheid, die eenen zoo hoogen graad bereiken kan, dat zij niet kunnen liggen, maar gedurig opzitten en aan het venster of in de opene lucht adem moet scheppen.

Oor-

Oorzaken.

§. 1083.

Het Hoesten en het Asthma vooronderſtellen meestal reeds ziekelijke, verzwakte, zeer prikkelbare of gevoelige ademhalingswerktuigen. Ontſtaat het Hoesten in de eerſte maanden der zwangerheid, dan is het dikwerf eene krampachtige aandoening, ten gevolge eener vermeerderde gevoeligheid der borstzenuwen, meestal ſlechts symptomatisch, en door de verhoogde zamenſtemming te weeg gebragt, waardoor de baarmoeder ten tijde der zwangerheid met verſcheidene organen in betrekking komt (*): de Hoest is dan meestal droog, en er ontſtaat bij den geringſten invloed eene dikwijls langeren of korteren tijd aanhoudende contractie der ademhalingswerktuigen, waaraan ook het middelrif dikwijls deel neemt, en dan zoo tegen de borst gedrukt wordt, dat er te weinig ruimte voor de longen ontſtaat. Bij zeer irritabele, en in het algemeen zeer tot ontſtekingen overhellende Vrouwen, is de Hoest een gevolg der in de zwangerheid te zeer verhoogde irritabiliteit der longen, openbaart zich bijzonder bij zoodanige Zwangeren, die te voren zeer overvloedige maanſtonden hadden, en gaat ſomwijlen met het opgeven van bloed gepaard. Niet zelden is de Hoest bij de-

(*) Zoo kreeg eene Dame, die door den Schrijver verſcheidene malen verlost was, altijd dadelijk in het begin der zwangerheid zulk een' hoest, die haar telkenmale tot een bepaald kenmerk eener nieuwe zwangerheid diende. Zij was eene blondine en van een gevoelig geſtel.

dezen zuiver catarrhalisch, en ontſtaat des te ligter, wanneer de Zwangere zich aan eenen kouden dampkring of aan eene verkouding, bijzonder na voorafgegane verhitting, blootſtelt. In de laatſte maanden der zwangerheid draagt ook bij bovendien zeer irritabele longen de uitzetting der zwangere baarmoeder dan zeer veel tot den Hoest bij, wanneer zij de organen van den onderbuik met het middelrif tegen de borst dringt, daardoor de verrigtingen van deze ſpier en der longen ſtoort, en deze bij den beletten omloop des bloeds tot hoesten aanzet, die daardoor eene vrijere werking trachten te verkrijgen. Doch de Hoest kan ook op plaatſelijke gebreken en eigenaardige ziekten der longen gegrond zijn, en is dan voornamelijk als idiopathisch te beſchouwen, bij voorbeeld longknobbels, longtering; ſomtijds is dezelve een symptoma der borstwaterzucht, en dan meestal ook met asthmatiſche toevallen vergezeld. Uit dergelijke oorzaken, als de Hoest, kan ook het Asthma ontſtaan; waartoe Zwangeren met een' dikken hals en krop voornamelijk geneigd zijn.

Voorzegging.

§. 1084.

Een zachte Hoest, inzonderheid wanneer die in de eerſte maanden der zwangerheid plaats heeft, en van een' krampachtigen aard is, is niet gevaarlijk, en gaat meestal van zelven in de vierde maand der zwangerheid weder over. De met uitwerpſels gepaarde Hoest is minder gevaarlijk dan de drooge, en

en de symptomatiſche minder, dan de idiophatiſche. Een ſterk aanhoudende Hoest, welke een gevolg is van de vermeerderde irritabiliteit der longen, is zeer hinderlijk voor de verrigting der longen, werkt op deze nadeelig, veroorzaakt ſcheuring der bloedvaten, bloedſpuwen, koorts en hoofdpijn, en door de ſchokking, welke de baarmoeder door middel der buikſpieren en van het middelrif ondergaat, kan de moederkoek op verſcheidene plaatſen losraken, waardoor bloedvloeijing en ontijdige geboorte ontſtaan, en alsdan ook volgen kunnen, wanneer de vliezen ſcheuren en het water te vroeg afloopt. Een zeer hevige aanhoudende hoest in de zwangerheid kan ook tot ongeregelde liggingen van het Kind, tot ſcheuring, breuken en uitzakkingen der baarmoeder aanleiding geven, gelijk de Schrijver de beide laatſte gevolgen zelf waargenomen heeft. Is de Hoest met Asthma vergezeld, of lijdt de Zwangere aan dit alleen, dan kan hetzelve voornamelijk in de negende maand der zwangerheid zeer gevaarlijk worden, en door apoplexie een' plotſelingen dood te weeg brengen (*). Als de Zwangere te

(*) De Schrijver werd te *Wurzburg* bij eene plotſeling geſtorvene Vrouw geroepen, om de keizerſnede te verrigten; zij leed in den laatſten tijd harer zwangerheid aan een Asthma met menigvuldig Hoesten vergezeld, en had eenen zeer dikken hals; in den nacht kreeg zij zulk eenen hevigen aanval van asthma, dat zij, uit vrees van te ſtikken, ten bedde uitſprong, de kamer verliet en vóór de deur op de plaats lucht zocht te ſcheppen; zij had dezelve naauwelijks bereikt, of zij viel zeer digt bij den trap dood. Van den dood bij mijne aankomst vol-

te voren aan eenen Hoest, ten gevolge eener longtering, lijdt, dan gaat die dikwijls in de drie eerste maanden der zwangerheid over, doch keert naderhand op nieuw terug, en veroorzaakt in de laatste maanden wel hevige pijnen en menigvuldige bloedspuwingen, doch zelden den dood vóór de verlossing. — Een aanhoudende Hoest, welke met veel verlies van sappen door het opgeven van slijm of bloed gepaard gaat, de lijderes van de rust en noodzakelijke verkwikking berooft, en dikwijls den omloop des bloeds tusschen de Moeder en het Kind stoort, kan ook invloed op de voeding van hetzelve hebben; offchoon het ook voldragen is, zoo zal het toch als een zeer zwakkelijk, gebrekkelijk gevoed Kind geboren (*) worden, dat gewoonlijk zijn leven niet lang behoudt.

Ge-

volkomen overtuigd, ondernam ik spoedig haar te verlossen, doch niet door de keizersnede, maar door de keering op de voeten, omdat het hoofd over den ingang volkomen bewegelijk was, en de moedermond gemakkelijk verwijd kon worden.

(*) Dit toch is niet altijd het geval; de Schrijver verloste eene teringachtige Vrouw van een zeer sterk en doorvoed Kind met de tang; hare eigene voeding had daarbij buitengemeen geleden, zij geleek naar een levendig geraamte en stierf zeer spoedig weinige dagen na hare verlossing. Vele teringachtige Vrouwen bevinden zich gedurende hare zwangerheid zelfs oogenschijnlijk beter; maar na de verlossing neemt de ziekte in een hoogeren graad toe, en zij sterven meestal nog in het kraambed.

Geneeswijze.

§. 1085.

De genezing van den Hoest in de zwangerheid blijft zeer dikwijls eene moeijelijke taak voor den Geneesheer, en vereischt veeltijds, bijzonder wanneer dezelve symptomatisch is en het naast in de veranderingen, welke de zwangerheid te weeg brengt, zijnen grond heeft, of als een idiopathisch lijden uit eene gewigtige ſtoring en ziekte der ademhalings-werktuigen voortvloeit. Hetzelfde geldt ook van het Asthma. Vooral echter moet de geneeswijze daardoor bepaald worden, of de Hoest symptomatisch of idiopathisch zij, en door welke oorzaken dezelve voor het naast te weeg gebragt worde.

§. 1086.

Zoo de Hoest symptomatisch en van eenen gevoeligen, krampachtigen aard is, dan maakt men gebruik van geneesmiddelen, welke de verhoogde gevoeligheid verminderen; daartoe behooren: het extract van hyoscyamus, de ipecacuanha in kleine giften, de belladonna, en voornamelijk het heulſap in emulsie, of als tinctuur, alléén, of met den spiritus nitrico aethereus, en eene melisſen- en kamillenthee; ook het Dowerspoeder verdient bijzonder des avonds vóór het naar bed gaan aanbevolen te worden, wanneer de Hoest de Zwangeren van de zoo noodzakelijke verkwikking en rust in den nacht berooft. Daarmede vereenige men antispasmodiſche klisteren, dergelijke baden met behoorlijke voorzig-

tig-

tigheid aangewend, voornamelijk voet- en halfbaden, en inwrijvingen in de ſtreek van den hartkuil en van den hals, bijzonder naar den loop der luchtpijp. Dezelfde middelen kan men ook bij het symptomatiſche krampachtige Asthma aanwenden; buitendien bevele men hierbij nog aan het liquor ammonii succinici, het castoreum, de moschus, en wanneer er toevallen van verſtikking dreigen, de tinctuur van moschus en van amber. In het vervolg late men de borst en den hals gedurig met flenel bedekt houden, en alle invloeden vermijden, welke de gevoeligheid in het algemeen, en die der ademhalingswerktuigen in het bijzonder, te zeer verhoogen.

§. 1087.

Wanneer de Hoest het gevolg is der verhoogde irritabiliteit van de ademhalingswerktuigen, de Zwangere van een irritabel, volbloedig geſtel is, en voorheen hare ſtonden zeer overvloedig had, de Hoest droog, of met het opgeven van bloed vergezeld is, dan zijn algemeene aderlatingen aan den arm, in kleine portiën verſcheidene malen herhaald, zeer nuttig; daarbij geve men kleine giften ſalpeter in een ſlijmachtig afkookſel van altheawortel, en late alle invloeden verwijderen, welke de irritabiliteit, bijzonder die der ademhalingswerktuigen, te zeer verhoogen. Wordt de Hoest buitendien door eene vaste en brandende pijn op de Borst vergezeld, en door een bijzonder idiopathisch lijden der longen, bij voorbeeld, door longenknobbels, door gedeeltelijke ontſtekingen bij longteringen enz. te weeg gebragt, dan doen bloedzuigers, op de pijnlijke brandende

deelen gelegd, veel dienst. Wanneer de pijn en de hette volkomen over zijn, en er geen bloed meer uitgeworpen wordt, dan neme men zijne toevlugt tot een afkookſel van senega en tot de tinctuur van opium, waardoor de Hoest volkomen weggenomen wordt. Alleenlijk gebeurt het ſomtijds, dat deze op denzelfden tijd, wanneer te voren de ſtonden plaats hadden, wederkomt; zoo er alsdan op nieuw eene brandende pijn en een uitwerpen van bloed plaats heeft, dan herhaalt men de plaatſelijke bloedontlastingen.

§. 1088.

Bijaldien de Hoest meer eene catarrhale aandoening is, dan moet men der Zwangeren een' gepasten leefregel voorſchrijven; het noodzakelijkſte middel is het vermijden van alle verkouding, en een geſtadig verblijf in eene matige warmte; daarbij laat men een aftrekſel van vlierbloemen en van althea met spiritus Mindereri gebruiken, en dán alleen, wanneer de catarrhus een' hoogeren graad van ontſteking mogt bereikt hebben, wordt de in §. 1087 aangewezene antiphlogistiſche behandeling aanbevolen. Is de catarrhus met gastriſche of galachtige onreinigheden vergezeld en wordt dezelve inzonderheid door de prikkeling daarvan onderhouden, dan zullen braak- en buikzuiverende middelen, met voorzigtigheid toegediend, dien wegnemen. Doch wanneer bij den Hoest het uitwerpen van fluimen en de verrigting der longen ten gevolge der zeer verminderde irritabiliteit gehinderd, en de Hoest met veel rogchelen vergezeld is, dan zijn de se-

ne-

nega, de arnica, kleine giften van braakwijnſteen, de goudzwavel, de kermes, de squilla en de kamfer zeer werkzaam, welke middelen ook bij het Asthma voornamelijk dienſtig zijn.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Ontſtekingen van den Onderbuik bij Zwangeren.

§. 1089.

De Ontſtekingen van den Onderbuik komen, wel is waar, menigvuldig voor bij Zwangeren, doch worden zeer dikwijls miskend, of geen voorwerp van geneeskundige behandeling, omdat die gedurende de zwangerheid meestal met minder in het oog loopende verſchijnſelen zich voordoen, en wijl dezelve ſomtijds plaats hebben, zonder dat daardoor de zwangerheid in haren voortgang geſtoord wordt; of omdat die verſchijnſelen, welke op het einde der zwangerheid plaats grijpen, tot aan de geboorte voortduren, ook deze laten voorbijgaan, doch eerst in het kraambed met de gevaarlijkſte symptomata te voorſchijn komen, en dan meestal doodelijk worden, wanneer in de zwangerheid de gepaste hulp verzuimd werd; daarom verdienen de Ontſtekingen van den Onderbuik de bijzondere opmerkzaamheid van den Geneesheer; en al mogt men zich misſchien blootelijk beroepen op de Therapie, die de genezing der Ontſtekingen van den Onderbuik ten onderwerp heeft, zoo hebben toch diegenen, welke met den toeſtand der zwangerheid in verband ſtaan, met betrekking tot derzelver diagnosis, begin, einde, prognosis en indicatie zoo veel eigenaardigs, dat

dat het niet overtollig zal zijn, daaraan in een Praktisch Handboek over de Ziekten van het Vrouwelijke Geslacht een bijzonder Hoofdstuk te wijden.

Verschijnselen.

§. 1090.

Zwangeren klagen zeer dikwijls over pijnen in den Onderbuik; deze gevoelen zij of slechts in eenen minderen of in eenen zeer hoogen graad, aanhoudend, of zij houden gedurende den nacht op, doch keeren voornamelijk bij dag na zwaren arbeid, beweging en bijzonderlijk na het eten zoo veel te heviger terug; zij zitten of op eene bepaalde plaats, of zijn in den geheelen omtrek der oppervlakte van den Onderbuik verspreid, of hebben haren zetel meer binnenwaarts; zij doen zich in het begin of in de laatste maanden, meer tegen het einde der zwangerheid, voor. De Zwangeren, voorheen reeds van een irritabel gestel, of door de zwangerheid zelve daartoe overhellende, hebben eene voorbijgaande huivering, doch bijzonder vliegende hette, een rood aangezigt, begrensde roode wangen, een branden in de handen, en bespeuren, dat zelfs na de geringste verhitting deze symptomata zoowel als de pijnen toenemen.

§. 1091.

De pijnen (§. 1090) met de overige symptomata zijn altijd kenteekenen eener Ontsteking in den Onderbuik; doch deze kan zelve weder naar gelang van het deel en het orgaan verschillen, hetwelk

door de ontſteking voornamelijk aangetast is; het menigvuldigſte is de zetel derzelve het buikvlies, of ſlechts eene bepaalde plaats van hetzelve, of ſomwijlen deszelfs geheele omtrek, of, waar de pijn dieper gevoeld wordt, kunnen de darmen met het net, de maag, de lever, de milt, de nieren, de pisblaas of de baarmoeder de organen wezen, welke ontſtoken zijn; wij zullen de ontſteking der baarmoeder voorbijgaan, omdat daarvan in een bijzonder Hoofdſtuk zal geſproken worden.

Kenteekenen der Ontſteking van het Buikvlies.

§. 1092.

Bijaldien het pijnlijk gevoel op de binnenſte oppervlakte van den onderbuik met een gezwel der aangedane plaats en met koorts gepaard gaat, dan is het eene Ontſteking van het Buikvlies (*Peritonitis*); indien die plaats dadelijk bij de geringſte aanraking op de oppervlakte en bij de drukking van kleedingſtukken pijn veroorzaakt, deze zeer brandend is, en bij iedere inſpanning, bij het inademen en oprigten van het ligchaam, of wanneer zich de Zwangere naar de eene of andere zijde beweegt, vermeerdert, dan is nog bijzonder de bovenſte of buitenſte vlakte van het buikvlies, welke naar de onderbuiksſpieren gekeerd is, het deel der ontſteking; deze is ook juist de menigvuldigſte bij Zwangeren, waaraan zij weken en maanden kunnen lijden, en is ook diegene, welke dikwijls zich door vasthechting bepaalt, en daarom de naauwſte vergroeijing van het peritoneum met de onderbuiksſpieren aan de eene of

an-

andere plaats ten gevolge heeft, waardoor de arbeid der weeën bij het plaatshebbend baren, wanneer dit door de medewerking der buikſpieren onderſteund zal worden, zeer pijnlijk, bezwaarlijk, of geheel onmogelijk wordt. De Ontſteking van het Buikvlies te gelijker tijd met die van het net en de darmen gepaard gaande, dan is de pijn nog heviger, en er komt angst, misſelijkheid, braken enz. bij; maar nog bereikt de Ontſteking in de zwangerheid niet dien hoogen graad, en is zelden met de gevaarlijke, meer in het oog loopende symptomata vergezeld, welke echter na de verloſſing des te vreesſelijker plaats hebben, en de eigenlijke kraamkoorts wordt, wanneer de Ontſteking zich nog niet vóór de verloſſing openbaarde, of door de aangewezene hulp uit den weg geruimd werd, volkomen gevormd.

Kenteekenen der Maagontſteking.

§. 1093.

De teekens der Maagontſteking (*Gastritis*) zijn eene vaste, brandende, ſtekende pijn in de maagſtreek, beſtendige benaauwdheid om den hartkuil, zeer pijnlijk braken, uitwendige koude bij inwendige hette, brandend opſtijgen in de keel, groote dorst, pijnlijk kloppen in de praecordia, zeer gevoelig ſlikken, eene gewaarwording alsof de ſchouderbladen neêrgetrokken werden, ſtinkende adem, geelzucht, verſtopping van den ſtoelgang en der pis, groote zwakte, kramppijnen, flaauwten, ſtuiptrekkingen, ingevallen oogen, ijlhoofdigheid, enz. De pols is te zamen-

getrokken, ſnel, ongelijk, tusſchenpoozend, doch niet zoo klein en veranderlijk, als bij de Maagontſteking buiten de zwangerheid.

Kenteekenen der Darmontſteking.

§. 1094.

De Darmontſteking (*Enteritis*) heeft bijna dezelfde teekens als de gastritis; ſlechts het braken neemt men niet terſtond in den beginne en in dien hoogen graad waar, als bij de laatstgemelde; het is ook niet zoo pijnlijk, en volgt niet dadelijk op het gebruik van drank; bovendien zijn nog de vaste pijn in de diepte der navelſtreek, wanneer de Ontſteking in het begin der zwangerheid plaats heeft, en dezelfde pijn met eene ſpanning aan beide zijden van den onderbuik en over den bodem der baarmoeder, bij de in de laatſte maanden plaats hebbende Ontſteking, vergezeld met koude aan de extremiteiten en een' bijzonder verdraaiden blik, — eigenaardige teekens der Enteritis in de zwangerheid.

Kenteekenen der Leverontſteking.

§. 1095.

Is het Leverontſteking (*Hepatitis*), en bepaalt deze zich bijzonder tot derzelver buitenſte bovenſte oppervlakte, dan klaagt de Zwangere over eene vaste pijn op de regterzijde van de leverſtreek; ſomwijlen vindt men deze plaats iets gezwollen en hard; daarmede is eene hevige koorts vergezeld, de pijn neemt voornamelijk toe bij het diep inademen,

en

en het liggen op deze zijde is ondragelijk voor de Zwangeren; bij de pijn in de holle zijde der lever is de ontfteking met icterifche verfchijnfelen, bitteren mond, walging, braken en benaauwdheid verzeld; ook openbaart zich deze foort van Ontfteking der Lever gewoonlijk in de laatfte maanden der zwangerheid.

Kenteekenen der Miltontfteking.

§. 1096.

Bij de Miltontfteking (*Splenitis*) lijdt voornamelijk het linker hypochondrium, dit is voornamelijk pijnlijk, bijzonder bij eene drukking, bij eene diepe ademhaling en het hoesten; de pijn zelve is kloppend, vast, brandend, ftekend, fpannend, diep zittend, en men voelt, wanneer de uitzetting der baarmoeder niet reeds te zeer toegenomen is, een uitpuilend gezwel, hetwelk den vorm der milt begrenst; daarmede vergezellen zich dyspepsie, misfelijkheid en duizeligheid, en bij de poging, die de Zwangeren doen, om overeind te ftaan, het hoofd regtop te houden en zich in het bed op te rigten, komen er ligt flaauwten bij. Eigenaardig zijn ook de icterifche verfchijnfelen, waardoor de hepatitis van de Miltontfteking in zoo verre onderfcheiden wordt, dat in deze het linker, in gene het regter hypochondrium het pijnlijkfte, het ziekelijkfte is, en dat de icterus bij deze symptomatisch is. Behalve de gele, juist niet zeer uitftekende kleur der huid, ontbreken de overige icterifche eigenaardige verfchijnfelen, de donker bruine pis, en de drooge

witachtige drekſtoffen. De pis is in dit geval licht geel, bijna gansch van eene natuurlijke kleur. De pols der linkerzijde is meer onderdrukt, dikwijls zelfs tusſchenpoozend, de ligging op de beide zijden moeijelijk, bijzonder in den beginne op de linkerzijde, de pijn trekt naar den linker ſchouder, naar de geheele bovenſte helft van de linkerzijde des ligchaams; de koorts houdt het beloop eener remitterende, is van minder hevige verſchijnſelen vergezeld en zelfs de verheffingen zijn matig.

Kenteekenen der Nierenontſteking.

§. 1097.

De Nierenontſteking wordt in de zwangerheid zeer ligt miskend, inzonderheid omdat derzelver kenteekenen zich niet zoo duidelijk voordoen, dezelve ook langeren tijd, en tot na de verloſsing kan voortduren, wanneer zij, zoo als dikwijls het geval is, eerst in de laatſte maanden ontſtaat, maar dan in het volgende kraambed met duidelijker symptomata zich aankondigt. Derzelver teekens rigten zich voor het overige deels naar de ligging der nieren, deels naar de ſtoring van derzelver verrigting. De Zwangere klaagt eerst over pijn in de lendenſtreek, in de nabijheid van de ruggegraat, die in den beginne zeer zacht, bij tusſchenpoozen, maar dan aanhoudend, brandend is, in de diepte gevoeld wordt, en zich bij iedere ſchokking door niezen, hoesten, aanraking en bijzonder bij het liggen op de zijde, in welke de nier ontſtoken is, vermeerdert. Door de pijnen in de lendenen, waar-

aan

aan Zwangeren zeer dikwijls lijden, en van de ontfteking der lendenfpieren, onderfcheidt zich de Nephritis door de geftoorde verrigting der nieren, en de verandering in de pis. De afzondering der pis is zeer verminderd, deze is rood, brandend vurig, ook bloederig of etterachtig; bovendien heeft de Zwangere een pijnlijk gevoel in de rigting langs de pisbuis naar de blaas toe, en is zeer dikwijls met braken vergezeld. De afzondering der pis houdt, wel is waar, gewoonlijk dán alleen volkomen op, wanneer beide nieren ontftoken zijn; doch de Schrijver heeft ook eenmaal deze bij eene Kraamvrouw verfcheidene dagen geheel belet gevonden, waar bepaaldelijk flechts de ontfteking in de linker nier alleen plaats had, terwijl men in de regter ook volftrekt geene van de pathognomonifche teekens der ontfteking waarnam, en bijzonder de ftreek in de nabijheid der laatfte rug- en der vier eerfte lendenwervelen geheel onpijnlijk was. De koorts bij de ontfteking in de zwangerheid is eene Synocha, die in deze zonder bijzondere toeneming aanhoudt; doch in het volgende kraambed doet de koorts zich ook zeer dikwijls als Synochus voor; in het eerfte geval is de pols meestal vol, ook hard met vermeerdering van pijn; in het tweede geval afwisfelend, nu eens klein en zamengetrokken, dan eens vol, doch nooit zoo fterk kloppend, als in de zwangerheid.

Ken-

Kenteekenen der Pisblaasontſteking.

§. 1098.

De Ontſteking der Pisblaas (*Cystitis*) heeft de volgende teekens: de Zwangere klaagt over eene aanhoudende en ſtekende pijn en eene hette in de ſchaamſtreek, welke hare rigting tot aan het perinaeum en heiligbeen nemen, en bij toenemende ontſteking door de ſcheede, bijzonder in derzelver voorſten wand, tot de ſchaamlippen en naar de dijen zich uitſtrekken; de ſchaamſtreek is heet, geſpannen en pijnlijk, voornamelijk echter de voorſte en bovenſte wand der ſcheede naar de ſchaambeenderen toe bij het onderſlaan met de vingers; daarmede gaat gewoonlijk ischurie, strangurie of dysurie gepaard, en de bij deze ſlechts droppelswijze afloopende pis is vurig, rood, heet, brandend en dikwijls bloederig. Bij deze pathognomoniſche teekens komen nog kolijkpijnen, benaauwdheid, braken, perſing tot ſtoelgang, hardlijvigheid, pijnlijke zwelling der roede van den kittelaar, en gewoonlijk der pisbuis aan den voorſten wand der ſcheede achter de ſchaambeensvereeniging: want meestal is het de hals, het achterſte deel, of de bodem der blaas, welke bij Zwangeren ontſtoken wordt; doch de ontſteking kan ook aan het voorſte deel en in den ganſchen omtrek plaats vinden. In het eerſte geval kan ook de baarmoeder door dezelve aangedaan zijn, en in het tweede geval is de pijn over de ſchaambeenderen bijzonder aanmerkelijk; de ontſteking in den bodem der blaas openbaart zich bij Zwangeren het

ligtst in de tweede en derde maand, en wegens de verminderde ruimte der pisblaas en van de te groote gevoeligheid openbaart zich een gedurige aandrang tot wateren. Ontſtekingen aan den hals der blaas komen meer in de laatſte maanden der zwangerheid voor; van daar dat ook de pijn voornamelijk achter den voorſten en bovenſten wand der ſcheede, de pijnlijke zwelling der pisbuis achter dezelve, als ook der roede van den kittelaar plaats heeft. De koorts is bij de ontſteking der blaas in de zwangerheid niet zeer aanmerkelijk; daarom wordt dezelve ook ligt miskend; zij kan ook bijzonder in de laatſte maanden langer duren, en na de verlosſing komt de koorts duidelijker als Synocha te voorſchijn.

Oorzaken der Onderbuiksontſtekingen.

§. 1099.

Reeds in de zwangerheid zelve ligt de voornaamſte aanleidende oorzaak der Onderbuiksontſtekingen. Het is klaar, dat de bij Zwangeren gewoonlijk zeer verhoogde prikkelbaarheid van het vaatſtelſel, alsmede de vermeerderde levenskracht van het bloed zelve, waarvan ons de pols en het bloed eener Zwangere de zekerſte bewijzen opleveren, en naderhand de gedurende de zwangerheid in het vaatſtelſel van den onderbuik plaats vindende ophoopingen, en vooral ook de drukking, welke, inzonderheid bij ongewone uitzetting en verſcheidene onregelmatige liggingen der baarmoeder, de ſlagaderen en aderen voornamelijk in verſchillende organen lijden, veel

daar-

daartoe bijdragen; omdat daardoor de omloop van het bloed niet alleen in het orgaan zelf, maar ook de vrije terugvloed van hetzelve door den onderbuik naar het hart, alsmede het wegvloeijen van het hart moeijelijk moet gemaakt worden; van daar dan ook ligtelijk de toeſtand van ontſteking der in §. 1091 genoemde deelen en organen van den onderbuik, bijzonder van het peritonaeum, van de maag en der lever.

§. 1100.

Nogtans worden de Ontſtekingen van den Onderbuik bij den aanleg §. 1099 zoo veel te ligter te weeg gebragt, wanneer nog bijzondere ſchadelijke invloeden derzelver ontſtaan in de zwangerheid begunſtigen. Daartoe behooren menigvuldige verkouding, voornamelijk eene te dunne kleeding van den onderbuik na voorafgegane verhitting, het blootvoets loopen, het gebruik van te verhittende ſpijzen en dranken, het innemen van zeer verhittende afdrijvende middelen, inzonderheid der sabina, te groote hitte in den zomer, te hevig vermoeijende bewegingen, voornamelijk het danſen. Meestal hebben ook in dit geval verkoudingen het meeste aandeel: zoo kan op eenen koelen zomeravond, of wanneer na voorafgegane onweder en regen, gelijk zulks in ons klimaat zoo gewoon is, de dampkring ſpoedig koel wordt, en dan bij eene Zwangere, die zich op zulk eenen tijd aan verkouding blootſtelt, in den heetſten zomer even zoo goed ontſteking van den onderbuik ontſtaan, als in het barſte jaargetijde, in den koudſten winter, wanneer de noordewind bij-

zon-

zonder aanleiding tot ontſtekingen geeft. Een der ſchadelijkſte invloeden, welke de ontſteking van den onderbuik, bijzonder echter Peritonitis, te weeg brengen, is het vast rijgen en knellen van den onderbuik, door ijdelheid of ſchaamte, om de zwangerheid verborgen te houden.

§. 1101.

Het ontſtaan der bijzondere ſoorten van Onderbuiksontſtekingen in de zwangerheid wordt echter ook meestal weder door den zamenloop van eigenaardigen aanleg en medewerkende ſchadelijke invloeden begunſtigd. Zoo zijn, wel is waar, diegenen, welke Peritonitis veroorzaken, in het algemeen dezelfde, welke §. 1100 opgegeven werden; doch de uitzetting van het peritonaeum, welke hetzelve in de zwangerheid wegens deszelfs celachtige geſteldheid ondergaat, ſchijnt eene der gewigtigſte oorzaken te zijn, die tot overhelling en het ontſtaan der Peritonitis in de zwangerheid aanleiding geven; hevige inſpanning des ligchaams, waardoor de buik zeer gedrukt wordt, knelling van den onderbuik door naauwe kleederen, of de gewoonte om met het lijf tegen een hard ligchaam aan te leunen, aanhoudend zitten met het hoofd voorover, een val of ſtoot op den onderbuik, en dan onmiddellijke verkoudingen van denzelven bij eene dunne kleeding, of des nachts in het bed ſchijnen de Peritonitis reeds in de zwangerheid voornamelijk te weeg te brengen.

§. 1102.

§. 1102.

De Gastritis wordt bij Zwangeren of in de eerste of op de laatste maanden der zwangerheid waargenomen; in de eersten kan ligt het zoo gewoonlijk op dien tijd plaats hebbende braken daartoe aanleiding geven, wanneer het zeer aanhoudend is, en door de Zwangeren, om het te stillen, zeer verhittende dranken en geneesmiddelen gebruikt worden, bij voorbeeld brandewijn, likeuren, bitterwijnen, maagelixers e. d. g.; in de laatste maanden en voornamelijk in de negende werkt de drukking van den bodem der baarmoeder op de maag, en maakt dezelve zeer tot braken geneigd; doch eene zeer ongewone uitzetting der baarmoeder verwekt zelve nog geene Gastritis, wanneer niet bijzondere invloeden, bij voorbeeld het gebruik van zeer verhittende en specerijachtige spijzen en dranken, het opvullen van de maag met harde, gistende spijzen, het gebruik van zeer hevige braak- of purgeermiddelen, uiterlijk geweld, door hevige gramschap of ergernis veroorzaakt braken, voornamelijk echter koude dranken en ijs enz. derzelver volkomene ontwikkeling begunstigen.

§. 1103.

De Enteritis doet zich als eene ontsteking in de zwangerheid voor, die of in de dunne, of in de dikke darmen derzelver zetel heeft; gene komt gewoonlijk in de eerste helft tot aan de zesde maand te voorschijn; in de volgende, en voornamelijk in de beide laatste maanden, wanneer de uitzetting en de drukking der baarmoeder meer naar boven en

naar

naar buiten, naar de dikke darmen, tegen den dwarſchen, of den regter en linker karteldarm werkt, zal de Ontſteking voornamelijk in dezen ontſtaan; dit laat zich door de ondervinding en door den zetel en de rigting, welke de pijn neemt, aanwijzen. De invloeden, welke de Enteritis in de zwangerheid kunnen te weeg brengen, zijn afdrijvende middelen bijzonder in de eerſte maanden uit sabina of aloë, drastiſche purgatiën, verkoudingen van den onderbuik en der voeten, uiterlijke gewelddadigheden, hardnekkige verſtoppingen, kolijken en voornamelijk derzelver verkeerde behandeling, de persloop, een koude dronk, bijzonder onmiddellijk na gramſchap of voorafgegane verhitting, beklemde breuk, enz.

§. 1104.

De Hepatitis ontſtaat gewoonlijk in de achtſte of negende maand der zwangerheid, wanneer de drukking van den bodem der baarmoeder bijzonder op het holle deel der lever werkt, en de afzondering der gal kan tegengaan; doch het ontſtaan eener ontſteking vooronderſtelt gewoonlijk een ziekelijk orgaan, of eenen zekeren aanleg tot Leverontſteking en geelzucht, terwijl zeer dikwijls Zwangeren bij de grootſte uitzetting der baarmoeder in de zwangerheid toch geene Leverontſteking bekomen. Zulke Vrouwen zien er ook buiten de zwangerheid geelachtig uit, zijn tot hartzeer, verdriet, ergernis en zelfs tot hevige gramſchap geneigd, waardoor er meer galſtof bij dezelven in het bloed afgeſcheiden wordt, en zoo verkeeren zij in de zwangerheid ligt in ge-

gevaar, van door eene Leverontſteking aangetast te worden, voornamelijk wanneer ook de weêrsgeſteldheid, bij voorbeeld, heete zomer met koele avonden, gedurende welke zich Zwangeren bij eene te dunne kleeding van den onderbuik ligt aan verkoudingen blootſtellen, de ontwikkeling dezer ziektevorm zeer bevordert. Somtijds lijden Zwangeren ook aan galſteenen, verhardingen, gezwellen en knobbels in de lever, als wanneer bij de uitzetting der zwangere baarmoeder de vrije terugvloed van bloed door den onderbuik naar het hart, zoo als deszelfs wegvloeijing uit hetzelve, bezwaarlijk wordt gemaakt, en dan ligt een' aanleg tot Ontſteking der Lever moet te weeg brengen. Daardoor zijn ook Zwangeren tot Miltontſteking geneigd, welke in dit orgaan en deszelfs belangrijke vaten tot verſtoppingen aanleiding kan geven; doch ook hebben verkoudingen van den onderbuik, na verhitting in den zomer bij koele avonden, daarin een bijzonder aandeel, of de Miltontſteking is ook een gevolg van ontſtekingen van naastgelegene organen, bij voorbeeld, der lever, van het buikvlies, enz.

§. 1105.

De Ontſteking der Nieren kan door de drukking der zwangere baarmoeder alsdán ontſtaan, wanneer er reeds een aanleg tot deze ziekte inzonderheid bij zoodanigen plaats vindt, die aan ſteen en graveel, of menigvuldige ſtoringen in de pisafſcheiding ook buiten de zwangerheid lijden. Echter moet de drukking der baarmoeder bijzonder naar

de

de lendenſtreek plaats hebben, zoo als men die bij het ſcheefliggen der baarmoeder naar de eene of andere zijde, of ook dán waarneemt, wanneer deze in de laatſte maand der zwangerheid niet naar voren zakt, maar achterwaarts in eenen hoogeren graad dan naar voren zich uitzet, hetgeen het gevolg eener eigenaardige vorming van de ruggegraat zijn kan. Buitendien kan de Ontſteking der Nieren op verkouding bij en op nat en koud weder, bijzonder in den herfst en in het voorjaar, volgen, of zij ontſtaat ook door uiterlijke geweldadigheden, door eenen val, ſlag, ſtoot, drukking der lendenſtreek, bijzonder bij het aanhoudend liggen op den rug, door het ophouden der pis, door ſcherpe, prikkelende, diuretiſche middelen, door hevige ſchuddingen en inſpanningen van het ligchaam, bijzonder door varen, rijden, en door andere dergelijke invloeden, welke de Ontſteking der Nieren ook buiten de zwangerheid veroorzaken.

§. 1106.

De Ontſteking der Pisblaas neemt men wel op iederen tijd der zwangerheid waar; maar het menigvuldigſte komt zij toch in de tweede of in de beide laatſte maanden voor; want op dien tijd hebben er voornamelijk aanleidende oorzaken plaats, welke derzelver ontſtaan zoo zeer begunſtigen: de drukking der baarmoeder, welke in de tweede maand dieper in het kleine bekken zakt, waarbij ook de bodem der blaas ten deele verdrongen wordt; de drukking van het hoofd vooral in de beide laatſte maanden der zwangerheid, wanneer het dieper

 dan

dan gewoonlijk in het kleine bekken zakt, en zeer groot is; de in de laatste maand bijzonder als een gevolg der sterkere helling van het bekken zeer overhangende baarmoeder, geven zeer dikwijls aanleiding tot Strangurie, Dysurie of Ischurie, welke Ontsteking der Pisblaas ten gevolge hebben (*). Bij de zwangerheid buiten de baarmoeder wordt de Cystitis ook waargenomen als een gevolg der werktuigelijke drukking en van den ontstekingsprikkel, inzonderheid wanneer het ei zich in de nabijheid der pisblaas vasthecht en het hoofd van het Kind aanvangt, om over het scheedegewelf in het bekken te zakken. Buitendien kunnen he-

(*) Zoo behandelde de Schrijver eene jonge Vrouw, die voor de eerstemaal zwanger was, en zes dagen aan Ischurie leed, waar reeds Ontsteking der Pisblaas bijgekomen was; zij was in de tweede maand harer zwangerheid. Hij dacht aanstonds aan de mogelijkheid eener achteroverbuiging der baarmoeder, doch bij het onderslaan werd zulks niet bevestigd; de baarmoeder stond diep tusschen de middelste en onderste opening van het bekken, en uit hoofde van hare beroepsbezigheid — zij was de vrouw van eenen bakker — moest zij, hetgeen zij vóór haar huwelijk niet gewend was, den ganschen dag aan de toonbank met het hoofd voorover zitten, waardoor de drukking op de pisblaas vermeerderd werd; tevens kon ook altijd verkouding daaraan deel hebben, waaraan zij wegens togt aan het venster blootgesteld was, bijzonder omdat zij wegens de groote hitte van den oven, en het daardoor gedurige zweeten, voor den nadeeligen invloed der koude vatbaarder werd.

hevige uitwendige drukking der ſchaamſtreek, bijzonder door naauwe kleederen en te vast rijgen van den buik, achteroverbuiging of uitzakking der baarmoeder, eene ongeſchikte aanwending van den catheter, of het aanhoudend dragen van een' moederring, verkoudingen bijzonder in den herfst en winter door te dunne bedekking der ſchaamſtreek, door het gebruik van koude dranken, voornamelijk van te koud bier, van mos na voorafgegane verhitting enz. Ontſteking der Pisblaas te weeg brengen.

Uitgang en Voorzegging.

§. 1107.

De Ontſtekingen van den Onderbuik kunnen, wel is waar, in alle uitgangen deelen, welke zij ook buiten de zwangerheid hebben; dat is: zij kunnen in ettering, verharding, vergroeijing en koudvuur overgaan; doch het is merkwaardig, dat zij, inzonderheid de Peritonitis en Enteritis, aanhoudender zijn en langer' tijd dan buiten de zwangerheid duren, en dat zij in deze ſlechts zeer zelden in koudvuur overgaan. De Peritonitis muscularis, bij welke Zwangeren dikwijls verſcheidene weken over eene vaste pijn in den onderbuik klagen, en die niet algemeen in het buikvlies verſpreid is, brengt geen groot gevaar aan en gaat ſomtijds over, wanneer er eene bloedvloeijing der baarmoeder ontſtaat, of zij bepaalt zich tot eene vergroeijing van het Peritoneum met het net, of der buikſpieren aan de pijnlijke plaats; ſomtijds blijft er eene verharding na, die men duidelijk onderſcheiden kan. De Peritoni-

tis, welke in de negende maand bij eene grootere uitzetting der baarmoeder ontſtaat, vermindert in de laatſte maand, wanneer de buik geſlonken is; indien echter de Peritonitis eerst op dezen tijd ontſtond, bijzonder na voorafgegane verkouding algemeen in den buik verſpreid is, en met koorts, die het kenmerk van Synocha heeft, gepaard gaat, dan doet zich dezelve eerst na de verlosſing meestal in een' verſchrikkelijken graad voor, wanneer nog in de zwangerheid de gepaste behandeling, bijzonder aderlatingen verwaarloosd werden, en dan ontſtaat gewoonlijk de gevaarlijkſte, meestal doodelijke kraamkoorts. — Enteritis, welke bij Zwangeren in de eerſte drie maanden ontſtaat, veroorzaakt ligt abortus, gaat in de laatſte maanden, voornamelijk wanneer zij in den kartel- of endeldarm haren zetel heeft, ligt tot ettering over, waarbij diarrhéën komen; de Zwangere vermagert daarbij zeer, er volgt eene ſlepende koorts op, en na de verlosſing, zij moge te vroeg of op den behoorlijken tijd plaats hebben, is de dood meestal onvermijdelijk. — De Leverontſteking in de zwangerheid is wel niet gevaarlijk, maar gaat toch veel moeijelijker over, en zoo zij in de negende maand ontſtaan ware, dan vermindert zij eerst in de laatſte, echter volkomen na de geboorte; voor het overige gaat zij in de zwangerheid ligter tot verharding dan tot ettering over. — De Ontſteking der Nieren bij Zwangeren, welke niet uit den ſteen haren oorſprong heeft, is niet zoo gevaarlijk; de Ontſteking verdeelt zich, zeldzamer nog gaat zij in de zwangerheid tot ettering en verharding over, doch keert zeer ligt na de verlos-

losſing met het volgende kraambed in een' hoogeren graad terug. — Geene ontſteking veroorzaakt zoo ligt abortus, als de Cystitis bij Zwangeren, wanneer zij in de eerſte drie of vier maanden te voorſchijn komt, en bijzonder het gevolg of de oorzaak eener achteroverbuiging of uitzakking der baarmoeder is; na den abortus wordt dezelve veel gemakkelijker verdeeld, doch veroorzaakt niet zelden voor een' korter' of langer' tijd een onvermogen tot terughouding van pis, hetwelk een gevolg eener nablijvende asthenie en atonie, of eener ſcheuring der pisblaas zijn kan. Ontſteking der Pisblaas in de laatſte maand, waaraan de drukking van het zeer diep in het bekken gezakte hoofd deel heeft, verdeelt zich moeijelijker, en gaat ligt tot koudvuur of ettering over, wanneer er beleedigende proeven met den catheter genomen worden, om de pis bij de gewoonlijk haar verzellende Ischurie te ontlasten. In twee door den Schrijver waargenomene gevallen eener zwangerheid buiten de baarmoeder, was de pisblaas in derzelver ganſchen omtrek geheel plat gedrukt en zoo dik als kalfsleder geworden.

Geneeswijze.

§. 1108.

Alle Ontſtekingen van den Onderbuik in de zwangerheid vereiſchen de antiphlogistiſche geneeswijze; echter moet er dikwijls eene zekere keus in de middelen zelve plaats vinden, welke zich naar den graad en naar het bijzondere karakter der ontſteking

 rigt,

rigt, en dan moet dikwijls daarbij nog op zekere bijzondere oorzaken en omſtandigheden gelet worden, welke in de zwangerheid zelve en derzelver veranderingen haren grond hebben.

§. 1109.

Indien het Peritonitis is, en de pijn zich algemeen in den onderbuik verſpreid heeft, deze ten uiterſte gevoelig, de hitte des ligchaams brandende, droog, de pols klein, eenigzins hard, of ook vol is, de Zwangere een prikkelbaar geſtel heeft, de wangen door een brandend rood begrensd zijn, de Ontſteking door verkouding, bijzonder na voorafgegane verhitting, ontſtaan is, en voornamelijk in de laatſte maanden der zwangerheid zich voordoet, dan zijn algemeene aderlatingen dringend aangewezen, totdat de pijnen verminderen en de pols zachter wordt. Als de bloedontlastingen voornamelijk in de laatſte maand verzuimd worden, en de Zwangere met Ontſteking en koorts in het kraambed komt, dan is de ziekte meestal doodelijk, er ontſtaat een verzwakkend zweet, de ontſtekingskoorts neemt dan ſpoedig het karakter eener zenuwkoorts aan, inzonderheid wanneer de verlosſing zeer verzwakkend en met veel bloedverlies vergezeld was. Voor het overige kunnen er bij de Peritonitis in de zwangerheid aderlatingen in eene grootere menigte gedaan worden, dan bij die in het kraambed. Buitendien wordt in de gemelde gevallen het nitrum in een ſlijmig afkookſel aanbevolen; voornamelijk wanneer de lijderes voor de eerſtemaal zwanger, zeer prikkelbaar en volbloedig is, de onder-

derbuik door de baarmoeder zeer uitgezet en gedrukt wordt, en de Ontſteking op eene voorafgegane verkouding volgde; daarmede vereenige men inwrijvingen met laauwwarme oliën, matig warme ſtovingen en klisteren van verzachtende kruiden, bijzonder met het bilzenkruid, en laauwe baden. Als de pijn en de koorts ophouden, dan geve men het liquor ammonii aceticus, insgelijks met ſlijmige afkookſels vermengd.

§. 1110.

Zit de pijn bij de Peritonitis ſlechts op éene plaats, en is zij niet algemeen verſpreid, heeft ook de koorts geenen zoo hoogen graad bereikt, dan zijn bloedzuigers aangewezen; naderhand gaat men tot de §. 1109 gemelde ſtovingen in den vorm van pappen over, en houdt daarop de pijn nog niet op, dan blijft, volgens des Schrijvers meermalen gedane waarnemingen, de inwrijving der mercuriaal- en altheazalf één der werkzaamſte middelen, hetwelk men dán ook aanbevelen kan, wanneer ten gevolge der Ontſteking van de Peritonitis enkele verharde plaatſen nablijven, welke de toenemende uitzetting der baarmoeder of de in het vervolg plaatshebbende geboorte bij het verarbeiden der weeën pijnlijk maken.

§. 1111.

Gaat de Ontſteking gedurende de zwangerheid in ettering over, dan zijn de teekens: het ophouden der pijnen, meermalen koude en huivering, menigvuldiger en golvende pols, ſluipende koorts

des avonds, en troebele pis met een etterachtig bezinksel. Bij dezen Uitgang der Ontsteking volgt in het gelukkigste geval opslorping van den etter (*), of er ontstaat een ettergezwel naar buiten, hetwelk doorbreekt, en den etter ontlast, of dezelve hoopt zich op onder de verdubbeling van het Peritonaeum in het bekken, verspreidt zich tot aan het dijgewricht, er ontstaat caries aan de beenderen van het bekken, of van de dij, en de dood. — Bij den gelukkigsten Uitgang trachte men de opslorping te bevorderen, het overige der Ontsteking te verdeelen, en daardoor de ettering te beperken. Tot dat einde worden de calomel in kleine giften en inwrijvingen der mercuriaalzalf aanbevolen, waarmede men ter bevordering der opslorping van den etter het liquor ammonii carbon., de flores arnicae, rad. seneg. — squilla, de digitalis purpurea en de kamfer vereenigt. — Als er uitwendig — meestal boven de schaambeenderen aan den onderbuik of in de heupstreek — een ettergezwel gevormd wordt, dat doorbreken zal, dan bevele men verzachtende (*emollientia*) en ettermakende middelen (*maturantia*), en bespeurt men fluctuatie, dan make men voorzigtig gebruik van eene incisie, om het indringen der buitenlucht te beletten. Wanneer er

(*) Onder meerdere door den Schrijver waargenomene gevallen, behoort hier deszelfs gelukkige genezing eener Peritonitis en Psoitis bij eene Zwangere, met derzelver gevaarlijke gevolgen, medegedeeld in zijn *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten*, I. *B.* 1e. *St.* *S.* 141.

er caries en eene fluipende koorts ontftaat, dan kina, bevordering der reproductie en zoodanige behandeling, welke in de derde Hoofdafdeeling breedvoerig zal verhandeld worden. — De verlosfing verhaaste men nimmer zonder dringende aanwijzing, inzonderheid wanneer de Zwangere de beweging van het Kind geftadig voelt, en er nog geene weeën plaats gehad hebben; alleen in dit geval, en wanneer de Barende zoo verzwakt is, dat de geboorte niet door eigene werkzaamheid der Natuur, of alleenlijk met volkomene uitputting zou kunnen gefchieden, is de kunstmatige verlosfing aangewezen.

§. 1112.

De Gastritis, welke bij Zwangeren van een prikkelbaar volbloedig geftel, bijzonder op het gebruik van zeer verhittende fpijzen en dranken, en daarop gevolgde verkouding, of op het drinken van zeer fterke likeuren, brandewijn e. d. g. om het braken of andere ziekelijke ftoringen der digestie weg te nemen, ontftond, met een hevig branden in de maag, zeer gefpannen en pijnlijke praecordia, met eene Synocha, en met vollen, fterken, eenigzins harden pols verzeld is, vereischt dringend eene algemeene of plaatfelijke bloedontlasting. Daarmede vereenige men flijmige, olieachtige middelen en laauwe, flijmige en waterachtige dranken, verzachtende klisteren, en bij eene grootere uitzetting der baarmoeder in de negende maand de olieachtige inwrijvingen en verzachtende ftovingen op de maagftreek. Grenst de koorts bij de Gastritis meer aan den Synochus, neemt men meer in het oog loopende gastrifche

symp-

symptomata waar, zijn ſchadelijke ſtoffen oorzaak, is de tong beſlagen, de lijderes niet zeer prikkelbaar en volbloedig, alsdan alleen is de bloedontlasting of ten eenenmale ongeraden of alleenlijk met bijzondere voorzigtigheid aan te bevelen.

§. 1113.

De Enteritis, welke in de eerſte helft, bijzonder in de eerſte drie maanden, in de dunne darmen zich openbaart, en een gevolg van hevige verkouding na voorafgegane verhitting of van het gebruik van zeer ſterke afdrijvende middelen is, vereischt ſpoedige hulp, wanneer men den zoo ligt te ontſtanen abortus wil voorkomen; algemeene en plaatſelijke bloedontlastingen, olieachtige en ſlijmige middelen met het nitrum in kleine giften, laauwe dranken en klisteren, verzachtende ſtovingen, bijzonder in den vorm van pappen, inwrijvingen met olie van bilzenkruid zijn hier inzonderheid aangewezen. De Enteritis, welke in de laatſte maanden der zwangerheid ontſtaat, en voornamelijk de dikke darmen aangetast heeft, vereischt wel dezelfde behandeling, wanneer de vergezellende koorts eene Synocha is; doch verſchijnt ook veel menigvuldiger als Synochus, en er worden dan ook zacht ontlastende middelen uit wijnſteen, tamarinden en manna met nut aangewend. Als voor het overige de Enteritis in de dikke darmen zich niet verdeelt, dan gaat zij zeer ligt tot ettering over; alsdan worden voornamelijk in- en uitwendig verzachtende middelen, laauwe halfbaden uit melk of een aftrekſel van verzachtende kruiden aanbevolen, en zoo er nu etter met

den

den ſtoelgang zich ontlast, etterachtige, ſlijmige en waterachtige diarrhéën plaats hebben, geene Ontſteking meer voorhanden is, dan wordt de kina, de columbowortel, de myrrhe en de IJslandſche mos, voornamelijk met melk afgekookt, tot inwendig gebruik toegediend. Deze diarrhée echter wordt zeer moeijelijk weggenomen, er komt eene ſluipende uitterende koorts bij, de geboorte volgt meest al te vroeg en de dood in het kraambed des te zekerder, naar mate reeds de lijderes zeer verzwakt werd, en er ten gevolge der ettering aanmerkelijke ſtoringen in de bewerktuiging der darmen ontſtaan zijn.

§. 1114.

De Leverontſteking vereischt insgelijks bij Zwangeren dringend de antiphlogistiſche geneeswijze; één der onontbeerlijkſte middelen is de bloedontlasting, bijzonder bij volbloedige, irritabele, ſterke geſtellen, wanneer de koorts het karakter eener Synocha heeft, en de ziekte in dat jaargetijde ontſtaat, hetgeen der Ontſtekingsziekten zeer gunſtig is. Buitendien kan, wel is waar, de Leverontſteking van een' Synochus vergezeld zijn, in welken, bijzonder bij hevige pijnen, de aderlating wel niet verzuimd, maar alleen met meerdere voorzigtigheid moet aangewend worden. Met den Typhus zal er in de zwangerheid niet ligt eene Leverontſteking te voorſchijn komen; doch bij zoogenaamde chroniſche Leverontſtekingen, of veeleer bij diegenen, welke een meer langzaam beloop en bijzonder in het holle deel der lever derzelver zetel hebben, door zwakkere invloeden veroorzaakt worden, geenen grooten

om-

omtrek beſlaan, en meer zwakkelijke, niet zeer prikkelbare, volbloedige Zwangeren aantasten en niet door zeer in het oog loopende verſchijnſelen gekenmerkt worden, zijn de bloedontlastingen niet aangewezen; meestal ontſtaat bij zoodanige perſonen de Hepatitis meer door kommer, verdriet, treurigheid en vrees, als zijnde van eene zwakke ligchaamsgeſteldheid, en de verrigtingen der digestie en assimilatie bij haar geſtoord. De koorts, die de Ontſteking verzelt, draagt het kenmerk van den Synochus.

§. 1115.

Behalve de bloedontlasting, wordt bij de Leverontſteking der Zwangeren, die van een zeer volbloedig, irritabel geſtel zijn, het nitrum aangeprezen, wanneer de zetel der Ontſteking meer aan de bolle zijde der lever is, dezelve in den winter of in het voorjaar ontſtaat, bij eene vaste en ſtekende pijn, bij eenen vollen ſterken pols, ſterken dorst, roode wangen, pijnlijke ademhaling enz.; zoodra echter de ontſtekingstoeſtand na de bloedontlastingen en na het eenigen tijd aanhoudend gebruik van het nitrum opgehouden heeft, gaat men over tot de calomel, welke in de zwangerheid in grootere giften bij ontſtekingstoeſtanden kan gegeven worden, omdat het zeldzamer kwijling veroorzaakt. — Bijaldien echter de Leverontſteking meer van eene ontſtekingachtige galkoorts verzeld is, dezelve zich meer in den heeten zomer, of ook na verhitting en hevigen hartstogt openbaart, dan is de wijnſteen, het zoogenoemde bruispoeder, uit bitteraarde en wijnſteenzuur, aange-

we-

wezen, doch ook alleenlijk tot in het tweede tijdperk, als wanneer insgelijks de calomel kan aangewend worden; bij zwakkelijke gestellen zij men echter over het algemeen voorzigtiger met het inwendig gebruik van het kwik, men bediene zich of van een' zachteren, minder aantastenden vorm, of verordene hetzelve alleen tot uitwendig gebruik op de leverstreek. Wanneer voor het overige bij de Hepatitis in de laatste maanden der zwangerheid de drukking der baarmoeder bijzonder op het bolle deel der lever aandeel heeft, dan worden olieachtige inwrijvingen, laauwe voetbaden en het liggen op de linkerzijde aanbevolen.

A. F. LÖFFLER, *über die Leberentzündung bei Schwangern und Wöchnerinnen*; in STARK's *neuem Archiv*. II. *Bd.* 1e. *St.* N°. 7.

§. 1116.

In de Miltontsteking, welke zich bijzonder door eene diathesis phlogistica kenmerkt, en waarbij de pijn hevig en de pols meer onderdrukt is, wordt de bloedontlasting, en de overige antiphlogistische geneeswijze, het nitrum, de wijnsteen, de tamarinden, de azijnhonig, klisteren uit zeep en verzachtende kruiden, dergelijke stovingen en laauwe halfbaden vereischt. Als de Ontsteking niet zoo hevig, meer in het warme jaargetijde ontstaan is, gastrische verschijnselen met eene neiging tot braken zich voordoen, dan zijn de bloedontlastingen niet aangewezen, maar moeten door ontlastmiddelen, wijnsteen, magnesia met het wijnsteenzuur, tamarinden en zacht ontlastende klisteren, vervangen worden; uitwendig late men de kwikzalf inwrijven,

en

en zoodra de koorts ten eenenmale over is en de lijderes aan de betere hand komt, dan worden het Hallers zuur, de balsamus vitae, de tinctura aurantiorum in kleine giften, de bittere extracten en de zeepachtige middelen aangeprezen.

§. 1117.

Bij de Ontfteking der Nieren is vooral ook de bloedontlasting één der voornaamfte middelen, inzonderheid, omdat, als men dezelve verzuimt, die ontfteking in de zwangerheid ligter tot ettering overgaat; de aderlating is des te dringender aangewezen, wanneer de Zwangere van een irritabel, volbloedig geftel, de koorts eene met hevige toevallen en pijnen vergezelde Synocha, de ontfteking in den winter op eene hevige verkouding, en bij eene diathesis phlogistica ontftaan, de huid zeer droog, de affcheiding der pis ten eenemaal belet of deze zeer rood en vurig is. Met de bloedontlastingen vereenige men de overige antiphlogistifche geneeswijze; het nitrum in flijmige afkookfels, en, wanneer de Ontfteking der Nieren meer op eene diathesis catarrhalis rheumatica berust, dan wordt de spiritus Mindereri, flijmige, zuurachtige en verkoelende dranken aangewezen; buitendien worden laauwe baden, verzachtende ftovingen en klisteren aanbevolen. Wanneer aan de Ontfteking der Nieren fteenen tot naaste oorzaak hebben, dan is die meestal met braken vergezeld, hetwelk ook telkens na het gebruik der geneesmiddelen plaats heeft; men moet zich alsdan flechts tot de genoemde dranken en uitwendige middelen bepalen.

§. 1118.

§. 1118.

Bij iedere Ontſteking der Pisblaas moet men vooraf naauwkeurig onderzoeken, of deze niet door de drukking der baarmoeder, inzonderheid bij eene onregelmatige ligging, of door de drukking van het hoofd onderhouden wordt. Ontſtond de Ontſteking der Pisblaas in de eerſte maanden der zwangerheid ten gevolge van het dieper zakken of eener achteroverbuiging der baarmoeder; is de vergezellende koorts eene Synocha, de Zwangere zeer prikkelbaar en volbloedig, de pijn over de ſchaamſtreek zeer hevig en brandend; zijn de ſcheede, de pisblaas en de uitwendige teeldeelen gezwollen; had de ontſteking des winters en bij aanhoudende koude plaats, en is er een consensueel braken mede vergezeld, ziet de Zwangere zeer rood en gloeijend uit, en is zij zeer benaauwd: dan zijn algemeene bloedontlastingen, en bij een' zachteren graad van koorts bloedzuigers dringend aangewezen; daarmede vereenige men kort daarop olieachtige inwrijvingen, laauwe en verzachtende ſtovingen, voetbaden en dergelijke klisteren, ten ware de mogelijkheid van derzelver aanwending door de onregelmatige ligging der baarmoeder belet wierde. Tot inwendig gebruik verordene men nitrum en in het aangewezen geval den spiritus Mindereri, zoo als bij de Ontſteking der Nieren is opgegeven geworden. Zoodra het gezwel en de ontſteking niet meer aanwezig zijn, dan laat men de Zwangere op eene der beide zijden met een verhoogd kruis liggen, en zoekt de te diep gezakte baarmoeder door eene ingebragte ſpons meer

in de hoogte te houden; dadelijk volgt de gewoonlijk belette afzondering der pis van zelve, of men wendt nu met alle voorzigtigheid den catheter aan. Even zoo tracht men bij de voor- of achteroverbuiging der baarmoeder de onregelmatige ligging derzelve naar de grondbeginſelen der Verloskunde te herſtellen, en dan insgelijks den catheter aan te wenden, ingevalle de pislozing daarop niet van zelve volgt; zoo zulks geen plaats heeft, en ſcheuring der pisblaas dreigt, blijft er niets overig dan den blaasſteek te doen.

§. 1119.

De Ontſteking der Pisblaas, welke door de drukking van het hoofd of door de ſcheeve overhangende baarmoeder veroorzaakt wordt, vereischt wel ook de in §. 1118 opgegevene antiphlogistiſche behandeling, alleenlijk laat men in dit geval eenen buikband ter onderſteuning der baarmoeder dragen, en in het eerſte eene ligging op zijde met een zeer verhoogd kruis in acht nemen; het omhoog heffen van het hoofd kan ſlechts dán van nut zijn, wanneer het nog bewegelijk is; buitendien trachte men ſlechts door klisteren ſteeds open lijf te houden, en alles tegen te gaan, wat de drukking op de Pisblaas kan vermeerderen. Wanneer na deze behandeling de pislozing niet volgt, en wegens hevige drukking van het hoofd de aanwending van het catheter zonder gevaar van kwetſing niet mogelijk is, dan blijft ook alleen de blaasſteek het eenigſte middel. Wanneer er na volkomene verdrijving der ontſteking nog brand en pijnen ten gevolge van de verhoogde gevoeligheid der pisblaas, of min of meer

ee-

eene ettering op de eene of andere plaats nablijven, dan worden ſlijmige middelen met het heulſap of het extract van bilzenkruid geheel bij voorkeur aanbevolen; even zoo zal de kamfer bij de catarrhaliſche Ontſteking der Blaas in het tweede tijdperk van eene voorname uitwerking zijn.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de Koortſen bij Zwangeren.

§. 1120.

Zwangeren hebben ſomwijlen ook aanvallen van Koorts, welke nu eens in een' minderen of meerderen graad, dan weder alleenlijk in het begin, tegen het einde of op iederen tijd der zwangerheid plaats hebben. De Koortſen hebben of het kenmerk van Afwisſelende (*remittens*) en verſchijnen als Synocha, Synochus of Typhus, of de eene of andere dezer Koortſen neemt het kenmerk aan eener Tusſchenpoozende (*intermittens*) of doet zich dadelijk in den beginne als Tusſchenpoozende voor.

§. 1121.

Is de Koorts eene Synocha, dan kenmerkt zich de Zwangere reeds voornamelijk door een prikkelbaar volbloedig ligchaamsgeſtel, er had vooraf eene hevige koude plaats, waarop eene aanhoudende hitte volgt; de pols is buitengemeen vol, ſterk, hard, ſchielijk, waarop wel te letten is, omdat de pols eener Zwangere meestal ook buiten den aanval van Koorts voller en ſterker ſlaat; het aangezigt is zeer rood, gloeijend, opgezet, de huid ruw, droog en zeer rood; de oogen zijn levendig en glinsterend, de oogleden pijnlijk; de reuk is verloren; de tong witachtig of hoog rood; de mond en de lippen zijn droog,

de

de tong kleeft aan het gehemelte, de dorst is hevig; de ſlaap kort, afgebroken; de ſtoelgang zeldzaam, zeer droog; de pis gering, hoog rood, vlammend; het ademhalen, offchoon niet moeijelijk, toch ſnel, diep ophalend en heet; de pols ſtaat in verband met de ademhaling, want hoe ſneller de pols ſlaat, des te gezwinder is de ademhaling; de hitte der Koorts is dadelijk ſterk en over het geheele ligchaam verſpreid, tegen den avond en gedurende den nacht toegenomen, tegen den morgen eenigzins aan het afnemen; zij ſtaat voor het overige altijd in evenredigheid met het toenemen van de hardheid en ſnelheid van den pols, en met de gewigtigſte toevallen der Koorts; zij is niet zoo bijtend en brandend, als bij de Rotkoorts (*typhus putridus*). In den hevigſten graad verſchijnt ook wel eene hevige en woedende ijlhoofdigheid (*deliria ferocia et furiosa*), en alle verrigtingen der irritabiliteit, voornamelijk de ſpierkrachten, zijn buitengemeen verhoogd.

§. 1122.

Wanneer de Koorts een Synochus is, dan is de voorafgegane koude matig, niet zoo rillend, hevig en aanhoudend, als bij de Synocha en de tusſchenpoozende Koortſen; eveneens is het met de hitte geſteld; de pols is zeer menigvuldig en ſnel, meer zacht en nimmer zoo hard als bij de Synocha, de krachten der Zwangere zijn meer ter neêr gedrukt, zij gevoelt eene drukking op het voorhoofd, dofheid, duizeligheid, hevige pijnen aan het voorſte deel van het hoofd en in de ruggegraat, trekkende pijnen in de dijen en knieën; de verrigtingen der repro-

ductie voornamelijk der digestie en assimilatie gaan traag; de eetlust is verminderd, daarbij komt dadelijk in den beginne misſelijkheid, matheid, lusteloosheid, betrokkenheid, geelachtige gelaatskleur, blaauwe kringen om de oogen, een lijmige leelijke ſmaak, morſige, wit of geel beſlagene tong, walging, neiging tot braken, werkelijk braken, drukking op den hartkuil, ſaffraangele, dikwijls zeer gebondene, hoog roode of lijmige, troebele pis, miskleurige afgang, groen, zwart, bruin of met veel ſlijm vermengd, van een' doordringenden, ſtinkenden reuk, zeer menigvuldige diarrheëen, of ook verſtopping van den ſtoelgang, enz.

§. 1123.

Bij den Typhus, dien men bij Zwangeren zeldzamer waarneemt, gelijk zulks de typheuſe epidemiën bewijzen, gaan gewoonlijk ook hitte en koude vooraf, die echter zoo hevig niet zijn, wanneer dezelve oorſpronkelijk, en niet het gevolg van eenen Synochus is, bijzonder wanneer die door eene herſenontſteking te weeg gebragt wordt. De Zwangere klaagt over eene buitengemeene zwakte, de pols is trillend, ongelijk en zwak, er vertoonen zich verſcheidene zenuwtoevallen, beven, huiveren, krampen, hartkloppingen, benaauwdheid, draaijing vóór het hoofd, duizeligheid, ijlhoofdigheid, groote onrust, ſlapeloosheid met afwisſelende ſlaapzucht, neêrſlagtigheid met afwisſelende opgeruimdheid en levendigheid, angſtige gedachten, ſuizen der ooren, menigmaal hardhoorendheid, dan weder te ſcherp gehoor, peestrekkingen, ſtuipen, algemeene en plaatſelijke verlammingen; de pis is waterachtig,

achtig, melk- of zemelachtig, in eene tamelijke menigte; nu eens hard- dan weder loslijvig; de hik; het ademhalen geheel vrij, doch afwisselend en gezwind; de huid geheel droog, of ook met veel zweet bedekt; bij Zwangeren hebben ligt bloedvloeijingen uit de baarmoeder of neusbloedingen plaats; de krachten verminderen telkens meer en meer, er volgen flaauwten, stuiptrekkingen, groote beklemdheid en na eene korte schijnbare beterschap, en ophouden der hevigste verschijnselen, volgt de dood. De Zenuwkoorts kan echter zelve wederom bij Zwangeren als nervosa inflammatoria, gastrica, pituitosa en putrida verschijnen; de beide eerste complicatiën zijn de gewoonlijkste, en de inflammatoria zag de Schrijver bij Zwangeren altijd met phrenitis verzeld.

§. 1124.

De tusschenpoozende Koorts, welke niet zelden bij Zwangeren na eene remittens plaats heeft, onderscheidt zich door eene zeer sterke koude, waarop eene hevige hitte, vervolgens een algemeen zweet volgt, en wanneer dit over is, eene zoogenoemde koortsvrije tusschenruimte, apyrexie, plaats grijpt. De Koorts zelve kan eene derdendaagsche, anderendaagsche of alledaagsche zijn; ja de anderendaagsche, volgens de waarneming van den Schrijver, in eene alledaagsche overgaan, welke dan bij Zwangeren eenen ontstekingachtigen aard aanneemt, en daarom zoo ligt in de hitte op eene bloedstorting of neusbloeding uitloopt. Daarnaar rigt zich ook de koude, die, zoo als bekend is, bij de derdendaagsche Koorts het hevigste, minder sterk in de an-

anderendaagſche, het geringſte in de alledaagſche is. Bij Zwangeren kan men voornamelijk bij de tusſchenpoozende Koorts vele gastriſche verſchijnſelen beſpeuren, bij voorbeeld, eene beſlagene tong, een' lijmigen, zelfs bitteren ſmaak, afkeer van vleesch, fletsheid van het aangezigt, eene troebele, lijmachtige pis. Zelden is de tusſchenpoozende Koorts bij Zwangeren van eenen zenuwachtigen aard; doch ſomwijlen neemt men de syncoptica waar, welke bij herhaalden paroxismus ligt met den dood eindigen kan, inzonderheid wanneer de geboorte gelijktijdig met den aanval van Koorts plaats heeft.

Oorzaken.

§. 1125.

Alle invloeden, welke eene Koorts buiten de zwangerheid veroorzaken, kunnen ook deze in de zwangerheid te weeg brengen; doch menige Zwangere helt ſlechts naar deze of gene ſoort van Koorts over.

§. 1126.

De Synocha is die ſoort van Koorts, welke het meest voorkomt, en zich openbaart ten gevolge van de opſtopping der maanſtonden, als eene belette ontlasting, en uit hoofde der in de zwangerheid bovendien verhoogde levenskracht van het irritabele ſtelſel, bijzonder bij degenen, welke bij een in het oog loopend prikkelbaar geſtel zeer verhittende en ſterk voedende ſpijzen en dranken gebruiken, zeer prikkelende afdrijvende middelen innemen, en na eene voorafgegane verhitting zich aan plotſelijke

ver-

verkouding blootſtellen, voornamelijk in dat jaargetijde, hetwelk buitendien voor het ontſtaan der Synocha gunſtig is. De Synocha kan dan of uit het geſtel of uit het orgaan haren oorſprong nemen; in het laatſte geval kan zij een gevolg der ontſteking van ieder orgaan zijn: zoo neemt men dezelve waar bij de phrenitis, bij de peripneumonie en voornamelijk bij eene ontſteking in den onderbuik.

§. 1127.

Voor den Synochus hebben de Zwangeren ook een' bijzonderen aanleg, omdat menige verandering in de zwangerheid ook het naast op de organen der digestie en assimilatie werken; echter wordt dan de Synochus zoo veel te ligter bij diegenen te weeg gebragt, welke vele ſappen verliezen door niet aangewezene aderlatingen, door bloedſtortingen, braken, diarrhéën e. d. g., waarop treurige gemoedsaandoeningen invloed hebben, hierom inzonderheid bij Zwangeren buiten den Echt, die ſlechte ſpijzen gebruiken, eene zittende leefwijze hebben, in vochtige, ſlechte, ongezonde woningen zich ophouden, enz. Daar echter de Synochus zelf of als eene biliosa inflammatoria, biliosa pituitosa, zeldzamer toch als putrida verſchijnen kan, zoo wordt deze of gene complicatie weder door bijzondere, meestal dergelijke oorzaken te weeg gebragt, welke gene ook buiten de zwangerheid plegen te bepalen.

§. 1128.

De Typhus kan in de zwangerheid door alle invloeden ontſtaan, welke de levenskracht bijzonder

verzwakken; daar nogtans deze ten gevolge van den eigenaardigen toeſtand der zwangerheid zeer verhoogd is, zoo ontſtaat de Typhus zelden bij Zwangeren, en dan alleen ſlechts door uitwerking van zeer verzwakkende invloeden, in eenen zeer hoogen graad. De in de zwangerheid zoo zeer verhoogde levenskracht, de toeſtand van het hooger leven in dezelve, is ook oorzaak, waarom Zwangeren van beſmettelijke, epidemiſche, aanſtekende Zenuwkoortſen zelden of nooit aangetast worden, en haar de zwangerheid zelfs voor de aanſtekende pest kan beveiligen. Bovendien kan de Typhus nervosus voornamelijk bij zeer gevoelige Zwangeren, met welken ook de gevoeligheid in de zwangerheid de overhand boven de irritabiliteit verkregen heeft, door zulke invloeden opgewekt worden, welke de gevoeligheid onmiddellijk aandoen, met name: treurige gemoedsaandoeningen, buitenſporig liefdesgenot enz. De ontſtekingachtige Zenuwkoorts kan bij zeer prikkelbare Zwangeren ligter dan buiten de zwangerheid ontſtaan, bijzonder na het misbruik van zeer verhittende dranken en afdrijvende middelen.

§. 1129.

De tusſchenpoozende Koorts bij Zwangeren wordt meestal aan dezelfde oorzaken toegeſchreven, welke dezelve ook buiten de zwangerheid te weeg brengen; de warme, doch vochtige, natte en koude lucht kan derzelver ontſtaan voornamelijk begunſtigen, waarom men die dan meestal alleenlijk in het voorjaar en den herfst waarneemt. Voor het overige zag de Schrijver dezelve bij Zwangeren ook

bui-

buiten dien tijd ontſtaan, en zij ſchijnen menigmaal in eigenaardige veranderingen, welke door de zwangerheid op de irritabiliteit van het lymphatisch ſtelſel te weeg gebragt worden, haren grond te hebben; daarom duren ook ſomwijlen tusſchenpoozende Koortſen de geheele zwangerheid door en wijken voor geen middel, verdwijnen echter van zelve dadelijk na de verloſſing zonder eenig geneesmiddel.

Voorzegging.

§. 1130.

De Voorzegging hangt voornamelijk af van den tijd, wanneer eene Zwangere de Koorts krijgt. In de eerſte drie maanden zijn de Koortſen het gevaarlijkſte, en hebben meestal een' abortus ten gevolge: dit geldt bijzonder van de tusſchenpoozende Koortſen; de koude is in deze het gevaarlijkſte tijdſtip; hoe ſterker en aanhoudender die is, des te ligter ontſtaat er eene miskraam, ſomtijds in den aanval zelven of dadelijk als de hitte plaats heeft; het gevaarlijkſte is daarom de derdendaagſche, omdat de koude in deze het hevigſte is. Remitterende Koortſen, welke in den laatſten tijd der zwangerheid ontſtaan, hebben zelden eene ontijdige geboorte ten gevolge, ten zij de Zwangeren er zeer ſterk door aangetast worden, en reeds eenen zekeren aanleg daartoe hebben. Wanneer deze Koortſen nog na de geboorte aanhouden, dan worden zij voor de moeder hoogst gevaarlijk, en hebben meestal den dood ten gevolge.

Ge-

Geneeswijze.

§. 1131.

Bij iedere Koorts, welke eene Zwangere aantast, moet men vooral derzelver ſoort trachten te bepalen en daarnaar de behandeling inrigten. Het kan eene Synocha, een Synochus, Typhus of Intermittens zijn; de geneeswijze dezer verſchillende ſoorten van Koorts vereischt niets bijzonders; men gaat hier als buiten de zwangerheid te werk, en in dit opzigt kan ook de Therapie in een Handboek over de Ziekten der Vrouwen zeer wel voorbijgegaan worden. Slechts eenige aanmerkingen zullen hier niet ongepast zijn: 1) men geve wel acht op den tijd der zwangerheid, op welken de Koorts komt, en hoe lang deze reeds geduurd heeft; 2) men verzuime nimmer naauwkeurig te onderzoeken, om zich te overtuigen, of de teeldeelen aan het ontſtaan der Koorts aandeel hebben, dan of deze en inzonderheid de baarmoeder gewigtige veranderingen, ſtoringen of ziekten aanduiden, welke over het ontſtaan der Koorts opheldering kunnen geven; of er al weeën hebben plaats gehad en geene ontijdige geboorte voorhanden zij, enz.; 3) Zwangeren, die de Koorts hebben, moeten de grootſte rust in acht nemen; 4) bij de Synocha kan men inzonderheid irritabele Vrouwen, wanneer er eene miskraam op handen is, en in de eerſte drie maanden der zwangerheid, onbeſchroomd aderlaten; alleenlijk moet men daarmede bij gevoelige Vrouwen, die ook wel in

de

de zwangerheid, overeenkomſtig de verandering van haar ligchaamsgeſtel, welke door het hooger leven in de zwangerheid te weeg gebragt wordt, van eene Synocha aangetast kunnen worden, met meerdere omzigtigheid te werk gaan, en niet te veel bloed in ééns aftappen; voor dezulke zijn kleine aderlatingen meer dienſtig; 5) met braakmiddelen moet men in de eerſte maanden bij degenen, welke tot miskraam geneigd zijn, wel is waar, voorzigtig te werk gaan; indien die echter bij een' Synochus gastricus of biliosus volſtrekt aangewezen zijn, moet men dezelve zonder bedenken met de vereischte verligtende middelen aanwenden; het menigvuldig aanhoudende braken, hetwelk dikwijls Zwangeren weken en maanden zonder eenig gevaar doorſtaan, kan den Geneesheer des te zekerder aanſporen, om braakmiddelen toe te dienen; 6) wanneer gastriſche Koortſen purgeermiddelen aanwijzen, dan make men daarvan bij tijds gebruik, zonder immer drastiſche middelen aan te wenden; het electuarium lenitivum, de tamarinden, de manna, de middelzouten e. d. g. komen hier voornamelijk te pas; 7) wanneer bij tusſchenpoozende Koortſen gastriſche verſchijnſelen zich voordoen, dan worden in den beginne ontlastmiddelen aangeprezen, waarop men bittere middelen, welke de digestie bevorderen, en dan eerst groote giften van den koortsbast in substantie volgen laat. Indien de tusſchenpoozende Koorts in de zwangerheid naar geen middel wijkt, dan wachte men de verlosſing af, en lette of de Koorts naderhand wegblijft, of als tusſchenpoozende wederkomt,

dan

dan of zij het kenmerk eener remitterende Koorts aanneemt; meestal verſchijnt zij als Synochus gastricus, die zeer geneigd is om tot Rotkoorts over te gaan, waarnaar dan de behandeling moet ingerigt worden.

D E R-

DERDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN VAN HET ZENUWGESTEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over eenige aandoeningen van het zenuwgestel na de bevruchting.

Verschijnselen.

§. 1132.

Zwangeren hebben na de bevruchting zeer dikwijls eene gewaarwording van huivering, die of alleen in den onderbuik, of over het geheele ligchaam en de extremiteiten verspreid is; of zij worden door eene koude met afwisselende warmte overvallen; kort daarop worden zij door een onaangenaam gevoel, pijnlijke trekkingen in de lendenen en in den onderbuik aangetast, hetwelk meestal met zwaarte en matheid in de dijen vergezeld gaat; vroeger of later komen er ook nog andere verschijnselen bij, zoo als: eene bijzonder ongewone matheid, afkeer voor den geliefde, verdrietelijke luim, tegenzin

in bezigheden, zelfs in zoodanige, die anders de aangenaamſte waren; deze of gene verhoogde zintuigen, bij voorbeeld van het gezigt, van het gehoor, verandering in het gevoel, neiging tot hevige, dikwijls zeer ongewone, anders nooit, althans zelden merkbare gemoedsbewegingen, of ook wel dat zij anders daartoe overhellen en nu daarvan vrij zijn, zoo als krankzinnigheid, zwaarmoedigheid, enz.

Oorzaken.

§. 1133.

Verſcheidene van de in §. 1132 genoemde verſchijnſelen zijn dikwijls alleen de gevolgen van eenen bijſlaap, die de gevoeligheid van het vrouwelijke ligchaam onmiddellijk ſterk aandoet, bijzonder bij een uitſtekend gevoelig hysterisch geſtel; zij hebben dienvolgens reeds zeer dikwijls gelijktijdig met het werk der bevruchting plaats, en met de reeds werkelijk gevolgde bevruchting, waarbij zij alsdan zich des te ſterker voordoen, zoo zij ook buitendien bij onvruchtbare omhelzingen plaats hadden.

§. 1134.

Wanneer evenwel de ziekelijke aandoeningen (§. 1133) niet ſpoedig na de gevolgde bevruchting ophouden, en verſcheidene dagen en zelfs langen tijd in de zwangerheid duren, dan ligt de oorzaak zonder twijfel ook in de uitwerking der nieuwe en verhoogde voortbrengingskracht van het teelſtelſel, zoodat naar hetzelve eene menigte bewerktuigelijke ſappen toegevoerd worden, welke de nood-

noodzakelijke voedingſtof tot voeding van den foetus met zijne ontwikkelingswerktuigen bevatten, waardoor klaarblijkelijk de uiterlijke gevoeligheid van het overige Organismus verhoogd wordt. Wanneer men op het gewigtig verband der zenuwen in de geſlachtsorganen met dat van het Organismus in het algemeen, alsmede op de algemeene medegevoeligheid, waarin derzelver bijzondere verrigtingen met die van alle overige organen ſtaan, tevens let; wanneer men wijders in overweging neemt, dat de aanvankelijke werkzaamheid ter reproductie van een nieuw ligchaam, op de zamenſtemming der werkzaamheid tot reproductie van het individu, en bij gevolg op de gevoeligheid en prikkelbaarheidin de reproductie in het algemeen zulk een' magtigen en noodzakelijken invloed moet hebben, dan zal men het des te gemakkelijker kunnen verklaren, waarom de genoemde verſchijnſelen bij buitendien zeer gevoelige geſtellen als middelbare ziekelijke aandoeningen der gevoeligheid moeten ontſtaan. Deze verſchijnſelen mogen dan ook waarſchijnlijk na elk bevruchtingswerk zich voordoen, hoewel niet altijd wegens den geringen graad van gevoeligheid even zeer bemerkbaar, en zijn dán zelfs, zoo zij al duidelijk te voorſchijn treden, wederom verſchillend naar den individueelen graad van gevoeligheid, en daarom bij ſommigen meer in het oogloopende dan bij anderen.

Voorzegging.

§. 1135.

Bij Vrouwen, die ook buiten de zwangerheid aan dergelijke toevallen, bijzonder na elken bijſlaap, leden, alsmede bij hysteriſche, zijn dezelve van geen gevolg en gaan meestal ſpoedig na de plaatshebbende bevruchting over; zoo zij al verſcheidene dagen en nog langeren tijd aanhouden, dan veroorzaken zij, wel is waar, bij ſommige Vrouwen onrust en zorgen, maar zijn geenszins gevaarlijk.

Geneeswijze.

§. 1136.

Meestal is er tegen deze ziekelijke aandoeningen (§. 1135) weinig of geene hulp, wanneer zij eenmaal door den toeſtand der zwangerheid zelve het naast gegrond zijn, en als gevolgen der inzonderheid aangedane verhoogde gevoeligheid zich voordoen. In den beginne behoeft men ſlechts eenen gepasten leefregel voor te ſchrijven, waarvan zij, zonder denzelven geheel uit het oog te verliezen, naar omſtandigheden meer of min kunnen afwijken; daartoe behooren: 1) rust; 2) een niet te ſchitterend licht, voornamelijk wanneer de gevoeligheid in een' zeer hoogen graad plaats heeft; 3) men verwijdere alles, wat voor de Zwangere maar eenigzins onaangenaam kan zijn; 4) zij vermijde eenigen tijd den bijſlaap, en alle invloeden, welke op de gevoeligheid onmiddellijk werken; bijzonder ſchadelijk

zijn

zijn ook te verhittende ſpijzen en dranken, welke te zeer prikkelen, en dan de gevoeligheid van het zenuwgeſtel te zeer verhoogen; 5) men bevele beweging aan in de opene lucht, voornamelijk bij helder weder; 6) bij kwade luim en neiging tot zwaarmoedigheid trachte men de Zwangere te vervrolijken en haar aangenaam gezelſchap te verſchaffen; 7) men late haar dikwijls een kopje kamillenthee drinken, en bijaldien de Zwangere buitendien van een gevoelig, hysterisch geſtel is, en de genoemde verſchijnſelen een' hoogeren graad bereiken, dan worden zoodanige geneesmiddelen aangeprezen, die de verhoogde gevoeligheid verminderen; de liquor C. C. succin., met een aftrekſel van kamillen, de gedistilleerde olie van kamillen met vitriooläether, het aftrekſel van valeriaan, de tinctuur van bevergeil e. d. g. verdienen hier eene plaats. Uitwendig kan men ook die deelen, welke het naast zijn aangedaan, met dergelijke geneesmiddelen laten inwrijven, zoo als: de vlugtige ammoniak met lavendelgeest, de essentia balsamica e. d. g., of, wanneer het inwrijven niet raadzaam is, dan bedient men zich van warme bedekkingen met flenel, die met de genoemde middelen beſprengd wordt.

§. 1137.

Somtijds zijn de verſchijnſelen (§. 1132) een gevolg van plethora of van te weelderige bloedbereiding en van verhoogde reproductie in het ganſche Organismus; meestentijd zijn zulke Zwangeren zeer volbloedig, hebben een prikkelbaar reproductief geſtel, een zeer rood levendig voorkomen, eten zeer

voedzame ſpijzen, en leven over het algemeen in een' zeer gunſtigen zorgeloozen toeſtand, waarbij tevens eene onwerkzame leefwijze komt. In deze gevallen zijn zoodanige middelen aangewezen, welke de te verhoogde werkzaamheid der reproductie en te weelderige bloedbereiding verminderen; door zich koel te houden, geene te voedzame, maar meer verdunnende ſpijzen uit het plantenrijk, het gebruik van meer koude dan warme ſpijzen, zachte ontlastmiddelen uit cremor tartari met bitteraarde, ja zelfs met behoorlijke voorzigtigheid aangewende bloedontlastingen, zal men zijn oogmerk bereiken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de hartkloppingen, duizeling, benaauwdheid en bezwijming der Zwangeren.

Verschijnselen.

§. 1138.

Zwangeren zoowel van een gevoelig als van een irritabel en volbloedig gestel, lijden of in de eerste of laatste maanden harer dragt aan hartkloppingen, duizeling, benaauwdheid en bezwijming, nu eens in eenen minderen, dan eens in eenen hoogeren graad; meestal is er ook eene buitengemeene neiging tot slapen met eene bijzondere zwaarte in het hoofd mede verzeld, dat zij deswege gewoonlijk met de handen plegen te ondersteunen. Indien de kwaal langer duurt, dan beginnen dikwijls de oogen te fonkelen, de ooren te suizen, er komt hoofdpijn bij, het aangezigt wordt opgezet en rood, hetgeen veeltijds de voorboden van eene aannaderende beroerte zijn.

Oorzaken.

§. 1139.

Men is geneigd, het ontstaan der genoemde toevallen (§. 1138) hier en daar onbepaald aan die vol-

bloedigheid toe te fchrijven, waardoor de zwangerheid zich meestal pleegt te onderfcheiden; maar, omdat men dezelve ook even zoo dikwijls bij zeer fterke volbloedige geftellen volftrekt niet waarneemt, en inderdaad de gedurende de zwangerheid in de eerfte maanden voorvallende bloedvloeijingen, bij voorbeeld de weder te voorfchijn komende maanftonden, die ziekelijke aandoeningen in het geringfte niet verminderen, zoo kan in ieder geval de oorzaak niet aan volbloedigheid toegefchreven worden. Hoezeer dezelve bij zeer irritabele volbloedige geftellen, voornamelijk wanneer zij te voren de ftonden zeer overvloedig hadden, in de zwangerheid zeer voedzame en fpecerijachtige fpijzen en dranken gebruiken, en die toevallen inzonderheid bij groote hitte, bij het gebruik van zeer prikkelende fpijzen en dranken, en over het algemeen bij de werking van zulke invloeden voelen toenemen, bij welken de prikkelbaarheid in het vaatftelfel te zeer verhoogd wordt, door volbloedigheid veroorzaakt kunnen worden, en inderdaad ontftaan; zoo kunnen zij aan den anderen kant bij zeer gevoelige geftellen het gevolg der te zeer verhoogde gevoeligheid van het zenuwgeftel zijn, welke bijzonder in de eerfte maanden der zwangerheid door de verhoogde levenskracht en vormkracht in de teeldeelen, en den vermeerderden toevloed van vochten naar dezelve, ontftaat, waardoor een hoogere graad van prikkelbaarheid der zenuwen in de verwijderde organen moet te weeg gebragt worden. De drukking der zwangere baarmoeder kan bijzonder in de laatfte maanden der zwangerheid de kwaal wel doen voortduren, maar

zal

zal alleen dezelve nooit veroorzaken; doch meestal hebben Zwangeren buiten de dragt reeds eenen aanleg tot die ziekelijke aandoeningen, waaruit men verklaren kan, dat zij bepaaldelijk alleen aan die toevallen lijden.

Voorzegging.

§. 1140.

Wanneer hysterische en gevoelige zwangere Vrouwen voornamelijk in de eerste maanden door de toevallen (§. 1138) aangetast worden, dan zijn zij nietsbeduidend; gevaarlijker worden zij bij irritabele volbloedige gestellen, inzonderheid in de laatste maanden harer dragt; zoo zij in eenen hoogen graad toenemen, dan is er ligt beroerte te vreezen, die een' spoedigen dood ten gevolge kan hebben (*).

Geneeswijze.

§. 1141.

Aan Zwangeren, die aan de toevallen (§. 1138) lijden, moet men de volgende leefregelen aanbevelen, welke, offchoon zij niet altijd dezelven volkomen uit den weg ruimen, echter zeer veel daartoe kunnen bijdragen: 1) zij mogen bijzonder des nachts niet op den rug, maar hooger met het hoofd en het bovenlijf, nu eens op de eene, dan weder op de an-

(*) Reeds drie malen heeft de Schrijver deze bij Zwangeren na de genoemde toevallen op dien tijd zien ontstaan, waarop een spoedige dood volgde.

andere zijde liggen, om de ophoopingen en de drukking op de darmbeenslagaderen te verminderen; 2) men verbiede het vele zitten, bijzonder met het ligchaam voorover, en rade eene matige beweging en gepastere bezigheid aan; 3) de Zwangeren moeten zich luchtig kleeden en alle knelling van kleederen beletten; 4) zij moeten alle te verhittende, vervolgens moeijelijk te verteren en winderige spijzen en dranken vermijden; 5) zij mogen niet te warm slapen of zich te warm kleeden, zij trachten zich steeds in eene matige luchtsgesteldheid op te houden, en in het algemeen alle invloeden te ontwijken, welke te zeer verhitten en benaauwdheden veroorzaken kunnen; 6) zij moeten steeds voor de vrije verrigtingen van hare ontlastingen, bijzonder voor den stoelgang, zorg dragen; deze wordt niet alleen door een gepast diëet, vele beweging en werkzame leefwijze over het algemeen bevorderd, maar ook worden zacht ontlastende klisteren, bijzonder uit een aftreksel van kamillen met zeep, en bij zeer hardnekkige verstoppingen ook zachte purgeermiddelen, met een gelukkig gevolg aangewend.

§. 1142.

Indien de toevallen eenen hoogeren graad bereiken en op de genoemde leefregelen niet verminderen, dan moet men, wanneer zij inzonderheid in de eerste maanden der zwangerheid het gevolg eener zeer verhoogde gevoeligheid zijn, zoodanige geneesmiddelen toedienen, welke de prikkelbaarheid in het zenuwgestel opwekken; het liquor ammonii succin., de tinctuur van bevergeil, met een aftreksel van ka-

kamillen of valeriaan, heeft de Schrijver het werkzaamſte bevonden; daarmede vereenige men dergelijke middelen om te ruiken en in te wrijven, welke ook veel tot vermindering dier toevallen zullen bijdragen; daarbij moet de Zwangere alle invloeden vermijden, die de gevoeligheid te zeer verhoogen. Indien echter die toevallen zich openbaren bij irritabele en volbloedige geſtellen, welke te voren de ſtonden zeer overvloedig hadden, zeer prikkelend en voedzaam eten gebruiken, de pols vol en hard is, over het ſuizen in de ooren, hoofdpijn, fonkelen in de oogen enz. klagen, dan is eene aderlating, en de antiphlogistiſche behandeling in het algemeen met verdunnende ſpijzen uit het plantenrijk, aan te bevelen, en de in §. 1141 voorgeſchrevene leefregelen moeten zeer naauwkeurig opgevolgd worden.

§. 1143.

Doch wanneer er wezenlijk beroerte plaats heeft, en men nog vroeg genoeg geroepen wordt, dan kan het nog gelukken, om de Zwangere te redden. Men geve eene gepaste ligging, en vindt men, ten gevolge van het irritabele en volbloedige geſtel, de prikkelbaarheid bijzonder in het vaatgeſtel aangetast, het gezigt zeer opgezet en rood, het ademhalen ſnorkend, de pols zeer geſpannen, hard, niet zeer vol en langzaam, dat de handen en voornamelijk de voeten zeer koud zijn, maar het gezigt heet is enz., dan wordt eene algemeene bloedontlasting op den arm en des noods uit de buitenſte halsader dringend aangewezen. Behalve

dit late men de borst, de voeten en armen aanhoudend met warme doeken wrijven, en in den mond eenige droppels vlugtige ammoniak gieten, en eenige klisteren uit een aftrekfel van kamillen met zeep aanwenden, maar het hoofd, inzonderheid wanneer de bezwijming nog voortduurt, na de haren behoorlijk gefchoren te hebben, koud ftoven; de ftovingen van SCHMUCKER zullen den toevloed van bloed verminderen, en de fpanning in de vaten beperken; buitendien kunnen mosterdpappen op de voetzolen, Spaanfche vliegpleister op de kuiten, en zelfs op den fchedel veel tot vermindering der ophoopingen bijdragen, en de bewustheid weder opwekken. Het fpreekt van zelf, dat men in het vervolg nog nadere opheldering trachte te verkrijgen, of niet bijzondere invloeden het ontftaan van den aanval der beroerte begunftigden, om op de verwijdering daarvan te letten. Zoo vereifchen indigestiën de bijzondere aanwending van ontlastmiddelen, bij voorbeeld uit een afkookfel van tamarinde, Glauberzout enz., die men eenige dagen daarna laat gebruiken, en daarbij op een behoorlijk diëet acht geeft.

§. 1144.

Wanneer Zwangeren van een gevoelig geftel eenen aanval van beroerte krijgen, de irritabiliteit meer in het zenuwgeftel aangetast is, de invloeden, die dezelve te weeg bragten, zulks te kennnen geven, de Zwangere minder rood in het aangezigt en meer koud dan warm, de pols klein, krampachtig, of trillende en veranderlijk is, en daarbij toch de

be-

bezwijming en de bewusteloosheid in eene groote mate plaats hebben, dan worden die geneesmiddelen, welke de irritabiliteit in het zenuwgeſtel ſpoedig opbeuren, tot inwendig gebruik aangewezen; zoodanige zijn: het liquor ammonii succin., de spiritus sulphurico aethereus, de tinctuur van bevergeil, van amber en muskus met een gesatureerd aftrekſel van kamillen en meliſſen; uitwendig make men gebruik van het wrijven des ligchaams en der extremiteiten, en men bedekke het hoofd met warme doeken, welke met den vlugtigen salmiakgeest, den vitrioolether, of met een ander geestrijk middel bevochtigd zijn, of men late het hoofd met een aftrekſel van aromatiſche kruiden ſtoven, waaronder men wijn of wijngeest laat mengen. Algemeene aderlatingen zijn in het gemelde geval doorgaans niet aangewezen, doch wanneer het aangezigt ſomtijds zeer rood is, meerdere bezwijming en merkbare ophoopingen plaats hebben, dan wende men plaatſelijke bloedontlastingen, bij voorbeeld bloedzuigers of koppen achter beide ooren aan, waarna men, in geval de Zwangere nog niet tot bewustheid komt, mosterdpappen laat aanleggen. Tot verhoeding van herhaalde aanvallen moet de Zwangere de in §. 1141 opgegevene voorſchriften met de behoorlijke bepaling ſtreng in acht nemen, en zij moet inzonderheid alles vermijden, wat de prikkelbaarheid van haar zenuwgeſtel te zeer verhoogt; de geneesmiddelen, welke men noodig vindt in het vervolg voor te ſchrijven, moeten ook ten doel hebben, om die prikkelbaarheid te verminderen.

§. 1145.

Zou niet bij eenen aanval van beroerte eene verhaaste verlosfing (*accouchement forcé*) het middel kunnen worden, om de zieken te redden? De Schrijver kan om gewigtige redenen zich daarvoor volftrekt niet verklaren, wanneer er niet reeds weeën hebben plaats gehad, en de aanval zelf gedurende het baren ontftaan zij; eene verhaaste verlosfing zal buitendien geen nut doen, integendeel den dood verhaasten.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Flaauwten bij Zwangeren.

Verſchijnſelen.

§. 1146.

Zwangeren vallen ſomtijds in Flaauwten, die met klam zweet, beven der extremiteiten en verlies van alle bewustheid gepaard gaan, en verſchillend van duur zijn; zij kunnen ſlechts verſcheidene minuten, maar ook $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{2}$ uur duren, eer de Zwangeren weder tot bewustheid komen; ſomwijlen gaan zij in eene volkomene Asphyxie over.

Oorzaken.

§. 1147.

De naaste oorzaak dezer kwaal is eene voorbijgaande verlamming in de verrigtingen van het zenuwgeſtel; Vrouwen van een uitſtekend gevoelig geſtel, van eenen hysteriſchen aanleg en neiging tot vallende ziekte zijn meer dan anderen aan flaauwten in de zwangerheid onderhevig, en deze ontſtaan dan bijzonder in het begin van hare dragt, gewoonlijk als een gevolg der verhoogde levenskracht in de teeldeelen, en van den grooteren toevloed van vochten derwaarts, waardoor de gevoeligheid

van

van het overige Organismus te zeer verhoogd wordt; tot de zoodanigen behooren: aandoeningen, inzonderheid plotſelinge ſchrik of ergernis, te groote inſpanning van het ligchaam, te menigvuldige bijſlaap, hevige pijnen door de drukking der in de tweede maand van zwangerheid in het bekken dalende of in de laatſte maanden te zeer uitzettende baarmoeder, te ſterke en plotſelijke uitpuiling van den buik, van daar ſomwijlen bij eenen hangenden buik, pijnen door de drukking van een groot hoofd, te groot verlies van vochten door aderlatingen, buikzuiverende of afdrijvende middelen, te menigvuldig, aanhoudend braken, bijzonder wanneer de Zwangere daarom gedurende langeren tijd weinig of geen voedſel gebruiken kan, bloedvloeijingen bijzonder uit de teeldeelen, te menigvuldig aanhoudende diarrhéën, eene beleediging der baarmoeder enz. Zelden is volbloedigheid er de oorzaak van; intusſchen neemt men toch Flaauwten bij Vrouwen waar, die vóór hare dragt zeer gevoelig waren, en ſlechts als een gevolg der verhoogde irritabiliteit meer tot een prikkelbaar geſtel overhellen, en meer bloed dan voorheen bereiden; bij dezen ſchijnen de Flaauwten door de prikkeling van het zenuwgeſtel, ten gevolge der ontſtane volbloedigheid, te weeg gebragt te worden.

Voorzegging.

§. 1148.

Flaauwten, die dadelijk weder overgaan, zijn van geene beduidenis, zoo min als die, waarmede hysteriſche geſtellen dikwijls vóór de zwangerheid behebt

hebt waren. Maar wanneer eene Flaauwte van langeren duur is, de aanval dikwijls wederkomt, deze met hevige hoofdpijn verzeld gaat, er toevallen van vallende ziekte of van ſtuipen bijkomen, dan is de Flaauwte voor het leven van Moeder en Kind gevaarlijk. Ten deele rigt zich ook het gevaar naar de oorzaak; Flaauwten, die het gevolg van bloedvloeijingen zijn, geven hetzelve voornamelijk te kennen, het meeste toch, wanneer Flaauwten door eene ſcheuring der baarmoeder veroorzaakt worden.

Geneeswijze.

§. 1149.

Telkens wanneer eene Zwangere eene Flaauwte krijgt, late men haar vooral op zijde in eene horizontale rigting te bed of op eene ſopha liggen, en lette dan op de oorzaak; zoo de Flaauwte aanhoudend is, dan verzuime men nimmer het uit- en inwendig onderzoek, om zich te overtuigen, of niet de geboorte, — hetzij zulks op den gezetten tijd of te vroeg geſchiede — een begin genomen hebbe, en of er niet eene uitwendige of inwendige bloedſtorting der baarmoeder tot dezelve aanleiding zou kunnen gegeven hebben, dan of de oorzaak in het algemeen in eene zekere gewigtige verandering met het dynamiſche of mechaniſche der zwangerheid en geboorte in verband ſtaat.

§. 1150.

Wanneer de Flaauwte alleenlijk een' hysteriſchen paroxismus tot oorzaak heeft, dan komt de in §. 504 op-

opgegevene behandeling zoowel in het eene als in het andere geval te pas, wanneer invloeden in het algemeen bij verhoogde gevoeligheid Flaauwten te weeg brengen, die onmiddellijk op dezen werken, bij voorbeeld aandoeningen, afmatting na eene te groote inſpanning van het ligchaam, na het genot van den bijſlaap, enz. Worden de Flaauwten door hevige pijnen, ten gevolge der dieper in het bekken zakkende baarmoeder in de tweede maand der zwangerheid, te weeg gebragt, dan bevele men rust en eene horizontale ligging met een verhoogd kruis in het bed aan, en onderſteune des noods de baarmoeder door eene ingebragte ſpons; maar wordt de Flaauwte ten gevolge eener te pijnlijke uitzetting der baarmoeder in de negende maand of door de zakking derzelve in de laatſte maand der zwangerheid te weeg gebragt, dan is de §. 951 en 952 bepaalde behandeling aangewezen. Indien de Flaauwte het gevolg is eener pijnlijke gewaarwording, die door de drukking van het hoofd onderhouden wordt, dan prijze men insgelijks eene meer horizontale ligging op zijde met een verhoogd kruis aan, trachte alle uit- en inwendige drukking te benemen en late tot ontlasting van den endeldarm menigvuldige klisteren zetten. — Wanneer eene door het misbruik der aderlatingen, van buikzuiverende middelen of door ander verlies van vochten te weeg gebragte zwakte de oorzaak is, dan diene men, behalve een gepast en voedend diëet, voornamelijk zulke geneesmiddelen toe, welke de prikkelbaarheid in de zoo verzwakte reproductie opbeuren, zoo als: het heulſap, de aromatiſche aftrekſels met bittere extracten, de

quas-

quassia, de balsamus vitae H., de essentia corticum aurantiorum, de kina, enz. Bij aanhoudende hebbelijke diarrhéën zie men voornamelijk op de oorzaak, waardoor dezelve onderhouden worden, en bepale daarnaar de geneeswijze, zoo als §. 967—§. 974 werd opgegeven. Bloedvloeijingen vorderen de voor dezelve gepaste behandeling, welke hier overgeslagen wordt, dewijl dezelve, behalve die uit de teeldeelen, reeds §. 1074—§. 1081 zijn afgehandeld geworden, en men over de bloedvloeijingen der baarmoeder in de zwangerheid naderhand nog in een bijzonder Hoofdstuk zal spreken. Eene Flaauwte, door scheuring der baarmoeder te weeg gebragt, vereischt de in de Verloskunde opgegevene behandeling, en indien deze in het §. 1146 aangehaalde geval uit volbloedigheid mogt ontstaan, dan kan de met de behoorlijke voorzigtigheid aangewende antiphlogistische methode aangewezen, en bij hevige ophoopingen naar het hoofd en aanhoudende Flaauwten zullen zelfs kleine aderlatingen, doch bijzonder bloedzuigers, dienstig zijn.

§. 1151.

Eene Zwangere, die, inzonderheid bij eene uitstekende gevoeligheid, zeer tot Flaauwten geneigd is, en ligt door de geringste uitwerking daardoor overvallen wordt, heeft de volgende gezondheidsregelen in acht te nemen: 1) zij moet alle invloeden vermijden, waardoor aandoeningen gaande gemaakt worden; 2) zij hoede zich voor verhittende dranken; 3) zij onthoude zich zoo veel mogelijk van den bijslaap; 4) zij drukke het ligchaam niet door naauwe

kleederen; 5) zij vermijde al zulke plaatſen, waar door de zamenkomst van vele menſchen de lucht onzuiver en te heet wordt, of waar zij zich aan verkoudingen blootſtelt; 6) zij late zich niet te dikwijls kappen, waardoor de haren te zeer getrokken worden, het menigvuldig kammen e. d. g. veroorzaakt ophoopingen, hoofdpijn en flaauwten; 7) wanneer er Flaauwten in den morgenſtond plaats hebben, bijzonder na het opſtaan, zoo lette men, of de aanleiding dáárin te zoeken is, dat de Zwangere te lang nuchter blijft, of dat zij een ontbijt gebruikt, hetwelk haar niet bevalt, en telkens Flaauwten ten gevolge heeft; in het eerſte geval moet zij vroeger iets nuttigen; als het laatſte plaats heeft, moet men een geſchikter ontbijt aanraden; 8) men onderzoeke of de Flaauwten niet door den reuk van eenig voorwerp in de kamer ontſtaan zij; zoo ja, dan moet dat voorwerp weggenomen worden, bij voorbeeld de reuk eener bloem, van tabak, van reukkaarsjes, van pomade, van ſterk riekende olieverwe of de indruk eener zekere kleur op het oog, al hetwelk de Zwangere uit hoofde van eenen eigenaardigen afkeer in de zwangerheid niet kan verdragen; 9) zij zorge bijzonder bij hardlijvigheid dagelijks voor open lijf, en vermijde alles, wat dezelve zoowel als winden te weeg brengt; men bevele derhalve beweging, benevens een' gepasten leefregel, aan, en late, ingeval er winden aanwezig zijn, een weinig melisſen- of fenkelwater, of een aftrekſel daarvan gebruiken.

§. 1152.

§. 1152.

Eene Flaauwte, die in de zwangerheid in eene volkomene asphyxie overgaat, vereischt eene voorzigtige behandeling, opdat men niet door hevig ſchokkende middelen het ei en den moederkoek te vroeg losrukke, en bloedvloeijingen der baarmoeder, alsmede ontijdige geboorte, te weeg brenge; voornamelijk geldt dit van de aanwending der electriciteit, van het te ſterk wrijven, betasten, en dergelijke middelen, welke met te ſterke ſchokking en beweging van het ligchaam gepaard gaan; in plaats van deze en dergelijke middelen, wordt het bedekken met warme doeken, welke met geestrijke middelen natgemaakt zijn, aanbevolen, vervolgens reukmiddelen, en het beſprengen van het aangezigt en de borst met koud water; vooral klisteren, inzonderheid van warmen wijn, kamillen en andere aromatiſche aftrekſels met het liquor anodynus, vitrioolether e. d. g. Daarbij ſtelle men bij eene in bezwijming liggende Zwangere telkens het uit- en inwendig onderzoek in het werk, dat om de in §. 1148 aangehaalde redenen onontbeerlijk is, voornamelijk wanneer de asphyxie door eene ſcheuring of bloedſtorting der baarmoeder, of ten gevolge eener zwangerheid buiten de baarmoeder, te weeg gebragt werd. Komt de Zwangere na twee of drie dagen niet tot zich zelve, dan moet men haar nooit vroeger laten begraven, vóórdat de kenteekenen van verrotting zich vertoonen: voornamelijk lette men op de doodvlekken op den rug, of op de zijde van het ligchaam; wanneer dit teeken ontbreekt, dan moet

men de begraving ook niet vroeger toelaten, en in het geval, dat er naar den tijd der zwangerheid geschiktheid voor het leven van het Kind kan verwacht worden, slechts eerst na voorafgegane verlossing, welke in de meeste gevallen, bijzonder bij regelmatige vorming van het bekken door den natuurlijken weg, door middel der keering of der forceps mogelijk is, omdat de moedermond zich gemakkelijk laat uitzetten; terwijl daarentegen de keizersnede eerder eenen gewissen dood kan te weeg brengen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Stuiptrekkingen der Zwangeren.

§. 1153.

De Stuiptrekkingen worden te regt onder de gevaarlijkſte aandoeningen der Zwangeren en Barenden gerekend. Jammer maar, dat derzelver ontſtaan dikwijls zoo moeijelijk gekend wordt, dus ook de geneeswijze niet altijd op vaste therapeutiſche gronden berust, en in de meeste gevallen ſlechts kwakzalverij (*Empyrie*), dikwijls met het maken van eenen zeer grooten ophef, den voorrang bekomt, bijzonder door Verloskundigen, die Vroedmeesters in de geringſte beteekenis van het woord zijn, en volſtrekt geene grondige pathologiſche en geneeskundige kennis in zich vereenigen, of door Artſen, wien het aan de noodige praktiſche verloskundige kennis ontbreekt: klaarblijkelijk heeft dit de vorderingen in de Aetiologie, Pathologie en Therapie dier belangrijke ziekte belet.

§. 1154.

De Stuiptrekkingen der Zwangeren, die als onwillekeurige bewegingen der anders aan den wil van den mensch onderworpene ſpieren zich voordoen, en welker aard in eene ſpoedig afwisſelende hevige zamentrekking en uitzetting van het aangetaste orgaan of deel beſtaat, worden onderſcheiden van

kramptrekkingen, welke gene zeer wel voorafgaan of opvolgen kunnen, daardoor, dat er fteeds eene onregelmatige contractie waargenomen wordt, waarvan de gevolgen onbewegelijkheid, dikwijls onbuigzaamheid en verftijving zijn.

§. 1155.

De Stuiptrekkingen kunnen of in de zwangerheid, en bij deze in derzelver verfchillende tijdperken, of met verfchijnfelen der reeds aangevangene geboorte ontftaan. Wijders zijn zij toevallig, aanhoudend, of keeren op gezette tijden weder; dan dient men plaatfelijke Stuiptrekkingen van algemeene behoorlijk te onderfcheiden; in het eerfte geval bepalen zij zich blootelijk tot de fpieren, en de Zwangere blijft bij hare zinnen; in het laatfte zijn ook voornamelijk de herfenen er in betrokken, derzelver verrigtingen zijn geftoord, en de Zwangere valt gewoonlijk in eenen toeftand van vallende ziekte.

Verfchijnfelen.

§. 1156.

Vóórdat de Stuiptrekkingen zelve plaats hebben, kondigen zij zich menigmaal lang te voren door zekere verfchijnfelen aan, als: vermoeidheid, beven, bezwijming, hoofdpijn, fonkelen in de oogen, fuizen in de ooren, geeuwen, duisterheid van het gezigt, hartkloppingen, angst, kramptrekking in enkele fpieren, huivering, koude langs de wervelkolom, kleine onregelmatige polsflagen, waterachtige in menigte afloopende pis, enz.

§. 1157.

Vreesſelijk zijn de verſchijnſelen der plaatshebbende Stuiptrekkingen zelve. De ſchielijke zamentrekking en even zoo ſchielijk weder volgende ontſpanning der deelen is geweldig, onwillekeurig en doelloos; het aangezigt bleek en betrokken; de mond ſcheef; nu eens ſtaren, dan weder rollen de oogen heen en weêr met zeer verwijde oogappelen; er komt ſchuim op den mond, de tanden knarſen, tong en lippen worden door onwillekeurig bijten gekwetst, het ademen is ongeregeld en valt moeijelijk, de polsſlagen zijn klein, veranderlijk, krampachtig en dikwijls in den aanval zelfs lang niet voelbaar; zij laat hare pis en haren drek loopen, eene menigte zweet bedekt de geheele oppervlakte der huid, verſtand en bewustheid zijn weg, de Zwangere werpt zich heen en weder, en verſcheidene menſchen zijn ſomtijds naauwelijks in ſtaat, om haar op het bed en ongekwetst te houden. — Somtijds worden deze Stuiptrekkingen ook van eenen verſtijvenden (*tetaniſcher*) aard, en veroorzaken nu eens eene voor- (*Emprosthotonus*), dan eens eene achterwaartſche verſtijving (*Opisthotonus*) met boogswijze krommingen van den geheelen romp, wederom afwisſelend met de menigvuldigſte ſtuipachtige kramptrekkingen (*kloniſchen Krämpfen*). Somtijds ontſtaan zij plotſelijk, zonder andere voorbode dan zeer hevige hoofdpijn, of gastrisch - galachtige toevallen, en de bewustheid keert alleenlijk in de minder hevige gevallen weder terug; in de hevigſte echter worden de tusſchen-

poozingen door eenen ſlapenden of ſnorkenden toeſtand aangevuld, waaruit bij eenen gelukkigen afloop de Zwangere als uit eene diepe ſlaauwte, zonder bewustzijn van het voorgevallene, ſomtijds eerst met den tweeden of derden dag ontwaakt. — Buitendien beſpeurt men bij de geboorte pijnen in het kruis, krampachtige zamentrekkingen der baarmoeder, de in- en uitwendige moedermond zijn geopend, ſomtijds is de beweging van het Kind zeer levendig, en wanneer de ſtuiptrekkingen in hevigheid toenemen, dan ontſtaat er eene ſcheuring in de baarmoeder, of wel eene ontijdige geboorte. Alleenlijk zulke ſtuiptrekkingen, welke onmiddellijk door eenen hoogen graad van zwakte en ontlediging veroorzaakt worden, zijn meestal in den aanval zelven doodelijk. Bij de meeste overigen volgt de dood als in eene aanhoudende ſtuipkoorts, gedurende welke de zieke van hare zinnen beroofd, in het aangezigt paarsch en gezwollen is, zwaar ademt en rogchelt. In al deze gevallen neemt men wel eens ophoopingen van ſchuim in de longen waar, doch gewoonlijk geene eigenlijke ontſteking.

§. 1158.

De duur en wederkeering der ſtuiptrekkingen is verſchillend. Meestendeels houden zij na eenige minuten, maar ook dikwijls na eenige uren, weder op, het afgematte ligchaam wordt volkomen rustig, de bewustheid en de ſpraak keeren wel zeer dikwijls, maar niet altijd na den eerſten aanval, terug. De zieke is rustig, klaagt over vermoeidheid en

pijn-

pijnlijkheid van het ligchaam, en meestal over hoofdpijn. Na een half of geheel uur, of ook wel na eenen langeren tijd, wordt de rust door eenen nieuwen en gewoonlijk heviger' aanval afgebroken, die nog langer duurt, en wanneer de ziekte met den dood eindigt, dan volgt deze gewoonlijk reeds op den eersten, tweeden of derden dag. Somtijds heeft er geene tusschenpoozing plaats, en de eerste aanval duurt voort tot den dood, welke na verloop van twaalf tot zestien uren volgt.

Lijkopeningen.

§. 1159.

Bij het openen der aan stuiptrekkingen gestorvene Zwangeren heeft de Schrijver bij kleine hoofden met zeer zamengedrukte aangezigten de beenderen zeer dik, de hersenvaten of zeer ledig of met veel bloed gevuld, de hersenvliezen, inzonderheid het spinnewebvlies, ontstoken, de zelfstandigheid en de zenuwen der hersenen zeer week, de hersenholten met de gewone of met eene groote hoeveelheid water gevuld, den heuvel der gezigtszenuwen zeer naauw zamengedrukt, de adervlecht meestal, en de hersenvaten over het algemeen bloedledig bevonden, wanneer Zwangeren en Barenden aan Stuiptrekkingen sterven, welke het gevolg van een aanmerkelijk bloedverlies zijn. Eenige malen vond de Schrijver het ruggemerg ontstoken en met water gevuld. De borstholte en de hartzak bevatteden in drie gevallen eene buitengemeene hoeveelheid water; in één geval was de borst- en hartzakwater-

zucht het gevolg van eenen waren met de eene hartkamer en het daarmede overeenkomende oor zamengegroeiden polyp; de Zwangere, eene naaister van omtrent dertig jaren oud, die niet alleen in hare dragt, maar vele jaren te voren steeds eene zeer zittende leefwijze had, en daarbij het ligchaam voorover hield, werd plotselijk door Stuiptrekkingen tusschen de achtste en negende maand overvallen, zonder dat zelfs de geringste verschijnselen van eene aanstaande geboorte plaats gegrepen hadden; buitendien vindt men wel zeer gewoonlijk polypeuse vergroeijingen bij Zwangeren en Barenden, bijzonder wanneer zij in het algemeen op eene hevige bloedstorting der baarmoeder of een zeer groot bloedverlies volgen of daarmede vergezeld gaan. Hier zijn echter de polypen niet de oorzaken, maar een gevolg der stuiptrekkingen, hetgeen op verscheidene gronden kan verklaard worden. In den onderbuik der aan Stuiptrekkingen gestorvene Zwangeren vond de Schrijver nimmer onregelmatige verschijnselen, die hem opheldering over het ontstaan derzelven zouden hebben kunnen geven; gewoonlijk waren de organen in eenen volkomen gezonden en geregelden toestand; tweemaal was de hoeveelheid waters tegennatuurlijk, bijzonder bij eene Zwangere, die aan hydrothorax, ascites en anasarca in de zwangerheid geleden had, en bij eene andere alleen de lever aan derzelver bolle oppervlakte met het buikvlies vergroeid.

Oorzaken.

§. 1160.

De eene Zwangere is meer aan Stuiptrekkingen onderhevig dan de andere; blijkens waarnemingen zijn de aanleidende oorzaken de volgende: hysterische aanleg en zeer verhoogde gevoeligheid in het algemeen, hierom bij Zwangeren van een zeer teeder maakfel, dun gebeente, fijne fpieren, wit vel met fnel afwisfelend rood, en van eene levendige, zeer vlugge verbeeldingskracht (*); buitendien ook wel de irritabele reproductive gefteldheid bij Zwangeren, met zeer dikke beenderen, en uitftekend gefpierd ligchaam, voornamelijk met vaste beenderen van het hoofd, de zwangerheid zelve, waardoor de aandoenlijkheid van het zenuwgeftel zeer dikwijls in eenen hoogen graad vermeerderd, en bijzonder in de laatfte maanden eene grootere hoeveelheid bloeds naar het hoofd gevoerd wordt, het geftadig verblijf in eene natte en koude woning, voornamelijk bij gebrek aan voedfel, misbruik van geestrijke dranken in de zwangerheid, aanhoudend waken met infpanning van den geest, aandoeningen en hartstogten, voornamelijk aanhoudende kommer, verdriet, gekrenkte liefde of het gevoel van fchaamte bij ongehuwde Zwangeren; zenuwkoorts, aanvallen van tusfchenpoozende koortfen, een wanftaltig en naauw,

(*) Zoo nam de Schrijver waar, dat twee zusters, die even zeer aanleg daartoe hadden, in de zwangerheid door de vreesfelijkfte Stuiptrekkingen overvallen werden.

naauw, voornamelijk te groot bekken, ziekten en afwijkingen der herſenen, enz.

§. 1161.

De ſchadelijke invloeden en gelegenheidsoorzaken, die in de zwangerheid, bijzonder bij den genoemden aanleg, Stuiptrekkingen te weeg brengen, zijn: prikkeling der herſenen en van het zenuwgeſtel door volbloedigheid en het voortbrengen van eene grootere hoeveelheid bloeds, die ten gevolge eener verhoogde werkzaamheid der reproductie in de zwangerheid ontſtaat, voornamelijk bij dezulken, wier bijzonder aandoenlijk zenuwgeſtel, ook buiten de zwangerheid, aanmerkelijk was; herſenontſteking, de hoofd- borst- en hartzakwaterzucht, hetzij ze eene oorſpronkelijke of afgeleide ziekte zijn (*); zeer overvloedige bloedſtortingen, bij voorbeeld neusbloeden, bloedbraken en voornamelijk bloedſtortingen der baarmoeder, e. d. g.; de ſcheuring der baarmoeder is wel ſomtijds het gevolg, doch kan ook de oorzaak der Stuiptrekkingen zijn, eensdeels wegens de hevige prikkeling, die voorheen als een gevolg der hevige inſpanning en daardoor zelve ontſtaat, anderdeels wegens de met dezelve plaats grijpende bloedſtorting der baarmoeder; de ſtervende of bereids dood zijnde foetus. In het eerſte geval kunnen bij

(*) De Schrijver heeft nu reeds driemaal de Stuiptrekkingen door borst- en hartwaterzucht bij Zwangeren zien ontſtaan; in één geval vond hij eenen waren polyp in het hart. Zie §. 1159.

bij zeer aandoenlijke Zwangeren, bij wie reeds de gewone beweging van het gezonde Kind eén pijnlijk gevoel veroorzaakt, Stuiptrekkingen eensdeels door de pijnlijke, ſtuipachtige bewegingen van hetzelve, anderdeels ook door dergelijke oorzaken, welke ſtuiptrekkingen van den foetus te weeg brengen, ſtuiptrekkingen der moeder doen ontſtaan; in het tweede geval, wanneer de vrucht reeds dood is, kan die als een vreemd, buiten de wederkeerige organiſche gemeenſchap geſteld, dikwijls reeds tot verrotting overgegaan ligchaam, door deszelfs drukking werken, en de zenuwen tot wederwerking opwekken, en zulks te meer, naar mate meestal bij Zwangeren, ten gevolge van afmatting en algemeene zwakte, van onrust, angst en ſlapelooze nachten, enz., waarover zij korter of langer tijd vóór den wezenlijken uitgang der vrucht klagen, de gevoeligheid verhoogd is. Behalve de genoemde oorzaken, verdienen nog opgemerkt te worden: het te menigvuldig genot van den bijſlaap, het gebruik van afdrijvende, buikzuiverende, bijzonder drastiſche middelen, te menigvuldige of geheel tegenſtrijdige aderlatingen, indigestiën van de maag, plotſelijke verkouding, bijzonder na voorafgegane verhitting, zoowel algemeene als plaatſelijke (*), hevige pijn door eene beklemde breuk, het vast rijgen van den onderbuik, om de zwanger-

(*) De Schrijver nam Stuiptrekkingen bij eene Zwangere na het drinken van koud water waar; in een ander geval had de Zwangere zich met danſen vermaakt, zich plotſelijk verkoud, en daarop waren Stuiptrekkingen gevolgd.

gerheid te verbergen (*), eene aanhoudende of langdurige pisopſtopping, of door kramp of door uitzakking, achteroverbuiging der baarmoeder, of door drukking van het hoofd te weeg gebragt, enz.

§. 1162.

Staande de geboorte kunnen er Stuiptrekkingen ontſtaan, ten gevolge van den gewonen aandrang der weeën bij zeer aandoenlijke geſtellen, in welk geval zij niet zoo zeer door de hevigheid der pijnen ontſtaan, als wel door dat de zamentrekkingen der baarmoeder, als ware het, knagend en niet genoeg meêgevend zijn; daarnaar regelen zich ook voornamelijk de krampachtige weeën, die in eene aanhoudende en uiterst krampachtige zamentrekking der baarmoeder beſtaan, zonder dat de moedermond verwijd en de geboorte bevorderd wordt, of de zamentrekkingen der baarmoeder ontmoeten eene te groote tegenkanting in den moedermond, die door deszelfs ſtijfheid, verharding of vergroeijing te weeg gebragt wordt, of die op eene overmatige uitzetting, door eene buitengewone hoeveelheid vruchtwater, of door een zeer groot Kind, en op eene ongeregelde ligging van het Kind, doorgang, naauwte, en wanſtaltigheid van het bekken berust. Somtijds neemt men de Stuiptrekkingen als een gevolg van te groote poging tot baren of van onregelmatige uitzetting van te naauwe uitwendige teeldee-

(*) Ook daardoor heeft de Schrijver tweemaal de vreesſelijkſte Stuiptrekkingen zien ontſtaan.

deelen nog in de vierde periode der geboorte waar, of zij worden van bloedſtortingen, welke op dien tijd ontſtaan, vergezeld.

Voorzegging.

§. 1163.

De voorzegging valt ſlechts in weinige gevallen gunſtig uit. Zijn de Stuiptrekkingen hebbelijk geworden, en wordt de zieke ook buiten de zwangerheid, bijzonder bij eenen hysteriſchen aanleg, dikwijls daarmede overvallen, dan is er dikwijls geen gevaar bij, ook dan, wanneer zij ſtaande de geboorte en na de verlosſing uren, ja dagen lang, plaats grijpen. — Wanneer de plaatshebbende aanvallen telkens in hevigheid afnemen, het hoofd met zweet bedekt wordt en eene natuurlijke warmte verkrijgt, de beweging van het Kind gedurig gevoeld wordt, de aangewende geneesmiddelen door vermindering der Stuiptrekkingen werkzaam zijn, en er geene verſchijnſelen van eene ontijdige geboorte zich vertoond hebben, dan is er redding voor de zieke te hopen. Indien de Stuiptrekkingen aanhoudend waren, en op een idiophatisch lijden der herſenen berustten, of een gevolg waren eener herſenontſteking, dan blijft er ſomwijlen eene aanhoudende zwakheid van verſtand over; zij kunnen ook in razernij en zwaarmoedigheid of zenuwkoorts overgaan. In de volgende gevallen is de voorzegging meer of min ongunſtig: wanneer Stuiptrekkingen in de zwangerheid of geboorte bovendien zeer gezonde Vrouwen plotſelijk overvallen, inzonderheid echter wanneer deze van een irritabel, volbloedig, reproduc-

ductief geſtel zijn, dan is er groot gevaar te duchten. — Hoe meer edele organen door Stuiptrekkingen overvallen, en hoe meer de extremiteiten, of wel de geheele romp van het ligchaam, in eene geheel tegenovergeſtelde beweging en geleding getrokken worden, des te erger is de voorzegging. — Kan men de oorzaak der Stuiptrekkingen noch inzien, noch wegnemen, worden deze, in plaats van te verminderen, op het gebruik van geneesmiddelen heviger, en hebben er tevens verſchijnſelen van eene ontijdige geboorte plaats, zijn zij met koortſen vergezeld, krijgt de lijderes hare bewustheid en ſpraak niet ſpoedig weder, en zijn zij algemeen verſpreid, dan is er weinig of in het geheel geene hoop op redding. — Stuiptrekkingen, welke bloedſtortingen der baarmoeder na een aanmerkelijk verlies van bloed vergezellen, worden meestentijd door eenen onvermijdelijken en oogenblikkelijken dood achtervolgd. — Stuiptrekkingen der Zwangeren, welke aan hoofd- hartzak- borst- of buikwaterzucht lijden, zijn doodelijk. Er is groot gevaar, wanneer de Stuiptrekkingen gevolgen eener ſcheuring der baarmoeder, eener afgeſtorvene vrucht of krampachtige zamentrekkingen der baarmoeder zijn. — Stuiptrekkingen, welke ſtaande de geboorte en bijzonder dán verſchijnen, wanneer het water reeds afgeloopen is, worden ook voor het Kind gevaarlijk, te meer, wanneer zij met hevige ſchudding van het ligchaam vergezeld zijn, ſtuipachtige, krampachtige zamentrekkingen der baarmoeder veroorzaken, en den omloop van het bloed gedurende eenen langen tijd beletten.

Algemeene grondstellingen omtrent de handelwijze van den Arts bij Stuiptrekkingen der Zwangeren.

§. 1164.

Bij Stuiptrekkingen der Zwangeren is de inachtneming der volgende algemeene grondstellingen voor den Arts van zeer veel belang: 1) iedere Zwangere, die door Stuiptrekkingen overvallen wordt, moet onderstagen worden, eensdeels om zich te overtuigen, of niet de ligging, de dood of hevige Stuiptrekkingen van het Kind, naauwte of mismaaktheid van het bekken, gebrekkelijke ligging der baarmoeder e. d. g. aandeel aan de Stuiptrekkingen hebben; anderdeels, om kennis te krijgen, of de geboorte voorhanden zij, en, zoo deze reeds plaats hebbe, of de Stuiptrekkingen buiten of telkens slechts gedurende de weeën ontstaan; 2) men moet aan de Zwangeren altijd eene horizontale ligging, zoo mogelijk in een laag bed, aanwijzen, en in hetzelve elken stuipachtigen aanval niet storen, maar dien zijnen vrijen loop laten, anders wordt hij heviger en werkt nadeeliger naar binnen; 3) dewijl het gemakkelijker is, bij Stuiptrekkingen der Zwangeren vele geneesmiddelen en menigerlei toestel voor te schrijven, dan gebruik daarvan te maken, zoo moet al hetgeen, wat door geneesmiddelen nut zal stichten, gering in omvang, maar veelbevattend in werking en kracht zijn, en meer kan in het algemeen door den aars en de scheede en op de buitenste oppervlakte van het ligchaam, omtrent geneesmiddelen, dan door den mond aangebragt worden;

4) wanneer de Stuiptrekkingen met hevige beweging en schudding van het ligchaam vergezeld zijn, en de Zwangere ligt uit het bed kan vallen, dan moet men haar vasthouden en hare extremiteiten slechts in zoo verre ondersteunen, dat haar door toevallige bezeering geen nadeel toegebragt worde; bijzonder moet men voor de tanden en de tong zorg dragen; maar belagchelijk, onnuttig en meer nadan voordeelig is het, met het losmaken der duimen zich bezig te houden (*).

Geneeswijze.

§. 1165.

De behandeling der Stuiptrekkingen bij Zwangeren is en blijft voor den Arts altijd eene zeer moeijelijke taak, omdat men dikwijls niet kan inzien hoe zij ontstaan; van daar dat zij niet altijd aan de verwachting beantwoordt, offschoon de aanwijzing naar de theorie en de verschijnselen zeer juist scheen te zijn; meestal hebben dan zulke veranderingen, bijzonder in het zenuwgestel, plaats gehad, die nog onbekend zijn, of de Stuiptrekkingen ontstaan uit oorzaken, welke niet weg kunnen genomen worden; van daar is het voor den Schrijver altijd eene merkwaardige bijzonderheid, dat

(*) Deze hier te Lande niet minder algemeene, dan voornaamste oudmoederlijke zorgvuldigheid, waaromtrent men dikwijls meer acht gegeven heeft, dan op de ziekte zelve, heeft niet alleen menig eene noodeloos de schromelijkste pijnen toegebragt, als wel voornamelijk aan verscheidenen *onrepareerbare* duimen gekost!

dat hij bij al de Zwangeren en Barenden, wier lijk hij ontleedde, altijd water in het hoofd, in de ruggegraat, borst, hartzak of buikholte vond; de groote hoeveelheid waters toonde, dat de ongeregelde ophooping niet het eerst een gevolg der Stuiptrekkingen was, maar reeds vroeger plaats gevonden had. Dat in menige gevallen en in het bijzonder dáár, waar de Stuiptrekkingen algemeen zijn, dadelijk de bewustheid weg, en de gewaarwording in het algemeen hevig aangetast is, ſchijnt wezenlijk een ontſtekingstoeſtand van het zenuwgeſtel, van het ruggemerg en van de inwendige zelfſtandigheid der herſenen plaats te hebben; in dit geval berusten de Stuiptrekkingen op een idiophatisch lijden, en nemen gewoonlijk een zeer ſpoedig en doodelijk uiteinde, omdat het aandeel der irritabiliteit in de zelfſtandigheid der herſenen en van het ruggemerg veel geringer is, en ſpoediger uitgeput wordt.

§. 1166.

Om nu de geneeswijze te bepalen, trachte men, na voorafgaand onderzoek van het ligchaamsgeſtel der lijderes, het beloop der zwangerheid, der merkbare verſchijnſelen en van ſommige invloeden, zich de noodige kennis te verſchaffen, waardoor de Stuiptrekkingen te weeg gebragt konden worden; ook is het van belang, dat men kennis neme, of de lijderes aan hysteriſche toevallen en Stuiptrekkingen ook buiten de zwangerheid geleden, of dat zij geheel onverwacht nu voor de eerſtemaal daarvan is aangetast geworden.

§. 1167.

Indien de Zwangere van een irritabel, volbloedig gestel is, en een in §. 1160 gemeld maakfel van het ligchaam heeft, hetwelk in dit geval zoo zeer tot Stuiptrekkingen overhelt; het gezigt zeer rood, gloeijend, het oog fchitterend, het hoofd zeer droog en heet is, de halsflagaderen hevig kloppen, de Zwangere buiten de aanvallen over eene hevige hoofdpijn op eene bepaalde plaats van het hoofd klaagt, inzonderheid aan het achterhoofd of in de ruggegraat vergezeld met Opisthotonus, en men bevindt, dat de pols vol, hard en fnel is, gedurende of na den aanval neusbloedingen plaats hebben, de Stuiptrekkingen zeer hevig en algemeen zijn, de lijderes gedurende dezelve veel kracht en fterkte van ligchaam toont, en men volftrekt geene weeën bemerkt, dan zijn dadelijk in den beginne algemeene en plaatfelijke bloedontlastingen, bij voorbeeld bloedzuigers, koppen in den hals, op de ruggegraat of aan het achterhoofd gelegd, dringend aangewezen, en men kan verzekerd zijn, dat zij aan het oogmerk voldoen, zoodra gedeeltelijk gedurende, gedeeltelijk na de aanwending, de bedwelming ophoudt, het bewustzijn wederkeert en de vermindering der toevallen zelfs beterfchap aankondigt.

§. 1168.

Behalve de bloedontlastingen wordt in het §. 1167 gemelde geval het nitrum tot inwendig gebruik aangeprezen, en onontbeerlijk blijven bijzonder bij fterke ophoopingen naar het hoofd en fterke bedwelming

de

de aanwending der ſtovingen van SCHMUCKER en koude begietingen, doch telkens eerst na de gedane bloedontlasting en na het ſcheren van het hoofd. Om den aandrang van bloed naar het hoofd op allerlei wijze te verminderen, is het zeer noodzakelijk, om door middel van klisteren open lijf te houden, en wanneer de Zwangere te voren zeer aan verſtoppingen onderhevig was, kunnen ook ontlastende klisteren, bijzonder met zeep of uit eene oplosſing van Glauberzout, aangewend worden. Warme voetbaden mogen ook wel zeer nuttig zijn, om de ophoopingen te verminderen, doch zij zijn inzonderheid bij groote onrust der Zwangeren, en te ſnel op elkander volgende ſtuipachtige aanvallen moeijelijk aan te wenden; in derzelver plaats gebruike men liever mosterdpappen of Spaanſche vliegpleisters aan de kuiten, in den hals en zelfs op het hoofd, maar ook nooit vroeger, dan na voorafgegane bloedontlastingen.

§. 1169.

De geneeswijze moet van de vorige gevallen verſchillen, wanneer Vrouwen uitſtekend prikkelbare zenuwen, een gevoelig ligchaamsgeſtel en eenen hysteriſchen aanleg hebben, en, zoo als de Schrijver waarnam, wanneer zulke Zwangeren door Stuiptrekkingen plotſelijk overvallen worden, en buiten de zwangerheid aan toevallen van vallende ziekten of Stuiptrekkingen onderhevig waren. Niet alleen, dat reeds het uiterlijke, het geſtel, de hysteriſche aanleg en de invloeden, zoo als: veel zorg en verdriet in de zwangerheid, bijzonder bij ongehuwde Zwangeren,

gebrek aan voedſel, te groote inſpanning van ziel en ligchaam, verzwakkende afdrijvende en buikzuiverende middelen, aanhoudende diarrhéën, bloedverlies door aderlatingen of bloedſtortingen, enz. het kenteeken bepalen, zoo vertoont zich ook reeds eene verſcheidenheid in de ſtuipachtige aanvallen zelven, en van verſchijnſelen, die ze aankondigen. De krachten zijn meer ter neêrgedrukt, de Zwangeren hebben te voren eene gevoelige gezette pijn in het hoofd, eene trekking in de ruggegraat, de oogen zijn zeer gevoelig voor het licht, de oogleden en de hoeken van den mond vertrekken, het gelaat is vóór den aanval zelfs bleek, het aangezigt koud, de Zwangere geeuwt zeer dikwijls, de krachten verminderen telkens meer en ſchielijk na iederen aanval, de pols ſlaat dikwijls, is zwak, eenigzins hard, trillend en zeer veranderlijk, er heeft meer benaauwdheid plaats, vergezeld met hartkloppingen, de tong is droog, bevend, het gehoor bij afwisſeling zeer moeijelijk of ten uiterſte gevoelig, het hoofd duizelig, bedwelmd, het aangezigt bij herhaalde aanvallen van toenemende ophoopingen naar het hoofd rood en heet, de pis waterachtig, melk- of zemelachtig, zeer menigvuldig, of ook de lozing daarvan geheel onderdrukt, het lijf meestal beſloten, de huid geheel droog of ook met veel zweet bedekt, enz.

§. 1170.

In het §. 1169 aangewezen geval, waarin de gevoeligheid onmiddellijk aangetast is, en de Stuiptrekkingen door een idiophatisch lijden der mergachtige zelfſtandigheid van de herſenen en der zenuwen

van

van de ruggegraat, wanneer gedurende den aanval de ſterke bewegingen en krommingen van dezelve bijzonder zich vertoonen, gewoonlijk te weeg gebragt worden, zijn ook alleen bijzonder de zoogenaamde krampſtillende middelen aangewezen. Ten zij dezelve, door de gezonkene irritabiliteit in de gevoeligheid op te beuren, de Stuiptrekkingen tegengaan, of in andere opzigten prikkel- en krampwerend zijn, of de onregelmatige verſchijnſelen en bewegingen der zenuwen bedaren, of derzelver verhoogde prikkelbaarheid verſtompen, dan zijn hier tot inwendig gebruik de volgende middelen dienſtig: de kamilbloemen, de valeriaan, de ipecacuanha in kleine giften, het bevergeil en de tinctuur daarvan, oleum cajeput, ol. chamomillae dest., de zinkbloemen en de wismuthkalk, het ammonium en deszelfs preparaten, het liquor ammonii succ., het ammonium carbonicum, oleum animale aethereum, het heulſap, de aqua laurocerasi, de kamfer, het geneesmiddel van STÜTZ, of het kali carbonicum bij afwisſeling met tinctuur van opium, de ſtinkende asand, de aether sulphuricus, aeth. sulphur. phosphoratus, spiritus nitrico aethereus, en vooral de muskus, en derzelver tinctuur met die van amber.

§. 1171.

Tot uitwendig gebruik worden aangeprezen: 1) laauwe baden, voornamelijk met een aftrekſel van kamillen, aromatiſche kruiden, of eene oplosſing van zeep, potasch, of van bijtend loogzout; 2) warme ſtovingen van het hoofd, der borst en van den onderbuik, die in het §. 1169 vermelde

ge-

geval, waar de gevoeligheid onmiddellijk aangetast is, en de Stuiptrekkingen op een idiophatisch lijden der mergachtige zelfstandigheid van de hersenen en der zenuwen van de ruggegraat berusten, zeer bijzonder aangewezen zijn; men kan zich van dezelfde middelen bedienen, die tot de baden gebruikt worden, wel te verstaan, dat vooraf het hoofd moet geschoren worden; 3) vlugtige en geestrijke inwrijvingen op het hoofd, op de ruggegraat, op de borst, op de maag- lies- en heiligbeensstreek met het vlugtige smeersel, bijzonder uit kamfer en opium, met eene oplossing van kamfer in vitrioolćther, met étherische oliën enz., doch welke men met omzigtigheid moet aanwenden, daar die bij eene zeer verhoogde gevoeligheid zelfs niet in het geringste verdragen worden, en meestal de Stuiptrekkingen verergeren, vooral als men die op de maagstreek aanwendt. Eene groote pleister uit theriak op den onderbuik is in dit geval dikwijls werkzamer; doch de werkzaamste zijn de onder N°. 1 aangeprezene baden; 4) reukmiddelen uit het vlugtige ammonium, het liquor ammonii succin. e. d. g.; 5) klisteren uit een aftreksel van kamillen en valeriaan met het liquor ammonii succin., het heulsap of den stinkenden asand.

§. 1172.

Algemeene bloedontlastingen zijn wel in het geval §. 1169 niet aangewezen; intusschen kunnen dadelijk in den beginne, bij zeer sterke ophoopingen en buitengewone bedwelming en zwaarte in het hoofd, plaatselijke bloedontlastingen, bloedzuigers of koppen in den hals of aan het achter-

terhoofd dienſtig zijn, maar ook alleen dadelijk in den beginne; want later, wanneer bij toenemende aanvallen de irritabiliteit ſchielijker uitgeput wordt en de krachten meer afnemen, doen zij meer nadan voordeel. Ook mosterdpappen of Spaanſche vliegpleisters op het hoofd, in den hals, of ſtrooken daarvan op de ruggegraat gelegd, zijn dienſtig, en kunnen vroeger aangewend worden, dan in §. 1168 bepaald werd.

§. 1173.

De geneeswijze, welke de Schrijver in de §. 1169 bijgebragte gevallen bij Stuiptrekkingen der Zwangeren opvolgde, en die hem nimmer te leur ſtelde, wanneer hij dezelve dadelijk in het begin behandelde, en welke niet het gevolg van belangrijke organiſche gebreken of zekere ongeneeslijke ziekten geweest zijn, was gewoonlijk, bijzonder in het Kraamvrouwengeſticht, de volgende: men gaf aan de lijderes dadelijk in het begin, het ééne half uur vijftien tot twintig droppelen van het liquor ammonii carbonici aquosi of succin. met de Thebaiſche tinctuur tot vijftien of twintig droppels, en het andere half uur vier tot zes greinen muskus met eenige ſiroop, of vijftien tot twintig droppels muskus- en ambertinctuur, hetgeen men des noods vermeerderde. Alle twee uren liet men een lavement uit een aftrekſel van kamillen of valeriaan met den ſtinkenden asand zetten; den onderbuik, de borst en de ruggegraat met een flenel bedekken, dat verwarmd en met het liquor ammonii causticus natgemaakt werd, of men liet ook wel het in §. 1171

gemelde vlugtige ſmeerſel buiten den aanval voorzigtig inwrijven; — den aanval zelven ſtoorde men echter in zijnen loop niet, vermeed alle geweld en te groote beweging van het ligchaam, zorgde, dat de lijderes zich niet bezeerde, en bemerkte men na twee uren geene vermindering van aanvallen, dan ging men dadelijk tot de aanwending van een algemeen laauw bad over, in hetwelk men drie drachmen tot eene halve once van het bijtend loogzout oploste, waarin de lijderes buiten den aanval twintig minuten tot een half uur toe gehouden, en bij het uitnemen met warme doeken zorgvuldig afgedroogd en vervolgens in eene door en door warme wolle deken gewikkeld werd. Over het hoofd liet men, bijzonder bij aanhoudende bedwelming en bewusteloosheid, met de in §. 1171 genoemde ſtovingen en inwrijvingen, en daarbij de overige middelen tot inwendig gebruik voortgaan, en diende dikwijls een' kop warme kamillenthee toe, bij afwisſeling met bouillons. De baden werden alle drie, ook wel alle twee uren in het begin herhaald; doch meestal vertoonde zich de heerlijke werking van het genoemde bad reeds bij de eerſte gebruikmaking daarvan, en indien er weldra een warm zweet ontſtond en de Stuiptrekkingen langeren tijd wegbleven, of minder aanhoudend en hevig werden, dan was de lijderes gered. Maar het moet bijzonder het in §. 1169 gemelde geval zijn, en de Stuiptrekkingen mogen niet het gevolg eener ziekte of van een organisch gebrek wezen, dat niet kan verholpen worden; doch zelfs dáár beſpeurde men, dat de Stuiptrekkingen verminderden, ja ook volkomen ver-

dwe-

dwenen, offchoon de oorfpronkelijke ziekte ongeneeslijk was. De geroemde baden blijven derhalve het voornaamfte middel ter genezing, bijzonder in het in §. 1169 gemelde en nog in andere gevallen, waarvan naderhand gewag zal gemaakt worden. Jammer maar, dat de aanwending in de bijzondere praktijk met zoo vele zwarigheden verzeld, fomtijds zelfs geheel onmogelijk is; de Schrijver heeft derhalve inzonderheid derzelver voortreffelijke werking in het Kraamvrouwengefticht beproefd. Wanneer men echter geene gelegenheid heeft om baden te kunnen gebruiken, dan bediene men zich van warme ftovingen uit dezelfde oplosfing over het hoofd, over de borst en den onderbuik, alsmede over de ruggegraat. In fommige gevallen werden om de in §. 1172 gemelde reden bloedzuigers met nut aangewend, en wanneer de bedwelming en bewusteloosheid aanhield, dan leide men mosterdpappen op de kuiten en Spaanfche vliegpleisters op het hoofd.

§. 1174.

Wanneer de Stuiptrekkingen wegblijven, dan gaat de toeftand fomtijds in eene zenuwkoorts over, wanneer vervolgens de behandeling dezer koorts eenen aanvang neemt, of in den toeftand van beterfchap blijft meestal eene zwakte met eene heerfchende prikkelbaarheid van het zenuwgeftel bij, die zeer gemakkelijk bij den geringften invloed, doch inzonderheid bij eene op handen zijnde geboorte, nieuwe aanvallen van Stuiptrekkingen veroorzaakt. Gedurende dat tijdsverloop tot de op handen zijnde

ge-

geboorte, late men daarom ten minſte twee tot drie malen in de week, en met behoorlijke omzigtigheid, de aanbevolene laauwe baden gebruiken, late in de eerſte dagen, wanneer er in het geheel geene Stuiptrekkingen plaats hebben, een aftrekſel van valeriaan met den tinctuur van bevergeil, of het liquor ammonii succinici, en den spiritus sulphurico aethereus nemen, en geve naderhand zoogenaamde aanhoudend verſterkende, gepaard met krampſtillende middelen, de valeriaan, den ſtinkenden aſand, het bevergeil, de bittere extracten, de kina, het ijzer, bijzonder de tinctura martis tonica. Behalve dit, bevele men een gepast, voedzaam diëet, goede oppasſing en verzorging, zuivere lucht, rust naar ligchaam en ziel, en late alle invloeden vermijden, die ſlechts eene eenigzins nadeelige werking op het zenuwgeſtel kunnen hebben.

§. 1175.

Zijn de Stuiptrekkingen een gevolg van herſenontſteking, die voornamelijk in de ſlijm- en weivliezen haren zetel heeft, bewijzen de verſchijnſelen, dat inzonderheid het lymphatisch ſtelſel voornamelijk deel aan het ontſtaan der ziekte neemt, of doen er zich teekens van hoofdwaterzucht voor, dan wordt, behalve de in §. 1170 opgegevene geneeswijze, een aftrekſel der arnicabloemen en senegawortel, de tinktuur van vingerhoed en vooral het kwik aangeprezen; het hydrargyrum muraticum mite tot inwendig en de inwrijvingen van het unguentum hydrargyrum, op het hoofd. Bij groote bedwelming en verlamming blijven Spaanſche vliegpleisters

op

op het hoofd, in den nek en op de ruggegraat onontbeerlijk, alsmede inwrijvingen van de tinktuur van Spaansche vliegen, en uit een aftreksel van mosterdzaad bereide baden. Men bereikt echter zelden het doel der genezing, want de Stuiptrekkingen slepen meestal den dood na zich, wanneer er eenmaal hydrocephalus bijkomt.

§. 1176.

Gelijk de Stuiptrekkingen der Zwangeren een gevolg van den hydrocephalus zijn kunnen, even zoo neemt men dien ook als gevolgen der borst- en hartzakwaterzucht waar, en daar de Schrijver dezelven reeds driemaal daaruit zag ontstaan, zoo meent hij de Artsen daarop niet alleen opmerkzaam te maken, maar ook iets omtrent de behandeling derzelven te moeten voordragen.

§. 1177.

De Stuiptrekkingen der Zwangeren, die ten gevolge eener borst- en hartzakwaterzucht ontstaan, worden ten aanzien harer oorzaken ligt miskend; bij naauwkeurige beschouwing zullen een bol voorkomen van het aangezigt, gezwollene schaamlippen en onderste extremiteiten, welke de Schrijver eens daarmede verzeld zag, gezwollene armen en handen, een in de zwangerheid gedurende langen tijd voorafgegane drooge hoest, moeijelijke ademhaling, menigvuldige benaauwdheid, bijzonder des nachts bij het liggen op den rug, als ook het verblijf in eene vochtige, bijzonder natte koude woning bij eene zittende leefwijze, opheldering geven. Deze

Stuip-

Stuiptrekkingen zijn met aanmerkelijke ophoopingen naar de longen, met peripeumonifche toevallen en met bloedfpuwing, en bijzonder met eene hevige zamentrekking en uitzetting der borst (*thorax*) verzeld; na de aanvallen komt de Zwangere weder tot bewustheid, zij is minder bedwelmd, en er blijft een drooge hoest, of met bloed opgeven vergezeld, overig.

§. 1178.

In het geval §. 1177, waarin de omloop van het bloed door de longen en door het hart zeer moeijelijk gemaakt wordt, eensdeels wegens de ophooping van het water, anderdeels wegens de hevige ophoopingen, die aldaar voornamelijk gedurende de Stuiptrekkingen ontftaan, zijn bloedzuigers op de borst, en bijzonder in de hartftreek aangewezen, en het is beter, dat men de gevolgen van den vermeerderden aandrang van bloed daardoor voorkome, dan dat men eerst het bloedhoesten afwachte, hetwelk ook een gevolg van de fcheuring der vaten zijn kan. Tot inwendig gebruik dient de muskus met de sulphur stibiatum rubrum en aurantiacum, de hydrargyrum muriaticum mite, en de squilla, de digitalis purpurea, en een aftrekfel der senega, en der arnica en kamilbloemen. Daarbij zijn bijzonder buiten de aanvallen, uit mosterd of eene oplosfing van het bijtend loogzout bereide voet- en algemeene baden, ftovingen daarvan op de borst en den geheelen omvang van den thorax, inwrijvingen met de tinktuur van Spaanfche vliegen en blaarpleisters op dezelfde ftreek, en bijzonder tusfchen de fchouders dienftig. Bij groote benaauwdheid zorge men, dat

de

de Zwangere niet te laag met het bovenſte deel des ligchaams ligge, en diene haar zoo veel mogelijk in den aanval zelven het liquor ammonii succin. met de Thebaiſche tinktuur toe.

§. 1179.

Zijn de Stuiptrekkingen een gevolg van bloedſtortingen bij Zwangeren, die eenen hysteriſchen aanleg hebben, of voorheen reeds dikwijls aan krampachtige aandoeningen of aan hebbelijke Stuiptrekkingen onderhevig waren, en is het verlies van bloed gering, dan tracht men die naar de in §. 1078—§. 1081 bijgebragte geneeswijze te behandelen en vereenigt daarmede krampſtillende middelen. Doch bijaldien de Zwangere te voren nimmer Stuiptrekkingen gehad had, en zij die nu plotſeling met veel bloedverlies krijgt, en dadelijk in eenen hevigen graad, dan alleen is eene ſpoedige Verlosſing het middel ter genezing; want andere middelen te beproeven, ware tijd verſpillen, en vermeerderen het gevaar; alleen dan, wanneer met de weeën eene zeer krampachtige ſluiting van den moedermond, of het reeds lang in groote menigte afgeloopene vruchtwater de verlosſing onmogelijk maakte, moet eerst deze hinderpaal door gepaste middelen weggenomen worden, wanneer men alsdan ook zoodanige, welke de bloedſtorting zoo al niet volkomen wegnemen, dan toch ten minſte verminderen, te gelijker tijd kan aanwenden. Tot inwendig gebruik bevele men de tinktuur van kaneel, den aluin, het Hallerszuur; daarmede vereenige men de essentia castorei, het liquor ammonii succin., de muskus; benevens lave-

men-

menten en inſpuitingen in de ſcheede uit het aftrekſel van kamillen, van valeriaan, met het heulſap en den ſtinkenden aſand; de opiaatzalf aan den moedermond door middel eener ſpons aangebragt, ſtovingen op den onderbuik en laauwe baden uit een aftrekſel van verzachtende kruiden met het bilzenkruid, met kamillen enz. Wanneer nu bij het gebruik van deze middelen de krampachtige ſluiting van den moedermond voorbij is, en de bloedſtorting aanhoudt, dan gaat men zonder bedenken tot de kunstmatige Verloſſing over. Maar indien de bloedſtorting en de Stuiptrekkingen ophouden, dan gaat men met de genoemde middelen voort, tracht de verminderde reproductie der lijderes door een voedzaam diëet te verhelpen, en ſchrijve kina en ijzer voor.

§. 1180.

Bij de ſcheuring der baarmoeder, hetzij dezelve het gevolg of de oorzaak der Stuiptrekkingen is, moet de verloſſing ter mogelijke redding van het Kind verhaast worden; ſlechts zelden gebeurt het, dat zij den dood niet voor de Moeder ten gevolge heeft; ten zij dezelve gering ware, of op eene plaats der baarmoeder ontſtond, waar geen groot vat beleedigd werd. — Is eenig gewrocht der voortteling, en voornamelijk de aanwezigheid der vrucht zelve oorzaak, hetzij dat zij nog leve of reeds dood zij, dan trachte men eerst al de in §. 1170—1173 opgegevene middelen aan te wenden, wanneer de Stuiptrekkingen een gevolg van eenen hysteriſchen aanleg of van een zeer prikkelbaar zenuwgeſtel zijn; zoo zij echter niet ſpoedig werken, dan

dan moet de foetus als stoffelijke oorzaak weggeruimd, en de geboorte door uitwendige hulp verhaast worden. Intusschen is dit minder mogelijk dan men zich verbeeldt, indien al de Verlossing door de kunst niet slechter uitvalle, dan welligt de Stuiptrekkingen zelven zouden geweest zijn.

§. 1181.

Indien de Stuiptrekkingen het gevolg zijn van de drukking der baarmoeder door gestadig rijgen van den buik, om de zwangerheid te verbergen, dan onderzoeke men vooreerst, of er niet tevens ontsteking der baarmoeder of van het buikvlies daardoor te weeg gebragt werd; in dit geval wordt de behandeling der genoemde ontsteking, door welker wegneming de Stuiptrekkingen zullen verdwijnen, daarenboven de in §. 1170—1173 bepaalde geneeswijze aangewezen; dezelve wordt ook vereischt bij die Stuiptrekkingen, welke na buitensporigheden en te menigvuldig genot van den bijslaap, na het misbruik van aderlatingen of verzwakkende ontlastmiddelen ontstaan; bij diegenen echter, welke na de aanwending van hevige afdrijvende middelen zich voordoen, kan wel dezelfde geneeswijze plaats hebben; doch men lette ook vooral dáárop, of niet door derzelver werking reeds vroeger ontsteking der baarmoeder te weeg gebragt werd, en de Stuiptrekkingen niet als gevolgen daarvan te beschouwen zijn, in welk geval men met de behandeling der baarmoederontsteking moet aanvangen. — Indigestiën der maag als oorzaak van Stuiptrekkingen vereischen naar omstandigheden braak- of ontlastmiddelen,

len, en zijn zij een gevolg van plotfelijke verkouding, dan moet de lijderes zich warm houden, den onderbuik met warme flenel bedekken, zweet- met krampftillende middelen gepaard inwendig gebruiken, zoo als: het aftrekfel van kamillen en vlier, van valeriaan met het liquor ammonii acet., liq. ammon. succin. enz., lavementen uit dergelijke aftrekfels, laauwe baden. De behandeling der buikvlies- darm- of baarmoederontfteking moet echter dadelijk plaats hebben, ingeval deze ziektevormen, bijzonder als het gevolg eener verwaarloozing of verkeerde behandeling, zich reeds vertoond hebben. — Stuiptrekkingen, door de hevige pijn eener beklemde breuk te weeg gebragt, vereifchen de behandeling volgens de therapeutifche grondftellingen der heelkunde; ook kan de Herniotomie in vele gevallen aangewezen zijn, doch fomtijds moet de Verlosfing vroeger befpoedigd worden, om de Stuiptrekkingen en daarmede de pijnen en de beklemming weg te nemen. — Aanhoudende pisopftopping, achteroverbuiging en uitzakking der zwangere baarmoeder moeten tot wegneming der Stuiptrekkingen overeenkomftig derzelver aard behandeld worden.

§. 1182.

Bijaldien de Stuiptrekkingen als een gevolg van den gewonen aandrang der weeën gedurende de geboorte, alsmede ten gevolge eener uitftekende prikkelbaarheid van het zenuwgeftel, zich voordoen, dan wordt wel de in §. 1170—1173 opgegevene geneeswijze aangewezen, doch zoo dezelve op de geneeskundige hulp niet fpoedig verminderen, dan

ma-

make men eene infnijding in den moedermond; de Schrijver heeft in een geval waargenomen, dat daarop de Stuiptrekkingen wegbleven, en zoo die al daardoor niet ophielden, dan kan men in het vervolg de Verlosfing ligt ondernemen, en het infnijden in de baarmoeder is in dit geval zelfs minder pijnlijk, en de tot mogelijke Verlosfing noodzakelijke opening van den moedermond eerder volbragt, dan de door middel van den vinger of van een kunftig werktuig herhaalde uitzetting van denzelven.

§. 1183.

De Stuiptrekkingen krampachtige ongeregelde zamentrekkingen der baarmoeder vergezellende, is insgelijks de geneeswijze §. 1170—1173 aangewezen; bijzonder worden de laauwe baden of ftovingen met de oplosfing van het bijtend loogzout aangeprezen. — De Stuiptrekkingen een gevolg van naauwe ftroeve teeldeelen zijnde, trachte men dezelven leniger te maken, door infpuitingen uit een aftrekfel van weekmakende kruiden met lijnzaad en veel olie gemengd, door aanwending eener fpons uit hetzelfde aftrekfel door de fcheede aan den moedermond, doch vooral door het gebruik van laauwe halfbaden, voornamelijk met zeep. Dezelfde middelen, maar vooral het infnijden, worden bij eeltachtige verhardingen van den moedermond aanbevolen; zoo zij daarop niet fpoedig ophouden, dan is ook de verhaaste Verlosfing alleen aangewezen. — Eene fterke uitzetting der baarmoeder door eene buitengemeene hoeveelheid van vruchtwater aan het ontftaan der Stuiptrekkingen aandeel hebbende, zag de Schrijver

ſpoedig door eene kunstmatige beſprenging der waterblaas verdwijnen. — Stuiptrekkingen, als gevolgen van drukking of hevige inſpanning, welke door eene onregelmatige ligging van het Kind, het ſcheef liggen en beklemming van het hoofd, voornamelijk bij naauwe mismaakte bekkens ontſtaan, vereiſchen eene ſpoedige Verloſsing.

Over de aanwijzingen der verhaaste Verloſsing door de kunst.

§. 1184.

De aanwijzing der verhaaste Verloſsing door de kunst in ieder bijzonder geval bij plaatshebbende Stuiptrekkingen der Zwangeren te bepalen, is eene der moeijelijkſte opgaven voor de Verloskunde; of men onderneemt dezelve, wanneer zij volſtrekt niets tot wegneming der Stuiptrekkingen toebrengen, ja zelfs die vermeerderen; of men neemt dit middel te laat bij de hand, en op een tijdſtip, als het geene hulp meer kan aanbrengen. Daarenboven mag men ook de gevaren niet voorbijzien, die voor de Moeder met eene verhaaste Verloſsing kunnen vergezeld zijn, voornamelijk dán, wanneer de moedermond nog niet verwijd is, en er nog geene weeën hebben plaats gehad. Men moet derhalve bij zoodanige bepaling met de grootſte omzigtigheid en overleg te werk gaan.

§. 1185.

Vooral onderzoeke men naauwkeurig, of de Stuiptrekkingen van dien aard zijn, of in zulk eenen

graad zich voordoen, dat zij het leven van Moeder en Kind in gevaar ſtellen; want vroeger mag men buitendien nooit aan de Verlosſing denken. Heeft men bepaalde oorzaken doordacht, die de Stuiptrekkingen te weeg bragten, en volgens welke men vooraf beproeven kan, om dezelve door genees- en de overige reeds opgegevene middelen weg te nemen, dan ſchrijve men dadelijk de krachtigſte middelen zoo ſpoedig als mogelijk is voor en lette op derzelver werking. Wanneer hierop de aanvallen niet ſpoedig bedaren, maar zelfs heviger worden, dan ſtelle men de kunstmatige Verlosſing geen oogenblik uit, en zulks des te meer, wanneer de beweging van het Kind niet meer gevoeld wordt en de moedermond verwijd is. Eveneens beſpoedige men de Verlosſing, wanneer de Stuiptrekkingen wel ophouden, maar de geboorte reeds aanwezig is, en er ten gevolge der voorafgegane aanvallen zulk eene vermindering van krachten ontſtaan is, dat de Verlosſing door de krachten der natuur onmogelijk of gevaarlijk wordt, en er dan zelfs weder nieuwe aanvallen van Stuiptrekkingen te vreezen zijn.

§. 1186.

Als zeer gezonde en ſterke Zwangeren, voornamelijk zonder aanleidende uitwendige oorzaken, plotſelijk en voor de eerſtemaal door Stuiptrekkingen overvallen worden, zoo men bij eene wel vooraf-gegane bepaalde oorzaak te laat geroepen wordt, te voren geene of zeer ondoelmatige middelen aangewend werden, de Stuiptrekkingen zeer hevig waren of zijn, met aanmerkelijke bloedſtortingen, inzonder-

heid der baarmoeder, vergezeld gaan, of een gevolg zijn eener fcheuring der baarmoeder, van een naauw mismaakt bekken, van een onregelmatig liggend beklemd of reeds ftervend of dood Kind, dan moet insgelijks de Verlosfing zoo fpoedig mogelijk verhaast worden. Op welke wijze zulks voornamelijk moet volbragt worden, daarover beflist de Verloskunde, die almede de middelen bepaalt, welke men tot uitzetting van den moedermond moet aanwenden. Doch wanneer Stuiptrekkingen bij Zwangeren zich voordoen, als de geboorte nog geen plaats heeft, en volftrekt in geen oorzakelijk verband met deze ftaan, en het te verwachten is, dat door de Verlosfing de Stuiptrekkingen niet wijken, maar wel dat de Zwangere in het grootfte levensgevaar gebragt wordt, dan moet men nimmer de Verlosfing ondernemen, inzonderheid omdat de Schrijver door waarnemingen ondervonden heeft, dat in dit geval verfcheidene weken lang herhaalde Stuiptrekkingen de voortduring der zwangerheid niet ftoren.

§. 1187.

Eindelijk dient men aan te merken, dat, wanneer men in het aangewezen geval beproeven wil, om de geboorte door de kunst te volbrengen, de Stuiptrekkingen op nieuw te weeg gebragt, of zoo aanmerkelijk verergerd worden, dat men de Verlosfing niet wel kan uitvoeren, het beter is, voor de hand daarvan af te zien, opdat men, in plaats van nut te doen, de zaak niet veeleer verergere. Buitendien is het meestal voordeeliger, de Verlosfing door

de tang dan door de keering te voltooijen, dewijl men met dat inſtrument zelfs gedurende de aanvallen kan werkzaam zijn, hetgeen bij de keering met de hand geene plaats vindt, waarvan gedurende den aanval, bijzonder bij krampachtige zamentrekking der baarmoeder, de vrije uitoefening belet wordt.

LITTERATUUR.

§. 1188.

KELP, *de convulsionibus parturientium. Argent.* 1747.

ENGELMANN, *de motibus convulsivis et convulsionibus a partu difficili. Altd.* 1752.

SCHAFONSKY, *de gravidarum, parturientium et puerperarum convulsionibus. Argent.* 1763.

GEHLER, *diss.* I. II. *de eclampsia parturientium, morbo gravi quidem, neque adeo funesto. Lips.* 1776, 1777; vertaald in deszelfs *kl. Schrift. der Entb.* I. *Theil. Leipz.* 1798. *S.* 195 *u.* 234.

J. CHR. MEYER, *resp.* J. C. S. HILDEBRAND, *de dilaceratione velamentorum et de convulsionibus parturientium Analecta ad art. obstetr. pert. Traject. ad V.* 1784. 4°.

WEGELIN; in STARK'S *Archiv.* I. *B.* 4e. *St.* N°. 7. — RINK, t. a. pl. V. *B. p.* 389. — HINZE, t. a. pl. bl. 178.

PETRI, *de convulsionibus gravidarum, parturientium et puerperarum. Gött.* 1791.

G. J. HOFFMANN, *über die Urſachen und Heilmittel der ſogenannten Gichter oder Convulsionen u. ſ. w. Frankf. a M.* 1795.

J. HAMILTON, *über die Convulsionen der Schwangern und Gebärenden*; in het *Journal der ausländ. Literatur*, 1802. *Jul.* N°. 1. *Sept.* N°. 2.

J. L. FRITZ, *de convulsionibus gravidarum et parturientium. Wirceb.* 1809. 8°.

BOERS, *Aphorismen über Fraisen, besonders bei Schwangern en Gebärenden*; in het 2e. *B.* 4e. Deel zijner *Abhandl. geburtsh. Inhaltes. S.* 91.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de Tandpijn bij Zwangeren.

Verſchijnſelen.

§. 1189.

Zwangeren lijden of in het begin of op de helft harer dragt dikwijls aan Tandpijn; deze bepaalt zich of alleen tot den aangeſtokenen tand, of verſpreidt zich van daar tot in de kaak, en veroorzaakt aldaar een hevig trekken of rukken. De pijn zelve is nu eens meer, dan eens minder hevig, nu aanhoudend, dan bij tusſchenpoozing, nu eens zonder, dan wederom met koorts vergezeld; in het laatſte geval is het aangezigt heet en op beide wangen, of ſlechts op ééne, een begrensd zeer hoog rood te zien.

Oorzaken.

§. 1190.

De naaste oorzaak is eene hevige onmiddellijke gevoeligheid der tandzenuw, die of het gevolg der gedurende de zwangerheid verhoogde prikkelbaarheid van het zenuwgeſtel in het algemeen, of van den onmiddellijk aangedanen tand zelven is. De oorzaken en invloeden, die het ontſtaan der Tand-

pijn begunstigen, zijn: caries van den tand, en de kwaal is dan idiopatisch; buitendien volbloedigheid, ten gevolge der verhoogde werkzaamheid van de voortbrengingskracht of der vermeerderde bloedmaking, verkouding door het gebruik van koude dranken, of door het vatten van eenen togt, voornamelijk na voorafgegane algemeene of plaatselijke verhitting, bij voorbeeld door zitten digt bij eene heete kagchel in den winter, waarbij de pijn en de daarmede vergezellende koorts van eenen zuiver ontstekingachtigen aard is, onreinigheden in de maag en het darmkanaal, zoete spijzen, zure dranken, hevige aandoeningen en hartstogten, inspanning van den geest, waardoor de prikkelbaarheid der zenuwen verhoogd wordt, uitslag, rhumatismus en jicht.

Voorzegging.

§. 1191.

Indien de pijn slechts gering, zonder koorts en andere gevaarlijke toevallen vergezeld is, dan beteekent zij weinig; doch zoo zij zeer hevig is, dan kan daaruit slapeloosheid, koorts, braken, belette spijsvertering en miskraam ontstaan. Doch buitendien wordt de Tandpijn bij Zwangeren dikwijls eerst door eene verkeerde behandeling bedenkelijk, en deze kan een langdurig gezwollen aangezigt, ettering van het tandvleesch, zwakheid der zintuigen, vermagering, trekkingen, krankzinnigheid, den dood der moeder en der vrucht ten gevolge hebben.

Geneeswijze.

§. 1192.

Indien de Tandpijn ontstaat door die prikkeling der tandzenuw, welke door volbloedigheid als een gevolg der verhoogde voortbrengingskracht en vermeerderde bloedmaking te weeg gebragt werd, de hevigste pijn na verkouding op voorafgegane verhitting plaats heeft, dezelve zeer hevig, kloppend en met hoofdpijn verzeld, het tandvleesch heet, gezwollen, rood en pijnlijk, de pols vol en hard is, het aangezigt en de oogen rood zijn, dan wordt de antiphlogistische methode aangeprezen; eene aderlating aan den arm, eene emulsie met salpeter, verkoelende en verdunnende dranken, enz. Om de wangen en het aangezigt late men slechts eenen doek binden, en kamillen en vlierbloemen in melk gekookt dikwijls laauw in den mond nemen. Wanneer daarna de pijn niet ophoudt, dan late men eene Spaansche vliegpleister in den nek of op beide schouders zetten, waarvan de Schrijver bij Zwangeren eene bijzondere uitwerking heeft waargenomen.

§. 1193.

Indien de Tandpijn reeds lang geduurd heeft, eene aanmerkelijke ontsteking veroorzaakte, welke verzuimd, of met zeer verkeerde middelen, bijzonder met te heete drooge matrasfen, behandeld werd, dan wordt door de genoemde methode (§. 1192) de pijn wel minder, maar niet volkomen weggenomen, en de ontsteking is dan gewoonlijk

lijk in- of uitwendig aan de kaak in eene abces overgegaan, hetgeen door onderzoek naauwkeuriger kan blijken. Indien de abces zich van buiten gezet heeft, dan is het van geen gevolg, zij zal van zelve doorbreken, en de etter er uitloopen. Meer vrees is er, wanneer de abces in de kaak ontſtaat, de pijn gaat zelden geheel over, de zieke heeft ſlapelooze nachten, vermagert, en er komen ligt gevaarlijke toevallen van koorts bij. In dit geval wordt het noodzakelijk, om den tand uit te trekken, bijzonder wanneer dezelve aangeſtoken is; dit vordert wel bij Zwangeren meer omzigtigheid, en kan, wanneer het eene gezonde en met de kaak vergroeide kies is, eene ontijdige geboorte ten gevolge hebben; wanneer men intusſchen den tand niet uittrekt, is het te vreezen, dat de pijn den hoogſten graad bereikt, en dan ook eene ontijdige geboorte en nog andere gevaren veroorzaakt. Het moet derhalve in elk bijzonder geval alleen den Arts overgelaten worden, wat hij voor het beste en zekerſte houdt.

§. 1194.

Als de Tandpijn alleenlijk een gevolg is der verhoogde prikkelbaarheid en gevoeligheid der zenuwen, de Zwangere buitendien een gevoelig ligchaamsgeſtel en eenen hysteriſchen aanleg heeft, en de Tandpijn met andere krampachtige en hysteriſche toevallen gepaard gaat, dan zijn zulke geneesmiddelen aangewezen, die de al te zeer opgehoopte en verhoogde gevoeligheid verminderen; bedekking der wang met een ſlechts matig verwarmd matrasje uit kamillen en

vlier-

vlierbloemen, het inwrijven eener opiaatzalf met den vlugtigen salmiakgeest, de onmiddellijke aanwending van opiumstinktuur, van de essentia castorei, van kruidnagelolie, van azijnether, bij eenen gecariëerden tand met den tinktuur van myrrhe door middel van boomwolle op den tand en het emplastrum de galbano crocatum of matricale op de ſlaapſtreek gelegd, zijn de middelen, welke men met een overeenkomſtig derzelver werking inwendig gebruik aanwendt.

§. 1195.

Wanneer de Tandpijn door onzuiverheid in de eerſte wegen veroorzaakt wordt, men de tong en de tanden zeer onzuiver bevindt, de pijn trekkend en bij afwisſeling in verſcheidene tanden verſpreidt, de ſmaak bedorven en de adem zeer ſtinkend is, dan zijn naar omſtandigheden braak- en ontlastmiddelen aangewezen. Tevens moet men ook bij zulke Zwangeren een gepast, algemeen en bijzonder diëet, met betrekking tot de onderhouding en zuiverheid harer tanden, voorſchrijven, voornamelijk wanneer te gelijk door het gebruik van ſchadelijke ſpijzen en dranken de onzuiverheden te weeg gebragt en de Tandpijn onderhouden worden.

§. 1196.

Indien uitſlag, rhumatismus of jicht aan de Tandpijn deel heeft, hetgeen men aan zekere kenteekenen kan weten, dan moet men die inzonderheid uit den weg trachten te ruimen; men prijze vooral Spaanſche vliegpleisters achter het oor en mosterdpappen op de armen, matrasjes uit kamillen en vlierbloe-

men,

men met kamfer op de wangen, en inwrijvingen met een opiaatſmeerſel, en, wanneer de zieke het kan verdragen, terpentijnolie aan de kaakgewrichten aan; daarmede pare men tot inwendig gebruik naar den graad van koorts zweetdrijvende middelen, namelijk: de liquor ammonii aceticus, de tartarus emeticus, het sulphur auratum antimonii in kleine giften, voornamelijk met kamfer, de dulcamana, het aconitum, de guajak enz. Is de rhumatieke en jichtige ontſteking van het tandvleesch zeer hevig en de koorts aanmerkelijk, dan is eene aderlating op den arm en de in §. 1092 opgegevene antiphlogistiſche methode aangewezen. Somwijlen wordt de pijn door de kwijling verminderd, en wanneer men derhalve waarneemt, dat de Natuur daartoe geneigd is, dan kunnen gepaste ſpeekſelwekkende middelen aangewend worden, waarbij echter de zieke zich voor verkouding moet wachten, en zich ſteeds warm houden. Het zou voor het overige te wijdloopig wezen, om nog uitvoeriger omtrent de geneeswijze der Tandpijn te zijn, en de middelen, om dezelve weg te nemen, op te geven.

LITTERATUUR.

§. 1197.

BUNON, *dissertation sur un préjugé concernant les maux des dents des femmes grosses. Paris* 1741. 4°.

MOGIN, *ergo praegnanti mulieri acutissimo dentis dolore laboranti ejusdem evulsio.* 1788.

SERRE, *Geſchichte der Zahnſchmerzen des ſchönen Geſchlechts in ihrer Schwangerſchaft. Wien* 1788.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de Pijnen in het Kruis bij Zwangeren.

Verſchijnſelen.

§. 1198.

Zwangeren, meestal die zulks voor de eerſtemaal zijn, worden dikwijls met Pijnen in het Kruis gekweld, voornamelijk in de eerſte maanden harer dragt. De pijnen zijn nu eens zacht, dan weder hevig, de Vrouwen traag, loom, kunnen niet gaan, en het trappen klimmen valt voor haar bijzonder moeijelijk, en menigmaal geheel onmogelijk; zij veroorzaken ſomtijds koorts, benemen haar den ſlaap, beletten de ſpijsvertering en zijn met braken vergezeld.

Oorzaken.

§. 1199.

Uit Pijnen in het Kruis gedurende de eerſte helft der zwangerheid kan men tot eene achteroverbuiging of onvolkomene uitzakking der baarmoeder beſluiten; dikwijls zijn zij ſlechts medelijdende en aanbeiachtige uitwerkſelen. In de tweede helft kunnen oorzaken zijn: ongewoonheid aan de uitzetting der baarmoeder, en vooral de daaruit ontſtane ſpanning der achterſte baarmoedersbanden, die zich naar de eerſte lendenwervelen en naar het heiligbeen uitſtrekken, bijzonder

der bij eene ongemeene uitzetting der baarmoeder door eene te groote hoeveelheid van vruchtwater, door een zeer groot Kind of door tweelingen; de drukking van een ſterk en groot hoofd op de heiligbeenszenuwen en de vaten; onwerkzame zittende leefwijze, het vast rijgen van den onderbuik door naauwe kleederen, voornamelijk om de zwangerheid te verbergen, en aanhoudende hardlijvigheid. Meermalen reeds nam de Schrijver de Pijnen in het Kruis als een symptoma der bloedſtortingen bij Zwangeren waar; ſomwijlen zijn dezelve een symptoma eener ontſteking der nieren, baarmoeder of van het ruggemerg; in het laatſte geval zijn zij meestal met pijnen in den rug vergezeld. Buitendien moet men in aanmerking nemen, dat zij ook de gevolgen van weeën, en derhalve een teeken der op handen zijnde geboorte, kunnen zijn.

Voorzegging.

§. 1200.

Wanneer de Pijnen in het Kruis in een' geringen graad plaats hebben, behoeft men niets te vreezen; doch zoo zij hevig en aanhoudend zijn, koorts daarmede verzeld is, dan kunnen zij van nadeelige gevolgen wezen; wanneer Zwangeren zich daarbij aan eene zittende onwerkzame leefwijze gewennen, dan zal de geboorte zeer langzaam, traag en pijnlijk zijn. Wanneer de aanbeijen aan Pijnen in het Kruis deel hebben, dan houden zij op, zoodra de aanbeijen bloeden. Bedenkelijk worden de Pijnen in het Kruis, wanneer zij op eene voorafgegane verkouding toene-

nemen, tot in de lendenſtreek zich uitſtrekken, en een symptoma eener ontſteking der nieren of baarmoeder, en eener achteroverbuiging der baarmoeder zijn, alsmede met veel braken verzeld gaan. Die Pijnen in het Kruis zijn het gevaarlijkst, welke een symptoma der ruggemergsontſteking zijn; zij worden vergezeld of reeds in de zwangerheid of bij de geboorte, door ſtuipen en Opisthotonus met boogswijze krommingen der ruggegraat, of de geboorte loopt wel zonder deze gevaarlijke verſchijnſelen met uitzondering der aanhoudende hevige Pijnen in het Kruis geheel regelmatig en gelukkig af, doch dadelijk na dezelve volgt ſpoedig en onverwachts de dood, met of zonder ſtuiptrekkingen; echter heeft er eene flaauwte plaats, de bewustheid en de verrigting aller zintuigen houden op, de bovenſte extremiteiten worden koud, de pols is naauwelijks voelbaar, en een ſpoedig ſlinken van het ganſche ligchaam, doch bijzonder der onderſte extremiteiten, is inzonderheid merkbaar (*).

Ge-

(*) Onder zulke verſchijnſelen verloor de Schrijver twee Vrouwen, die op de gemakkelijkſte wijze verlost werden; geene bloedſtorting der baarmoeder had er plaats, welke deze treurige tooneelen konde te weeg brengen; de in het werk geſtelde openingen van het hoofd, der borst- en buikholte, alsmede der teeldeelen gaven geene opheldering. In twee gevallen, welke naderhand deze treurige ondervinding maakten, werd het ruggemerg van de halswervelen af tot het heiligbeen toe, geopend; met verwondering vond men het ruggemerg ontſtoken en eene ophooping van water, bijzonder

Geneeswijze.

§. 1201.

Vóórdat men de aanwijzing bepaalt, wordt niet zelden een naauwkeurig uit- en inwendig onderzoek vereischt, ten einde zich te overtuigen, of de Pijnen in het Kruis niet de gevolgen eener achteroverbuiging of uitzakking der baarmoeder, of der reeds plaats hebbende geboorte zijn; want, zoo als bekend is, kunnen deze, de geboorte moge vóór of op den bepaalden tijd plaats hebben, verfcheidene dagen, zelfs weken lang duren. Doch indien dit het geval niet is, en achteroverbuiging of uitzakking der baarmoeder ware oorzaak, dan moet men alleenlijk deze onregelmatige ligging der baarmoeder trachten te verhelpen.

§. 1202.

Indien de Pijnen in het Kruis ontfpruiten uit eene ongewone uitzetting der baarmoeder, en door de in

§. 1199

in het ééne geval, van eene buitengewone hoeveelheid. Door deze lijkopeningen werd de Schrijver bijzonder opmerkzaam gemaakt bij alle Zwangeren, die over hevige Pijnen in den Rug en in het Kruis klaagden. In twee gevallen, het eene in het Kraamvrouwengeftìcht te Berlijn, het andere in de bijzondere Praktijk waargenomen, zijn beide Zwangeren door eene gepaste geneeswijze in hare dragt voor die ongelukkige gevolgen na de geboorte behoed en in het leven gebleven. Voorloopig ftrekke dit om alle Artfen en Vroedmeesters daaromtrent opmerkzaam te maken, terwijl de Schrijver belooft, daarvan bij de eerfte gelegenheid eene breedvoerige verhandeling, benevens de ziektegefchiedenis en den afloop der geboorte in zijn *Journal für Geburtshülfe* te zullen mededeelen.

§. 1199 genoemde uitwerkſelen vermeerderd worden, dan late men de lijderes bij afwisſeling op de regter en linker zijde liggen, en bij eenen daarmede vergezeld gaande hangenden buik de baarmoeder door eenen buikband onderſteunen. Daarbij bevele men gepaste, ligt verteerbare ſpijzen aan, voorts zacht ontlastende klisteren uit een aftrekſel van weekmakende kruiden met zeep, en eene doelmatige beweging, welke bij eene onwerkzame zittende leefwijze des te noodzakelijker is. Wanneer de Pijnen in het Kruis een symptoma van aanbeijen, eener ontſteking der nieren of baarmoeder zijn, dan komt de behandeling dier ziekten te pas. Bijaldien de Pijnen in het Kruis gevolgen eener ontſteking van het ruggemerg zijn, dan worden, inzonderheid bij irritabele, volbloedige geſtellen, algemeene aderlatingen, bloedzuigers en koppen, ſtrooken van mosterdpappen of Spaanſche vliegpleisters op den rug en de lendenſtreek gelegd, inwrijvingen met de kwikzalf, de digitalis en het opium op dezelfde ſtreken, en laauwe baden uit zemelen en zeep, aanbevolen. Inwendig geve men antiphlogistica, verkoelende ontlastmiddelen, het kwik met de digitalis en het opium. Stuipen, Opisthotonus of andere krampachtige verſchijnſelen, daarmede gepaard gaande, worden als in §. 1165—1176 is opgegeven, behandeld. De Pijnen in het Kruis, welke in de laatſte maand der zwangerheid plaats grijpen, en gevolgen der drukking van het diep liggend hoofd in het bekken zijn, gaan dikwijls niet eerder over, dan na de Verlosſing.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de Pijnen in den Voet bij Zwangeren.

Verschijnselen.

§. 1203.

Zwangeren klagen somtijds over Pijnen in den Voet, die nu eens meer dan eens minder hevig zijn, en haar het gaan en het trappen klimmen moeijelijk maken. Dikwijls bepaalt zich de pijn alleen op eene zeer kleine plek, of de zetel der pijn is slechts in de eene of andere spier, of verspreidt zich over den geheelen voet, en verhindert het gebruik van denzelven; bij anderen is voornamelijk alleen de dij door pijn aangedaan, en deze verspreidt zich tot in de heupen.

Oorzaken.

§. 1204.

De oorzaken kunnen zijn: ophoopingen van bloed naar de baarmoeder, drukking der vaten door algemeene volbloedigheid, verzameling van onzuiverheden in de darmen en van harde drekstoffen, bijzonder bij eene trage zittende leefwijze en aanhoudende hardlijvigheid, drukking der zwangere baarmoeder op de lendenspieren (*psoas*) en lendenzenu-

nuwen, voornamelijk bij eene ſcheeve ligging op zijde der baarmoeder of bij eene dwarſche of ſcheeve ligging van het Kind, bij een naauw bekken en mismaaktheid van de ruggegraat, drukking van naauwe kleederen. Somtijds is de pijn het gevolg eener rhumatieke ontſteking of van eene Psoitis, van een verborgen gezwel of eener abces in de ſcheede en in het bekken, eener ſtofverplaatſing, bijzonder na een voorafgegaan huiduitſlag; of een peesknoop (*ganglion*) is er oorzaak van.

Voorzegging.

§. 1205.

De Pijnen in den Voet zijn wel zelden van nadeelige gevolgen, maar gaan dikwijls eerst na de Verlosſing over. Zij zijn van belang, wanneer zij het gevolg eener Psoitis of van eene verborgene abces in de ſcheede en in het bekken zijn. Kramppijnen, die door een ganglion ontſtaan, worden dikwijls zeer hevig, en kunnen flaauwten, ſtuiptrekkingen en wezenlijke vallende ziekte veroorzaken.

Geneeswijze.

§. 1206.

Indien deze Pijnen uit ophoopingen van bloed en volbloedigheid ontſtaan, dan kunnen zij wel door algemeene aderlatingen verminderd, maar niet altijd geheel ontnomen worden, omdat het bloed zich naar de baarmoeder blijft ophoopen. Gedurende de pijn zelve moet men den voet in flenel wik-

 ke.

kelen en denzelven aan de buitenſte zijde van boven naar onder wrijven. Indien de Pijnen het gevolg zijn van vergaarde onreinigheden in de darmen en van harde drekſtoffen, alsmede van de drukking der zwangere baarmoeder of van naauwe kleederen, dan vindt de behandeling §. 1202 plaats. Bij eene dwarſche en ſcheeve ligging van het Kind, van eene ſcheeve mismaakte ruggegraat, helpt geen geneesmiddel, en de Pijnen gaan eerst na de Verlosſing over.

§. 1207.

Indien de Pijnen in den Voet het gevolg zijn eener rhumatieke ontſteking of van eene Psoitis, dan is de antiphlogistiſche methode aangewezen; in het laatſte geval worden inzonderheid aderlatingen aanbevolen, het nitrum, het calomel, verzachtende ſtovingen en inwrijvingen der mercuriaal- en althea-zalf in de heup- en heiligbeenſtreek, en vooral laauwe baden. Wanneer zich echter uit de aanwezige symptomata reeds etter in het bekken gevormd heeft, dan bevele men diaphoretiſche en diuretiſche geneesmiddelen, waardoor de etter opgeſlorpt en door de huidwaſeming zoowel als door de pis ontlast wordt; de liquor ammonii aceticus, camphora, flores arnicae, radix senegae, radix squillae en vooral de herba digitalis purpureae zijn tot dat oogmerk zeer dienſtig; daarmede vereenige men dagelijks warme baden, welke de resorptie van den etter zeer bevorderen. Doch niet altoos loopt de kwaal zoo gelukkig af, bijzonder wanneer de etter zich zeer diep geplaatst heeft; zij blijft verborgen tot na de Verlosſing, en, ten gevolge van eene nieuwe

daar-

daarbij gekomene ontſteking baant zij zich eenen weg door de ſcheede of door de liezen; meestal gaat er dan reeds caries van het bekken mede vergezeld, of komt er ſpoedig bij met eene ſluipende koorts, en de Zwangere ſterft binnen korten tijd of lang daarna aan de gevolgen van tering.

§. 1208.

Zijn de Pijnen in den Voet door een ganglion of een gezwollen zenuweinde ontſtaan, meestal als een gevolg van hevige inſpanning bij vorige geboorten, en gewoonlijk alleen in de zwangerheid, dan helpt doorgaans alleen het uitſnijden, waarbij echter hetzelve volkomen moet afgeſcheiden worden, omdat het geringſte overblijfſel, bijzonder bij eene aanſtaande zwangerheid, op nieuw pijn veroorzaakt, en zich weder begint te zetten.

VIERDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN DER BORSTEN BIJ ZWANGEREN EN OVER HET GEBREKKIGE MAAKSEL DER TEPELS.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de ziekelijke zwelling en ophooping van Zog in de Borsten.

Verſchijnſelen.

§. 1209.

Reeds werd in §. 61 over de naauwere betrekking, waarin de Borsten ten tijde der zwangerheid met de baarmoeder komen, gewag gemaakt; zij worden dikwijls reeds in de eerſte weken na de bevruchting voller, veerkrachtiger en meer gerond; de Zwangeren gevoelen een ſpannen, ſteken, huiveren, rilling, ſomwijlen met eene moeijelijke ademhaling vergezeld; uit dezelve vloeit bij de minſte drukking dikwijls reeds in de eerſte maanden der zwangerheid, meermalen echter, doch later tegen het einde derzelve, een wit vocht. Deze veranderingen bewijzen de ook reeds wezenlijk gedurende de zwangerheid verhoog

hoogde levenskracht der Borsten, doch zoodanig, dat zij niet over die der baarmoeder de overhand hebbe, en deze verschijnselen zelven zijn een gelukkig voorteeken; want de afscheidende vaten der klieren worden vrijer, en de aanstaande afscheiding van Zog in het kraambed wordt daardoor oneindig gemakkelijk gemaakt. In dezen graad is er ook geen nadeel te vreezen, bijzonder wanneer de Zwangere de Borsten voor alle prikkeling, drukking en verkouding bewaart, met een' warmen doek bedekt houdt, en alle te voedzame, verhittende spijzen en dranken vermijdt.

§. 1210.

Doch somwijlen bereiken de genoemde verschijnselen eenen hoogeren graad; de Borsten zwellen buitengemeen, worden hard en pijnlijk, de afscheiding eener melkachtige vochtigheid of van volkomen bereid Zog wordt te overvloedig, is met koortsachtige bewegingen, benaauwdheden, hoofdpijn en een' hevigen steek vergezeld, de Zwangere vermagert op het laatst, verliest den eetlust enz.

Oorzaken.

§. 1211.

De naaste oorzaak der verschijnselen (§. 1210) is eene te zeer verhoogde levenskracht der Borsten, die nu reeds over die der baarmoeder de overhand tracht te krijgen en juist daardoor ziekte te kennen geeft; zeer prikkelbare, volbloedige, reproductive gestellen, Vrouwen, die te voren de maanstonden

zeer overvloedig hadden, zijn inzonderheid aan dit lijden der Borsten onderhevig, en door een te voedzaam, verhittend diëet, door eene onwerkzame zittende leefwijze, wegens het te menigvuldig betasten der Borsten door de Mannen, waarbij tevens de teeldrift te zeer opgewekt wordt, door het lezen van boeken, die de zinnelijkheid opwekken, het nu en dan wasſchen der Borsten met te prikkelende, welriekende middelen, en door plotſelinge verkouding na voorafgegane verhitting, kan aan deze onregelmatige zwelling en ophooping van Zog nog veeleer aanleiding gegeven worden.

Voorzegging.

§. 1212.

De buitengewone zwelling en ophooping van Zog in de Borsten ten tijde der zwangerheid is wel niet altijd gevaarlijk, bijzonder wanneer de Zwangere een geregeld diëet houdt; ja het ontbreekt niet aan waarnemingen, dat bij eene langdurige zeer vermeerderde afſcheiding van Zog Zwangeren hare kinderen volkomen voldragen hebben, niettegenſtaande zij daarbij zeer mager werden. Maar de ondervinding leert ook het tegendeel; plotſelijke verkouding, bijzonder na voorafgegane verhitting, kan ligt melkknobbels, ontſteking en verettering der Borsten doen ontſtaan, en zoo er eene hevige koorts mede vergezeld gaat, dan is er eene ontijdige geboorte te vreezen, zoodra de daarin te zeer verhoogde levenskracht over die der baarmoeder de overhand bekomt, waarbij de voeding van den foetus

ge-

gestoord en zijn organisch verband met de baarmoeder verbroken wordt. Somtijds doet ook het ontstaan van te veel Zog nadeel aan de Moeder, verzwakt hare reproductie buitengemeen, zij vermagert daarbij zeer, en kan zoo zwak worden, dat zij tot onderhouding van hare gezondheid gedurende haar kraambed het Kind de Borst niet geven kan. Nadeelig is de te menigvuldige afzondering van Zog voor diegenen, welke, ten gevolge van het maaksel hares ligchaams, neiging tot bloedspuwen en tot longtering hebben; men heeft opgemerkt, dat zulke Vrouwen zelfs gedurende den vermeerderden toevloed van Zog reeds in de zwangerheid somtijds bloedspuwingen krijgen.

Geneeswijze.

§. 1213.

Bijaldien de buitengewone zwelling en te overvloedige ophooping der Borsten niet met pijn en koorts vergezeld gaan, dan zijn dikwijls de volgende gezondheidsregelen toereikend, om dezelve te verminderen, of ten minste verdere nadeelige gevolgen, die daaruit kunnen ontstaan, te verhoeden: 1) de Zwangere mag de Borsten niet te zeer opbinden en prangen; de drukking, waardoor Vroedvrouwen en andere raadgeefsters wanen, het Zog te kunnen verdrijven, is dikwijls zeer nadeelig, en veroorzaakt melkknobbels, die gemakkelijk tot ontsteking overgaan; men bevele eene dienstige kleeding en eene gepaste ondersteuning der Borsten aan. 2) De Borsten moeten voor koude behoed worden,

bij-

bijzonder als het ligchaam verhit is; men rade derhalve bijzonder eene warme, ligte bedekking met eenen zachten doek aan. 3) De Zwangere moet eene onwerkzame zittende leefwijze vermijden, zich met gepasten arbeid bezig houden en veel beweging maken; daardoor worden de overige affcheidingen, bijzonder die der huid, zeer bevorderd, waardoor de affcheiding van Zog verminderd wordt; 4) zij gebruike geene te voedzame en verhittende fpijzen en dranken, bijzonder niet zulke, welke buitendien de zogaffcheiding te zeer bevorderen, dunne fpijzen, meestal uit het plantenrijk, gekookte vruchten e. d. g. zijn dan in dat geval verkieslijker, wanneer de Zwangere buitendien gezond is en voornamelijk een zeer reproductief geftel heeft; bij zwakkelijke, gevoelige geftellen en aanmerkelijke vermagering van het ligchaam heeft er eene uitzondering plaats. 5) De Zwangere zorge fteeds voor eenen geregelden ftoelgang, waartoe eene werkzame leefwijze, veel beweging en een gefchikte leefregel het hunne zullen bijdragen; 6) zij vermijde alle aandoeningen, welke de teeldrift en de levenskracht in de Borsten te zeer opwekken; zij matige zich derhalve in het genot van de liefde, waardoor tevens tot wellustige betasting en der Borsten aanleiding gegeven wordt, die de ophoopingen naar de Borsten en bijgevolg ook de zogaffcheiding vermeerderen; 7) zij moet het wasfchen der Borsten met welriekende wateren nalaten, die wegens derzelver al te groote prikkeling der Borsten, en inzonderheid der tepels, zeer nadeelig zijn; 8) zij moet omzigtig wezen in de keus dier middelen, waar-

door

door de tepels voor het aanſtaande zogen voorbereid worden, opdat zij geene te prikkelende beſtanddeelen bevatten; te dezen aanzien doen ſomtijds de uitgeholde muskaatnoten of tepelhoedjes nadeel, welke met een te prikkelend vernis beſtreken zijn.

§. 1214.

Indien de zwelling en ſpanning der Borsten zeer hevig is, bijzonder bij diegenen, welke voor de eerſtemaal zwanger en reeds bejaard zijn, of bij zoodanige Vrouwen, wier vezelen in het algemeen eene bijzondere ſtugheid hebben, dan late men de Borsten met fijn flenel, wol of gewaste taf bedekken; ook worden, wanneer daardoor geene verzachting te weeg gebragt wordt, inwrijvingen met warmgemaakte amandelolie en het gebruik van een borstbad aangeprezen, waartoe het badbekken van den overleden' Hofraad STEIN bijzonder geſchikt is.

§. 1215.

Doch ſomtijds wordt de hevige ſpanning en zwelling der Borsten bijzonder vermeerderd, doordien het afgeſcheidene vocht wegens morſigheid en onreinigheid op den tepel of bedekking met het ſmerig huidje (*cuticula sebacea*) niet kan uitvloeijen; de reiniging van den tepel en voorzigtige wegneming van het genoemde huidje, door middel van betting met zeepwater of een bad uit een aftrekſel van kamillen- en vlierbloemen, zal het uitvloeijen bevorderen, en vervolgens de ſpanning verminderen; in het vervolg laat men den tepel met kamfergeest wasſchen, die met het genoemde aftrekſel vermengd wordt.

§. 1216.

§. 1216.

Zoo de toevloed van Zog in eenen hoogen graad vermeerderd, het ſteken en de pijn in de Borsten buitengemeen hevig is, deze zeer hard, pijnlijk en gezwollen zijn, men plaatſelijke ontſteking te duchten heeft, met koorts vergezeld is, de Zwangere een volbloedig prikkelbaar geſtel heeft, te voren ook invloeden plaats hadden, waardoor de prikkelbaarheid in het vaatgeſtel te zeer verhoogd werd, dan zijn algemeene aderlatingen, ontſtekingwerende middelzouten, zachte ontlastmiddelen, kortom de antiphlogistiſche geneeswijze dringend aangewezen. Geheel bijzonder worden tot plaatſelijke bloedontlastingen de bloedige koppen, hetzij op de beide bovenarmen, of alleen op dien, aan welks zijde de meeste toevloed van Zog naar de Borst plaats heeft, aanbevolen; men laat den bovenarm, het best aan het gewricht van den elleboog, in eenen regten hoek buigen en aldus gebogen tegen het lijf houden, en kiest dan tot aanwending de plaats aan de buitenſte zijde van den bovenarm, waar deze aan de inplanting van de deltaſpier eene groef maakt. Over de Borsten zelven laat men ſlechts een' verwarmenden doek of flenel leggen, of in het geval de pijn en de ſpanning niet ſpoedig verminderen, eene matig warme pap van gekookte rijst omſlaan, welke de Schrijver altijd zeer werkzaam vond.

§. 1217.

Indien de ophooping van Zog aanhoudend, zeer overvloedig, wel zonder koorts en pijnen is, maar waardoor de voeding van Moeder en Kind lijdt, dan

laat men dagelijks eenige giften van het zwavelzure loogzout (*arcanum duplicatum*) nemen, en de Borsten, zoodra het Zog uitgevloeid of door een zuigglas uitgehaald is, met eene in azijn natgemaakte ſpons of met een aftrekſel van aromatiſche kruiden ſtoven. Doch de drooge ſtovingen, die door middel van zacht flenel of wol aangewend worden, welke men over met gewone witte ſuiker of mastik beſtrooide kolen verwarmt, of met kamfer beſtrijkt, verdienen veel meer aanbeveling. Wanneer deze middelen ook den toevloed van Zog niet verminderen, dan kan men nog beproeven, om drooge koppen op de bovenarmen te zetten. Voor het overige heeft de Schrijver waargenomen, dat het in vele gevallen moeijelijk is, om dit toeval te beperken; men moet dan alleen de in §. 1213 opgegevene gezondheidsregelen dringend aanbevelen, en inzonderheid daarvoor zorgen, dat de Zwangere hare Borsten, wanneer zij zeer nat worden, niet verkoude, en door het dikwijls verwisſelen van matig verwarmde doeken tegen de nattigheid zoo veel mogelijk behoeden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Ontfteking der Borsten.

Verfchijnfelen.

§. 1218.

De Borsten, hetzij flechts eene of beide te gelijk, kunnen in de zwangerheid ontftoken worden; deze is of eene uitwendige zigtbare, meestal roosachtige Ontfteking, welke met fpanning en pijn vergezeld is, doch naderhand, inzonderheid bij verzuim, tot eene in de klierfchijf zelve dieper zich verfpreidende phlegmoneufe Ontfteking overgaat, of zij is dadelijk in den beginne eene in de diepte van het klierorgaan gevormde Ontfteking, die naderhand eerst uitwendig zigtbaar wordt; de eerfte onderfcheidt zich daardoor, dat men dadelijk in het begin aan de eene of andere zijde der Borst een rozenrood waarneemt; doch de laatfte is alleen door de meestal kloppende pijn, en door de eerst later volgende zwelling der Borst kenbaar; beide echter zijn met koorts vergezeld, die het kenteeken eener Synocha of van een' Synochus heeft, bijzonder wanneer het eene roosachtige Ontfteking is.

Oorzaken.

§. 1219.

De Borsten zijn overeenkomstig derzelver in de zwangerheid verhoogde levenskracht op zich zelven reeds zeer geneigd tot Ontsteking, welke des te gemakkelijker ontstaan kan, naar mate eene spoedige zamentrekking in derzelver vaatgestel plaats grijpt, waardoor de afscheiding gestoord wordt, en opstoppingen ontstaan; verkouding is derhalve gewoonlijk de uitwendige oorzaak, welke de Schrijver ook bijna altijd bevestigd heeft bevonden; de lijderessen waren tevens van een zeer prikkelbaar, volbloedig gestel, hadden zeer groote Borsten en meestal bij het wasschen in den winter of in gure dagen van den herfst en het voorjaar zich de Ontsteking op den hals gehaald; in het waschvertrek gaan zij bovendien dunner gekleed, en stellen bijzonder hare voeten aan de koude bloot, welke met de Borsten in een bijzonder verband schijnen te staan; ook bij zwangere ontuchtige Vrouwspersonen, die des nachts op straat haar bedrijf uitoefenen, wordt de Ontsteking der Borsten niet zelden waargenomen. Buitendien kan er door het menigvuldig betasten en door het te naauw prangen der Borsten, tot Ontsteking aanleiding gegeven worden; in één geval zag de Schrijver dezelve door de al te geweldige aanwending der middelen ter ophaling van de tepels ontstaan, waarbij de Borst te zeer gedrukt werd; dat nu al deze invloeden des te gemakkelijker Ontsteking veroorzaken, naar mate eene onregelmatige zwelling en ophooping

van zog in de Borsten met eene heviger ſpanning en pijnen vergezeld gaat, laat zich gemakkelijk begrijpen; hier moet men niet alleen de grootſte omzigtigheid bij de aanwending van zuigglazen en zogpompen aanbevelen, welke gemakkelijk door derzelver drukking of het koud opleggen Ontſteking veroorzaken; maar in dit tijdſtip zijn ook de prikkelende borstpleisters en zalven bijzonder nadeelig, die door Kwakzalvers, Vroedvrouwen of oude Moeders zeer ontijdig aangewend worden.

Uitgang.

§. 1220.

De Ontſteking der Borst in de zwangerheid kan zich verdeelen, waardoor de geregelde verrigting van het orgaan volkomen herſteld wordt, of zij gaat tot verharding of ettering over. De verdeeling heeft zelden plaats; veel menigvuldiger zijn de beide overige uitgangen, verharding en ettering. De verharding is niet kwaadaardig en alleenlijk het gevolg der geſtoorde afſcheiding, der opſtopping, ophooping van vochten en der verzwakte verrigting der vaten, die na de Ontſteking overblijft; zij duurt dikwijls nog de geheele zwangerheid door en verdwijnt eerst na de Verlosſing met de plaats grijpende zogafſcheiding, bijzonder wanneer het Kind vroegtijdig aan de Borst gelegd wordt, en het zogen gemakkelijk en gelukkig geſchiedt. Maar dikwijls wordt, bijzonder in de laatſte maand der zwangerheid of wanneer er ſchadelijke invloeden bijkomen, de verharding op nieuws ontſto-

ken,

ken, en er volgt ettering. De ettering der Borsten, de menigvuldigste uitgang der Ontsteking, duurt dikwijls nog de geheele zwangerheid door, of indien ook de uitvloeijing ophoudt, dan wordt toch, ten zij de ontstokene plaats slechts eenen geringen omtrek beslaat, zelden nog in de zwangerheid de volkomene gezondheid en welgesteldheid der Borst hersteld; er blijft meer of min verharding over, die eerst in den volgenden zoogtijd volkomen verdeeld wordt, of in dit tijdperk tot Ontsteking en dan op op nieuw tot ettering overgaat.

Voorzegging.

§. 1221.

De Ontsteking der Borsten is wel niet gevaarlijk, en zou zulks nog minder zijn, indien slechts Zwangeren altijd dadelijk, zoodra zij bespeuren, dat zij ziek worden, gepaste hulp zochten. Een hoogere graad van Ontsteking met hevige pijn en spanning kan aanleiding tot stuiptrekkingen en tot eene ontijdige geboorte geven; de daarop volgende te sterke ettering verzwakt zeer de reproductie der Moeder, en zal dan ook altijd op de voeding van het Kind invloed hebben; de Schrijver zag eene Zwangere door eene zenuwkoorts overvallen, ten gevolge der te menigvuldige ettering; de koorts was met ijlhoofdigheid verzeld, en men vreesde voor het leven der Zwangere. De overblijvende verhardingen in de Borsten worden voor eene Zwangere ook zeer nadeelig, omdat zij in het kraambed ligt tot Ontsteking en ettering overgaan, en tevens daardoor

 en

en door de nieuwe hevige pijnen het zogen zeer onaangenaam maken.

Geneeswijze.

§. 1222.

De Ontſteking der Borst te verdeelen, moet als de eerſte en belangrijkſte aanwijzing beſchouwd worden, omdat alleen daardoor de geregelde verrigting van het orgaan weldra weder kan herſteld, en ook de verdere gevolgen verhoed worden, waarmede dikwijls Zwangeren maanden lang te worstelen hebben. Het doel der verdeeling zal echter ſlechts dán bereikt worden, wanneer men tijdig geneeskundige hulp inroept en de Ontſteking nog niet tot verharding of ettering tracht over te gaan. Vindt men derhalve, dat de koorts het kenmerk eener Synocha heeft, de lijderes buitendien van een volbloedig prikkelbaar geſtel is, de pols vol en hard ſlaat, de Zwangere over hitte en dorst, na voorafgegane koude klaagt, en inzonderheid de pijn en de hevigſte roodheid kort daarop plaats had, dan drale men niet om eene algemeene bloedontlasting voor te ſchrijven, en inwendig nitrum in toereikende giften toe te dienen; de leefregel moet geheel antiphlogistisch zijn, en bijzonder dient er ook gezorgd te worden, dat de Zwangere zich rustig in het bed houde en de Borst behoorlijk onderſteund worde. Maar indien de koorts niet van belang, en de ſpanning en de pijn minder hevig zijn in de Borsten, dan late men bloedzuigers aan dezelve zetten, waarvan men bij de Ontſteking der Borsten meer gebruik moest maken.

§. 1223.

§. 1223.

Indien de Ontſteking meer van eenen erysipelateuſen aard is, en de koorts geen' te hoogen graad bereikt heeft, dan moet de lijderes zich matig warm houden, en zweetmiddelen, eene oplosſing van den braakwijnſteen, en bij het afnemen der koorts vooral de liquor ammonii aceticus gebruiken; heeft de koorts het kenmerk van eenen Synochus en hadden er invloeden te voren plaats, waardoor de geregelde verrigting der ſpijsverteringswerktuigen geſtoord werd, dan worden zachte ontlastmiddelen, bijzonder tamarinde, manna, bitteraarde en cremor tartari aangeprezen, waarbij echter, bij diep knagende hevige pijnen, de bloedzuigers, aan de lijdende Borst gezet, niet uitgeſloten mogen worden, om de verdeeling te bewerken. Indien de Ontſteking der Borst het gevolg is van eenen ongeregelden toevloed van zog, dan behandele men dezelve als in §. 1216 is opgegeven; inzonderheid zullen de bloedige koppen, op de bovenarmen gelegd, zeer veel tot wegneming der Ontſteking bijdragen.

§. 1224.

Uitwendige middelen worden er bij de bijgebragte behandeling, en wanneer men tijdig geroepen wordt, volſtrekt niet vereischt; ja men kan beweren, dat daardoor, inzonderheid dezulke, welke door Kwakzalvers, Vroedvrouwen en oude Moeders aangeraden worden, gewoonlijk de Ontſteking eerder vermeerderen, dan dat zij de verdeeling zouden bevorderen, en den overgang tot verharding en ettering beſpoe-

digen. Men bedekke de borst met een' zachten, matig verwarmden doek of zacht flenel, onderfteune dezelve door middel van een' fchortband, bevele eene rustige horizontale ligging in het bed of op eene fopha aan, en behoede ze voor drukking, verkouding en het gebruik van al te prikkelende middelen, natte compresfen, pleisters, zalven e. d. g., bijzonder wanneer het eene roosachtige Ontfteking is. Bij eene diep zittende phlegmoneufe Ontfteking heeft echter, na aanwending der bloedontlastingen en van de verdere ontftekingwerende geneeswijze, de ftoving met eene niet te vochtige en matig warme pap van rijst nog de meeste uitwerking gedaan; andere pappen, bijzonder wanneer ze te vochtig of te heet opgelegd worden, verdeelen de Ontfteking niet, en befpoedigen den overgang tot verharding en ettering.

§. 1225.

De hulp van den Arts, om de Ontfteking volkomen te verdeelen, wordt meestal te laat ingeroepen; want omdat de Zwangeren in het begin op de ongefteldheid weinig acht geven, zoo verzuimen zij niet alleen den Arts te raadplegen, maar ftellen zich nog meer aan de fchadelijke invloeden bloot, inzonderheid aan verkoudingen, of zoeken haar heil in het gebruik van al te prikkelende zalven, pleisters, te warme matrasfen e. d. g., die de Ontfteking vermeerderen en verharding en ettering des te zekerder te weeg brengen. Aan eene volkomene verdeeling is dan niet meer te denken; intusfchen is de pijn hevig en bijzonder in

de

de diepte kloppend, en duurt de ontſtekingskoorts nog in eenen hoogen graad voort, dan is desniettemin de in §. 1222 bijgebragte geneeswijze aangewezen, om ten minſte de plaatſelijke Ontſteking te beperken.

§. 1226.

Er hebben dan twee gevallen plaats: of de Ontſteking verdwijnt, doch er blijven verhardingen of knobbels in de borst over, die bij het aanraken niet pijnlijk zijn; of deze verhardingen veroorzaken bij aanhoudendheid pijn, de Borst zwelt telkens meer op, de zieke heeft beſtendig koorts bij afwisſeling met huivering en nachtzweet vergezeld; in dit geval is er eene ettering op handen. In het eerſte geval bevele men de Zwangere aan, alles te vermijden, wat die knobbels zou kunnen doen ontſteken; vooral wende zij ſlechts geene uitwendige middelen aan, om deze knobbels te verdeelen of zacht te maken, het geringſte kan ligt weder Ontſteking te weeg brengen, en dan is de ettering onvermijdelijk. Zij moet de Borst met eenen zachten doek of met een lamsvelletje bedekt houden, en door een suspensorium ligt onderſteunen, zij vermijde drukking, kwetſing en verkouding, zij neme matigheid in acht bij het gebruik van ſpijs en drank, vermijde alles, wat den toevloed van vochten naar de Borsten te zeer vermeerdert, onderhoude alle overige se- en excernerende verrigtingen, en leide eene onſchadelijke werkzame leefwijze. Bij deze voorzorg kunnen de verhardingen, zoo al niet geheel verdwijnen, ten minſte verminderen, en indien in het vervolg de zoogtijd invalt zonder in het oog loopende

ſtoring, en men het Kind vroegtijdig aan de Borst legt, dan wordt alle hardheid gedurende het kraambed volkomen opgelost.

§. 1227.

Doch indien er in het tweede geval (§. 1226) alle symptomen eener op handen zijnde ettering zich voordoen, dan trachte men deze door weekmakende pappen te bevorderen, en late de ontlasting van den etter aan de natuur over. De daarmede verbonden koorts kan ook het kenmerk eener Synocha hebben, en de ontſtekingwerende geneeswijze vereiſchen, doch in het vervolg bij aanhoudende menigvuldige ettering van eenen zenuwachtigen aard worden, waarbij de irritabiliteit en reproductie der zieke zeer ſterk daalt. Alsdan heeft de aanwijzing plaats, welke bij den gemelden aard der koorts vereischt wordt; doch wanneer deze afneemt, en inzonderheid de pijn in de Borst verdwenen is, dan tracht men door verſterkende en zacht voedende middelen de gezonkene reproductie der zieken op te beuren.

§. 1228.

De uitgang der tot ettering overgegane Ontſteking is dan verſchillend; daardoor wordt alle hardheid opgelost en de Borst volkomen herſteld, of er blijven nog eenige opſtoppingen, knobbels en verhardingen over, welke bij de in §. 1226 opgegevene voorzorg van tijd tot tijd en des te eerder verdwijnen, naar mate het tijdperk der aanſtaande geboorte nog verre af is, en er geen ongeregelde toevloed van zog plaats heeft, of dezelve worden

eerst

eerst in het kraambed opgelost, of gaan alsdan tot ettering over, wanneer de gemakkelijke en geregelde affcheiding van zog geftoord, of het aan de Borst leggen van het Kind geheel verzuimd wordt. Somtijds heeft ook eene oplosfing van kali tartarisatum of potasch, als matig warme ftovingen aangewend, zulke overblijvende knobbels weggenomen. Zoude het in menig geval, wanneer er bij den volgenden zoogtijd Ontfteking en ettering te vreezen ware, waardoor de pligt eener Moeder, om zelve haar Kind te zogen, dikwerf zoo zeer veronaangenaamd wordt, niet raadzamer zijn, om inwendig van het kwik gebruik te maken, inzonderheid wanneer daardoor noch de reproductie der Moeder, noch de voeding van het Kind lijdt? Bij eene voorzigtige aanwending daarvan kan het geen kwaad doen, vooral wijl Zwangeren, naar de ondervinding van den Schrijver, zeer groote giften van dat middel zonder nadeel kunnen verdragen.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Ontvelling der Borsten.

Verſchijnſelen.

§. 1229.

De Ontvelling der Borst heeft of aan de algemeene bekleedſelen plaats, of bepaalt zich alleen tot de tepels met den hen omgevenden kring; in het eerſte geval wordt het vel rood, ontſtoken en pijnlijk, meestal in eene onder eene groote nederhangende Borst gevormde plooi; in het tweede is de tepel insgelijks zeer rood, ontſtoken, geſprongen, glimmend, als eene zweer, en ten uiterſte gevoelig.

Oorzaken.

§. 1230.

De Ontvelling der bekleedſelen wordt begunſtigd door eene zeer vette neêrhangende Borst, inzonderheid bij verzuim der noodzakelijke zuiverheid onder de plooi, zoodra de huidwaſeming zeer heeft toegenomen; ſcherp zweet, de eene of andere verborgene uitſlag, het menigvuldig krabben der Borsten met de nagels, hevige drukking van kleederen en de uit keurslijven ſtekende baleinen kunnen deze kwaal

des

des te eerder doen ontſtaan. — De tepels ontvellen ſpoedig bij eene te teedere opperhuid, bij eene gewelddadige of geheel verzuimde losmaking der cuticula sebacea, bij eene morſige bedekking, die vast aan den tepel kleeft, bij eene ruwe betasting van den tepel, bijzonder van ruwe morſige handen, bij de wrijving van grove vuile hemden, en bij de aanwending van ongepaste en ſchadelijke middelen, om kleine tepels op te halen. Somwijlen neemt men waar, dat Vrouwen reeds tamelijk opgewasſene kinderen nog in de zwangerheid zogen, die haar de tepels door het zuigen ontvellen. Menigmaal heeft ook de eene of andere uitſlag hier deel aan.

Voorzegging.

§. 1231.

Gedurende de zwangerheid heeft de Ontvelling der tepels zoowel als der algemeene bekleedſelen geene bijzondere gevolgen; maar voor het na de Verlosſing plaatshebbende kraambed is dezelve zeer nadeelig; het zogen wordt daardoor zeer gehinderd en pijnlijk, en des te meer moet men reeds in de zwangerheid alles aanwenden, om de kwaal weg te nemen, wijl de hulp in het kraambed met vele zwarigheden vergezeld gaat; en dewijl Vrouwen, die eens daaraan leden, bij eene volgende zwangerheid en kraambed weder daarvan overvallen worden.

Geneeswijze.

§. 1232.

Men moet vooral acht geven, of de Ontvelling der Borsten niet door bijzondere uit- en in-

inwendige invloeden ontſtaan zij en gedurig onderhouden worde; deze, zoo als daarvan verſcheidene in §. 1230 opgegeven werden, te verwijderen, is de eerſte aanwijzing. Bij de Ontvelling der Tepels moet men evenwel de cuticula sebacea en de morſigheid, die zich in allen gevalle daarbij mogt bevinden, met zeepwater losweeken en voorzigtig wegnemen, en dan, na verwijdering van alle invloeden, de ontvelde plaatſen aan den Tepel zoowel als aan het overige gedeelte der Borst met een middel dikwijls wasſchen laten, waardoor zij weldra genezen worden. Kalk- of Goulardswater zijn tot dat oogmerk bijzonder dienſtig. Daarnevens bevele men de grootſte zindelijkheid aan, late de Borst behoorlijk onderſteunen, en bij de Ontvelling der bekleedſelen eener zeer vette neêrhangende Borst, tot verhoeding van het wrijven, de ontvelde plaats met plukſel bedekken; bijaldien echter verſcheidene plaatſen op de huid etteren, dan wende men eene zalf uit kalk, lood of zink aan.

§ 1233.

Doch als de oorzaken weggenomen zijn, vordert de Tepel eene bijzondere zorg, om voor het volgende zogen niet op nieuw aanleiding tot ontvelling te geven. Men late een tepelhoedje dragen, en den Tepel zelven, bijzonder bij eene teedere opperhuid, met THEDEN's wondwater, wijngeest, eau de lavande of met een afkookſel van wilgenbast wasſchen; HAHNEMANN prijst versch kalkwater en het beſtrooijen der Tepels met het poeder van galnoten aan, en indien er roodheid en Ontſteking

plaats

plaats heeft, dan wende men eene oplosfing van het witte vitriool aan, waarmede de Tepel dikwijls beftreken wordt (*).

(*) Tegen zeere tepels bij Kraamvrouwen heb ik dikwijls met het beste gevolg het fmeerfel van JÖRG aangewend, beftaande uit:

Balsam. Peruv. ʒi
Solv. cum Vitell. ovi q. s.
Sp. Lavendul. ℥iβ

Hiermede worden de ontvelde tepels, telkens nadat het Kind er aan gezogen heeft, befmeerd, zorg dragende, dat dezelve niet aan de kleederen kleve. Vóórdat men het Kind de Borst geeft, wasfche men deze tepels voorzigtig met koud water af. Daar echter de genezing zelden fpoedig volgt, zoo raadt de Heer JÖRG, in deszelfs *Handbuch der Krankheiten des menschlichen Weibes, Leipz.* 1809, bl. 487, om dit ongemak te voorkomen, dat Vrouwen, die eene zeer gevoelige en teedere huid hebben, vooral welke voor de eerfte maal zwanger zijn, vier of zes weken vóór hare Verlosfing zich dagelijks drie a vier malen met arquebusade, rum, fterken brandewijn of eau de Cologne wasfchen, waardoor men de huid hard maakt en dezelve niet ligt door het zogen zal ontveld worden.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over den Uitſlag aan de Borsten.

Verſchijnſelen.

§. 1234.

Somtijds neemt men aan de Borsten der Zwangeren Uitſlag waar; deze verſpreidt zich of alleen op de huid buiten den kring en den tepel, of bedekt ook deze tevens of ſlechts alleen. De Uitſlag is verſchillend van gedaante: *a*) zijn het kleine witte puistjes, die eenen roodachtigen grond hebben, Lymphe bevatten en aan de Zwangere ſpanning, brand en jeukte veroorzaken, waardoor zij genoodzaakt worden om te krabben, en dan ligt ontvellen en zweren veroorzaken; *b*) zijn het kleine vlekken, die ſomtijds hoog geel of bruinachtig zijn, korsten vormen, weder afvallen en op nieuw te voorſchijn komen, vervolgens in huidzweren overgaan of droog worden, en hard blijven; of *c*) de kring, de tepel en ſomtijds ook nog het overig gedeelte van de Borst is met eene dikke geelbruine korst bedekt, die in den beginne uit puisten ontſtaat, weldra doorbreekt, en eene taaije, kleverige, geelachtige vochtigheid afzondert; deze Uitſlag heeft met de

melk-

melkkorst der kinderen de meeste overeenkomst. De spruwzweertjes bemerkt men aan den tepel der Zwangeren zeldzamer; meestal alleenlijk na de Verlosfing in den zoogtijd, welke derhalve op hare plaats zullen gemeld worden.

Oorzaken.

§. 1235.

Aan den Uitslag der Borsten is schurft of venerische besmetting oorzaak; de aethiologische verhouding der eerste heeft gewoonlijk de onder letter *a* (§. 1234) beschrevene Uitslag (*), daar integendeel de onder letter *b* aangewezene gedaante van eenen venerischen somtijds ook van eenen herpetischen aard is. De dikke geelbruine korst, letter *c*, waarmede de tepel en deszelfs kring bedekt zijn, is dikwijls een gevolg der in de zwangerheid reeds zeer verhoogde levenskracht der Borsten, en van de daardoor vermeerderde afzondering eener overvloedige voedingsstof. De wrijving der tepels en van derzelver kring door kleederen, bijzonder door grove, morsige hemden, door het te dikwijls betasten der Mannen, door een te prikkelend en voedzaam diëet, en te warme bedekking der Borst, kan in dit geval des te eerder dien Uitslag veroorzaken.

Voor-

(*) De Schrijver nam dezen uitslag het meeste waar bij Jodinnen, bij welke de schurft doorgaans zeer gemeen is.

Voorzegging.

§. 1236.

De Uitflag aan de Borsten, bijzonder wanneer zij van eenen fchurftachtigen of venerifchen oorfprong zijn, geven gemakkelijk aanleiding tot ontftekingen, etteringen en kwaadaardige zweren, waardoor het zogen in het kraambed geftoord en de zuigeling ligt aangeftoken wordt. De Uitflag, die een gevolg der al te zeer verhoogde levenskracht en de daardoor vermeerderde afzondering van eenen overvloed aan voedingftof is, duurt dikwijls de geheele zwangerheid door, en verdwijnt eerst volkomen met den plaatshebbenden zoogtijd na de Verlosfing. Voor het overige wordt de Uitflag aan de Borsten bijzonder zeer verergerd, doordat Kwakzalvers, Vroedvrouwen en oude Moeders zeer fchadelijke middelen, gewoonlijk bij wijze van zalven of pleisters, aanraden.

Geneeswijze.

§. 1237.

Iedere Zwangere, die eenen Uitflag aan de Borsten heeft, moet men vooral de grootfte zindelijkheid en verzorging der Borsten aanbevelen; voornamelijk moet men op het dikwijls verwisfelen van fchoon linnen bedacht zijn, en alle werktuigelijke invloeden verwijderen, welke tot wrijving en drukking der Borsten aanleiding geven. Buitendien onderzoeke men naauwkeurig, of de uitflag van eenen fchurft-

ach-

achtigen aard of door venerische aansteking veroorzaakt zij; men herkent dit niet alleen zeer dikwijls aan de gedaante van den Uitslag, maar ook uit andere verschijnselen, die daarmede gepaard gaan, en men uit deze of gene gedaante bepaaldelijk opmaken kan. De schurftachtige Uitslag vereischt de bij de schurft plaatshebbende algemeene behandeling; de zwavelbloemen, het pokhout, zachte ontlastmiddelen enz. worden hier aangewezen; de Uitslag zelf verdwijnt bij zorgvuldige zuiverheid, of men laat denzelven met zeepwater, of een afkooksel van dulcamara wasschen.

§. 1238.

Wanneer de Uitslag van eenen venerischen aard is, dan kan dezelve alleen door de aanwending van het kwik op de zekerste wijze genezen worden; het zoete kwik met goudzwavel is het minste schadelijk tot inwendig gebruik, en uitwendig laat men de Borst met een aftreksel van chairophyllum sylvestre, met kalkwater of aqua phagadaenica wasschen, en ingeval er belangrijke korsten of zweren ontstaan zijn, worden dezelve met de zalf van ZELLER verbonden. — Is de Uitslag van eenen herpetischen aard, dan diene men inwendig een decoctum van toxicodendron, van dulcamara, van olmenbast, mercuriaal- en antimoniaalmiddelen toe, waarmede gedeeltelijk ook derzelver uitwendig gebruik, of dat eener oplossing van wit vitriool, van aluin, van sublimaat enz. kan gepaard gaan. Is de Uitslag een gevolg der verhoogde levenskracht van de Borsten en der daardoor vermeerderde afzondering van over-

vloedige voedingſtof, dan verbiede men het genot van al te voedzame en prikkelende ſpijzen en dranken, en late alle invloeden verwijderen, welke maar eenigzins de levenskracht van het Organismus in het algemeen te zeer verhoogen, en ſchrijve ſomtijds een verkoelend ontlastmiddel voor; den Uitſlag zelven late men echter met zeepwater weekmaken, en zoodra de roof er afgevallen is, den tepel en den kring om denzelven met kalkwater waſſchen, en een ſpeenhoedje dragen.

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de te groote gevoeligheid en teederheid, alsmede van het gebrek aan oprigting der Tepels.

I. TE GROOTE GEVOELIGHEID EN TEEDERHEID DER TEPELS.

§. 1239.

De te groote gevoeligheid en teederheid der Tepels is gewoonlijk het gevolg der uitſtekende verhoogde gevoeligheid van het Organismus en van het teeder maakſel des ligchaams in het algemeen; dezelve wordt echter door het dikwijls te warm bedekken der Borsten, door het te menigvuldig betasten door de Mannen en de daardoor verhoogde teeldrift, door wrijving van kleederen, en aanwending van ondoelmatige middelen tot oprigting der Tepels, zeer vermeerderd. Het gevolg is, dat er ligt ontvelling en zweren aan de Tepels reeds in de zwangerheid, nog veel eerder echter gedurende den zoogtijd, ontſtaan, en dat het zogen zeer pijnlijk wordt.

§. 1240.

De beste hulp is, dat zulke Zwangeren al datgene vermijden, wat hare gevoeligheid in het algemeen zeer verhoogt, dat zij een tepelhoedje dragen,

 en

en de Tepels verſcheidene weken vóór de Verlosſing vlijtig met rooden wijn, brandewijn, arak, eau de lavande of galnotentinctuur wasſchen. Bij de aanwending dezer middelen geve men acht, dat men de Tepels, zoodra men ér die op legt, met eenen zachten doek afdrooge; wanneer zij echter in den beginne dadelijk te veel pijn verwekken, late men ze met water verdunnen, of men wende eerst het kalk- of Goulardwater aan; ook wordt in dit geval het beſtrooijen met het poeder van galnoten aangeprezen. De Engelſche Vrouwen nemen een ſtuk brood, waarin zij met een gloeijend ijzer een gat branden, dat op de Tepels past, en bevochtigen dit dikwijls met rooden wijn.

II. GEBREK AAN OPRIGTING DER TEPELS.

§. 1241.

De Tepel moet zich oprigten, wanneer het Kind dien met den mond behoorlijk vatten zal, om te zuigen; bij vele Zwangeren blijft dezelve geheel ſlap, en verheft zich weinig of volſtrekt niet over den kring; en daardoor ontſtaat met den volgenden zoogtijd eene wezenlijke verhindering. De oorzaak ligt in het gebrek aan gevoeligheid of in eene te groote ſtugheid der Tepels; van daar dat men zulks inzonderheid bij meer bejaarden, en die voor de eerſte maal zwanger zijn, aantreft. Om de noodzakelijke oprigting der Tepels te bewerken, moet men ook reeds in de zwangerheid de doelmatigſte middelen aanwenden; men late de Tepels dikwijls door de Zwangere met hare vingeren, welke zij met haar

haar ſpeekſel bevochtigd heeft, beſtrijken en daaraan trekken; buitendien wende men een zuigglas en eene borstpomp aan, en bij eene bovenmatige ſtugheid late men de Tepels met zeepwater betten, met zuivere verſche amandelolie beſtrijken en ook een borstbad in het badbekken van STEIN gebruiken, hetwelk §. 1214 aanbevolen werd. Voor het overige moet de Tepel ſteeds met een hoedje bedekt, en de Borst warmer dan gewoonlijk gehouden worden.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over het gebrekkige maakſel der Tepels.

I. TE KLEINE TEPELS.

§. 1242.

Te kleine Tepels vereiſchen reeds in de zwangerheid des te meerdere opmerkzaamheid, wijl de hulp gedurende het kraambed dikwerf te laat komt, en de Moeder zoowel als het Kind daardoor veel te lijden hebben; gene moet dikwijls de hevigſte pijnen verdragen, de Tepels worden gemakkelijk opengezogen, en de pogingen, die men eerst in het oogenblik van den zoogtijd aanwendt, om de Tepels op te rigten, hebben niet altijd het gewenschte gevolg, zijn dikwijls met oneindige zwarigheden verbonden, geven ligt aanleiding tot borstontſteking, en dikwijls, wanneer de toevloed van zog het ſterkſte is, moet men van verdere pogingen afzien, ten zij dat het Kind, moede over de dikwijls vruchteloos aangewende pogingen, de Tepels niet meer vat, of dat ieder middel vruchteloos bleef, om het noodige oogmerk ter òprigting van den Tepel te bereiken. Men heeft alsdan met eene nieuwe kwaal te kampen, die der zogafſcheiding in de Borsten tegen te gaan, en gedurende dezen tijd ontſtaat er ligt ontſteking der bovendien te voren zoo ge-

prik-

prikkelde Borst, waarvan de verdeeling zeer moeijelijk gelukt, wanneer de Moeder zeer verdrietig is, om den aangenamen pligt van zelve haar Kind te zogen, niet te kunnen vervullen.

Verſchijnſelen.

§. 1243.

De afwijking kan op verſchillende wijzen plaats hebben: *a*) de Tepels zijn te klein ten gevolge van hun oorſpronkelijk maakſel; *b*) zij zijn ſlechts ter neder gedrukt door het dragen van naauwe, vastzittende kleederen, bij voorbeeld door corchetten en keurslijven, die, helaas! ook thans weder in de mode ſchijnen te komen; *c*) de Tepels zijn naar binnen getrokken of *d*) zij ontbreken geheel.

Geneeswijze.

§. 1244.

Als de Tepels te klein zijn, dan moet de Zwangere alles vermijden, wat maar eenigzins de Borst te zeer prangt, de Tepels zelven dikwijls met de vingers wrijven en optrekken, het zuigglas vlijtig aanwenden, of — een der werkzaamſte middelen — door een' anderen zuiveren perſoon dikwijls daaraan laten zuigen. Buitendien kan men zijn doel bereiken door het dragen van digte tepelhoedjes, welke men uit klei, hout, gips, ivoor, lood, tin, blik, zilver, glas, de korst van brood e. d. g. vervaardigt; deze zijn echter te hard en veroorzaken eene nadeelige drukking; dit geldt ook van de aanwen-

ding der aarden pijpen en van de notendoppen; minder zijn zulks, wel is waar, de uitgeholde muskaatnoten, doch men vindt ze zelden groot genoeg, en door de olie, welke zij bevatten, wordt het vel te week, te teeder en ontvelt naderhand zeer ligt bij het zuigen. Men bedient zich ook nog van anderen uit was, doch zij worden door de warmte der Borst week, en geven dan mede. De beste zijn die uit fijnen, weinig poreusen kurk en daarna de elastieke van PICKEL; doch de eersten hebben dit nadeel, dat zij ligt breken. Het dikwijls zuigen door een' zuiveren persoon, en daarbij het dragen van een geschikt hoedje blijven steeds de zekerste en onschadelijkste middelen ter oprigting van kleine Tepels, die men tevens, omdat zij door het dikwijls zuigen gevoeliger en teederder worden, dikwijls met rooden wijn of eau de lavande laat wasschen.

§. 1245.

Ingedrukte en inzonderheid meer naar binnen getrokkene Tepels vereischen meer moeite; de genoemde middelen zijn niet altijd toereikend; men moet de borstpomp dikwijls aanwenden, en dan door het dragen van eenen ring van harst het terugtrekken der Tepels trachten te verhoeden; dit is de methode van OSIANDER. De Tepel wordt eerst gestoofd, en in den omtrek week gemaakt, de cuticula sebacea voorzigtig afgenomen, het zuigglas drie tot vier malen daags zonder geweld en in het begin alleenlijk zóó lang gebruikt, dat het vel met het overige van de Borst gelijk wordt; het te spoedig optrekken ver-

oor-

oorzaakt hevige pijnen, ontſtekingen en ontvellingen. Is nu de Tepel ver genoeg opgetrokken, dan brengt men een met een gat voorzien en te voren warm gemaakt ſtuk harst zoodanig over denzelven, dat men dit aan beide zijden vat en langzaam uit elkander trekt, zoo ver het, zonder het te breken, mogelijk is; dan laat men den ring digt aan de Borst zamenloopen, en den Tepel zoo ver inſluiten, dat er geene te hevige pijnen en zwelling door ontſtaan; buitendien moet er een andere ring met eene grootere opening genomen worden, welken men gedurende de eerſte dagen ſlechts een half uur laat dragen, tot dat de Zwangere zich daaraan gewend heeft. Wanneer de Tepel zich zoo verre opgerigt heeft, dat hij niet meer terugtrekt, dan late men dien dagelijks weder door eenen anderen perſoon ophalen en een hoedje dragen. — Menigmaal doen echter bij zeer ingetrokkene (zoogenaamde holle) tepels de genoemde middelen geenen dienst, bijzonder wanneer de opening over den omgekeerden Tepel zoo klein is, dat hij er niet kan doorgebragt worden; in dit geval blijft of elke poging tot het optrekken en de oprigting van den Tepel vruchteloos, of ſomtijds kan het doel daardoor bereikt worden, wanneer de kleine opening door eene gemaakte inſnijding vergroot wordt. Doch indien de Tepel geheel ontbreekt, door ettering of door plaats gehad hebbende operatiën bij verzweringen en verhardingen der Borst geheel of ten deele verloren is gegaan, dan beſtaat er geene hulp en het zogen moet aan deze Borst achterwege blijven.

II. TE GROOTE TEPELS.

§. 1246.

De Tepels zijn somtijds te groot; men moet dan voornamelijk een onderscheid maken, of de Tepels werkelijk van de regelmatige grootte afwijken, dan of zij slechts betrekkelijk wegens den kleinen en naauwen mond van het Kind te groot worden; in beide gevallen kan het Kind niet zuigen, en bij eenen zeer naauwen mond van hetzelve zag de Schrijver als een gevolg van de poging tot zuigen glossitis ontstaan. In beide gevallen tracht men de Tepels door aanwending van zamentrekkende middelen, bij voorbeeld een afkooksel van eikenbast met rooden wijn, eene gesatureerde galnotentinctuur e d. g. te verkleinen, en dan met een zuigglas behoorlijk op te rigten.

LITTERATUUR.

§. 1247.

BUDERMANN, *praes.* ZELLER, *de mammis et lacte. Tubing.* 1727.

MITHOF *et* LAURENTIUS, *de lactis discussione. Erford.* 1749.

MUS, *diss. sistens rationalem methodum curandi et praecavendi quosdam mammarum muliebrium, laesam lactationem concernentes morbos. Duisb.* 1770.

Observations sur le danger et l'inutilité de préparer pendant la grossesse le sein des femmes, qui se proposent de nourrir leurs enfants. Paris 1772.

GRU-

GRUNER, *de statu sano et morboso mammarum in gravidis et puerperiis. Jena* 1792.

Vernünftige und bewährte Mittel zur Erlangung und Erhaltung einer schönen Gorge. Berl. 1795.

V. TRIBOLET, *Sorgfalt für die Brüste junger Frauen etc. Leipz.* 1794.

BOEHMER, *de mammarum praesidiis ante partum. Viteb.* 1796.

OSIANDER, *Denkwürdigkeiten.* II. *B. p.* 424.

BOER, t. a. pl. II. *B.* N°. 4.

MEYER, *de mammis muliebribus in statu sano et morboso consideratis. Erford.* 1800.

J. G. MEINIKE, *diss. mammarum structuram et morbos sistens. Viteb.* 1805. 4°.

BRAUM, *über den Werth und die Wichtigkeit der weiblichen Brüste*, t. a. pl.

VOGT, *de mammarum structura et morbis. Viteb.* 1805.

KLEES, *über die weiblichen Brüste*, t. a. pl.

